

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

АНАЛИ

ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА

Књига XXXVI
Свеска I

АНАЛИ ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА

Покренут 1961.

ANNALS OF THE FACULTY OF PHILOLOGY

Established in 1961

Главни и одговорни уредник

др Биљана Чубровић, редовни професор (Филолошки факултет у Београду)

Чланови Уређивачког одбора

проф. др Рајна Драгићевић (Филолошки факултет Универзитета у Београду)
проф. др Ала Генадијева Шешкен (Московски државни универзитет)
проф. др Јагода Гранић (Свеучилиште у Сплиту)
проф. др Алозија Зупан Сосич (Универзитет у Љубљани)
др Јекатерина Ивановна Јакушкина (Московски државни универзитет)
проф. др Александра Корда-Петровић (Филолошки факултет Универзитета у Београду)
проф. др Борко Ковачевић (Филолошки факултет Универзитета у Београду)
проф. др Игор Лакић (Универзитет Црне Горе)
проф. др Мирјана Маринковић (Филолошки факултет Универзитета у Београду)
проф. др Ценка Николова Иванова (Универзитет „Св. Ђирило и Методије“ у Великом Трнову)
др Јелена Прокић (Универзитет у Лајдену)
проф. др Веран Станојевић (Филолошки факултет Универзитета у Београду)
проф. др Јасна Стојановић (Филолошки факултет Универзитета у Београду)
др Дејан Стошић (Универзитет Жан Жорес у Тулузу)
проф. др Бошко Сувајдић (Филолошки факултет Универзитета у Београду)
проф. др Ала Татаренко (Филолошки факултет Нац. универзитета „Иван Франко“ у Лавову)
проф. др Ђунићи Тојота (Градски универзитет Осаке)

Секретар редакције

др Мирјана Вучковић (Филолошки факултет Универзитета у Београду)

Технички секретар

мр Александра Вукелић (Филолошки факултет Универзитета у Београду)

Редакција закључена 5. јуна 2024.

Издавач

Филолошки факултет Универзитета у Београду
Студентски трг 3, 11000 Београд, 011/2638622
За издавача: проф. др Ива Драшкић Вићановић
anali.filoloski@gmail.com
<https://anali.fil.bg.ac.rs>

Графички дизајн

Срђан Ђурђевић

Прелом

Предраг Жижовић

Штампа

МАБ, Београд

Тираж: 100

Издавање часописа финансијски помаже Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

ISSN 0522-8468
e-ISSN 2787-1037

Радови су лиценцирани под условима и одредбама лиценце
Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

**АНАЛИ
ФИЛОЛОШКОГ
ФАКУЛТЕТА**

Књига XXXVI, Свеска I
2024

БЕОГРАД
2024

Editor-in-Chief

Prof. Biljana Čubrović (Faculty of Philology, University of Belgrade)

Editorial Board

Prof. Rajna Dragičević (Faculty of Philology, University of Belgrade)

Prof. Alla Gennadyevna Sheshken (Lomonosov Moscow State University)

Prof. Jagoda Granić (University of Split)

Dr Ekaterina Ivanovna Yakushkina (Lomonosov Moscow State University)

Prof. Aleksandra Korda-Petrović (Faculty of Philology, University of Belgrade)

Prof. Borko Kovačević (Faculty of Philology, University of Belgrade)

Prof. Igor Lakić (University of Montenegro)

Prof. Mirjana Marinković, Faculty of Philology, University of Belgrade

Prof. Tsenka Nikolova Ivanova ("St. Cyril and St. Methodius" University of Veliko Tarnovo)

Dr Jelena Prokić (Leiden University)

Prof. Veran Stanojević (Faculty of Philology, University of Belgrade)

Prof. Jasna Stojanović (Faculty of Philology, University of Belgrade)

Dr Dejan Stošić (University of Toulouse Jean Jaurès)

Prof. Boško Suvajdžić (Faculty of Philology, University of Belgrade)

Prof. Ala Tatarenko (Ivan Franko National University of Lviv)

Prof. Junichi Toyota (Osaka City University)

Prof. Alojzija Zupan Sosić (University of Ljubljana)

Editorial Secretary

Dr Mirjana Vučković (Faculty of Philology, University of Belgrade)

Technical Secretary

Aleksandra Vukelić, MA (Faculty of Philology, University of Belgrade)

This journal issue completed on June 5 2024.

Publisher

Faculty of Philology, University of Belgrade

3 Studentski trg, 11000 Belgrade, Serbia, +381 11 2638 622

For the Publisher: Prof. Iva Draškić Vićanović

anali.filoloski@gmail.com

<https://anali.fil.bg.ac.rs>

Graphic design

Srđan Đurđević

Typesetting

Predrag Žižović

Printing

MAB, Belgrade

Print run: 100

The publication of this journal is supported by the Ministry of Education,
Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

ISSN 0522-8468
e-ISSN 2787-1037

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

**ANNALS
OF THE FACULTY
OF PHILOLOGY**

Volume XXXVI, Number I
2024

BELGRADE
2024

Рецензенти

др Ксенија Ајкут, редовни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду; др Јанко Андријашевић, редовни професор, Филолошки факултет Универзитета Црне Горе; др Октај Ахмед, редовни професор, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ у Скопљу; др Желка Бабић, редовни професор, Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци; др Лидија Беко, ванредни професор, Рударско-геолошки факултет Универзитета у Београду; др Софија Биланџија, ванредни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду; др Андреј Бјелаковић, доцент, Филолошки факултет Универзитета у Београду; др Нина Даскаловска, редовни професор, Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ у Штипу; др Ђорђе Деспић, редовни професор, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду; др Милана Додиг, доцент, Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу; др Татјана Ђурин, редовни професор, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду; др Бранислав Ивановић, ванредни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду; др Ненад Ивановић, виши научни сарадник, Институт за српски језик САНУ; др Младен Јаковљевић, редовни професор, Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици; др Зорица Ковачевић, доцент, Филолошки факултет Универзитета у Београду; др Весна Крајишник, ванредни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду; др Радмила Лазаревић, доцент, Филолошки факултет Универзитета Црне Горе; др Весна Ломпар, ванредни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду; др Игор Мавер, редовни професор, Филозофски факултет Универзитета у Љубљани; др Анамарија Мариновић, истраживач сарадник, Центар за лузофоне и европске књижевности и културе Универзитета у Лисабону; др Јелена Марићевић Балаћ, доцент, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду; др Сања Маричић Месаровић, ванредни професор, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду; др Александра Марковић, научни сарадник, Институт за српски језик САНУ; др Иван Меденица, редовни професор, Факултет драмских уметности Универзитета уметности у Београду; др Радица Никодиновска, редовни професор, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ у Скопљу; др Артеа Панајотовић, ванредни професор, Факултет за стране језике Алфа БК универзитета; др Петар Пенда, редовни професор, Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци; др Наташа Поповић, ванредни професор, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду; др Ксенија Радуловић, ванредни професор, Факултет драмских уметности Универзитета уметности у Београду; др Гордана Ристић, ванредни професор, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду; др Мирјана Секулић, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу; др Селена Станковић, редовни професор, Филозофски факултет Универзитета у Нишу; др Соња Филиповић, редовни професор, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду; др Биљана Чубровић, редовни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду; др Наташа Шофранац, доцент, Филолошки факултет Универзитета у Београду.

Reviewers

Prof. Oktay Ahmed, “Blaže Koneski” Faculty of Philology, The Saints Cyril and Methodius University of Skopje, North Macedonia; Prof. Janko Andrijašević, Faculty of Philology, University of Montenegro; Prof. Ksenija Aykut, Faculty of Philology, University of Belgrade; Prof. Željka Babić, Faculty of Philology, University of Banja Luka; Prof. Lidija Beko, Faculty of Mining and Geology, University of Belgrade; Prof. Sofija Bilandžija, Faculty of Philology, University of Belgrade; Dr Andrej Bjelaković, Faculty of Philology, University of Belgrade; Prof. Biljana Čubrović, Faculty of Philology, University of Belgrade; Prof. Nina Daskalovska, Faculty of Philology, Goce Delcev University of Stip, North Macedonia; Prof. Đorđe Despić, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad; Dr Milana Dodig, Faculty of Philology and Arts, University of Kragujevac; Prof. Tatjana Đurin, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad; Prof. Sonja Filipović, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad; Prof. Branislav Ivanović, Faculty of Philology, University of Belgrade; Dr Nenad Ivanović, Institute for the Serbian Language of SASA; Prof. Mladen Jakovljević, Faculty of Philosophy, University of Priština temporarily settled in Kosovska Mitrovica; Dr Zorica Kovačević, Faculty of Philology, University of Belgrade; Prof. Vesna Krajišnik, Faculty of Philology, University of Belgrade; Dr Radmila Lazarević, Faculty of Philology, University of Montenegro; Prof. Vesna Lompar, Faculty of Philology, University of Belgrade; Dr Anamarija Marinović, Centre for Lusophone and European Literatures and Cultures, University of Lisbon, Portugal; Prof. Sanja Maričić Mesarović, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad; Dr Jelena Marićević Balać, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad; Dr Aleksandra Marković, Institute for the Serbian Language of SASA; Prof. Igor Maver, Faculty of Philosophy, University of Ljubljana, Slovenia; Prof. Ivan Medenica, Faculty of Dramatic Arts, University of Arts in Belgrade; Prof. Radica Nikodinovska, “Blaže Koneski” Faculty of Philology, The Saints Cyril and Methodius University of Skopje, North Macedonia; Prof. Artea Panajotović, Faculty of Foreign Languages, Alfa BK University; Prof. Petar Penda, Faculty of Philology, University of Banja Luka; Prof. Nataša Popović, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad; Prof. Ksenija Radulović, Faculty of Dramatic Arts, University of Arts in Belgrade; Prof. Gordana Ristić, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad; Prof. Mirjana Sekulić, Faculty of Philology and Arts, University of Kragujevac; Prof. Selena Stanković, Faculty of Philosophy, University of Niš; Dr Nataša Šofranac, Faculty of Philology, University of Belgrade.

Садржај

Table of Contents

Софија А. Биланџија

Деривационо гнездо лексеме *smør* 'путер' у савременом норвешком језику: творбена, семантичка и фразеолошка анализа — 13

Smør 'butter' in Norwegian and its lexical cluster: word-formation, semantics and phraseology

---

Dorijan F. Hajdu

Начини маркирања варијетета шведског језика *rinkebysvenska* у писаном језику на основу романа *Ett öga rött* Јунаса Хасена Кемирја — 31

Ways of marking the variety of Swedish language *rinkebysvenska* in written language based on the novel *Ett öga rött* by Jonas Hassen Khemiri

---

Edina E. Solak / Mirza A. Bašić

Прагматичка функција деноминалнога деривацијског суфикса +*Cik* и присвојнога суфикса за прво лице једнине у роману *Kafamda Bir Tuhaflik* аутора Орхана Памука — 49

Pragmatic function of the denominal derivative suffix +*Cik* and possessive suffix for the first person singular in the novel *Kafamda Bir Tuhaflik* by Orhan Pamuk

---

Љубица З. Ђурић

Француска имперсонална конструкција *il fait* и њени српски еквиваленти у метеоролошком домену: корпусна анализа — 61

French impersonal construction *il fait* and its Serbian equivalents in the weather domain: a corpus-based analysis

---

Дејана Д. Мирковић-Бирташић

Анализа обраде културема из области гастрономије у *Француско-српском речнику Слободана Јовановића* — 85

Analysis of the treatment of culturemes from the field of gastronomy in Slobodan Jovanović's *French-Serbian Dictionary*

Ивана Р. Глигоријевић / Олга Д. Здравковић

„Ми Багуађа пиниш, ми го гејм”: језик корисника и пружалаца услуга у Центру за азил „Крњача” — 99

“Me Bagouadja pinish, me go game”: the language of beneficiaries and service providers at the Krnjača Asylum Center

---

Мирјана Ј. Зарифовић Грковић / Николина Н. Зобеница

Феминистичка микроанализа превода романа Елфриде Јелинек *Die Klavierspielerin* на српски језик — 119

Feminist microanalysis of the Serbian translation of Elfriede Jelinek's novel *The Piano Teacher*

Анђела Р. Миливојевић

Paratekstualni elementi u različitim prevodima romana *Pokojni Matija Paskal* sa stanovišta retraduktoloških studija — 137

Paratextual elements in Pirandello's novel *The Late Mattia Pascal* within retranslation studies

---

Александар М. Новаковић

Српски језик за странце Боже Ћорића у наставној пракси на почетку треће деценије XXI века — 151

Božo Ćorić's *Serbian Language for Foreigners* in teaching practice at the beginning of the 2020s

---

Данијела Д. Ђорђевић / Катарина О. Лaziћ

Test akademskog vokabulara u univerzitetskoj nastavi engleskog jezika struke — 161

Academic vocabulary testing in ESP teaching at university

Мина С. Сукновић

Perceptions of ESP Instructors in Higher Education Institutions on Meeting the Demands of Interdisciplinary and CLIL Education — 177

Перцепције ЕСП предавача на високошколским установама о испуњавању захтева интердисциплинарног и КЛИЛ образовања

Горан П. Коруповић

Аксиолошки поглед на савремену српску поезију — 199

An axiological view of modern Serbian poetry

Жељко С. Донић

У потрази за „правим” Лорком: осврт на метрику и критику Циганског романсера у преводу Миодрага Гардића — 219

In search of the “true” Lorca: a review of the metrics of *Romancero Gitano* in Miodrag Gardić's translation

---

Тамара С. Чалопек

Геометрија истраге у драми *Фуентевехуна Лопеа де Вега* — 235

The geometry of investigation in Lope de Vega's play *Fuenteovejuna* es

---

Ана М. Андрејевић

Концепт пријатељства и љубави у трагикомедији *Два племенита рођака* — 251

Concepts of friendship and love in the tragicomedy *The Two Noble Kinsmen*

Тижана V. Parezanović / Маја М. Џук

Aspects of a Minor Literature in Katherine Mansfield's New Zealand Stories — 273

Aspekti manjinske književnosti u novozelandskim pripovetkama Ketrin Mensfield

---

Јелена Р. Пенезић

Сартрова громогласна тишина и друштвено-ангажована метафикција у роману Филипа К. Дика *Човек у високом дворцу* — 291

Sartre's deafening silence and socially engaged metafiction in Philip K. Dick's novel *The Man in the High Castle*

Некролог / Obituary

Данко М. Шипка

Одлазак прве даме јужнословенске лексикологије и лексикографије Даринка Гортан-Премк (1937–2024) — 305

<https://doi.org/10.18485/analiff.2024.36.1.1>

811.113.5*373.611

811.113.5*373.7

Деривационо гнездо лексеме *smør* 'путер' у савременом норвешком језику: творбена, семантичка и фразеолошка анализа

Софија А. Биландија*

Филолошки факултет, Универзитет у Београду, Катедра за германистику

 <https://orcid.org/0000-0002-8974-6559>

Кључне речи:

smør,
норвешки језик,
деривационо гнездо,
творба речи,
семантика деривата,
фразеологија

Апстракт

У раду се врши творбено-семантичка и фразеолошка анализа деривационог гнезда лексеме *smør* у савременом норвешком језику, која са својим основним значењем 'путер' одражава старије стање у језику и није замењена позајмљеницом као у многим другим германским језицима. На материјалу ексцерпираном из три речника норвешког букмола и риксмола анализирамо садејство творбене основе и општекатегоријалног значења афикса у релативно мањем броју првостепених и другостепених деривата, при чему се показује висок степен асиметрије у развоју значења и елемената који учествују у конституисању значења код деривата насталих од лексеме *smør* и њеног првостепеног деривата *smøre* у општијем значењу 'мазати'. Потом је извршена анализа преко 80 сложеница у којима се *smør* јавља као одредба и језгро и установљене су значењске групе са посебним фокусом на томе како шире знање о језику и култури учествује у рестриктивном потенцијалу одредбе. У фразеолошкој анализи се установљава да у фразеологизмима од целокупног деривационог гнезда учествују свега четири лексеме, и то у фразеологизмима различитих супкласа од којих је најбројнија група идиома. (Њимљено: 5. марта 2024; њрихваћено: 7. априла 2024)

<https://analifil.bg.ac.rs>

* Филолошки факултет
Катедра за германистику
Студентски трг 3
11000 Београд, Србија
sofija.bilandzija@fil.bg.ac.rs

1. Уводна разматрања

У раду испитујемо деривационо¹ гнездо лексеме *smør* 'путер' у савременом норвешком букмолу његове творбене, значењске и фразеолошке особености. Ова лексема има релативно развијено деривационо језгро и означава твар или намирницу која је одувек имала важан културолошки значај за норвешку језичку заједницу. Иако је услед тога овај материјал погодан и за лингвокултуролошка истраживања, у раду се фокусирамо на традиционалнији језички приступ, при чему одређене лингвокултуролошке аспекте узимамо у разматрање секундарно, и то нарочито везано за фразеолошка питања. Ова лексема и њено деривационо језгро занимљиви су за анализу и услед своје особености у лексичким системима скандинавских језика у поређењу са другим германским језицима: једино је у скандинавским језицима очувала значење 'путер', док је у осталим језицима у наведеном значењу когнатна реч замењена позајмљеницом *butter/Butter*.

Циљеви рада су вишеструки. Први је утврђивање инвентара твореница које чине деривационо гнездо дате лексеме, те испитивање њиховог творбеног статуса и творбених особености. Други је опис и семантичка анализа твореница, у којој настојимо да утврдимо како значење лексичке морфеме у творбеној основи (у даљем тексту: ТО) учествује у конституисању значења творенице скупа са опште-категоријалним значењем афикса. Трећи циљ везан је за одређење формалне и семантичке структуре фразеологизама у којима се јављају творенице из деривационог језгра.

Грађа за рад ексцерпирана је из најзначајнијих општих једнојезичних речника норвешког букмола и риксмола: НАОБ (*NAOB – Det Norske Akademis ordbok*), РМО (*Norsk riksmålsordbok*), БМО (*Bokmålsordboka*). РМО је штампани речник који је излазио у периоду између 1937. и 1957, а након ревизије у последње две деценије 20. века су се 1995. године појавила два допуњена и ревидирана тома (укупно шест томова). Сви речници букмола и риксмола су настали на основама речника РМО, а НАОБ је његов директни дигитални наследник. Број твореница се разликује у сва три речника, а на материјалу ексцерпираном из РМО имамо увид и у нешто старију материјалну културу.

2. О етимологији

Важно је осврнути се на порекло и примарно значење лексеме *smør* јер би се са синхронијског становишта могло доћи до невалидних закључка о семантици деривата. Наиме, из синхронијске перспективе долази се до закључка да је у процесу деривације *smør_s* > *smøre_v* дошло до проширења значења деривата ('путер' > 'мазати'), док нам дијахронија пружа увид у то да се оригинално значење лексеме *smør* ('маст', 'масноћа') изгубило, те да је данашње основно значење заправо уже у односу на време кад је дериват *smøre* настао. То је у складу са закључцима Толстаје да су примарно етимолошко значење или

1 Овде термин деривациони примењујемо тако да се односи на целокупну дериватологију, схваћену као науку о творби речи, а не искључиво на творенице настале извођењем (деривацијом).

његови трагови често боље очувани у дериватима него у самој мотивној речи (Толстая, 2008: 176).

Старонорвешка реч *smør/smjør* (дат. *smørvi*) води порекло од протогерм. **smērwa-* (уп. ст.дан. *smør*, ст.шв. *smior/smør*, ствн. *smero*, ст.фриз. *smere* и срвн. *smēr* (Falk/Torp, 1990: 779; Bjorvand/Lindeman, 2007: 1006). Реч је о именици која је исходишно са својом јаком *wa-* основом деадјективског порекла развила значења везана за масно, мазиво и лепљиво (DWB, s. v. *schmer*). Још у старо време реализује и значење 'путер' у сложеницама са одредбом у значењу 'крава', уп. ствн. *chuosmero*, ст.нор. *kúasmjör*. Изведеница од именице *smērwa је глагол *smērwan, у ст.нор. *smyrva/smyrja* 'мазати', 'помазати'. Старе изведенице су и именице *sturning* 'помазање'² од основе претерита (ст.нор. *smyrja – smurði*) и *smursl* 'мелем'.

3. Творбено-семантичка анализа

У анализи твореница са ТО *smør* и *smør-* разматрали смо мотивисаност референцијалног односа које исказују узимајући у обзир значење ТО и значење творбеног форманта.

3.1. Изведенице

Деривационо гнездо лексеме *smør* чине три првостепена деривата (глагол *smøre* и придеви *smøret(e)* и *smøraktig*) и седам другостепених деривата, углавном именица изведених од глаголске ТО *smør-/smur-* (*smører*, *smøreri*, *smørbar*, *smøring*, *sturning*, *smørje* и *smørelse*), од чега последњих пет чине сложену скупину парцијалних синонима.

3.1.1. Именица *smør* као творбена основа

Именица *smør* се према НАОБ и РМО јавља у четири семантичке реализације³: 1) а) масноћа која се бућкањем издваја из млека (нарочито крављег), б) масноћа из путера која се издваја кад се путер додаје у врелу кашу, в) (колоквијално) маргарин⁴; 2) материја која наликује на путер (уп. сложеницу *peanøttsmør* 'путер

2 Значење 'помазања' је у међувремену у потпуности нестало у норвешком језику, док се у шведском језику делимично очувало, додуше у речнику означено као застарела или историјска употреба (*smørja till konung, sista smørjelsen*).

3 Нарочито је БМО у својој последњој ревизији (2018–2024) значајно поједноставио структуру речничког чланка, тако да се одреднице сада јављају изузетно пречишћене, значења су укрупњена и илуструју се са мање примера, чиме се губи доскорашња употребна вредност за лингвистичку анализу.

4 У вези са значењем 'маргарин' треба обратити пажњу на двосмисленост у исказу. Као прво, у сврхе оглашавања, рекламирања и маркирања производа, закон не дозвољава да се путером назове производ који није од млека. У том смислу законски као путер нису препозната значења 1в и 2. Осим тога, у језику постоји примарна реч за маргарин (*margarin*), те је ова реализација заснована с једне стране највероватније на платисемији, а с друге на томе што језгро може да репрезентује сложеницу као целину, чиме се укида оригинална важна дистинкција која се реализује у сложеници као специфичној семантичкој позицији; у норвешком језику постоји опозиција између *natursmør* ('природни путер' = путер, маслац) и *kunstsmør* ('вештачки путер' = маргарин). Одредба овде има *рестриктивни капацитет* јер успешно ограничава денотацију језгра. Уколико одредба није у могућности да семантички ограничи језгро и тако га издвоји из одређене тематске групе, сложеница није могућа. До настанка маргарина сложеница *natursmør* није

од кикирикија’); 3) (дијалектално, колоквијално) крмељ (уп. сложеницу *øyestør*), 4) а) раздраганост у гласу, б) сладак, пријатан глас (нарочито тенор).

Уочавамо, дакле, да су секундарна значења 2) и 3) настала метафором, индукована семом која означава меку и мазиву конзистенцију ове твари, док је реализација 4) такође метафорична, али овог пута заснована на преносу конкретно – апстрактно. Овај тип метафоричног преноса може се посматрати и као врста синестезије као семантичке трансформације: схватање и исказивање осета једног чула појмовима који означавају осете других чула (уп. Драгићевић, 2007: 155).

Изведенице од ТО *stør* су глагол *smøre* ‘мазати’ и придеви *smøret(e)* ‘који има путера на себи’ и *smøraktig* ‘путераст’. Испитаћемо семантику ових деривата анализом односа између ТО и афикса с обзиром на то да је значење изведеница типично мотивисано и настаје у спречи значења творбене основе и опште-категоријалног значења афикса (Гортан-Премк, 2004: 127; Драгићевић, 2007: 191–193).

Инвентар суфикса који учествују у творби глагола је у норвешком језику, као уосталом и другим скандинавским језицима, врло ограничен, а суфикс *-e* је најфреквентнији и семантички неспецифичан. Он од именичких ТО изводи глаголе у најмање 9 значењских категорија (уп. Thorell, 1981: 148–153 за шведски), а резултати су слабије предвидиви (значења, између осталог, могу бити стативна, инхоативна, фактитивна, орнативна, привативна, итд.).

Примарно значење глагола *smøre* изведено је од данас изгубљеног ‘маст/масноћа’ (уп. срп. маст – мазати – масло – маслац) и орнативног је значења (‘наносити какву меку твар на површину’ и ‘прекривати какву површину меком твари’). Он у овом значењу колоцира са именицама које означавају мазиву твар (*syltetøy* ‘џем’, *salve* ‘мелем’, *solkrem* ‘крема за сунчање’) у конструкцијама *smøre X på/over Y* (‘мазати X на Y’), те са именицама које означавају површине у конструкцијама *smøre Y med X* ‘мазати YX-ом’ (*smøre kaken med syltetøy*, *smøre såret med salve*, *smøre ryggen med solkrem*)⁵, па и са самом именицом *stør*. Осим тога, може се јавити у конструкцији *smøre smørbrød* ‘мазати сендвич’ тј. ‘направити сендвич’, *smøre niste* ‘мазати ужину’ тј. ‘направити ужину’, *smøre mat* ‘мазати храну’ тј. ‘правити сендвиче’, где је објекат ефициран, дакле, значење глагола је каузативно (‘направити шта на одређени начин’)⁶. За активност наношења какве масне твари везано је и секундарно значење ‘подмазивати’ (‘наносити или утискивати маст / уље’), с тим што тада колоцира само са именицама које

била могућа јер је сваки путер био природан путер. Тек се појавом маргарина и могућношћу да се и он као меки намаз именује истим појмом (*stør*) указала могућност контраста између једног ‘природног’ и другог ‘вештачког’ (о рестриктивном капацитету скандинавских сложеница уп. Bilandžija, 2017: 107–108). Исто то у вези са герм. *smero*: *chuosmero*.

5 Међу могућим конструкцијама јавља се и *smøre med X over Y* (уп. *smøre med syltetøy over deigen*).

6 Овде можемо упоредити конструкције које су формално истоветне, али изражавају различиту семантику: *smøre brodskiva med smør* ‘намазати хлеб путером’ према *smøre brodskiva med god samvittighet*, дословно: ‘намазати хлеб са добром савешћу’, тј. без гриже савести. Именицу *brodskive* онда тумачимо или као кришку хлеба (примарно значење) или пак као сендвич (секундарно значење).

означавају машине, апарате, механизме и алате или њихове покретне делове (на пример, *lås* 'брава', *aksel* 'осовина', *symaskin* 'машина за шивење', *sykkel* 'бицикл'). Из семантичке перспективе, на прелазу између претходне и ове семантичке реализације налази се она везана за премазивање/утискивање мазива на/у предмет који није апарат или машина, већ је концептуализован као равна површина, али премазивање има одређену сврху: да предмет боље функционише. Тада глагол колоцира са именицама *ski* 'скије', *snowboard*.⁷

Два секундарна значења, 'подмићивати' и 'мацкати/мазати/лоше сликати'⁸ нису у корелацији ни са каквим посебним сличним значењем лексеме у ТО, већ су настала трансформацијом целокупног садржаја глаголске лексеме. Последње секундарно значење 'гући/бити' је према норвешком етимолошком речнику развијено у немачком језику, те се може сматрати да је значење у целини позајмљено у периоду изузетно интензивног утицаја немачког језика на скандинавске (нисконемачког у периоду између 13. и 16. века, те високонемачког након реформације) (Falk/Torp, 1999: 779).

У основном значењу придева *smøret(e)* пресликава се ТО у нешто ширем значењу од данашњег основног: 'путер' или 'масноћа'. Значење творенице *smøret(e)* притом није у потпуности предвидиво најпре услед веома општег значења форманта *-et/-ete*, који означава карактеризацију у најширем смислу ('који је нечим опремљен', 'који је за нешто везан', 'који подсећа на нешто', 'који припада'). У том смислу би значење наведеног придева могло бити и синоним придева *smøraktig*, иако анализа показује да је реализована спрега „значење лексеме у ТО” + „који је нечим опремљен”, у овом случају орнативно значење 'намазан' или 'умазан путером/масноћом'. У секундарним значењима ('претерано љубазан' и 'сладуњав') учествује секундарно значење лексеме у ТО (уп. зн. 4 а и б), са развијеном негативном конотацијом.

Придев *smøraktig* има развијено само једно значење, 'путераст', 'који (својим изгледом/конзистенцијом) подсећа на путер'. У конституисању његовог значења учествује, дакле, лексема *smør* у свом основном значењу и суфикс *-aktig* у свом најпродуктивнијем општекатегоријалном значењу 'који је као ТО', 'који подсећа на ТО'⁹ (уп. Thorell, 1981: 136–137).

3.1.2. Изведенице од ТО *smør-/smur-*

Изведенице *smører*, *smører*, *smøring*, *smurning*, *smørje* и *smørelse* су именице и све су изведене од примарне или метафонизоване глаголске основе, на основу чега можемо очекивати да ће се у њима пресликати значења везана за значења глагола *smøre* (мазање, подмазивање, подмићивање, мацкање), а не значења везана за значење 'путер'. Од глаголске ТО изведен је само један придев, *smørbar*.

Именице *smøring*, *smurning* и *smørelse* су глаголске именице изведене

7 У речницима постоји одређена варијантност, па се ово значење час подводи под прво, а час под друго.

8 Ово значење може бити проширено тако да означава било какав дилетантски или немарно обављен посао.

9 Осим овог значења, суфикс *-aktig* ређе може имати и значења 'који је пун чега' (*feilaktig*) и 'који показује склоност ка чему' (*lognaktig*).

суфиксима *-ing*, *-ning* односно *-else*. Иако се *-ing* и *-ning* у скандинавским језицима из историјско-језичке перспективе могу сматрати аломорфима (Söderbergh, 1971: 84), у нашем материјалу уочава се комплементарна дистрибуција. Критеријуми дистрибуције нису у довољној мери истражени иако су одавно уочене неколике тенденције¹⁰ од којих је можда најважнија, и за нашу анализу најактуелнија, конкурентност ових суфикса: изведенице на *-ing* су доминантно процесуалног значења, а изведенице на *-ning* од исте ТО су махом резултативног значења (уп. *bygging:bygning*, *talking:talkning*) (Leira, 1992: 147; Vinje, 2013: 30)¹¹. У својим основним значењима све три именице би потенцијално могле означавати напросто „активност означену ТО” са могућношћу пресликавања различитих компонената значења из ТО.

Ипак, именица *smøring* у основном значењу и именица *smørelse* имају процесуално значење (‘мазање’) с очекиваном застарелошћу суфикса *-else* (уп. фусноту 9). Именица *sturning* пак развија само конкретна значења, те је у примарном значењу лексикализована као ‘мазиво’. То значење развила је и именица *smørelse*. Све три именице имају по једно секундарно значење ‘мелем’¹², а именице *smøring* и *sturning* још и ‘подмићивање’ и ‘мито’ (у речницима није диференцирана лексикализација апстрактно > конкретно). Само именица *sturning* има развијено значење ‘батине’. Ове именице су добра илустрација тога да се у семантици деривата одражавају и примарна и секундарна значења лексеме која је у њиховој ТО, те да могу чинити комплексни и семипредвидив скуп парцијалних синонима када у процесу деривације учествују афикси сличног значења и функције.

Именице *smører* и *smører* добар су пример за илустрацију утицаја значења ТО и творбеног афикса на значење деривата (уп. Драгићевић, 2007: 194). С једне стране, афикс *-er* у именици *smører* учествује у најширем значењском опсегу „вршилац радње”, али се у значење деривата пресликава неколико различитих значења или делова значења ТО: ‘подмазивање’ са специфичним сужењем значења ‘бродске машине’ (машиниста на броду), ‘мазање’ са сужењем значења ‘мазање скија’, а посебно су занимљиви преноси у низу везаних, а данас фреквентнијих употреба везаних за пејорацију значења (*smøre* 5): 1) ‘молер’, 2) ‘сликар без талента’, ‘мазало’, 3) ‘писац без талента’, ‘пискарало’. С друге стране, код именице *smører* нема сумње у то да значењски елемент ТО треба тумачити као пејорацију значења, где целокупност контекста обезбеђује управо суфикс *-eri*: он данас продуктивно гради глаголске именице негативног и пејоративног

10 Осим наведене, која је за наш рад најважнија, уочавају се питања фреквентности и конкурентности. Суфикс *-ning* је далеко фреквентнији у букмолу него у ниношкју, иако се последњих деценија и у букмолу јавља предилекција ка *-ing*. У ниношкју је суфиксу *-ing* конкурентан суфикс *-nad*, у букмолу суфикс *-else*: овај суфикс више није продуктиван иако у инвентару постоји велик број фреквентних изведеница које су део централног вокабулара, а изведене су овим суфиксом (уп. Leira, 1992: 116–117; Vinje, 2013: 26).

11 То, наравно, не искључује појаву да се од исте ТО могу извести речи истог значења (на пример, *forurensing* и *forurensning*, оба у значењу ‘загађење’), а често се указује на то да је оваква семантичка диференцијација консеквентно присутна ипак само код мањег броја парова (Leira, 1992: 253–294; Vinje, 2013: 30–32).

12 Поставља се оправдано питање колико је ово значење везано за синхронно значење ‘мазати’, а колико за „талог” преостао из старих изведеница *smyrsl* (‘мелем’) и *sturning* (тада само у значењу ‘помазање’).

значања¹³ и резултат девербалних и деноминалних твореница треба тумачити као данас као активност, понашање, поступак који се негативно вреднује. Као код свих глаголских именица, могућа је секундарна лексикализација апстрактно > конкретно ('лоше сликање' > 'лоша слика').

Именица *smørje* издвојена је од осталих у систему творбено, семантички и граматички. Реч је о старој изведеници суфиксом *-e* (прагерм. суфикс *-j-* је стари суфикс за творбу глагола), данас непродуктивним. Њено некада генералније значење 'масноћа', 'мазиво' данас се региструје само као дијалектална варијација, док у општем вокабулару норвешког букмола учествује само у значењу 'лепљива маса', 'грозота', 'глиб'. Граматичка специфичност се огледа у томе што се мења искључиво по парадигми женског рода, што је реткост и феномен који захвата само изразито дијалекталне или експресивне речи (*smørja*, без дублетних облика **smørjen/smørja*, како би систем претпостављао).

У комплексном творбеном значењу придева *smørbar* '(раз)мазив' учествује ТО у свом примарном значењу 'мазати' и суфикс *-bar* који једнозначно има пасивно-модално значење ('који се може + ТО'). Наше истраживање показује да за сада није реализован ниједан други пренос значења ТО од потенцијално могућих, те за сада на пример није регистровано значење 'подмитљив'.

3.2. Сложенице

У овом одељку испитујемо структуру и значење сложеница у којима се *smør* јавља било као одредба било као језгро. Материјал се састоји од мањег броја сложеница са језгром *smør* него оних са одредбом *smør(e)*, због тога што грађа репрезентативно нагиње у корист одредбе *smør* због природе речника из којих је ексцерпирана: док су речници БМО и НАОБ електронски и тиме лакше претраживи, речник РМО је штампани речник у шест томова и абецедно је претражив, превасходно кад је реч о лексеми *smør* као одредби.

3.2.1. Сложенице са језгром *smør*

Будући да је прототипична сложеница у норвешком језику детерминативна, језгро је њен граматички и семантички центар. Све сложенице са лексемом *smør* биће именице са очекиваном парадигмом једносложних именица средњег рода (*smør – smøret – smør – smøra/smørene*). Семантички је лексема *smør* овде *genus proximum*, она ће одредити категоријалну припадност целокупне сложенице, док ће језгро сузити и профилисати његову екстензију (Römer/Matzke, 2005: 73; Bilandžija, 2017: 107).

У нашем материјалу се доминантно јавља језгро *smør* у значењу 'путер' или 'материја која наликује на путер'. Међу овим сложеницама јављају се три доминантне значењске групе: „врста путера”, „смеса путера и друге намирнице” и „прехрамбена твар налик на путер”.

13 Друга велика значењска група је творба именица са значењем места на ком се врши нека професионална радња, нпр. *bakeri*, *meieri*. Потенцијална интерпретација лексеме *smøregi* као места на ком се производи путер није немогућа, али је синхронизиски блокирана постојањем лексеме *meieri* 'млекара'.

Првој сукласи припадају сложенице *meierismør*, *setersmør*, *ffellsmør*, *gårdssmør*, *bondesmør*, *kviteseidsmør*, *natursmør*, *kunstsmør*, *importsmør*, *matsmør*, *stekesmør*, *sommersmør*, *vintersmør*, *gress-smør*. Већина ових сложеница се фокусира на порекло путера, па је тако *meierismør* 'путер из млекаре', *importsmør* 'увозни путер', а *setersmør* 'путер са катуна'. С једне стране, ове сложенице су изврсна илустрација принципа диференцијације који врши одредба стављајући значење сложенице у хипонимски однос према значењу језгра, чиме разграничава подтипове у оквирима једне исте категорије (Bilandžija, 2017: 50). На тај начин је *meierismør* антоним лексема *gårdssmør* 'путер са имања' и *bondesmør* 'сеоски путер' с једне стране, и лексема *kunstsmør* и *margarin* с друге. То је путер направљен у млекари, дакле, индустријски, за разлику од друга два која се праве ручно, на традиционални начин, али ипак у млекари, те је производ од млека, за разлику од маргарина. С друге стране, ове сложенице, које су живи и фреквентни називи типова путера у норвешком, сведоче и о културолошком значају путера као намирнице јер се уопште указује потреба за овим типом диференцијације. Упоредимо, на пример, односе између других сложеница, као што су *ffellsmør* 'путер са планине' према *kviteseidsmør* 'путер из Квитесејда'¹⁴, *matsmør* 'путер за припрему хране' према *stekesmør* 'путер за печење/пржење' или пак *vintersmør* 'зимски путер' према *sommersmør* 'летњи путер' (за ову лексему везана је и сложеница *gress-smør* 'путер од траве' да означи путер који је настао у време кад стока пасе траву).

Другој сукласи припадају сложенице које означавају мешавину путера са неком другом намирницом, која се обично користи као намаз или зачински путер у припреми хране. Оне се могу парафразирати синтагмом *smør med ...* ('путер са ...'): *persillesmør* = *smør med persille*, *kryddersmør* = *smør med krydder*, *ansjossmør* = *smør med ansjos*. Ово је из културолошке визууре транспарентан значењски модел који би требало да даје предвидљив низ твореница и мимо онога што је лексикализовано у речницима¹⁵. Ово смо тестирали претраживањем очекиваних сложеница чија би одредба била лексема која означава зачинску биљку или чест зачин, и открили и друге сложенице овог типа: *sennep(s)smør* 'путер са сенфом', *kaperssmør* 'путер са капарима', *estragonsmør* 'путер са естрагоном', *timiansmør* 'путер са тимијаном', *sitronsmør* 'путер са лимуном' или *hvitløkssmør* 'путер са белим луком'.

Трећој сукласи припадају сложенице које махом означавају меку прехрамбену твар која наликује путеру, а у одредби се налазе лексеме које означавају некакав орашаст производ или семенку: *peanøttsmør* 'путер од кикирикија', *mandelsmør* 'путер од бадема', *nøttesmør* 'путер од орашастих

14 За разлику од њега, *sandeforsmør*, дословно: 'путер из Сандефјура' није путер, већ сос од слатке павлаке и путера.

15 С обзиром на то да је слагање толико фреквентна врста творбе речи у скандинавским језицима, лексикографски је консензус да се у речник не уведе све могуће сложенице, нарочито оне чије је значење транспарентно. Транспарентне сложенице се лематизују ако је кориснику потребна информација о формалној специфичности слагања, на пример да ли се између одредбе и језгра јавља fuga.

плодова', *solsikkesmør* 'путер од семенки сунцокрета'. Овде је сасвим очигледно реч о секундарном значењу лексеме *smør*, а пресликава се само компонента значења која се односи на конзистенцију и мазивост производа (сема индуктор метафоре је у овом случају потенцијална сема) (Bilandžija, 2017: 133).

Иако већина наредних сложеница није лематизована у речницима, морамо се осврнути на тенденцију коју смо приметили у језику испитујући транспарентност значења сложеница друге и треће супкласе. Наиме, анализа показује да је интерпретација сложеница обе групе условљена целокупношћу контекста у ком одредба из специфичне лексичко-семантичке групе учествује у конституисању значења тиме што провоцира одређено тумачење и активира одређено знање о језику и свету. Уколико је одредба из лексичко-семантичке групе „зачин” или „зачинска биљка”, сложеница ће се увек тумачити као „путер са ...”, а уколико је одредба из лексичко-семантичке групе „орашасти плод” или „семенка”, сложеница ће се тумачити као „меки намаз који личи на путер”. Међутим, да ли су значења предвидива уколико се на месту одредбе нађе лексема која означава неку другу намирницу? Ово смо тестирали претрагом могућих сложеница чија је одредба лексема назив за поврће или воће. Показало се, на пример, да њихова интерпретација није једнако једнозначна: сложенице *ertesmør* и *gulrotsmør* могу имати значења 'путер од грашка/шаргерепе' (супкласа 3) или 'грашак/шаргарепа на путеру' (дакле, не у значењу намаза као у супкласи 2), сложеница *potetsmør* 'путер од кромпира' има лексикализовану интерпретацију јер је везана за сиротињски „путер” који се некада у временима кризе састојао од 80% пиреа од кромпира и 20% путера, *kålsmør* означава искључиво купус на путеру, а *aspargesmør* или шпарглу на путеру или мућени путер који се служи уз шпаргле. За разлику од њих, одредбе које су називи за воће учествују у целокупности значења сложенице тиме што упућују на то да се као језгро јавља *smør* као мазива маса или пире: *eplesmør* 'путер од јабука', *pæresmør* 'путер од крушке' или пак *aprikossmør* 'путер од кајсије'¹⁶.

3.2.2. Сложенице са одредбом *smør*/ *smøre*-

Како је у детерминативним сложеницама улога одредбе да ближе одреди, сузи, спецификује значење језгра, она се јавља у укупности значења као *differentia specifica*, разликовна компонента која на тај начин сложеницу издваја од сложеница са истим језгром. У овом сегменту анализирамо сложенице са одредбама *smør* и *smøre*, с обзиром на то да се у речницима не јављају сложенице у којима се као одредба јавља нека друга лексема из анализираног деривационог гнезда. Анализирали смо и груписали укупно 87 сложеница, од којих су већина именице, а само је седам придева. То је и очекиван резултат, с обзиром на то да истраживања показују да око 75% свих сложеница у норвешком језику чине сложене именице, а само око 6% сложени придеви (Bilandžija, 2017: 83–84).

За сложене именице са одредбом *smør* утврдили смо да припадају неколиким јасно диференцираним супкласама, од којих су најбројније оне у

¹⁶ Овакве сложенице су можда настале и као калкови према енглеском моделу *apple butter*.

којима се лексема *smør* јавља у свом основном значењу 'путер' и које означавају 1) какву посуду у којој се путер припрема(о), чува(о) и служи(о), ређе прибор за јело којим се путер служи или прави, и 2) количину путера.

Сложене именице из прве групе су *smørasjett*, *smørskål*, *smørbøtte*, *smørfat*, *smørholk*, *smørkanne*, *smøreske*, *smørøskje*, *smørkopp*, *smørkrukke*, *smørstett*, *smørspann*, *smørform*, *smørkniv*, *smørskje*, *smørstøter* и *smørspade*. У језгру су најчешће различите лексеме које се односе на дрвене или металне посуде, најчешће везане за традиционалну израду путера на селу (канте, бачве, тегле, качице), као што су *holk*, *bøtte*, *fat*, *krukke*, *spann*, *eske* и *øskje*, лексеме које означавају посуде за традиционално служење путера на селу или у граду, као што су *kanne*, *stett*, *asjett*, *skål*, те *form*, посебан калуп из једног или више делова у коме се обликовао путер. Ови калупи су били изузетно декоративни и рељефни, путер се у њима обликовао нарочито за велике свечаности, а по декорацији је било могуће идентификовати произвођача (Dybdahl, 2018).

Многе од ових сложеница у речнику носе ознаку историзма и за њихово разумевање је потребно одређено знање о старијим појавним облицима културе, као и о историјском значају путера у норвешком друштву. О овоме ће бити још речи даље у раду, а при интерпретацији значења сложеница, како на значење сложенице не утиче само полисемантичка структура њених компонената, већ „и активирање нашег знања о окружењу, које нас упућује ка најизгледнијој интерпретацији сложеног концепта који сложеница исказује као целина” (Bilandžija, 2017: 95).

Другој великој подгрупи припадају сложенице *smøramber*, *smørbutt*, *smørdall*, *smørklatt*, *smørbar*, *smørklype*, *smørklump*, *smørklepp*, *smørkule*, *smørskive*, *smørbete* и *smørkjuke*. Све оне су семантички у групи тзв. *фигуративних сложеница*, код којих је однос између одредбе и језгра заснован на појавном облику неке материје (Bilandžija, 2017: 118). Осим *smørkule* и *smørskive*, све означавају неодређену мању количину мекане материје и у синонимном су односу, док се у наведеним сложеницама јављају одредбе *kule* 'куглица' и *skive* 'парче/комад'.

Основно значење се у целини пресликава и у сложенице треће поткатогије са значењем хране која је од путера или садржи путер: *smørbolle*, *smørbrød*, *smørdeig*, *smørkrans*, *smørkjeks*, *smørsaus*, *smørgrøt* и *smørkrem*. У основном значењу се одредба *smør* јавља и у неколико сложеница које су везане за процес производње путера (бућкање и гњечење): *smørkjerne*, *smørkjerning* и *smøreltebrett*.

Значење лексеме *smør* се само парцијално пресликава у супткласи сложеница које означавају називе биљака и животиња: *smørblomst* 'жабњак љутић', *smørbukk*¹⁷ 'жедњак' и *smørgras* 'ливадар', те *smørflyndre/smørtunge* 'риба лист' (једна врста). У називима биљака се преноси имплицитна сема боје путера, а она се први пут јавља као индуктор метафоре у овом истраживању (уп. и придев

17 Већини говорника савременог језика је ова сложеница данас позната као назив врсте карамела коју производи Nidar (Nidar-Bergene).

smørgul 'жут као путер'). Претпоставка је да у два наведена синонимна назива за једну врсту рибе лист одредба *smør* упућује на мекоћу, те се парцијално пресликала само сема која се односи на конзистенцију путера (уп. и придев *smørtuk* 'мекан као путер').

У сложеницама *smørblid*, *smørsnakk*, *smørsnakke*, *smørsanger* и *smørtenor*, одредба *smør* се јавља у једном од својих етаблираних значења индукованих семом „пријатност”. Ово је специфична врста трансформације позната под називом синестезија, где се пријатност укуса путера везује за пријатне осете других чула, примарно звук (*smørsanger*, *smørtenor*). На сличан начин, додуше, уз додатни пренос конкретно–апстрактно, сема пријатности се везује за понашање (у српском језику му кореспондира сема слаткоће); укус путера се, дакле, у овој језичкој заједници узимао као еталон пријатности. Код ових сложеница је, осим тога, очигледан поредбени аспект јер им кореспондирају компаративни фразеологизми: *smørblid* = *blid som smør*, *smørsnakke* = *snakke med smør*.

У последњу супкласу сврстали смо разнолике сложенице које означавају мере, порезе, предмете, занимања која су данас историзми, а иако су унутрашњи односи унутар сложеница понешто различити, сви ови појмови су културноспецифични и најчешће упућују на протекле историјске периоде. За мерење се везују *smørdrittell* ('трећина бачве путера', тј. око 37 кг), *smørfjerding* ('четвртина бачве путера'), *smørloop* ('качица путера', посебна стара мера само за путер, око 15 кг), *smørpunder* ('тегови за мерење путера'). Од посебне лингвокултуролошке важности су сложенице *smørgjeld* и *smørskyld*, које означавају годишњи порез на посед који у стара времена, од 13. до 19. века, не само да се могао плаћати у путеру, већ је путер био и најчешће средство плаћања (уп. и *tiendesmør* 'путер као десетак'). Тада се порез углавном плаћао у роби (жито, риба и путер), а не у новцу, а будући да је држање стоке у планинским крајевима било доминантно, тамошњи сељаци су често плаћали порез у путеру, док се вредност имања у неким крајевима чак и израчунавала управо у вредности путера (свако имање које је могло да плати један *loop* путера (в. горе), сматрало се засебном јединицом од једног *loop*-а) (Salvesen, 2020). Током 19. и 20. века настале су и сложенице *smørforening* и *smørkonsulent*. Оне означавају тип удружења које се од 1871. године старало о уједначености метода производње путера, односно саветника, државног службеника који је између 1899. и 1932. давао савете млекарима и индивидуалним произвођачима у вези са производњом путера.

Глаголска одредба *smøre* јавља се у сложеницама у мањем обиму могућих значења, доминантно у секундарној реализацији 'подмазивати'. Она се везује за лексеме које означавају машине, делове машина или просторије и делове просторија где се одвија подмазивање: *smøremiddel*, *smøreolje*, *smøreapparat*, *smøregang*, *smørekran*, *smørenippel*, *smørepresse*, *smørerenne*, *smørerille*, *smøregrav*, *smøreevne*, *smørevillig*. Осим тога, квантитативно су добро заступљене и сложенице које се (културолошки) везују за подмазивање опреме за скијање:

smøretips, smøreføre, smørebrenner, smørebod /-bu, *smøreski smørebom* и *smørejern*¹⁸. У само три сложенице, од чега је једна застарела, јавља се одредба *smøre* у свом примарном значењу са општом семантиком 'мазати': *smøresalve* и *smøreost* где означава нешто што је мазиво, има способност размазивања (мелем, сир), те *smørekur*, посебну методу лечења којом се некада мазањем живине масти лечио сифилис.

У сложеницама се као одредба јавља само још једно етаблирано значење лексеме *smøre*, у последње време све фреквентније, од којих многе још увек нису лематизоване у речницима: то је значење 'подмићивати' и јавља се у сложеницама са језгрима која означавају тип мита (новац, путовања, поклоне), уп. *smørepenger, smøregaver, smøretur*.

4. Фразеолошка анализа

У материјалу је посведочено 18 фразеологизама у којима се из деривационог гнезда лексеме *smør* јавља веома ограничен број компонената у поређењу са релативно развијеним деривационим језгром, *smør, smøre, smørje* и *smørøye*, при чему се у највећем броју јављају лексема *smør* и њен првостепени дериват *smøre* (са својим партиципом перфекта *smurt*). Ово нипошто није неуобичајен феномен и у корелацији је са запажањима Волфганга Флајшера, који наводи да фразеологизми теже ка лимитирању комплексности (Fleischer, 1997: 15). У овом контексту би се тенденција могла протумачити двојачко: као типичнија заступљеност творбено једноставнијих речи јер творенице већ творе сложене појмове, али и као својеврсна *обрнута семантичка корелација* која у највећем броју случајева спречава да већ метафоризовано значење буде захваћено додатним процесом фразеологизације. С овим је у вези свакако и запажање да међу фразеологизмима постоји и квантитативна асиметрија међу могућим значењима која компонента има ван фразеологизма, и оних значењских компонената које се реализују у оквиру фразеологизма (Ивановић, 2023: 35).

Према структурним, семантичким и функционалним карактеристикама анализирани фразеологизми припадају различитим супкласама¹⁹:

1) идиомима: *smøre (for) tykt på* 'мазати (пре)дебело' тј. 'претеривати', 'лагати', *smøre seg med tålmodighet* 'намазати се стрпљењем', *smøre seg bort* 'погрешно намазати (скије)', тј. 'користити погрешну тактику', *smøre (sine) haser* 'подмазати (своје) прегибе на коленима', одн. 'дати петама ветра', *smøre noen om tunnen med noe* 'мазати некоме нешто око уста', тј. 'одобровољити некога празним речима', *legge smør på flesk(et)* 'стављати путера на сланину', тј. 'претеривати', *snakke med smør* 'говорити с путером', тј. 'бити слаткоречив', *havne i smørøyet*

¹⁸ Занимљиво је како се значење неке сложенице може с временом изменити тако да се у њој реализују два различита значења одредбе. Такав је случај са придевом *smørlos*, који је због могућности двоструког тумачења променио колокациони потенцијал: према РМО колоцира са лексемом *bord* ('сто') што указује на то да је почетком 20. века придев имао значење 'без путера', 'на коме нема путера', док у савременом језику колоцира са лексемом *ski* 'скије', што указује на семантичку реализацију 'без мазива', 'за које не треба мазиво'.

¹⁹ У раду се користи методолошки апарат немачке фразеолошке традиције.

'завршити у отопљеном путеру', тј. 'некоме је упала кашика у мед', *smør på flesk* 'путер на сланини', тј. плеоназам, вишак, *hele smørja* 'цела бљузга', тј. 'све скупа',

2) компаративним фразеологизмима: *gå som smurt* 'ићи као подмазан путером', *se ut som man har solgt smør og ingen penger fått* 'изгледати као да си продао путер и ниси добио новац', тј. разочаран, *blid som smør* 'љубазан као путер', тј. 'претерано учтив', *som kniv gjennom varmt smør* 'као нож кроз топао путер', тј. 'лагано',

3) устаљеним/идиоматизованм реченицама: *Det er smør til bunn* 'путер је скроз до дна', тј. 'нешто је до сржи добро и квалитетно', *Det blir smør av det* 'биће од тога путер', тј. биће од тога нешто,

4) прагматичким фразеологизмима: *jammen/jaggu/jommen sa jeg smør* 'за име бога, рекох путер', тј. 'ма какви', 'свашта'.

Међу идиомима је осам глаголских и два номинална, а већина семантички припада групи глобалних идиома. То значи да се сви базични елементи јављају у неетаблираним значењима, те тако скупа конституишу значење идиома (Ивановић, 2023: 68). То, међутим, не значи да они не могу бити синтагматски транспарентни, показујући кореспондентност између формалне структуре израза и структуре семантичке интерпретације, које Херартс назива *изоморфизмом* (Geeraerts, 2002: 438–439). Глагол *smøre* у фразеологизмима *smøre (for) tykt på* или *smøre noen om tynnen med noe* не учествује у свом дословном примарном значењу 'мазати', већ је значење метафорично. Но ипак, према Херартсовој класификацији, ови фразеологизми су и мотивисани и изоморфни: јасно је како дословно значење компонената учествује у интерпретацији значења фразеологизма, а притом постоји и мапирање између структура: 'мазати (пре) дебело на нешто' у значењу 'претеривати', 'користити претерана средства' показује кореспондентност у томе што 'мазати' одговара значењу 'користити', а '(пре)дебело' одговара значењу 'превише нечега' (у значење глагола *smøre* већ је аутоматски инкорпорирана значењска компонента 'материја' која овде кореспондира са значењем 'средство').

Међу идиомима се налази и неколико компонентних идиома: *smøre seg med tålmodighet*, *snakke med smør* и *havne i smørøyet*. Као код свих компонентних идиома, једна од компонената (семантичка база) учествује у конституисању укупног значења у неком од својих етаблираних значења (*med tålmodighet* 'стрпљењем', *snakke* 'говорити', *havne* 'достпети'). У наведеним примерима уочава се да су за деривационо језгро лексеме *smør* везане управо оне компоненте које чине семантички фокус, одн. део фразеологизма у ком се одвија пренос значења. Тако у првом фразеологизму *smøre seg* не значи дословно 'мазати се', али се задржава орнативна компонента наношења чега, опскрбљивања (уп. српско *наоружати се стрпљењем*), у другом се јавља значењска компонента 'слаткоћа', а у трећем *smørøye* не означава конкретан феномен (отопљени путер који се слива у барицу на средини куване каше), већ је културолошки и историјски везан за појам ретког луксуза, богатства, срећног тренутка кад се (најчешће о празнику) каша кувала на путеру, а не на води.

Међу компаративним фразеологизмима је један глаголски, један придевски и један компонентски дефективан са формално упражњеном левом страном. У сва три се компонента *smør(e)* јавља у компаратуму (дакле, у делу фразеологизма који би се могао сматрати семантичким фокусом), а у њему се пресликавају различите значењске компоненте исходне лексеме преко којих се врши поређење (глатко, слатко и меко).

У завршетку овог потпоглавља осврнућемо се на две појаве, једну везану за питања фразеолошке и дефразеолошке деривације, и другу везану за питања сличности и разлика везаних за мотивацију и мотивну слику која превазилази границе појединачних супкласа.

Као прво, и на овако ограниченом материјалу можемо уочити појаву фразеолошке деривације, појаве која се још назива и секундарна фразеологизација: динамички процес настајања фразеологизма од већ постојећег фразеологизма у језику (Fleischer, 1997: 185). Тако је номинални фразеологизам *smør på flesk* настао скраћивањем глаголског фразеологизма *legge smør på flesk*, а он пак скраћивањем пословице *Ein skal ikkje kline smør paa flesk*²⁰, уз изразиту компонентску нестабилност глаголске компоненте. И прагматички фразеологизам *jammen /jaggu/jomten sa jeg smør*, синхронизиски немотивисаног значења, са примарном прагматичком функцијом ироничног одбацивања претходно реченог, настао је, како показују старији забележени извори, од велеризма *Jatæn sa' jeg smør, jeg, sa kjærringa, fik smult paa brødet*. Тек из ове перспективе, са контрастирањем путера и свињске масти²¹, мотивише се значење 'супротно од очекиваног'.

Под дефразеолошком деривацијом подразумева се грађење твореница на основи коју чини фразеологизам (Fleischer, loc.cit.). На овај начин су настале сложенице *smørblid < blid som smør* и *smørsmakke < smakke med smør*.

Као друго, упркос различитим формалним статусима везе између компонената, уочава се да се лексема *smør* у фразеологизмима јавља у значењима која могу бити ендосемемска, али и да постоји одређени елемент културолошког разумевања мотивне слике, при чему дато значење није забележено као једно од ендосемемских. Под први случај се могу подвести значења везана за компоненте 'меко', 'подмазано > глатко > брзо' или пак 'слатко' и 'слаткоречиво' (на основу семе угодности). Међутим, неопходно је активирати знање о култури и историји да би се путер као компонента схватио као мерило добростања и квалитета.

20 Овај облик посведочен је у књизи Рејдара Торалфа Кристијансена *Gamle visdomsord* (Мудрости из старине) из 1928. године.

21 У приповеци Рудолфа Нилсена (Nilsen, 1922) „Da 'greven' skulde hente 'Blakken'” пронашли смо другачије лексикализоване контраст: уместо свињске масти јавља се китова маст (*joggu' sa jeg smør, sa tapp, han fik hvalfett paa brø*). Најстарији посведочени пример овог фразеологизма потиче из 1894. Чињеница да се налази у првом сегменту велеризма говори у прилог томе да је први део морао бити етаблиран израз/ пословица у време настанка велеризма, али ранији извори нису посведочени.

5. Закључак

У раду смо из творбено-семантичке и фразеолошке перспективе анализирали разгранату лексичку породицу лексеме *stør* на материјалу 10 првостепених и другостепених деривата, 87 сложеница и 18 фразеологизама ексцерпираних из три водећа штампана и електронска речника савременог норвешког језика. Закључци анализе упућују на висок степен семантичке дивергентности између изведеница и сложеница насталих од именичке ТО *stør* и глаголске ТО *stør-* / *støre/smør-*, што је проузроковано раним губитком примарног значења 'масноћа' и специјализацијом значења лексеме *stør*, чије је основно значење данас 'путер'. Рефлекс примарног значења задржан је у првостепеном деривату *støre*.

У твореницама насталим од именичке ТО пресликава се махом целокупност основног значења 'путер': који се односи на, који је везан за, који садржи, који је врста, како у конкретним значењима, тако и онима која феномену путера придају културолошки значај, нарочито у фразеологизмима: који је као путер, са вредносном компонентом драгоцен, вредан, мерило. Од секундарних значења лексеме *stør* посебно је заступљено синестетична компонента 'пријатног укуса', 'сладак', који доживљава и секундарну апстракцију значења *сладак* > *слаткоречив*, како у сложеницама, тако и у фразеологизмима. Секундарно значење 'мекана маса' заступљено је у већем броју сложеница које доминантно означавају јестиве твари, али не без изузетка (уп. *øyestør* 'крмељ'). Међутим, и код једне и код друге групе ваља приметити да се она мапирају искључиво у оквирима сложеница, што сложеницу чини специфичним семантичким окружењем које диференцира значење: *stør* не може значити 'крмељ' ван сложенице. Семантичка компонента 'жуће боје' није експлицитна, не даје основ за полисемантичко проширење основне лексеме, али се као сема индуктор метафоре јавља у мањем броју сложеница које означавају називе биљака.

Заузврат се у изведеницама од глаголске ТО пресликавају све семантичке реализације глагола *støre*, са различитом фреквентношћу. Најзаступљеније је свакако мапирање примарног значења 'мазати', потом 'подмазивати', те 'подмићивати', и само у једном деривату 'бити, тући'. За разлику од изведеница, где ТО најчешће учествује у значењу 'мазати', међу сложеницама без сумње преовладава семантичка реализација 'подмазивати'.

Литература

- Драгићевић, Р. (2007). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
 [Dragičević, R. (2007). *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike]
 Гортан-Премк, Д. (2004). *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
 [Gortan-Premk, D. (2004). *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva]

- Ивановић, Б. (2023). *Типологија фразеолошких компонената у немачком језику*. Београд: ФОКУС – Форум за интеркултурну комуникацију.
- [Ivanović, B. (2023). *Tipologija frazeoloških komponenata u nemačkom jeziku*. Beograd: FOKUS – Forum za interkulturnu komunikaciju]
- Толстая, С. М. (2008). *Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе*. Москва: Индрик.
- [Tolstaya, S. M. (2008). *Prostranstvo slova. Leksicheseskaya semantika v obshcheslavjanskoj perspektive*. Moskva: Indrik]
- Bilandžija, S. (2017). *Slaganje u savremenim skandinavskim jezicima – prototip i periferija*. Beograd: FOKUS – Forum za interkulturnu komunikaciju.
- Bjorvand, H., Lindeman, F. O. (2007). *Våre arveord: Etymologisk ordbok*. Oslo: Novus forlag.
- Bokmålsordboka*. (n.d.). Språkrådet/Universitetet i Bergen. <http://ordbokene.no/>
- Cleasby, R., Vigfusson, G. (1874). *An Icelandic-English Dictionary*. <https://old-norse.net/search.php/>
- Det Norske Akademis ordbok*. (n.d.). Oslo: Det Norske Akademi for Språk og Litteratur. <https://naob.no/>
- DWB, *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm (1854–1971)*. (n.d.). Leipzig: Verlag von S. Hirzel. <https://www.woerterbuchnetz.de/DWB2/>
- Dybdahl, A. (2018). smørform. In *Store norske leksikon*. Retrieved February 4, 2024, from <https://snl.no/sm%C3%B8rform/>
- Falk H., Torp, A. (1999 [1903-1906]). *Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog*. Oslo: Bjørn Ringstrøms Antikvariat.
- Fleischer, W. (1997a). *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache* (2. izdanje). Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Fleischer, W. (1997b). Das Zusammenwirken von Wortbildung und Phraseologisierung in der Entwicklung des Wortschatzes. U R. Wimmer, F. J. Berens (ur.), *Wortbildung und Phraseologie* (str. 9–24). Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Geeraerts, D. (2002). The interaction of metaphor and metonymy in composite expressions. In R. Dirven, R. Pörings (Eds.), *Metaphor and metonymy in comparison and contrast* (pp. 435–465). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Leira, V. (1992). *Ordlaging og ordelement i norsk*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Nilsen, R. (1922). Da “greven” skulde hente “Blakken”. *Rebell*, 39. https://www.oslo.kommune.no/OBA/gallerier/Kjaerlighet/Rudolf_Nilsen/Utvalgte%20petiter/Da_greven_skulle_hente_blakken.htm/
- Norsk riksmålsordbok* (2nd ed). (1983). Oslo: Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur.
- Römer, C., Matzke, B. (2005). *Lexikologie des Deutschen: eine Einführung* (2. izdanje). Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Salvesen, H. (2020). smørskyld. In *Store norske leksikon*. Retrieved February 4, 2024, from <https://snl.no/sm%C3%B8rskyld/>
- Söderbergh, R. (1971). *Svensk ordbildning* (2. izdanje). Stockholm: Läromedelsförlagen.

- Thorell, O. (1981). *Svensk ordbildningslära*. Stockholm: Esselte studium.
- Vinje, F. E. (2013). *Moderne norsk: En veiledning i skriftlig framstilling – morfologiske og syntaktiske vanskeligheter* (5. izdanje). Oslo: Fagbokforlaget.

Sofija A. Bilandžija

Summary

SMØR ‘BUTTER’ IN NORWEGIAN AND ITS LEXICAL CLUSTER: WORD-FORMATION, SEMANTICS AND PHRASEOLOGY

This paper deals with the analysis of the Norwegian word *smør* ‘butter’ and its lexico-derivational cluster: the author analyzes and discusses complex lexemes (derived words and compounds) with *smør* as their base, as well as phrases containing either *smør* or any of its derivatives. The material comprising 10 derivatives, 87 compound words and 18 phrases is excerpted from three major dictionaries of Norwegian Bokmål/Riksmål. The first part of the paper is concerned with how the meaning of the derived word emerges through the interaction of the meaning / part of the meaning of the stem with the general categoric meaning of a given suffix. Our findings show a significant degree of semantic asymmetry between the derivational family with the noun *smør* as its stem, and the family based on the verbal stem *smør-* (*butter* vs *smear*). The second part of the paper establishes and explores different subsets of compound words with *smør* appearing either as the head or the modifier in compounds, with additional remarks on how culture and knowledge about the world around us can determine the restrictive potential of the head noun. The third part of the paper identifies common semantic features and meaning shifts of phrases containing *smør* or members of its derivational family across different subclasses of phraseologisms.

Key words:

smør, Norwegian, lexical cluster, word formation, semantics of derivatives, semantics of compounds, phraseology

<https://doi.org/10.18485/analiff.2024.36.1.2>

811.113.6'271

821.113.6.09-31 Кемири Ј. Х.

Načini markiranja varijeteta švedskog jezika *rinkebysvenska* u pisanom jeziku na osnovu romana *Ett öga rött* Junasa Hasena Kemirija

Dorijan F. Hajdu*

Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Katedra za germanistiku

 <https://orcid.org/0009-0007-0152-1413>

Ključne reči:

švedski jezik,
imigrantski varijetet,
skandinavistička
lingvistika,
red reči,
markiranost

Apstrakt

U radu se obrađuju markeri varijeteta švedskog jezika poznatog kao *švedski iz Rinkebija* (predgrađe Stokholma), u pisanom govoru, na osnovu romana *Ett öga rött* švedskog pisca Junasa Hasena Kemirija (Jonas Hassen Khemiri) iz 2003 godine. Budući da je prozodija jedna od najvažnijih karakteristika ovog varijeteta, neophodno je odrediti koji drugi markeri su prisutni u pisanom jeziku kako bi se indeksirao ovaj varijetet. Na osnovu odabranih primera iz romana predstavljaju se i analiziraju najvažnije kategorije ovih markera po jezičkim nivoima, kontrastiranjem sa standardnim švedskim jezikom. Pored toga, u cilju doprinosa aktuelnoj raspravi u švedskom društvu i sticanja šire sociolingvističke i kulturološke slike, pravi se i osvrt na tvrdnje da je ovaj varijetet u osnovi uporediv sa stadijumima učenja švedskog jezika kao L2 koje karakterišu nedovoljno razvijene kompetencije i na kategorisanje ovog varijeteta kao „lošeg švedskog”, čak iako je reč o govornicima kojima on – sa svojim inherentnim osobinama – zapravo funkcioniše kao L1. Kako se ovo pre svega praktikuje u cilju posrednog negativnog vrednovanja samih govornika i posledičnog stvaranja odgovarajućih kognitivnih kulturnih modela, pokušaćemo da damo svoje viđenje ovog, za švedsko društvo, veoma važnog pitanja. (primљeno: 27. aprila 2023; prihvaћeno: 30. oktobra 2023)

<https://anali.fil.bg.ac.rs>

1. Uvod

U ovom radu ćemo analizirati varijetet švedskog jezika poznat kao *rinkebyvenska* (švedski iz Rinkebija), nazvan po stokholmskom predgrađu naseljenom pre svega imigrantskom populacijom. O fenomenu švedskog iz Rinkebija intenzivno se pisalo još od sredine osamdesetih godina prošlog veka, zahvaljujući većem broju radova lingvistkinje Ule-Brit Kotsinas (Kotsinas, 1988; 1994; 2000). Računa se da je upravo ona i tvorac termina *rinkebyvenska* koji se i danas koristi kako za švedski jezik ovog predgrađa, tako i za sve ostale varijetete (imigrantskog) švedskog jezika sa istim, sličnim i barem nekim od karakteristika (markera). Ipak, definisanje ovog varijeteta prošlo je put od kreola i pidžina, do sociolekta i dijalekta. Danas uglavnom postoji konsenzus da se radi o varijetetu (ili većem broju varijeteta) koji se govori (govore) među imigrantskom populacijom u Švedskoj. I po pitanju samog naziva ovog varijeteta tokom godina se javio veliki broj predloga, uslovljenih u početku nedovoljnim brojem istraživanja, a kasnije i rastućim pritiskom iz perspektive političke korektnosti i željom da se negativna konotacija, koju je predgrađe Rinkebi u međuvremenu steklo u švedskom društvu, izbacii iz naziva za posmatrani varijetet. Tada se, pre svega pod uticajem radova Bena Ramptona vezanim za slične varijetete engleskog jezika (Rampton, 2011; 2015), javila tendencija da se ovaj varijetet imenuje neutralnim nazivima *förortsvenska* ili *ortsvenska* (švedski iz predgrađa), *ungdomsspråk* ili *ungdomsslang* (mladalački jezik, odn. sleng). Ipak, kako Milani i Junson napominju, naziv *rinkebyvenska* ostao je i dalje – kako kod samih govornika ovog varijeteta, tako i u celokupnom društvu, ali i medijima – onaj koji se i dan-danas u najvećoj meri koristi za imenovanje govora koji sadrži karakteristike koje se povezuju sa švedskim jezikom kojim govore imigranti (Milani/Jonsson, 2012: 44). Od tih karakteristika jedna od najvažnijih je prozodija, koja je karakteristična do te mere da je dovoljno samo da se ovaj varijetet čuje i pripadnici švedskog društva će ga smestiti u kategoriju imigrantskog varijeteta (kako je pokazalo i istraživanje Bijvoet/Fraurud, 2012). Vremenom se u literaturi postavljalo i pitanje da li je reč o jedinstvenom varijetetu ili o velikom broju različitih varijeteta, sa sličnim karakteristikama, koji se, laički ali tendenciozno od strane onih koji žele da ga predstave u negativnom svetlu (mediji i desno orijentisane političke organizacije), pojednostavljeno podvodi pod istu paradigmu, i – povezano s tim – često poistovećuje sa nedovoljno dobrim poznavanjem jezika, tj. početnim stupnjevima usvajanja švedskog jezika kao L2. Ovakva praksa tako za prevashodni cilj ima diskriminaciju njegovih govornika¹. U ovom radu ćemo, stoga, pokušati da doprinesemo i raspravi u vezi sa ovom veoma važnom sociolingvističkom i širom kulturološkom temom u švedskom društvu: da li je reč o greškama usled nedovoljno razvijenih jezičkih kompetencija, ili se zapravo radi o pravilima koja se dosledno

1 Tematika diskriminacije detaljno je opisana u velikom broju radova, uključujući i analizu uobičajenog prikazivanja govornika ovog varijeteta u medijima (v. Stroud, 2004; Milani, 2008; Milani/Jonsson, 2010; Jonsson et al., 2020). Za dodatnu analizu šire društveno-kulturološke situacije u vezi sa imigrantskom populacijom u Švedskoj, kao što su pitanja statusa, percepcije i vrednovanja, kao i integracije ove populacije u švedsko društvo, v. Hajdu, 2023.

koriste u istim kontekstima, odnosno da li se govornici služe ovim varijetetom, sa svim njegovim karakteristikama, kao L1 (kako se, na primer, tvrdi i u istraživanju Bijvoet/Fraurud, 2015).

U ovom radu se predmetni varijetet posmatra kao jedan široki imigrantski varijetet švedskog jezika, sastavljen – kao i bilo koji drugi varijetet – od većeg broja subvarijeteta (zavisno od starosne dobi, pola, regionalne pripadnosti i sl.), koji se svi, ovde iz potpuno neutralne perspektive, a preko karakteristika koje poseduju, mogu podvesti pod pomenuti širi naziv imigrantskog varijeteta švedskog jezika. Ovakva definicija umnogome olakšava kako ovde prisutnu lingvističku, tako i širu kulturološku i sociolingvističku analizu, jer se na nivou društva upravo tim nazivom označavaju sve govorne prakse koje sadrže, između ostalog, karakteristike koje će ovde biti analizirane, i među subvarijetetima se ne prave razlike. Ukoliko bi, pak, bilo potrebno detaljnije analizirati same subvarijetete, svakako bi bilo važno istaći razlike među njima (npr. na osnovu starosne dobi govornika ili regionalne pripadnosti), bile one suptilne ili veće.

Roman *Ett öga rött* Junasa Hasena Kemirija predstavlja prvo beletrističko delo u celosti napisano na ovom varijetetu, čime je postalo prekretnica u samoj istoriji ovog – do tada – govora, koji je nakon objavljivanja ovog romana našao mesto i u pisanom jeziku. Veoma je zanimljivo pogledati koji markeri u pisanom jeziku specifikuju upravo ovaj varijetet. Tema ovog rada tako predstavlja spoj nekoliko usko povezanih i neodvojivih aspekata: (1) pronalaženje, definisanje i analiza markera imigrantskog varijeteta (prvi put u pisanom jeziku) u odnosu na standardni jezik, (2) doslednost u upotrebi prisutnih karakteristika, kao i (3) analiza iz šire perspektive u vezi sa osobinama samih karakteristika i njihovim uzrokom (da li predstavljaju inherentnu osobinu varijeteta ili su posledica nedovoljnog poznavanja jezika).

Glavne karakteristike koje se ističu u pisanom govoru svešćemo na četiri osnovne grupe markera, odnosno lingvističkih osobina. Na koji način se to odslikava u praktičnoj upotrebi i kakva je razlika u odnosu na stadijume učenja L2 koje karakterišu još uvek nedovoljno razvijene kompetencije? Pojedinačna i nedosledna upotreba bilo koje od navedenih karakteristika ne bi za rezultat imala markiranje koda, već bi se tumačila kao gramatička greška, npr. karakteristična za govornike L2 koji jezikom još uvek nisu dovoljno ovladali. S druge strane, konzistentna upotreba svih pomenutih karakteristika pod istim uslovima ne bi ukazivala na grešku, već na pravilo, odnosno markirala bi kod (varijetet), a ne niže nivoe jezičke kompetencije. Iz te perspektive, markere, odnosno inherentne osobine ovog varijeteta možemo podeliti u sledeće uže kategorije: sintaksičke osobine (karakterističan red reči i funkcije u rečenici), leksičke osobine (karakteristični izrazi praktično isključivo poreklom iz drugih jezika) i gramatičke osobine (rod (član) imenica). Ovome ćemo pridodati i sociolingvističke osobine (sopstvena disfemizacija, (sub)kulturološke osobine koje uslovljavaju leksiku – +KON izrazi (v. Hajdu, 2018), kojima ćemo dopuniti analizu kod pojedinih primera, pre svega onih leksičkih.

2. Sintaksičke divergencije: odstupanje od standardnog redosleda konstituenata – nezavisna rečenica i kršenje pravila V2

Po pitanju svih markera koje ćemo u ovom radu obraditi mogla bi se napraviti jedna generalizacija. Sve ih karakteriše ista tendencija – divergencija u odnosu na standardni jezik, koja bi se mogla posmatrati i kao pojednostavljenje pravila švedske gramatike.

Kao prvi marker, obradićemo položaj glagola u nezavisnoj rečenici (koja nije zapovedna). Naime, u standardnom švedskom jeziku, pravilo V2 predstavlja jedno od najosnovnijih i podrazumeva da se finitni glagol u rečeničnoj šemi nalazi u drugom polju, iza prvog koje se naziva *fundamentom* (F)². U romanu, međutim, nalazimo jasno odstupanje od ovog pravila – glagol se ne nalazi na drugom, već na trećem mestu u redosledu rečeničnih konstituenata. Kako bi se ovaj marker imigrantskog varijeteta ostvario, međutim, jedan preduslov javlja se kao nužan. U inicijalnoj poziciji, tj. na mestu fundamenta, *ne može* se nalaziti subjekat. Drugim rečima, potrebno je da se na mestu fundamenta u rečenici nalazi ili neka priloška odredba ili eventualno objekat. Gledano šematski, divergencija u odnosu na standardni jezik, ali i ostale dijalekte i varijetete švedskog jezika, jeste sledeća:

Za F≠s

STANDARDNI JEZIK: F – vf – s

IMIGRANTSKI VARIJETET: F – s – vf

Ukoliko, pak, u imigrantskom varijetetu rečenica počinje subjektom, redosled konstituenata F-vf, tj. s-vf ostaje nepromenjen, odnosno poklapa sa svim drugim varijetetima švedskog jezika, pa je samim tim *nemarkiran*.

Preglednosti radi, primere ćemo podeliti u podgrupe prema konstituentu koji zauzima mesto fundamenta. Ovaj marker imigrantskog varijeteta javiće se neminovno i u drugim kategorijama markera koje će u ovom radu biti analizirane, pa tako i te rečenice mogu poslužiti kao primer za „nestandardni red reči”³. Rečenični konstituenti koji zauzimaju navedena tri polja (F, s, vf) biće i podvučeni kako bi se napravila jasnija vizuelna granica između polja, vodeći se time da među višičlanim konstituentima koji zauzimaju isto polje neće biti prekida linije ispod slova. Ispod svih rečenica u okviru analize biće naveden i osnovni prevod na srpski jezik (bez pokušaja markiranja po bilo kom osnovu)⁴.

2.1. F=A (adverbijal)

U navedenim primerima u okviru ove grupe markera nalazimo slučajeve u kojima rečenica počinje priloškom odredbom za mesto, vreme ili način nakon koje – suprotno standardnom švedskom jeziku i njegovim drugim varijetetima – sledi

2 Za više o redosledu konstituenata u standardnom švedskom jeziku v. Ekerot, 2011.

3 Red reči koji je u fokusu u citiranim rečenicama biće naznačen masnim kurzivom, dok će eventualne druge podgrupe u okviru ove grupe markera koje se javljaju u jednom istom primeru biti u običnom kurzivu.

4 Vredi naglasiti i da potencijalni prevodni ekvivalenti ovih izraza nisu tema ovog rada, već da je fokus isključivo na markerima ovog varijeteta u pisanom jeziku. Osnovni prevod citiranih primera daje se radi lakšeg praćenja teksta.

prvo subjekat, pa tek onda glagol. Ovakav red reči, koji jasno divergira od pravila V2, jeste karakterističan upravo za imigrantski varijetet švedskog jezika i javlja se bezizuzetno u slučajevima kada rečenica ne počinje subjektom.

2.1.1. F=A(v) (vremenski adverbijal)

U okviru prve podgrupe markera reda reči karakterističnog za imigrantski varijetet švedskog jezika nalazimo primere u kojima se u inicijalnoj poziciji u nezavisnoj rečenici javlja temporalni adverbijal. U okviru pojedinih rečenica javiće se i dodatni primeri za druge adverbijale na mestu fundamenta i oni će biti naznačeni i obeleženi slovima *a* ili *b*.

(1) ***Idag det var*** sista sommarlovsdagen och

F s vf

(1a) ***därför jag hjälpte*** pappa i affären.

F s vf

(str. 9, F=A(n) u (1a); Danas je bio poslednji dan letnjeg raspusta i zato sam pomagao tati u radnji.)

(2) ***Ganska lång tid det tog*** innan luften blev mera vanlig.

F s vf

(str. 18; Mnogo vremena je prošlo dok vazduh nije postao normalniji.)

(2) ***På middagen pappa drack*** flera vinglas och ***sen han fortsatte*** framför tv:n.

F s vf F s vf

(str. 24–25; Za večerom tata je popio više čaša vina, a onda je nastavio ispred TV-a.)

(4) ***Först pappa verkade*** inte höra.

F s vf

(str. 25; U prvi mah se činilo da tata nije čuo.)

(5) ***Idag på morgonen vi hade*** andra matrådet och det kändes okey eftersom

F s vf

jag visste jag skulle sitta i samma rum som Marit.

(str. 126; Jutros smo imali drugi sastanak u vezi s hranom i bilo mi je ok, jer sam znao da ću biti u istoj prostoriji s Marit.)

2.1.2. F=A(m) (mesni adverbijal)

(6) ***I vardagsrummet pappa snarkar*** från fåtöljen.

F s vf

(str. 24; Tata hrče iz fotelje u dnevnoj sobi.)

(7) ***På tv:n det var*** reklam för toapapper och

F s vf

(7a) då äntligen pappa tittade på mig.

F s vf

(str. 25, F=A(v) u (7a); Na TV-u je išla reklama za toalet papir i tad me je tata konačno pogledao.)

(8) Ovanför brevlådan det satt nytejpad klisterlapp formad som ett moln med

F s vf

skrivet namn: Jonas Khemiri.

(str. 184; Iznad poštanskog sandučeta stajao je novi post-it papirić u obliku oblaka s napisanim imenom: Junas Kemiri.)

(9) Bredvid dörren Pokemon-maskinen stod med gula mjukdjuret som

F s vf

surrade och skakade och rörde sig fram och tillbaka mot rutan.

(str. 218; Pored vrata je stajala Pokemon-mašina sa žutom mekanom životinjom koja je zujala i tresla se i mrdala se napred-nazad po ekranu.)

2.1.3. F=A(n) (adverbijal za način)

(10) Lite jag tyckte synd om hennes elevstol för armstöden var utåtpressade

F s vf

till max och

(10a) när som helst benen kunde brytas.

F s vf

(str. 20, F=A(v) u (10a); Malo mi je bilo žao njene učeničke stolice jer su nasloni za ruke bili rašireni do kraja i nogari su svakog trenutka mogli da se slome.)

(11) Noggrann jag började läsa listan uppifrån och ner och

F s vf

(11a) först det var mest tjejnamn som Emma, Cecilia och Rebecka men

F s vf

(11b) uppblandat det fanns också lite arabnamn som Hamadi och Lotfi.

F s vf

(str. 243, F=A(v) u (11a), F=A(n) u (11b); primer i za ADV → ADJ, vidi dole; Detaljno sam pročitao listu odozgo nadole i prvo su bila samo ženska imena kao što su Ema, Sesilija i Rebeka, ali bilo je pomešano i poneko arapsko ime kao što je Hamadi ili Lotfi.)

Nakon pregledanja primera, važno je napomenuti nešto što predstavlja jasnu razliku prilikom naizgled sličnog kršenja standardnog pravila V2 u okviru imigrantskog varijeteta (koji je tim govornicima L1) i grešaka koje se javljaju u početnim fazama usvajanja švedskog jezika kao L2. Naime, dok se takve greške u L2 se ni na koji način ne bi mogle definisati kao konzistentne, u ovom varijetetu

švedskog jezika (kao L1) imamo *stoprocentno* pozicioniranje glagola na treće mesto, iza subjekta (koji je u tom slučaju na drugom mestu u rečeničnoj šemi) i nekog drugog konstituenta kojim je rečenica počela. Bez odstupanja se prati gorepomenuta šema F-s-vf, za uslov $F \neq s$.

Ono što se u analiziranom tekstu takođe može primetiti jeste posledica nužnosti markiranja redosleda konstituenata na ovaj način, koje podrazumeva uklanjanje subjekta iz inicijalne pozicije. Ta posledica jeste donekle nesrazmerno veliki broj inverzija u odnosu na svakodnevni nemarkirani standardni govor, pre svega sa priloškim odredbama koje bi se u standardnim varijetetima na taj način dodatno akcentovale. Ovde, pak, promena u redu reči nadjačava efekat naglašavanja konstituenta koji se nalazi na mestu fundamenta u nezavisnoj rečenici. Za ovo nam može poslužiti najjednostavniji primer rečenice koja sadrži subjekat, predikat i prilošku odredbu.

STANDARDNI JEZIK:

Jag kommer imorgon. (Dolazim sutra.)

Imorgon kommer jag. (Sutra dolazim.)

Primarni efekat (markiranost) ovde zauzima naglašavanje priloške odredbe za vreme. Sličan efekat, kao što vidimo, inverzijom se postiže i u srpskom jeziku.

IMIGRANTSKI VARIJETET:

Jag kommer imorgon.

Imorgon jag kommer.

U potonjem primeru A(v) *imorgon*, iako u inicijalnoj poziciji (F), ostaje praktično nenaglašeno, dok naglašenosť preuzima marker imigrantskog varijeteta. Primarni efekat, dakle, ovde ostvaruje „nestandardni” redosled konstituenata, dok je naglašavanje priloške odredbe za vreme nepostojeće ili barem sekundarno.

Dakle, pravilo za red reči u imigrantskom varijetetu švedskog jezika moglo bi se sumirati na sledeći način: *raspored s-vf zadržava se u svakom slučaju, nezavisno od konstituenta kojim rečenica počinje*. Razlika u odnosu na standardne varijetete švedskog jezika javlja se, stoga, u slučajevima kad rečenica *ne počinje* subjektom, prilikom čega u standardnom švedskom dolazi do inverzije subjekta i finitnog glagola (koji prati pravilo V2), dok se u imigrantskom varijetetu raspored s-vf ne menja, postajući time markiran u odnosu na standardni švedski jezik. Varijacija po pitanju ovako postavljenog reda reči, međutim, u imigrantskom varijetetu nema, pa se on – tako opisan – može smatrati konstantom.

Tvrđnje o doslednosti „nestandardne” verzije reda reči za uslov $F \neq s$ poklapaju se i sa mnogim drugim istraživanjima ovog fenomena, kako u švedskom tako i u drugim jezicima sa sličnim sintaksičkim osobinama (v. Freywald et al., 2015; Ekberg et al., 2015). Zaključak je, stoga, da se ovde ne radi o pogrešnoj upotrebi, već o karakteristici koja je postala inherentni deo gramatike datog varijeteta koji pomenuta populacija usvaja i koristi kao L1, odnosno funkcioniše kao pravilo u njegovim okvirima (uključujući tu i moguće subvarijetete).

Kad su u pitanju zavisne rečenice, budući da u standardnom švedskom jeziku tu dolazi do inverzije subjekta i glagola (veznik-subjekat-(rečenični adverbijal)-finitni glagol, odn. uk-s-(a)-vf), što će po rasporedu subjekta i glagola biti identično redu reči za nezavisnu rečenicu u ovom varijetetu, daljih odstupanja neće biti. Dakle, u zavisnim rečenicama zadržava se uobičajen (standardan) red reči sa subjektom ispred glagola. Uz to, ne javljaju se ni odstupanja u pozicioniranju rečeničnog adverbijala (a) ukoliko ga rečenica sadrži.

3. Morfološke divergencije u odnosu na standardni jezik: supklasa imenica (neutrum → utrum)

U skladu s pomenutim divergencijama u odnosu na standardni švedski jezik i njegove druge varijetete, u određenim slučajevima imenice iz supklase neutrum, ukoliko su praćene pridevima ili prisvojnim zamenicama, prelaze u utrum. Za primer možemo uzeti niz osnovnih imenica – *ett liv* (život), *ett paket* (paket), *ett bröd* (hleb), *ett (barn)barn* ((unuče), dete), *ett förslag* (predlog), koje se u imeničkim sintagmama u narednim rečenicama sve javljaju kao utrum. Oblik koji bi se javio u standardnom švedskom jeziku biće dat ispod primera:

(12) Det måste ju vara äktast möjliga och såklart Naguib Mahfouz skulle aldrig skriva historier om annan än sig och ***sin liv***.

St.šv: sitt liv

(str. 13; To je sigurno najiskrenije moguće i jasno je da Nagib Mahfuz nikad ne bi pisao priče o nečem drugom osim o sebi i svom životu.)

(13) Sen jag hämtade ***min paket*** från rummet och när pappa såg storleken

St.šv: mitt paket

han log med precis hela ansiktet.

(str. 74, primer i za drugo; Zatim sam doneo moj paket iz sobe i kad je tata video koliki je, osmehnuo se celim licem.)

(14) Hon var fett snacksugen och berättade om ***sin barnbarn*** som reste runt i

St.šv: sitt barnbarn

regnskog i Brasilien och övertalade indianer att spara träden.

(str. 131; Bila je užasno pričljiva i ispričala mi je o svom unuku koji je putovao po prašumama u Brazilu i ubeđivao Indijance da sačuvaju drveće.)

(15) Därför pappa hade inte haft tid fixa disken och dylik så lägenheten var i ***total kaos***.

St.šv: totalt kaos.

(str. 201; Zato tata nije imao vremena da opere sudove i slično, pa nam je stan bio u totalnom haosu.)

(16) Alla tyckte **min förslag** var grymmaste bästa utom mattanterna som sa
St.šv: mitt förslag
vi minsann har chorizo och orientalisk currygryta redan.
(str. 229; Svi su mislili da je moj predlog bio najstrašnije najbolji, osim kuvarica koje su rekle da već imamo ćoriso i orijentalni kari.)

Zanimljivo je, međutim, da se – ukoliko je imenica u određenom obliku, sa postpozitivnim članom, tj, morfemom koji markira određenost – kao taj marker *nikada* ne javlja morfem *-en*, već uvek ispravni i izvorni morfem za neutrum: *-et*. Ovo važi i za one imenice koje su u gorenavedenim sintagmama prelazile u utrum:

(17) Snabbt Nourdine föreslog vi skulle dela presenter till **födelsedagsbarnet**.
(str.74; Nurdin je brzo predložio da podelimo poklone rođendanskom detetu.)

(18) Pappa luktade på **paketet** och sen han la örat mot kartongen som han trodde det var en bomb.
(str. 75; Tata je pomirisao paket, a onda je prislonio uvo na kutiju kao da je mislio da je bomba.)

(19) Det enda jag tänker på är henne – den finaste gussen i **livet**.
(str. 102; Mislim samo na nju – najlepšu devojkicu u životu.)

(20) Dom blev förvånade över **kaoset** i butiken men det märktes dom inte heller tyckte om killen bakom kassan.
(str. 204; Iznenadili su se haosom u radnji, ali se videlo i da im se ne sviđa momak za kasom.)

4. Leksičke karakteristike

Prva podela koja se jasno uočava po pitanju izbora leksičkih jedinica jeste opozicija *svenne-blatte*, odnosno praktično bezizuzetna upotreba +KON izraza i za etničke Šveđane i za imigrante u celosti (nezavisno od etniciteta). Nasuprot ovim izrazima, javili bi se, recimo, -KON izrazi *svensk-invandrare* (nemarkirani izrazi bez konotativnog značenja). Ova opozicija, pored toga, baca krajnje jasno svetlo i na pitanje identiteta, identifikacije i pripadnosti grupi (što se vidi, između ostalog vidi i u primerima (22) i (24)), kao i na društveno-kulturološki položaj imigrantske manjine u švedskom društvu. Budući da se koriste u svakoj prilici u kojoj treba imenovati etničkog Šveđanina ili imigranta, u romanu je prisutan veliki broj primera za ove izraze. Ovde ćemo navesti samo dva:

(21) Du vet man tänker **svennar** är alltid ärligare än **blattar** och lite därför jag tror vi litade när han sa tv-stjärnan Bengt Magnusson bodde granne.
(str. 35; Znaš da se misli da su Šveđani uvek iskreniji od imigranata i mislim da smo mu poverovali malo i zbog toga kad je rekao da je komšija TV-zvezda Bengt Magnusson.)

(22) Såklart jag fattade det var också som attack mot oss **blattar** för vem har någonsin sett en **svenne** ge svarttaxi?

(str. 55; Naravno da sam shvatio da je ovo i napad na nas imigrante jer ko je ikada video nekog Šveđanina da vozi taksi na crno.)

Pored ovoga, može se napomenuti i da se razlika pravi i među samim imigrantima u odnosu na izvorno poreklo (roditeljsko, porodično), gde su i dalje sve manje grupe u okviru veće imigrantske kao celine označene neizostavno +KON izrazima *neger*, *svartskalle*, *guling* i dr. (crnac, Azijat)⁵. Neki od primera ovakve upotrebe za standardni govor izuzetno markiranih izraza jesu sledeći:

(23) I dag jag har filosoferat fram en teori om **svennarna** och **svartskallarna** på skolan.

(str. 36; Danas sam isfilozofirao jednu teoriju o Šveđanima i crncima u školi)

(24) **Blattar!** **Svartskallar**. Som du och jag.

(str. 77; Imigranti! Crnci. Kao ti i ja.)

(25) Vissa kan då ta andras kamp bara för att hitta en (till exempel: **guling** blir hiphoppare) men det är förstås att spela galet falsk.

(str. 108; Tada neki mogu da preuzmu tuđu borbu kako bi našli neku (na primer: Azijat postane reper), ali to je, naravno, ludački lažno.)

(26) Karro stod på fåtöljen och dansade som **negertjejerna** på Ricki Lake med armarna liksom framför sig som hon rörde i stor gryta.

(str. 157; Karo je stajala na fotelji i igrala kao crnkinje kod Rikija Lejka, s rukama tipa ispred sebe kao da meša veliku šerpu.)

Ostale izraze koji jasno markiraju (isključivo) imigrantski varijetet gledano iz ove perspektive obradićemo u okviru narednog skupa primera (sa značenjem i potencijalnim ekvivalentima u okviru standardnog jezika (-KON)). Značenje svih reči preuzeto je iz rečnika izraza imigrantskog varijeteta (Doggelito/Kotsinas, 2004), a ovde ćemo ga navesti u celosti ispod samog izraza. Neki od najreprezentativnijih primera bili bi sledeći:

(27) Den låg helt **keff** slängd i buske, med punkterad hjul och också pedalerna någon hade tagit. (dålig, dum, skit; fel, falsk; glad)

(str. 9; Stajao je potpuno pogrešno/loše bačen u žbunje, s probušenom gumom, a neko je uzeo i pedale.)

5 Po pitanju +KON izraza, može se dodati da se oni koriste i u raznim drugim situacijama (npr. u markiranju odnosa između polova, kao i seksualnih orijentacija), dakle, čine veoma široku grupu leksičkih jedinica čijim se izborom generalno gledano markira nestandardni jezik a – u kombinaciji sa drugim navedenim markerima – konkretno imigrantski varijetet.

(28) I dag Dalanda började berätta om massa arabiska författare, **shunnar** som
(Kao shonne/shumme: man, kille, typ, snubbe)
Ghassan Kanafani, Fathi Ghanim och Naguib Mahfouz som fått Sveriges finaste
Nobelpris.

(str. 11; Dalanda je danas počela da mi priča o gomili arapskih pisaca, tipova
kao što su Gasan Kanafani, Fati Ganim i Nagib Mafuz koji je dobio najlepšu
švedsku Nobelovu nagradu.)

(29) Självklart. **Walla**.

(Är det sant!; Jag lovar!, Jag svär!)

(str. 12; Naravno. Kunem se.)

(30) Hon påminde jag är ingen ligist utan släkting till Hannibal som **bazade**

(Kao bazza/bassa: sätta på, knulla; slå, ge stryk; strunta i, skita i)

romarna med elefanter och al-Khwarizmi som gav namnet till algebran.

(str. 14; Podsetila me je da nisam nikakav huligan, nego rođak Hanibala koji je
slonovima uništio Rimljane i al-Kvarizmija koji je dao ime algeabri.)

(31) På trean det var sjukhusserie och också när jag **gittade** från vardagsrummet
jag hörde pappa prata med sig själv om handlingen. (gå, sticka, ge sig iväg)

(str. 25; Na trećem je bila bolnička serija i kad sam otišao iz dnevne sobe, čuo
sam kako tata sam sa sobom priča o radnji.)

(32) Upp med **paran, len**.

(pengar) (uzvik za dozivanje i obraćanje)

(str. 39; Daj pare, alo.)

(33) Cirka halv minut senare **aina** dök upp i form av hyrd Abab-vakt.

(polis)

(str. 68; Oko pola minuta kasnije došla je policija u obliku unajmljenog čuvara.)

(34) Han gjorde plats i soffan och bjussade på refresh och berättade han och
flera andra tyckte Hristo hade korsat gränsen när han **jiddrade** i biljardrummet.

(tjafsas, bråka, kaxa)

(str. 212; Napravio je mesta na kauču i ponudio rifreš, i rekao da on i mnogi
drugi misle da je Hristo prešao granicu kad se potukao u sobi za bilijar.)

4.1. Sufiks -ish

Veoma zanimljiva jeste i upotreba sufiksa -ish (iz engleskog jezika) za građenje
većeg broja različitih klasa reči (imenica, prideva, priloga i glagola), koje potom u
praktičnoj upotrebi – sve u istom obliku – funkcionišu kao bilo koja od vrsta, pa
je stoga neophodan širi rečenični kontekst kako bi se odredila i sama vrsta reči. U
prvoj grupi imamo upotrebu sufiksa -ish za građenje nepromenljivih prideva, ali i

priloga, koji se i inače u okviru ovog varijeteta često i sami javljaju u obliku prideva. Građenje je u osnovi krajnje jednostavno – na švedski pridev (ili prilog) ili glagolsku osnovu dodaje se ovaj sufiks, bez semantičke transpozicije. U narednoj podgrupi obradićemo slučaj građenja novih prideva i priloga, gde su švedski pridevi i prilozii: *grymt* (adv. mnogo, strašno, užasno), *bra* (adj. dobar), *känd* (adj. poznat), *skumt* (adv. sumnjivo), ali se u poslednjem (37) kao osnova javlja i imenica *lögn* (laž) od koje je nastao pridev:

(35) Men, om hon är så ***grymmish braish*** som du säger varför hon är inte ***kändish***?

(str. 93; Ali, ako je tako strašno dobra, zašto onda nije poznata?)

(36) Nu det blir lite ***skummish*** om han ringer och hon fattar pappa är som förändrad.

(str. 134; Sad bi bilo malo sumnjivo ako je on pozove, a ona shvati da se tata promenio.)

(37) Egentligen kommentaren var lite ***lögnish***, men ändå den kändes soft att säga och Curre stirrade imponerad.

(str. 164; Komentar je zapravo bio malo lažan, ali ipak mi je bilo fino da to kažem, a Kure je impresionirano zurio.)

Kada se sufiks *-ish* koristi za građenje imenica (od glagola), one su utrum i u množini dobijaju morfemu *-ar*. Upotrebljavaju se na sledeći način:

(38) Till exempel jag skriver inte så mycket om ***runkishar***.

(str. 80; Na primer, ne pišem mnogo o masturbiranju.)

I naposljetku, glagoli stvoreni na ovaj način koriste se u logičkom vremenu ostatka rečenice (šireg konteksta) kao prezent ili preterit (preuzimajući u slučaju postojanja pomoćnog ili modalnog glagola kao finitnog i ulogu infinitiva), iako to nije naznačeno nikakvim nastavcima na samom glagolu (oblik je uvek isti i nepromenljiv). Glagoli su, poput prideva, nastali jednostavnim dodavanjem ovog sufiksa na infinitivnu osnovu već postojećeg glagola (uključujući tu i glagole nastale u okviru ovog varijeteta). Oblik, odnosno logičko vreme glagola naznačeno je ispod samog izraza:

(39) Vid lunchtid jag gittade från teaterspelandet och cigarettröken, ***plankish*** förbi spärren och vidare ut med röda linjen.

(preterit)

(str. 30; U vreme ručka otišao sam s predstave i duvanskog dima, preskočio ogradu u metrou i uhvatio crvenu liniju.)

(40) Blattesort nummer två är duktighetskillen som pluggar prov och använder finord och aldrig plankar tunnelbanan eller **taggish**.

(prezent)

(str. 37; Druga vrsta imigranata je dobar dečko koji uči za ispite i koristi lepe reči, i nikad se ne švercuje u metrou ili ide peške.)

(41) Litegrann det kändes som att se någon spela pajas nära mammas grav så direkt jag väckte alkot och sa han skulle **gittish**.

(infinitiv, pomoćni glagol u preteritu)

(str. 98; Pomalo je delovalo kao da se neko glupira blizu maminog groba, pa sam odmah probudio pijanca i rekao mu da mora da ide.)

Po pitanju leksike, izdvaja se i pridev (odn. prilog) *soft* u većem broju različitih značenja, od kojih su sva pozitivna. Pomenuti rečnik za njega daje osnovna značenja *skönt*, *bra* (lepo, dobro). U praktičnoj upotrebi, međutim, njegova situaciona značenja mogla bi se uporediti sa onima koje nosi engleski pridev *cool*, kao i njegov ekvivalent u srpskom jeziku, kako u obliku prideva (i priloga) *kul*, tako i glagola *iskulirati*, ali i sleng izrazi kao što je npr. (*iz*)*blejati*). U imigrantskom varijetetu nalazimo i glagol nastao od ovog prideva, s promenom po pravilima prve konjugacije. Vredi napomenuti, međutim, i da se u standardnom jeziku novi glagoli uglavnom smeštaju upravo u ovu grupu pravilnih glagola, sa morfemom *-ar* u prezentskom obliku. Osnovno značenje glagola je iskazano kao *ta det lugnt* (smiriti se, biti smiren, up. eng. *take it easy*). Slično prethodnim primerima u vezi sa vrstom reči, u ovom slučaju je nužan širi kontekst kako bi se odredilo uže značenje koje osnova *soft* nosi. Primeri (sa mogućim tumačenjima) su sledeći za *soft* kao pridev ili prilog:

(42) Jag försökte tänka allt som fanns runtomkring var **soft** och länge jag tittade på duvorna som flög för det var skönt att titta upp. (adj.)

(str. 99; Pokušao sam da zamislim da je sve okolo lepo i dugo sam gledao golubove koji su leteli, jer mi je bilo lepo da gledam uvis.)

(43) Jag var för tidig och därför jag gick runt nära Götgatan och tänkte hur **soft** det skulle vara att träffa någon, vem som helst.

(adv.)

(str. 154: Stigao sam prerano, pa sam otišao okolo blizu ulice Jetgatan i pomislio kako bi bilo lepo da sretnem nekoga, bilo koga.)

Primeri za glagol *softa* su sledeći:

(44) Ibland jag kan tycka det är irriterande han alltid **softar** runt hemma hos oss sen vi flyttade hit.

(str. 16; Ponekad pomislim kako je iritantno što stalno bleji kod nas otkako smo se preselili.)

(45) Som exempel man kan ta Philip som ofta **softar** till skolan med vit polo eller Anna och Jessica som har blanka tjestövlar och aldrig smutsiga hår. (str. 36; Kao primer se može uzeti Filip koji često dolazi u školu u beloј majici ili Ana i Jesika koje imaju sjajne ženske čizme i kosa im nikad nije masna.)

5. Veznik *för att*, bez *att*

U višečlanim veznicima (koji sadrže infinitivnu oznaku *att*), pre svega kod finalnih (namernih) zavisnih rečenica koje karakteriše veznik *för att* (da bi, kako bi), infinitivna oznaka se, po pravilu, izostavlja i javlja se samo veznik *för* koji u standardnom jeziku samostalno zapravo uvodi *nezavisnu* rečenicu (i ima značenje *jer*). Ipak, značenje se ponovo dizambigvira kontekstom, tako da se redukovanim oblikom veznika, uprkos tome što iza njega sledi glagol u infinitivu, prenosi finalnost:

(46) På eftermiddagen jag sa jag behövde åka till stan **för** köpa böcker till skolan och sen jag tog tunnelbanan ut till Skärholmen. (str. 10; Popodne sam rekao da moram u grad kako bih kupio knjige za školu, a onda sam metroom otišao na Šerholmen.)

(47) Sen han nickade **för** visa han var redo. (str. 39; Onda sam klimnuo glavom da bih pokazao kako sam spreman.)

(48) Efter handlingen vi gick mot Solstrålen **för** hyra film. (str. 135; Posle nabavke smo otišli do Sulstrolena da iznajmimo film.)

6. ADV → ADJ

Divergencija u odnosu na standardni jezik i ostale varijetete javlja se i u kategoriji priloga koji se, u većini slučajeva, zamenjuju pridevima. Tako imamo situaciju da varijetet markira upotreba prideva (u utrum obliku) i u adverbijalnoj funkciji.

(49) "Nå?" Nourdine ropade **lycklig**.
St.šv: lyckligt

(49a) "Den som tror på stenen blir botad av den", pappa mumlade **nöjd**.
St.šv: nöjt.

(str. 10; „I?“, povikao je Nurdin veselo. „Ko u kamen veruje, kamenom se i leči“, promumlao je tata zadovoljno.)

(50) Jag skriver **ärlig** och om du hellre vill läsa falskhet du kan läsa annan text av
St.šv: ärligt

töntsvennefilosof.

(str. 80; Pišem iskreno i ako više voliš da čitaš laži, čitaj nešto drugo što je napisao neki glupavi švedski filozof.)

7. Zaključak

U najkraćim crtama, markeri imigrantskog varijeteta švedskog jezika (u pisanom govoru) mogli bi se svesti na dve osnovne karakteristike. Prva je divergencija u odnosu na pravila standardnog jezika, u okviru koje se javljaju redosled konstituenata F-s-vf, rod utrum koji pokriva i neutrum (u sintagmama u kojima imenica nema postpozitivni član), pridevi koji preuzimaju funkciju priloga itd. Druga karakteristika, međutim, mogla bi se opisati kao konkretnija i, za definisanje ovog jezika kao varijeteta švedskog jezika, verovatno suštinska, a to je praktično nepostojanje variranja po pitanju upotrebe „nестandardnih” oblika. Korišćenje prideva umesto priloga nije nasumično ili reverzibilno – nikada se prilozima ne koriste za opisivanje imenica. Dalje, ni u jednom primeru ne nalazimo promenu supklase imenice u smeru utrum – neutrum, već isključivo obratno. Konačno, tu je i verovatno najočigledniji primer za ovakvu konzistentnost: red reči za uslov $F \neq s$ nikada nije F-vf-s, već je uvek F-s-vf.

Sve ove karakteristike predstavljaju, praktično gledano, *pravila* koja postoje i usvajaju se kao takva u okviru ovog varijeteta švedskog jezika kao L1. Nijedna od njih nije nasumična i time poistovetiva ili uporediva sa greškama koje se javljaju prilikom učenja švedskog jezika kao L2, iako su – pojedinačno posmatrano – sve ove karakteristike (izuzev leksičkih) prisutne i u ranim stadijumima usvajanja jezika kao L2. Ili, preciznije rečeno, jeste uporediva, ali samo na površinskoj ravni. Iz tog razloga se često i javlja kao iz konteksta izvučeno obeležje ovog varijeteta, koje je moguće kritikovati i negativno vrednovati kao nedovoljno dobar švedski jezik, iz raznih (najčešće društveno-političkih) razloga. Takva višegodišnja negativna karakterizacija, praćena manje ili više tendencioznim predstavljanjem u društvu (pre svega preko medija) i posledično nižim vrednovanjem ovog varijeteta, za rezultat je imala stvaranje kognitivnog kulturnog modela u vezi sa njim kao „lošim švedskim”, uz neminovno posredno prenošenje odgovarajućih nepovoljnih osobina i na same govornike (*by proxy*). Međutim, na osnovu analiziranih primera, može se zaključiti da je poistovećivanje sa početnim stadijumima usvajanja L2, kao i negativno vrednovanje u skladu s tim, iz čisto lingvističke perspektive pogrešno, jer razlika između grešaka prilikom učenja L2 i upotrebe u okviru varijeteta koji govornici imaju kao svoj L1 jeste pre svega *doslednost*. Sve pomenute karakteristike imigrantskog varijeteta švedskog jezika kao L1 (ma kakve one bile u odnosu na standardni jezik: pojednostavljivanje, „pogrešan” red reči ili član itd.) javljaju se spontano i konzistentno, kao njegova inherentna obeležja, obavljajući tako funkciju markera upravo tog varijeteta, kao što bi se – korišćenjem nekih drugih karakteristika – markirao i bilo koji drugi (regionalni, klasni, starosni...) varijetet švedskog jezika, koji neko usvaja od rođenja ili ranog detinjstva i kojim se u svakodnevnoj komunikaciji koristi kao svojim L1.

Literatura

- Bijvoet, E., Fraurud, K. (2012). Studying high-level (L1-L2) language development and use among young people in multilingual Stockholm: The role of perceptions of ambient sociolinguistic variation. *Studies in Second Language Acquisition*, 34, 291–319.
- Bijvoet, E., Fraurud, K. (2015). What's the target? A folk linguistic study of young Stockholmers' constructions of linguistic norms and variations. *Language Awareness*, 25(1–2), 1–23.
- Doggelito, D., Kotsinas, U-B. (2004). *Förortsslang*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Ekberg, L., Opsahl, T., Wiese, H. (2015). Functional gains: a cross-linguistic case study of three particles in Swedish, Norwegian and German. In J. Nortier, B. A. Svendsen (Eds.), *Language, youth and identity in the 21st century. Linguistic Practices across Urban Spaces* (pp. 93–115). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ekerot, L-J. (2011). *Ordföljd, tempus, bestämdhet* (2:a uppl.). Malmö: Gleerups utbildning AB.
- Freywald, U., Cornips, L., Ganuza, N., Nistov, I., Opsahl, T. (2015). Beyond verb second – a matter of novel information-structural effects? Evidence from Norwegian, Swedish, German and Dutch. In J. Nortier, B. A. Svendsen (Eds.), *Language, youth and identity in the 21st century. Linguistic Practices across Urban Spaces* (pp. 73–92). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hajdu, D. (2018). *Pragmatična ekvivalencija izraza sa konotativnim značenjem u švedskom i srpskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Hajdu, D. (2023). *'Cold but Open': Migration to Sweden from the 1960s onward – the Balkan Perspective. A Cultural and Sociolinguistic Analysis*. Beograd: Filološki fakultet.
- Jonsson, R., Franzén, A. G., Milani, T. M. (2020). Making the threatening other laughable: Ambiguous performances of urban vernaculars in Swedish media. *Language and Communication*, 71, 1–15.
- Khemiri, J. H. (2003). *Ett öga rött*. Stockholm: Norstedts.
- Kotsinas, U-B. (1988). Rinkebysvenska – en dialekt?. In P. Linell, V. Adelswärd, T. Nilsson, P. A. Petersson (Eds.), *Svenskans be-skrivning 16* (pp. 264–278). Linköping: Universitetet i Linköping.
- Kotsinas, U-B. (1994). *Ungdomsspråk*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Kotsinas, U-B. (2000). Pidginization, creolization and creoloids in Stockholm, Sweden. In B.-L. Gunnarsson, S. Hellberg, K. Svartholm (Eds.), *Kontakt, variation och förändring – studier i Stockholms-språk. Ett urval av uppsatser av Ulla-Britt Kotsinas* (pp. 160–190). Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Milani, T., Johnson, S. (2010). Critical intersections: language ideologies and media discourse. In S. Johnson, T. Milani (Eds.), *Language ideologies and media discourse. Texts, practices, politics* (pp. 3–14). London, New York: Continuum International Publishing Group.

- Milani, T. M. (2008). Language Testing and Citizenship: A Language Ideological Debate in Sweden. *Language in Society*, 37(1), 27–59.
- Rampton, B. (2011). From ‘Multiethnic Adolescent Heteroglossia’ to ‘Contemporary Urban Vernaculars’. *Language @ Communication*, 31(4), 276–294.
- Rampton, B. (2015). Contemporary urban vernaculars. In J. Nortier, B. A. Svendsen (Eds.), *Language, youth and identity in the 21st century. Linguistic Practices across Urban Spaces* (pp. 24–44). Cambridge: Cambridge University Press.
- Stroud, C. (2004). Rinkeby Swedish and Semilingualism in Ideological Debates: A Bourdian Perspective. *Journal of Sociolinguistics*, 8(2), 196–214.

Dorijan F. Hajdu

Summary

WAYS OF MARKING THE VARIETY OF SWEDISH LANGUAGE RINKEBYSVENSKA IN WRITTEN LANGUAGE BASED ON THE NOVEL *ETT ÖGA RÖTT* BY JONAS HASSEN KHEMIRI

This paper analyzes the markers of the variety of the Swedish language commonly known as *Rinkeby Swedish* (after a Stockholm suburb) in written language, using the novel *Ett öga rött* (2003) by Jonas Hassen Khemiri as its corpus. With prosody being one of the most important characteristics of this variety, it is necessary to determine which other markers related to written language are present in order to index this specific variety. Based on the chosen examples from the novel, the most important categories of such markers are presented and analyzed through different language levels and contrasted with the standard Swedish language. Apart from that, in order to contribute to the debate on the topic and paint a broader sociolinguistic and cultural picture, the paper will also address the claim that this variety is comparable to the early stages of language acquisition as L2 and characterized as “bad Swedish”, even though its speakers use it as their L1, with all its inherent characteristics. Given that this praxis is largely used to negatively evaluate the speakers themselves (by proxy) and consequently form the corresponding cognitive cultural models regarding the variety and its speakers, we will try to present our own view on this – for the Swedish society – very important subject.

Key words:

Swedish language, immigrant variety, Scandinavian linguistics, word order, markedness

<https://doi.org/10.18485/analiff.2024.36.1.3>

811.512.161'373.611

821.512.161.09-31 Памук О.

Pragmatička funkcija denominalnoga derivacijskog sufiksa +*Clk* i prisvojnoga sufiksa za prvo lice jednine u romanu *Kafamda Bir Tuhaflik* autora Orhana Pamuka

Edina E. Solak*

Univerzitet u Zenici, Filozofski fakultet, Odsjek za turski jezik i književnost

 <https://orcid.org/0000-0002-2737-8359>

Mirza A. Bašić

Univerzitet u Zenici, Filozofski fakultet, Odsjek za turski jezik i književnost

 <https://orcid.org/0000-0001-7898-4757>

Ključne riječi:

turski jezik,
denominalni
derivacijski sufiks +*Clk*,
prisvojni sufiks za prvo
lice jednine,
deminutivno značenje,
deminutivne etikete za
oslovljavanje

Apstrakt

U turskome jeziku se dodavanjem deminutivnoga sufiksa +*Clk* i prisvojnoga sufiksa za prvo lice jednine na korijen ili osnovu imenskih riječi mogu derivirati deminutivne etikete za oslovljavanje kojima se ostvaruje bliskost i prisnost sa sagovornikom u međuljudskoj komunikaciji. U ovome se radu analizira pragmatička funkcija takvih deminutivnih etiketa za obraćanje u konverzacijskim situacijama evidentiranim u romanu Orhana Pamuka pod naslovom *Kafamda Bir Tuhaflik*. Na taj se način ispituje pragmatička funkcija termina za obraćanje koji se izvode dodavanjem denominalnoga derivacijskog sufiksa +*Clk* i prisvojnoga sufiksa za prvo lice jednine na korijen ili osnovu imenskih riječi. U radu se analiziraju i ponuđeni prijevodni ekvivalenti na bosanskome jeziku kako bi se utvrdilo da li se i u bosanskome jeziku aktivira identična pragmatička ilokucija deminutivnih etiketa za oslovljavanje. (primљeno: 1. септембра 2023; прихваћено: 16. октобра 2023)

<https://analifil.bg.ac.rs>

1. Uvod

Kada se govori o gramatičkoj strukturi turskoga jezika, jedna od njenih temeljnih osobitosti jeste sufiksalna tvorba riječi. U turskome jeziku ne postoje prefiksi i interfiksi, te se tvorba riječi realizira dodavanjem sufiksa na korijen ili osnovu riječi. Derivacijski sufiksi klasificiraju se u dvije skupine, a to su denominalni i deverbálni derivacijski sufiksi. Denominalni derivacijski sufiksi modificiraju značenjsku strukturu imenskih riječi, dok deverbálni derivacijski sufiksi modificiraju značenjsku strukturu glagola. I denominalni i deverbálni derivacijski sufiksi klasificiraju se u dvije podskupine. U prvu podskupinu denominalnih derivacijskih sufiksa uvrštavaju se denominalni derivacijski sufiksi za izvođenje imenskih riječi. Takvi se sufiksi dodaju na korijen ili osnovu imenske riječi i izvode imensku riječ koja ima potpuno novu značenjsku strukturu. Naprimjer, imenica *kardeşlik* (*bratstvo*), kojom se imenuje apstraktni pojam, izvodi se dodavanjem denominalnoga derivacijskog sufiksa *+ilk* na korijen imenice *kardeş* (*brat*). U podskupinu denominalnih derivacijskih nastavaka za izvođenje imenskih riječi svrstavaju se i nastavci *+Aç*, *+Ak*, *+CA*, *+CAk*, *+CI*, *+CIk*, *+CII*, *+CIn*, *+DAş*, *+gil*, *+(I)mtırak*, *+II*, *+rAk*, *+sAl*, *+sI*, *+sIz*... Drugu podskupinu denominalnih derivacijskih sufiksa čine denominalni derivacijski sufiksi za izvođenje glagola. Takvi se nastavci dodaju na korijen ili osnovu imenske riječi i tvore glagol. Naprimjer, glagol *taşlamak* (*kamenovati*, *gađati* / *pogoditi kamenom*) tvori se dodavanjem denominalnoga derivacijskog nastavka *+IA-* na korijen imenice *taş* (*kamen*). U podskupinu denominalnih derivacijskih nastavaka za izvođenje glagola uvrštavaju se i sufiksi *+A-*, *+Al-*, *+Ar*, *+dA-*, *+(I)k-*, *+(I)msa-*, *+kIr-*, *+sA-*... U prvu podskupinu deverbálnih derivacijskih sufiksa svrstavaju se deverbálni derivacijski sufiksi za izvođenje imenskih riječi. Takvi se sufiksi dodaju na korijen ili osnovu glagola i deriviraju imensku riječ. Naprimjer, imenica *yatak* (*krevet*) derivira se dodavanjem deverbálnoga derivacijskog sufiksa *-Ak* na korijen glagola *yatmak* (*ležati* / *leći*). U podskupinu deverbálnih derivacijskih sufiksa za deriviranje imenskih riječi uvrštavaju se i nastavci *-Aç*, *-AnAk*, *-gA*, *-gAç*, *-gAn*, *-gI*, *-gIç*, *-gIn*, *-I*, *-(y)IcI*, *-Ik*, *-(I)m*, *-(I)n*, *-(In)tI*, *-(y)Iş*, *-mAn*... Drugu podskupinu deverbálnih derivacijskih sufiksa čine deverbálni derivacijski sufiksi za izvođenje glagola. Takvi se nastavci dodaju na korijen ili osnovu glagola i izvode glagol koji ima potpuno novu značenjsku strukturu. Naprimjer, refleksivni glagol *giyinmek* (*oblačiti se* / *obući se*) izvodi se dodavanjem deverbálnoga derivacijskog sufiksa *-(I)n-* na korijen glagola *giymek* (*oblačiti* / *obući*). U podskupinu deverbálnih derivacijskih sufiksa za izvođenje glagola svrstavaju se i sufiksi *-Ar-*, *-DIr-*, *-Il-*, *-Ir-*, *-(I)ş-*, *-(I)t-* i dr. (v. Čaušević, 1996: 437–445; Solak/Bašić, 2022: 23–24).

Sufiks *+CIk* svrstava se u skupinu denominalnih derivacijskih sufiksa za izvođenje imenskih riječi. Dodaje se na korijen ili osnovu imenskih riječi i služi za deriviranje leksema deminutivnoga značenja. Denominalni derivacijski sufiks *+CIk* nerijetko se upotrebljava zajedno s prisvojnim sufiksom za prvo lice jednine. Dodavanjem denominalnoga derivacijskog sufiksa *+CIk* i prisvojnoga sufiksa za prvo lice jednine na korijen ili osnovu imenskih riječi mogu se derivirati termini za obraćanje kojima se uspostavlja bliskost sa sagovornikom u međuljudskoj komunikaciji (v. Ediskun,

1999: 109–110; Korkmaz, 2009: 42–44; Banguoğlu, 2011: 164–165; Karagöz, 2018: 65; Ristić Bojanić, 2020: 26–31).

Deminutivne etikete za oslovljavanje razmatraju se u okviru strategija pozitivne učtivosti jer se njima realizira prikladno oslovljavanje sagovornika kojim se komunikacija čini lakšom i ugodnijom. Zapravo, deminutivni termini za obraćanje najčešće se upotrebljavaju u funkciji identitetskih markera kojima se pokazuje pripadnost grupi i kojima se uspostavlja, potvrđuje i intenzivira bliskost i prisnost sa sagovornikom. Na taj se način takvim etiketama za obraćanje udovoljava sagovornikovome pozitivnom obrazu, zbog čega se navedeni termini razmatraju u okviru strategija pozitivne učtivosti (v. Brown/Levinson, 1987: 101–103; Bakšić, 2012: 44; Bulić, 2018: 140–141; Bakšić/Bulić, 2019: 201–203).

U ovome se radu analiziraju konverzacijske situacije u kojima se upotrebljavaju deminutivni termini za obraćanje koji se deriviraju dodavanjem denominalnoga derivacijskog sufiksa *+Cik* i prisvojnoga sufiksa za prvo lice jednine na korijen ili osnovu imenskih riječi. Analiza se zasniva na konverzacijskim situacijama iz romana *Kafamda Bir Tuhaflik* autora Orhana Pamuka. Primarni cilj rada jeste utvrditi pragmatičku vrijednost deminutivnih etiketa za oslovljavanje u međuljudskoj komunikaciji. U radu se pokušava utvrditi da li se i u bosanskome jeziku aktivira identična pragmatička funkcija deminutivnih termina za obraćanje. Stoga se analiziraju i ponuđeni prijevodni ekvivalenti konverzacija u kojima se koriste turski deminutivni termini za oslovljavanje. Temeljni izvor kontrastivne analize predstavljaju prijevodni ekvivalenti koje potpisuju Alena Čatović i Sabina Bakšić. Svi pojmovi koji se navode u ovome radu, a koji imaju rodni značaj i rodno obilježje, obuhvataju na jednak način muški i ženski rod bez obzira na to da li se navode u muškome ili ženskome rodu.

2. Etikete za oslovljavanje koje se izvode dodavanjem deminutivnoga sufiksa *+Cik* i prisvojnoga sufiksa za prvo lice jednine na korijen ili osnovu općih imenica

Roman *Kafamda Bir Tuhaflik* (*Čudne misli u mojoj glavi*) autora Orhana Pamuka može se okarakterizirati kao moderni ep koji sadrži ljubavnu priču. Glavni protagonist priče jeste ulični prodavač boze, pilava i jogurta Mevlud, koji se 1969. godine kao sin došljaka doselio u baraku na istanbulskome brdu Kultepe. Životnu sudbinu Mevluda obilježava suparništvo njegovoga oca Mustafe i amidže Hasana, koji je sa svojim sinovima Korkutom i Sulejmanom uspio napustiti barake na Kultepeu sagradivši porodičnu kuću na brdu Duttepe. Mevlud se zaljubio u djevojku Samihu, kojoj je tri godine pisao ljubavna pisma. Uz „pomoć“ rođaka Sulejmana zabunom je ukrao Samihinu sestru Rajihu, kojom se i oženio. Poslije je Mevlud saznao da nije bila u pitanju nikakva zabuna, te da ga je prevario rođak Sulejman, koji se, također, želio oženiti Samihom. Međutim, Samiha odbija Sulejmana, bježi od kuće i sklapa brak s Mevludovim najboljim prijateljem Ferhatom. Dok je u sretnome braku s Rajihom, Mevlud razmišlja o Samihi. Takva se razmišljanja intenziviraju nakon smrti njegove supruge Rajihe i Samihinoga supruga Ferhata. Na kraju se Mevlud ženi Samihom,

ali se u stvarnome životu ne slaže s njom kao s Rajihom. Samiha mu je bila mnogo bliža u mislima nego u stvarnome životu, što ukazuje na činjenicu da su mu se namjera srca i namjera jezika samo naizgled poklapale (v. Budak, 2015: 70–73; Kahrović-Posavljak, 2016; Kula, 2016: 31–33).

Uturskome jeziku deminutivni termini za obraćanje mogu se izvoditi dodavanjem denominalnoga derivacijskog sufiksa +*Clk* i prisvojnoga sufiksa za prvo lice jednine na korijen ili osnovu općih imenica (v. Aksan, 1983: 59; Ergin, 1993: 163–165). U romanu *Kafamda Bir Tuhaflık* bilježe se konverzacijske situacije u kojima se koriste deminutivni termini za oslovljavanje koji se deriviraju dodavanjem denominalnoga derivacijskog nastavka +*Clk* i prisvojnoga sufiksa za prvo lice jednine na korijen općih imenica *baba* (*otac*) i *teyze* (*tetka*).

Opća imenica *baba* (*otac*) ima funkciju termina za iskazivanja rodbinske veze sin/kći–otac. U rječnicima se navodi da navedena opća imenica nosi značenje *roditelj*, *otac*, *babo*, *tata*, *predak*, *praotac*, *zaštitnik*, *pokrovitelj*, *čuvar*, *branilac* (v. Đinđić i dr., 1997: 96; Teodosijević, 2004: 85–86; Đinđić, 2014: 153). Navedena leksema koristi se i u bosanskome jeziku u značenju *otac* (v. Škaljić, 1966: 109).

- (1) Beş yıl önce biz buraya ilk geldiğimizde **babacığım**, bütün bu tepeler bomboştu. (KBT: 267) / Kada smo ovdje došli prije pet godina, bila su potpuno pusta. (ČMMG: 317)
- (2) Mevlut rakı içmez **babacığım**... (KBT: 269) / Mevlud ne pije rakiju... (ČMMG: 319)
- (3) **Babacığım** gel seninle bakkala gidelim de bir şişe rakı alalım. (KBT: 270) / Dođi, idemo do prodavnice da kupimo flašu rakije. (ČMMG: 320)

U primjerima (1), (2) i (3) etiketa za oslovljavanje *babacığım* (*tatice*, *moj tatice*) upotrebljava se prilikom obraćanja kćeri svome ocu. Navedeni termin za obraćanje tvori se dodavanjem denominalnoga derivacijskog sufiksa +*Clk* i prisvojnoga sufiksa za prvo lice jednine na korijen imenice *baba* (*otac*). U primjeru (1) deminutivni termin za oslovljavanje *babacığım* (*tatice*, *moj tatice*) koristi se prilikom Samihinoga obraćanja ocu Abdurahmanu. U toj konverzacijskoj situaciji deminutivnom etiketom za obraćanje potvrđuje se prisnost koja je ispunjena emocijama i nostalgijom. U primjeru (2) Rajiha upotrebljava etiketu za oslovljavanje *babacığım* (*tatice*, *moj tatice*) prilikom obraćanja ocu Abudrahmanu kako bi potcrtala prisnost kojom se ublažava saopćavanje neugodne informacije. Ona je svjesna činjenice da joj otac silno želi ispijati rakiju, a informaciju da u kući nema rakije ublažava potcrtavanjem prisnosti i kazivanjem da njen suprug Mevlud ne pije rakiju. U primjeru (3) termin za oslovljavanje *babacığım* (*tatice*, *moj tatice*) koristi se prilikom Vedihinoga obraćanja ocu Abdurahmanu. U navedenoj konverzacijskoj situaciji deminutivnim terminom za obraćanje intenzivira se prisnost u okviru koje se upućuje ponuda sagovorniku kojom se, zapravo, pokazuje briga za njegove želje i potrebe. U prijevodu primjera (1), (2) i (3) može se vidjeti da se ne koriste deminutivne etikete za obraćanje, što ukazuje na činjenicu da je u bosanskome jeziku neuobičajeno upotrebljavati deminutiv u ovakvim konverzacijskim situacijama.

(4) “Affedersiniz **babacığım**,” diye diklendi Süleyman. “Samihayı kaçırın o alçağı bir gün yakalayın hesap sormaya da mı hakkım yok? O herif beni aşağılamış olmadı mı?” (KBT: 211) / „Oprosti, **oče**, ali zar nemam pravo jednog dana uhvatiti tog bijednika koji je ukrao Samihu i poravnati račune? Zar me taj tip nije ponizio?“, usprotivio se Sulejman. (ČMMG: 247)

(5) **Beybabacığım**, sen harbi adamsın... (KBT: 265) / **Dragi gospodine oče**, ti si pošten čovjek. (ČMMG: 314)

(6) **Babacığım**, siz sıkıldınız. (KBT: 406) / **Oče**, dosadno vam je. (ČMMG: 485)

U primjerima (4), (5) i (6) termini za obraćanje *babacığım* (*tatice*, *moj tatice*) i *beybabacığım* (*gospodine tatice*, *dragi gospodine oče*) upotrebljavaju se u funkciji markera solidarnosti i bliskosti u konverzacijskim situacijama koje se realiziraju između osoba koje nisu u rodbinskome odnosu sin/kći–otac. U primjerima (4) i (5) navedeni markeri solidarnosti koriste se prilikom Sulejmanovoga obraćanja nesuđenome puncu Abdurahmanu. U primjeru (4) markerom solidarnosti uspostavlja se bliskost koja sadrži opravdavanje određenih postupaka i ponašanja govornika. U primjeru (5) markerom solidarnosti *beybabacığım* (*gospodine tatice*, *dragi gospodine oče*) istovremeno se iskazuje poštovanje i uspostavlja bliskost sa sagovornikom. Marker solidarnosti *beybabacığım* (*gospodine tatice*, *dragi gospodine oče*) derivira se dodavanjem denominalnoga nastavka +*Clk* i prisvojnoga sufiksa za prvo lice jednine na osnovu složenice *beybaba*, koja se sastoji od leksema *bey* (*gospodin*) i *baba* (*otac*). U okviru etikete za obraćanje *beybabacığım* (*gospodine tatice*, *dragi gospodine oče*) leksemom *bey* (*gospodin*) izražava se poštovanje, dok se leksemom *baba* (*otac*) te deminutivnim nastavkom i prisvojnim sufiksom za prvo lice jednine uspostavlja bliskost i prisnost. Bliskost u odnosu sagovornika naglašava se, također, i obraćanjem u drugome licu jednine. U primjeru (5) markerom solidarnosti *beybabacığım* (*gospodine tatice*, *dragi gospodine oče*) iskazuje se poštovanje, ali se potvrđuje i prisnost kojom se upućuje kompliment za ličnost. U primjeru (6) marker solidarnosti *babacığım* (*tatice*, *moj tatice*) upotrebljava se prilikom Vedihinoga obraćanja svekrvu Hasanu, a u toj se konverzacijskoj situaciji markerom solidarnosti uspostavlja prisnost kojom se iskazuje briga za želje i potrebe sagovornika.

U prijevodu primjera (4), (5) i (6) uočava se da se ne koristi deminutiv, već se navode etikete za oslovljavanje *oče* [v. (4) i (6)] i *dragi gospodine oče* [v. (5)]. S obzirom na to da deminutiv nije uobičajen u ovakvim konverzacijskim situacijama u bosanskome jeziku (v. Bakšić/Bulić, 2019: 261), njegovom bi se upotrebom aktivirala drugačija pragmatička ilokucija u odnosu na originalni tekst na turskome jeziku.

(7) **Teyzeciğim** mor elbisen çok güzel! (KBT: 406) / **Tetkice**, predivna ti je ta ljubičasta haljina! (ČMMG: 485)

U primjeru (7) deminutivna etiketa za oslovljavanje *teyzeciğim* (*tetkice*, *moja tetkice*) upotrebljava se prilikom Fatminoga obraćanja tetki Samihi. Termin za obraćanje *teyzeciğim* (*tetkice*, *moja tetkice*) izvodi se dodavanjem deminutivnoga

sufiksa +*CIk* i prisvojnoga sufiksa za prvo lice jednine na korijen imenice *teyze*, za koju se u rječnicima navodi da nosi značenje *tetka, majčina sestra* (v. Đinđić i dr., 1997: 971; Teodosijević. 2004, 93; Đinđić, 2014: 1329). U navedenoj konverzacijskoj situaciji deminutivnim terminom za obraćanje uspostavlja se prisnost u okviru koje se sagovornici upućuje kompliment za izgled. Može se vidjeti da se i u prijevodu koristi deminutivni termin za obraćanje *tetkice*, koji predstavlja svojevrsan uvod u kompliment za izgled.

3. Etikete za oslovljavanje koje se izvode dodavanjem deminutivnoga sufiksa +*CIk* i prisvojnoga sufiksa za prvo lice jednine na korijen ili osnovu vlastitih imenica

U turskome jeziku deminutivne etikete za oslovljavanje mogu se derivirati dodavanjem denominalnoga derivacijskog sufiksa +*CIk* i prisvojnoga sufiksa za prvo lice jednine na korijen ili osnovu vlastitih imenica (v. Zabeti Miandoab, 2018: 224–227). U romanu koji je predmet analize evidentiraju se različite konverzacijske situacije u kojima se upotrebljavaju deminutivni termini za obraćanje koji se tvore dodavanjem nastavka +*CIk* i prisvojnoga sufiksa za prvo lice jednine na korijen vlastitih imenica.

(8) “Canım **Rayihacığım**,” dedim, “zor zamanda Vediha Ablan sana istediğin her yardımı eder elbette. Ama çocuk kutsal bir şey, bunun sorumluluğu var. Sen git de evde yeniden düşün. Gelecek haftaya Samiha’yı da çağırayım da konuşalım.” (KBT: 339) / „Draga **moja Rajiha**”, rekla sam, „svakako, tvoja će ti starija sestra Vediha uvijek pomoći kad to zatražiš. Ali dijete je svetinja, to nosi odgovornost. Idi kući i ponovo razmisli. Sljedeće sedmice zovnut ću i Samihu pa ćemo porazgovarati.” (ČMMG: 402)

(9) Ama **Samihacığım**, fakir fukara da çamurlu, sobalı buz gibi gecekondularda değil, artık temiz, modern, rahat bir yerde oturmak istiyor! (KBT: 452) / Ali **draga moja Samihice**, i sirotinja sada želi živjeti na čistom, modernom i udobnom mjestu a ne u blatnjavim, ledenim stračarama bez centralnog grijanja! (ČMMG: 543)

Deminutivni termini za obraćanje *Rayihacığım* (*Rajihice, moja Rajihice, draga moja Rajiha*) i *Samihacığım* (*Samihice, moja Samihice, draga moja Samiha*) izvode se dodavanjem deminutivnoga sufiksa +*CIk* i prisvojnoga sufiksa za prvo lice jednine na korijen vlastitih imena *Rayiha* (*Rajiha*) i *Samiha* (*Samiha*). U primjerima (8) i (9) navedeni deminutivni termini za oslovljavanje koriste se prilikom obraćanja starije sestre mlađoj sestri. U primjeru (8) deminutivna etiketa za oslovljavanje *Rayihacığım* (*Rajihice, moja Rajihice, draga moja Rajiha*) koristi se prilikom Vedinoga obraćanja mlađoj sestri *Rajihice*. U toj konverzacijskoj situaciji termin za obraćanje *Rayihacığım* (*Rajihice, moja Rajihice, draga moja Rajiha*) upotrebljava se zajedno s etiketom za oslovljavanje *canım* (*draga, draga moja*), čime se potcrtava prisnost u okviru koje se iskazuje simboličko slaganje sa sagovornicom, kojim se, zapravo, izbjegava

neslaganje s njom. U primjeru (9) marker za oslovljavanje *Samihacığım* (*Samihice, moja Samihice, draga moja Samiha*) koristi se prilikom Vedihinoga obraćanja mlađoj sestri Samihi. U navedenoj konverzacijskoj situaciji deminutivnim terminom za obraćanje uspostavlja se bliskost koja sadrži i određene savjete koji se upućuju sagovornici. U prijevodu primjera (9) primjećuje se da deminutivni iskaz *draga moja Samihice* ima gotovo identičnu pragmatičku vrijednost kao i deminutivna etiketa za oslovljavanje *Samihacığım* (*Samihice, moja Samihice, draga moja Samiha*) u originalnome tekstu na turskome jeziku.

(10) **Süleymancığım**, evladım, önemli olan ilk başta kimin kime âşık olduđu değildir. (KBT: 265) / **Dragi moj Sulejmane**, dijete moje, nije važno ko je u koga spočetka bio zaljubljen. (ČMMG: 315)

(11) Kırk yıl oturduğum canım evim karşı tepede yıkılmış, yerine o koca kuleyi yapmışlar, ben de buradan ağlayarak bakıyorum işte **Mevlutçuğum**. Senin için yaptım bu tavuđu, al bir tane daha patates, seversin sen. (KBT: 452) / Moja draga kuća u kojoj sam živjela četrdeset godina srušena je na brdu prekoputa, na njenom mjestu su napravili onaj ogromni toranj, a ja ti to, **dragi moj Mevlude**, eto, plaćući, gledam odavde. Za tebe sam spremila ovu kokoš, uzmi još jedan krompir, ti to voliš. (ČMMG: 542)

U primjerima (10) i (11) deminutivni termini za obraćanje *Süleymancığım* (*Sulejmančiću, moj Sulejmančiću, dragi moj Sulejmane*) i *Mevlutçuğum* (*Mevlutčiću, moj Mevlutčiću, dragi moj Mevlude*) upotrebljavaju se kao markeri solidarnosti kojima se pokazuje pripadnost grupi. Ovi se markeri solidarnosti deriviraju dodavanjem deminutivnoga nastavka +*Çik* i prisvojnoga sufiksa za prvo lice jednine na korijen vlastitih imena *Süleyman* (*Sulejman*) i *Mevlut* (*Mevlud*). U primjerima (10) i (11) navedeni markeri solidarnosti koriste se prilikom obraćanja starijih osoba mlađim osobama. U primjeru (10) marker solidarnosti *Süleymancığım* (*Sulejmančiću, moj Sulejmančiću, dragi moj Sulejmane*) upotrebljava se prilikom Abdurahmanovoga obraćanja nesuđenome zetu Sulejmanu. Vidi se da se u toj konverzacijskoj situaciji koristi i marker solidarnosti *evladım* (*sine, dijete moje*), čime se potcrtava prisnost u okviru koje se iskazuje krivnja za određene događaje iz prošlosti. U primjeru (11) marker solidarnosti *Mevlutçuğum* (*Mevlutčiću, moj Mevlutčiću, dragi moj Mevlude*) upotrebljava se prilikom Safijinoga obraćanja nećaku Mevludu. U navedenoj konverzacijskoj situaciji deminutivnim markerom solidarnosti intenzivira se prisnost ispunjena emocijama i nostalgijom za prošlim vremenom, a sve to predstavlja svojevrsan uvod za iskazivanje ponude kojom se ispoljava briga za želje i potrebe sagovornika.

U prijevodu primjera (10) i (11) primjećuje se da se ne navodi deminutiv, već se koriste iskazi *dragi moj Sulejmane* i *dragi moj Mevlude*. U bosanskome bi se jeziku deminutivom izražavala i određena doza ironije, čime bi se aktivirala potpuno drugačija pragmatička vrijednost u odnosu na originalni tekst na turskome jeziku.

(12) Maşallah **Süleymanciğim**, ağbinle sizin işleriniz çok iyi gidiyor da bizler bir türlü köşeyi dönemiyoruz. / (KBT: 215) / Maşallah, **moj Sulejmane**, tvom bratu i tebi poslovi dobro idu dok mi jedva sastavljamo kraj s krajem. (ČMMG: 252)

(13) **Mevlutçuğum**, Vediha Yengem anlatıyordu da inanmıyordum, ama şimdi kendi gözlerimle gördüm; sizin yengeyle, çocuklarla şu güzel aile saadetiniz var ya... beni en mutlu eden şey bugün budur. (KBT: 217) / **Dragi Mevlude**, snaha Vediha mi je pričala a ja joj nisam vjerovao, ali sada sam se vlastitim očima uvjerio; kako ste samo sretni vas dvoje i djeca... to mi je danas popravilo raspoloženje. (ČMMG: 255)

(14) **Mevlutçuğum**, bana o kadar güveniyorsun ki sen bu konuyu unutmuşsun bile. (KBT: 220) / **Dragi Mevlude**, toliko si se uzdao u mene da si čak i zaboravio na to. (ČMMG: 257)

(15) **Mevlutçuğum**, bazı akşamlar hiç uğrayamıyorum, biliyorsun. (KBT: 321) / **Dragi Mevlude**, znaš da nekih večeri nikako ne svraćam. (ČMMG: 382)

(16) Buraların fiyatı, kirası artıyor **Mevlutçuğum**. Şu dükkânda çorap, döner, don, elma, ayakkabı, ne satsan bizim kazandığımızın on mislini kazanır. (KBT: 343) / **Dragi moj Mevlude**, raste cijena i kirija za ovaj prostor. U tom dućanu šta god da se bude prodavalo, čarape, doner, gaće, jabuke ili cipele, zaradit će se deset puta više nego što mi sada zarađujemo. (ČMMG: 407)

(17) **Mevlutçuğum**, bu işte iki büyük yasak vardır... (KBT: 361) / **Dragi moj Mevlude**, u ovom poslu postoje dvije velike zabrane... (ČMMG: 429)

(18) Ama bak **Mevlutçuğum**, aradan yirmi yıl geçmiş, şimdi hatamı düzeltiyorum. (KBT: 413) / Ali vidi, **moj dragi Mevlude**, otada je prošlo dvadeset godina, sada ispravljam svoju grešku. (ČMMG: 493)

(19) **Mevlutçuğum**, bir de şunu düşün... (KBT: 440) / **Dragi Mevlude**, razmisli o ovome... (ČMMG: 528)

U primjerima (12), (13), (14), (15), (16), (17), (18) i (19) deminutivni markeri solidarnosti *Süleymanciğim* (*Sulejmančiću*, *moj Sulejmančiću*, *dragi moj Sulejmane*) i *Mevlutçuğum* (*Mevlutčiću*, *moj Mevlutčiću*, *dragi moj Mevlude*) koriste se u konverzacijskim situacijama koje se ostvaruju između osoba koje su vršnjaci prema starosnoj dobi. U primjeru (12) marker solidarnosti *Süleymanciğim* (*Sulejmančiću*, *moj Sulejmančiću*, *dragi moj Sulejmane*) upotrebljava se prilikom Mevludovoga obraćanja rođaku i vršnjaku Sulejmanu. U navedenoj konverzacijskoj situaciji deminutivnim markerom solidarnosti uspostavlja se bliskost kojom se upućuje kompliment za postignuća ostvarena u poslovnoj karijeri.

U primjerima (13), (14), (18) i (19) marker solidarnosti *Mevlutçuğum* (*Mevlutčiću*, *moj Mevlutčiću*, *dragi moj Mevlude*) koristi se prilikom Sulejmanovoga obraćanja rođaku i vršnjaku Mevludu. U primjeru (13) deminutivnim markerom solidarnosti uspostavlja se prisnost u okviru koje se, također, upućuje kompliment za postignuća. U primjeru (14) marker solidarnosti ima funkciju potvrđivanja prisnosti kojom se iskazuje blagi prijekor zbog određenih postupaka sagovornika. U primjeru (18)

deminutivnim markerom solidarnosti potcrtava se prisnost kojom se priznaje i prihvata krivica za određene događaje iz prošlosti. U primjeru (19) deminutivni marker solidarnosti ima funkciju uspostavljanja bliskosti kojom se nastoji ublažiti zahtjev koji se upućuje sagovorniku.

U primjerima (15), (16) i (17) marker solidarnosti *Mevlutçuğum* (*Mevlutčiću*, *moj Mevlutčiću*, *dragi moj Mevlude*) upotrebljava se prilikom Ferhatovoga obraćanja najboljem prijatelju i vršnjaku Mevludu. U primjeru (15) markerom solidarnosti uspostavlja se bliskost kojom se priznaje krivica za određene postupke. U primjerima (16) i (17) deminutivni marker solidarnosti ima funkciju potcrtavanja prisnosti u okviru koje se sagovorniku upućuju određeni savjeti i prijedlozi.

U prijevodu primjera (12), (13), (14), (15), (16), (17), (18) i (19) primjećuje se da se ne navode deminutivni termini za obraćanje, već se upotrebljavaju iskazi *moj Sulejmane* [v. (12)], *dragi Mevlude* [v. (13), (14), (15) i (19)] i *dragi moj Mevlude* [v. (16), (17) i (18)], prvenstveno zato što bi se deminutivnim etiketama za oslovljavanje aktivirala potpuno drugačija pragmatička vrijednost u odnosu na originalni tekst na turskome jeziku. U bosanskome jeziku upotrebom deminutivnih etiketa za obraćanje u ovakvim konverzacijskim situacijama označavala bi se i određena doza ironije i ruganja, a takva se pragmatička ilokucija ne aktivira upotrebom deminutivnih markera solidarnosti u originalnome tekstu na turskome jeziku.

4. Zaključak

U radu je analizirana pragmatička funkcija deminutivnih etiketa za oslovljavanje koje se tvore dodavanjem denominalnoga derivacijskog sufiksa +*CIk* i prisvojnoga sufiksa za prvo lice jednine na korijen ili osnovu imenskih riječi. Analiza se zasnivala na konverzacijskim situacijama iz romana Orhana Pamuka pod naslovom *Kafamda Bir Tuhaflık*. Analiza konverzacijskih situacija ukazala je na činjenicu da se deminutivni termini za obraćanje mogu derivirati dodavanjem sufiksa +*CIk* i prisvojnoga sufiksa za prvo lice jednine na korijen općih [v. od (1) do (7)] i vlastitih imenica [v. od (8) do (19)]. U analizi se vidjelo da se upotrebom deminutivnih termina za oslovljavanje uspostavlja, potvrđuje i intenzivira bliskost sa sagovornikom u međuljudskoj komunikaciji. Analiza je pokazala da se deminutivnim etiketama za obraćanje potvrđuje prisnost sa sagovornikom u okviru koje se ublažavaju zahtjevi [v. (19)] ili saopćavanje negativnih informacija [v. (2)]. U analiziranim konverzacijskim situacijama moglo se primijetiti da deminutivni termini za obraćanje imaju funkciju svojevrsnoga uvoda za upućivanje komplimenata [v. (5), (7), (12) i (13)] i savjeta sagovorniku [v. (9), (16) i (17)]. Deminutivne etikete za obraćanje koriste se i kao markeri solidarnosti kojima se potvrđuje i intenzivira bliskost u okviru koje se pokazuje briga za želje i potrebe sagovornika [v. (3), (6), i (11)] ili se pak iskazuje simboličko slaganje sa sagovornikom kojim se izbjegava potpuno neslaganje [v. (8)]. U analizi se, također, pokazalo da se deminutivni termini za obraćanje upotrebljavaju i kao markeri solidarnosti kojima se potcrtava prisnost u okviru koje se opravdavaju određeni postupci ili se priznaje i prihvata krivica za određene događaje [v. (4), (10), (15) i (18)].

U analizi se moglo uočiti da se deminutivne etikete za oslovljavanje mogu koristiti prilikom obraćanja mlađih osoba starijim osobama [v. od (1) do (7)], ali se upotrebljavaju i prilikom obraćanja starijih osoba mlađim osobama [v. (8), (9), (10) i (11)]. Isto tako, deminutivni markeri solidarnosti koriste se i u konverzacijskim situacijama koje se realiziraju između osoba koje su vršnjaci prema starosnoj dobi [v. od (12) do (19)].

Literatura

- Aksan, D. (1983). *Sözcük Türleri I-II* (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bakšić, S. (2012). *Strategije učtivosti u turskom jeziku*. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.
- Bakšić, S., Bulić, H. (2019). *Pragmatika*. Sarajevo: Bookline.
- Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin Grameri* (9. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Brown, P., Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage* (2. izdanje). Cambridge: Cambridge University Press.
- Budak, A. (2015). Orhan Pamuk'un 'Kafamda Bir Tuhafılık' Romanında Yerellik ve Geleneksellik. *Yeni Fikir Dergisi*, 7(15), 69–90.
- Bulić, H. (2018). *Pragmatički aspekti romana Ponornica Skendera Kulenovića*. Tuzla: Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli.
- Čaušević, E. (1996). *Gramatika suvremenoga turskog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Đinđić, M. (2014). *Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Đinđić, S., Teodosijević, M., Tanasković, D. (1997). *Türkçe-Sırpça Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ediskun, H. (1999). *Türk Dilbilgisi* (6. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ergin, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi* (21. Baskı). İstanbul: Bayrak Basım Yayın Tanıtım.
- Kahrović-Posavljak, A. (2016). *Poetika čudnih misli*. Strane: portal za književnost i kulturu. <https://strane.ba/amila-kahrovic-posavljak-poetika-cudnih-misli/>
- Karagöz, İ. (2018). *Tarihî Türk Lehçelerinde Sıfat ve Zarflarda Pekiştirme ve Derecelendirme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi* (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kula, O. B. (2016). Kafamda Bir Tuhafılık Romanında Kültürel Bir Öge Olarak Bozanın Anlatılaştırımı. *Folklor/Edebiyat*, 22(87), 31–42.
- Ristić Bojanić, Smiljana (2020). *Proučavanje deminucije u turskom jeziku s tvorbenog, semantičkog i pragmatičkog aspekta* (neobjavljena doktorska disertacija). Filološki fakultet, Beograd.
- Solak, E., Bašić, M. (2022). *Sufiksalna tvorba riječi u djelu Dîvânü Lügâti't-Türk*. Zenica: Udruženje za filološka istraživanja Filološki krug.
- Škaljić, A. (1966). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.
- Teodosijević, M. (2004). *Turski jezik u svakodnevnoj komunikaciji*. Beograd: Čigoja štampa.

Zabeti Miandoab, N. (2018). Türk Dilinde Küçültme Kavramı ve Küçültme Ekleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 22(1), 213–237.

Izvori

ČMMG: Pamuk, O. (2015). *Čudne misli u mojoj glavi* (S. Bakšić, A. Čatović, prev.). Sarajevo: Buybook.

KBT: Pamuk, O. (2014). *Kafamda Bir Tuhaflık*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Edina E. Solak
Mirza A. Bašić

Summary

PRAGMATIC FUNCTION OF THE DENOMINAL DERIVATIVE SUFFIX +*CIk* AND POSSESSIVE SUFFIX FOR THE FIRST PERSON SINGULAR IN THE NOVEL *KAFAMDA BİR TUHAFLIK* BY ORHAN PAMUK

Adding the diminutive suffix +*CIk* and possessive suffix for the first person singular to the root or base of nouns in the Turkish language can derive diminutive terms of address which indicate familiarity and intimacy with the interlocutor in interpersonal communication. This paper analyzes the pragmatic function of such diminutive terms of address in conversational situations present in Orhan Pamuk's novel *Kafamda Bir Tuhaflık*. We examine the pragmatic function of terms of address derived by adding the denominal derivative suffix +*CIk* and possessive suffix for the first person singular to the root or base of a noun. This paper also analyzes the suggested translations to Bosnian to determine whether the identical pragmatic illocution of diminutive terms of address is activated in the Bosnian language.

Key words:

Turkish language, denominal derivative suffix +*CIk*, possessive suffix for the first person singular, diminutive meaning, diminutive terms of address

<https://doi.org/10.18485/analiff.2024.36.1.4>

811.163.41'367:811.133.1'367]:551.5

Француска имперсонална конструкција *il fait* и њени српски еквиваленти у метеоролошком домену: корпусна анализа

Љубица З. Ђурић*

Филолошки факултет, Универзитет у Београду, Катедра за романистику

 <https://orcid.org/0000-0003-3282-4744>

Кључне речи:

имперсонална реченица,
персонална реченица,
егзистенцијална реченица,
faire,
метеоролошка појава,
корпус,
француски,
српски

Апстракт

У овоме раду испитује се која се језичка средства у српском језику користе за изражавање одређених метеоролошких, и, шире, амбијенталних појава. До тих језичких средстава у српском долази се преко поређења са српским еквивалентима француске конструкције *il fait* + именица/придев у паралелном корпусу *ParCoLab*, пошто је ова конструкција специјализована за изражавање метеоролошких, и, шире, амбијенталних појава у француском. Закључује се да се у српском за изражавање ових појава користи велики број средстава (имперсоналне и персоналне реченице, реченице с глаголским и копулативним предикатима), али и да одређене појаве показују преференце ка одређеним језичким средствима: нпр. температура ка имперсоналним реченицама, типа *Хладно је*, а феномен дана и ноћи ка персоналним реченицама, типа *Дан је*. (примљено: 15. фебруара 2024; прихваћено: 31. марта 2024)

<https://anali.fl.bg.ac.rs>

1. Увод

Питање језичког изражавања метеоролошких појава дошло је у фокус лингвистичких истраживања у последњих двадесетак година, било да се истраживања врше на једном језику, попут француског (нпр. Meullemан/Paukin, 2023), или пољског (нпр. Andrason, 2019), било да се у њима пореди неколико језика (нпр. француски, енглески и руски, Paukin, 2002; Meullemан/Paukin, 2016), било да су типолошки усмерена (Eriksen et al., 2010; 2012). Ова истраживања углавном се фокусирају на динамичне метеоролошке појаве, попут падавина (киша, снег, град), или тзв. „не-падавина” (ветар, муња, гром), док је оних који се фокусирају на статичне појаве, попут температуре или присуства односно одсуства светлости, далеко мање.

Изражавање метеоролошких појава у српском језику обично се везује за имперсоналне (безличне) реченице. Тако Стевановић (1969: 85) наводи следеће:

Најпознатији вид безличних реченица јесу реченице у којима се предикатом констатује да су се збиле или се збивају природне појаве: *Грми. Свиће. Смрква се. Ведри се. Облачи се. Тутњи. Сева. Раздањује се. Смрачило се. Одједанпут се разведри, па се опет зачас наоблачи. Разданило се. Рано је. Касно је. Дажди.*

Концентришући се на глаголе и њихову валентност, Ружић (2005: 519) примећује да су „предикати нулте валентности” управо глаголи који служе „за означавање атмосферских појава и збивања у природи”; а Мразовић (Mrazović, 2009: 542) такође међу „глаголе који не захтевају ниједну допуну” у првом реду сврстава глаголе који означавају „временске прилике”. Пипер истиче да се имперсоналним реченицама означавају „ситуације у којима централно место имају различите природне (*Свиће*), физичке (*Сврбело га је*) или психичке (*Плаче јој се*) појаве и односи” (Пипер, 2005: 603); и, додатно, да безличне реченице с прилошким предикативом „значе стање природе, или неке средине, нпр. *Тамо је хладно. У купеу је загушљиво. Овде је јутрос ведро.*” (Пипер, 2005: 605–606).

Ми у овом раду посвећујемо пажњу језичким средствима у српском језику усмереним на изражавање статичних метеоролошких појава, односно „стања природе, или неке средине”. Колико нам је познато, она до сада нису била предмет посебног истраживања у српском, за разлику од динамичних метеоролошких појава које су недавно испитане у хрватском језику (Katunar, 2023). До тих средстава у српском језику долазимо преко преводних еквивалената¹ имперсоналне употребе француског глагола *faire* ‘правити’ праћеног именицом или придевом у паралелном српско-француско-енглеско-шпанско-окситанском корпусу *ParCoLab* (Miletic et al., 2017). Наиме, конструкција коју чини имперсонално употребљен глагол *faire* праћен именицом или придевом одувек

1 Под „преводним еквивалентом” или само „еквивалентом” у раду подразумевамо упарене реченице у паралелном корпусу, без обзира на то који је језик изворни а који циљни.

се сматра средством *par excellence* за изражавање метеоролошких прилика, а у новијим истраживањима постулира се да је заправо специјализована за изражавање „амбијенталних стања или типова времена” (“ambient states or types of weather”, Meulleman/Paykin, 2023). Циљ нам је да дамо оквиран преглед средстава којима се изражавају статичне метеоролошке и амбијенталне прилике у српском језику. Наглашавамо да се у раду не бавимо анализом превода. Стога нам, при анализи примера из корпуса, није важно који је изворни а који циљни језик. Важно нам је само да у француском делу корпуса постоји конструкција коју тражимо, јер преко те конструкције долазимо до начина изражавања истог метеоролошког феномена у српском.

У наставку прво излажемо карактеристике конструкције у којима је имперсонални глагол *faire* праћен именицом или придевом на основу референтних граматика (одељак 2). Затим представљамо корпус, и класификујемо примере из француског дела корпуса према изразу иза глагола *faire*, те успостављамо типологију амбијенталних стања (одељак 3). Следећи део посвећен је српским примерима до којих смо дошли преко француских, с кратком анализом налаза (одељак 4). У последњем одељку (одељак 5) износимо закључак.

2. Имперсоналне употребе глагола *faire*

Имперсоналне (безличне) или униперсоналне глаголе у француском карактерише граматички субјекат у виду заменице средњег рода (Parić, 1999: 129, 131) односно мушког рода употребљене с неутрумском вредношћу (Grevisse/Goosse, 2008: 841) *il* и облик трећег лице јединине. Као и у српском језику (в. одељак 1), типичне примере имперсоналних односно униперсоналних глагола налазимо у метеоролошком домену: *Il pleut* ‘Киши / Пада киша’, букв. ‘оно киши’, *Il neige* ‘Снежи / Пада снег’, букв. ‘оно снежи’; *Il vente* ‘Дува / Дува ветар’, букв. ‘оно ветри’; итд.

Глагол *faire*, мада персоналан глагол, може се употребити као имперсоналан (Grevisse/Goosse, 2008: 1015–1016), односно униперсоналан (Parić, 1999: 130), и то управо у конструкцијама којима се изражава нека метеоролошка прилика.

Гревис и Гос (Grevisse/Goosse, 2008: 1015–1016) издвајају следеће две имперсоналне употребе глагола *faire*:

1. уз именицу, „*faire sert à former de nombreuses expressions concernant l’atmosphère ou le temps*” („*faire* служи за формирање бројних израза у вези с атмосферским и временским приликама”, наш превод). Именица може а не мора бити детерминисана. У првом случају, именица може бити детерминисана партитивним чланом (1) или неодређеним чланом (2), али тада је обавезна придевска модификација именице:

(1) *Il fait du soleil / du verglas / du vent / de la pluie / des éclairs.*

(букв. ‘оно прави (парт.) сунце / (парт.) поледицу / (парт.) ветар / (парт.) кишу / (неодр. мн.) муње)

Сунчано је / Поледица је / Дува ветар / Пада киша / Муње севају.

(2) *Il faisait un froid de canard / une chaleur torride.*

(букв. 'оно прави (неодр.) хладноћу патке / (неодр.) паклену врућину')

Ужасно је хладно / вруће.

У другом случају, именица нема детерминатор. Гревис и Гос наводе примере дате под (3) и напомињу да је ова конструкција ређа уз именице *orage* и *tempête* 'олуја':

(3) *Il fait jour / nuit / nuit noire / clair de lune / déjà grand soleil / soleil / grand vent / beau temps.*

(букв. 'оно прави дан / ноћ / црну ноћ / светлост месеца / већ велико сунце / сунце / велики ветар / лепо време')

Дан је / Ноћ је / Мрки је мрак / Месечина је / Већ је увећано дан / Сија сунце / Дува јак ветар / Лепо је време.

2. уз придеве, глагол *faire* користи се „à propos de la température, du temps qu'il fait, de l'atmosphère" („за изражавање температуре, временских и атмосферских прилика", наш превод). Гревис и Гос групишу изразе у пет тачака, које овде наводимо као примере (4–8):

(4) *Il fait chaud / étouffant / froid / bon / frais / doux / tiède / glacial / torride / pesant / lourd.*

(букв. 'оно прави топло / загушљиво / хладно / добро / свеже / благо / млако / ледено / врело / тешко / тешко')

Вруће / Загушљиво / Хладно / Пријатно / Свеже / Благо / Ледено / Врело / Тешко је.

(5) *Il fait vilain / sec / mauvais / beau / venteux / laid / affreux / orageux / humide / pluvieux.*

(букв. 'оно прави гадно / суво / лоше / лепо / ветровито / ружно / ужасно / олујно / влажно / кишовито)

Непријатно / Суво / Лоше / Лепо / Ветровито / Ружно / Ужасно / Олујно / Влажно / Кишовито је.

(6) *Il fait clair / sombre / noir.*

(букв. 'оно прави светло / тамно / црно')

Светло / Тамно / Мрачно је.

(7) (о стању тла) *Il y a du verglas, il fait bien glissant*

(букв. 'има (парт.) поледица, оно прави врло клизаво')

Има поледице, врло је клизаво.

(8) *Il fait calme.*

(букв. 'оно прави мирно')

Тихо/Мирно је (све).

Није сасвим јасно који је критеријум за сврставање одређених придева у групу (4) или (5); чини се да групи (4) припадају махом придеви везани за изражавање температурног стања, а групи (5) придеви који имају шире, не нужно метеоролошко значење, уз неке придеве везане за различите динамичне метеоролошке феномене, попут ветра, олује и кише. Групи (6) очигледно

припадају придеви којима се изражава присуство/одсуство светлости, док за групу (7) и сами аутори наглашавају да се ради о „стању тла”. Група (8), пак, вероватно би требало да илуструје одсуство неке динамичне појаве, попут ветра или олује.

Сматра се, иначе, да се ова конструкција развила из безличне употребе латинског глагола *facere* (Bourciez, 1967: 252–253), која се ширила као перифрастична варијанта безличних метеоролошких глагола (Bauer, 2000: 126).² У новијим истраживањима постулира се да се конструкција *il fait* + именица (*il fait soleil*) развила под утицајем конструкције *il fait* + придев (*il fait beau*), а да се пак та конструкција развила супресијом именице *temps* коју придев модификује, на шта упућује и форма питања *Quel temps fait-il ?* ‘Какво је време?’ (Meulleman/Paykin, 2023: 97–98).

Пошто смо пренели како се имперсоналне употребе глагола *faire* описују у граматикама, у наредном одељку испитујемо понашање овог глагола у корпусу.

3. Корпус: француски

При овом истраживању користили смо корпус *ParCoLab* (Miletic et al., 2017). *ParCoLab* је паралелни корпус српског, француског, енглеског, шпанског и окситанског, који садржи око 32 милиона појавница. Претрага је вршена тако што је у поље за претраживање укуцано *il fait* и добијено је 608 потврда. Од тих 608, издвојили смо првих 500 и прегледали их ручно; избацивањем потврда у којима је глагол *faire* персоналан, као и оних које немају српски еквивалент, дошли смо до 161 реченице релевантне за наше истраживање. Затим смо претражили израз *il faisait* и добили 532 потврде. Такође смо прегледали првих 500 и дошли до 210 реченица релевантних за истраживање. Тако смо добили укупно 371 реченицу.³

Реченице смо затим класификовали према изразу иза глагола *faire*: од укупно 371 случаја, глагол *faire* праћен је придевом у 255, док је у осталих 116 случајева праћен именицом. У наставку представљамо прво придеве који се јављају у нашем корпусу (пододељак 3.1) а затим и именице (пододељак 3.2).

3.1. Придеви

Придеви који се најчешће јављају у корпусу јесу они који се односе на температуру (*froid* ‘хладан’, *chaud* ‘топао, врућ’), присуство или одсуство светлости (*noir* ‘мрачан’, *sombre* ‘мрачан, таман’, *clair* ‘светао’), или придеви који нису специјализовани за изражавање метеоролошких или амбијенталних стања (*beau* ‘леп’); в. Прилог А. Од 255 случајева у којима је глагол *faire* праћен

2 Оба аутора наводе исте примере: св. Августин, *Nunquam fecit tale frigus* („Никада није било тако хладно”) и Гргур Турски, *Gravet eo anno heimet fecit* („Те године је била посебно хладна зима”) (Bourciez, 1967: 253; Bauer, 2000: 126).

3 Вршене су и претраге с глаголом *faire* у другим глаголским временима: *il fit*, *il a fait*, *il fera*, *il va faire*. Међутим, ове резултате нисмо користили у истраживањима због врло малог броја безличних употреба глагола *faire*: тако од свих израза који садрже *il fit* (укупно 688), од првих 500 свега 13 има метеоролошко значење; *il a fait* – 1 од укупно 212; *il fera* – 14 од укупно 101; *il va faire* – 4 од укупно 17 погодака.

придевом, у готово две трећине (153 случаја, 60%) придев је немодификован. У остала 102 случаја, најчешћи модификатори јесу прилози за интензитет: *si* 'тако' (20/102), *très* 'врло' (19/102), *trop* 'превише' (17/102), *bien* 'прилично' (6/102), а у мањем броју се јављају и прилози *assez* 'довољно', *un peu* 'мало', *tout* 'сасвим', *tout à fait* 'сасвим' и сл; затим, прилози за компарацију *plus* 'више' и *moins* 'мање' (10/102); и фразеолошки спојеви са *comme* у прилошком значењу (нпр. *noir comme dans un four* 'мрачно као у рогу') (6/102). Јављају се још и прилози изведени од придева суфиксом *-ment* (*horriblement* 'ужасно', *extrêmement* 'изузетно' и сл.).

3.2. Именице

Именице које се најчешће јављају у корпусу јесу оне које се односе на дан и ноћ (*nuit, jour*), присуство односно одсуство природне светлости (*clair de lune* 'месечина', *soleil* 'сунце'), температуру (*froid* 'хладноћа', *chaleur* 'топлота, врућина', *dégrés* 'степени'), али и именица *temps* 'време', која сама по себи не изражава ниједно метеоролошко стање већ се увек комбинује с придевима (в. Прилог Б). Као што је речено у Одељку 2, именице које прате глагол *faire* могу бити недетерминисане и детерминисане. Први случај је у нашем корпусу чешћи (66/116). У питању су углавном именице које означавају дан и ноћ (*jour* 22/116, *nuit* 37/116). Евентуално још можемо издвојити именице које означавају присуство природне светлости (*soleil* 2/116, *clair de lune* 4/116). Недетерминисане именице обично нису модификоване придевом; уколико јесу, углавном се јављају увек с истим придевом: тако се именица *nuit* 'ноћ' често јавља у споју с придевом *noire* 'црн' (7/37): *Il fait nuit noire* 'Мркли је мрак', а именица *jour* 'дан' у споју с придевом *grand* 'велики': *Il fait grand jour* 'Увелико је дан' (8/22). Именице *froid* 'хладноћа' и *temps* 'време' јављају се само по једном као недетерминисане и у оба случаја модификоване су придевом: *Il faisait grand froid* 'Било је веома хладно'; *Il faisait beau temps* 'Било је лепо време'.

У другом случају (50/116), именица може бити детерминисана неодређеним чланом (34/50), партитивним чланом (5/50) или неким другим детерминатором (основним бројем, *quel, trop de, cette sorte de* и сл.). Уколико је именица детерминисана неодређеним чланом, модификација придевом је обавезна, а најчешћа именица која се јавља с неодређеним чланом и придевом јесте именица *temps* 'време' (16/34): *Il fait un temps horrible* 'Време је ужасно', *Il fait un bien beau temps aujourd'hui* 'Баш је лепо данас'. С партитивним чланом јавља се два пута именица *brouillard* (*Il fait du brouillard* 'Магла је') и по једном именице *vent, orage, soleil* (нпр. *Il faisait du vent* 'Дувао је ветар').

Пошто смо аотирали на описан начин све конструкције с *il fait / il faisait* + придев/именица, прешли смо на груписање појава у природи које ова конструкција изражава, како бисмо потом из угла тих појава могли сагледати српске еквиваленте. Класификацију представљамо у наредном пододељку (3.3.).

3.3. *Faire* и типови (метео) појава

Рекли смо већ (в. одељак 2) да се у референтним граматикама појаве које изражава конструкција с имперсоналним глаголом *faire* одређују као атмосферске и временске, односно метеоролошке прилике (Parić, 1999; Grevisse/Goosse, 2008), а да је у скорашњој литератури такође истакнуто да је ова конструкција специјализована за изражавање „амбијенталних стања”, односно типова временских прилика (Meulleman/Paukin, 2023: 97–98). Можемо прецизирати да та амбијентална стања нису нужно метеоролошка по природи: наиме, *il fait bon* 'пријатно је' не значи нужно да је пријатно зато што је лепо време, већ и зато што је, на пример, топло у соби; затим, појаве попут дана и ноћи нису у уском смислу метеоролошке а опет се исказују овом конструкцијом: *il fait nuit* 'ноћ је'; и, коначно, изрази попут *il fait noir* 'мрачно је/мрак је' значе просто одсуство светлости, не нужно изазвано чињеницом да је ноћ – нпр. мрак може бити у соби зато што су навучене завесе. Стога ћемо у наставку користити термин „амбијентално стање”, који покрива како метеоролошке прилике, тако и појаве попут дана и ноћи.

Типове амбијенталних стања које конструкција *il fait* + придев/именица изражава у нашем корпусу, заједно с учесталошћу сваког типа као и врстом речи, класификовали смо на начин приказан у Прилогу В. То су уједно и ознаке које смо користили у корпусу, а у питању су, од најфреквентније до најређе: *температура, опште, светлост, дан-ноћ, природна светлост, ветар, влага, магла, олуја*. Српске еквиваленте из корпуса наводимо у овом одељку само као преводе француских примера.

Под ознаком *температура* подразумевамо свако изражавање релативне топлоте или хладноће, као и температуре изражене степенима Целзијуса или неке друге мерне скале. Температура се најчешће изражава придевима *froid* 'хладно' и *chaud* 'топло, вруће' (в. Прилог А), али су могуће и конструкције с именицама *froid* 'хладноћа' и *chaleur* 'топлота, врућина', које морају бити модификоване придевом (9–10), или пак конструкције с не нужно изреченом именицом *dégrés* 'степени' и бројем (11):

- (9) *Il fait une chaleur insupportable.*

Врућина је несносна.

(Flaubert, *Madame Bovary*, 1857. Прев. ср. Душан Л. Ђокић)⁴

- (10) *Il fait un froid noir chez toi.*

Код тебе је ђаволски хладно.

(Daudet, *Numa Roumestan*, 1881. Прев. ср. Миодраг Ибровац)

- (11) *Il fait -12, ici.*

Минус 12 је овде!

(Castagnetti, *Amour @ turbulences*, 2013. Прев. ср. Association of Student Translators, Romance Studies Department, Faculty of Philology, Belgrade)

4 Сви примери цитирани на овај начин преузети су из корпуса *ParCoLab*.

Под ознаком *опште* подразумевамо сваки опис амбијенталних стања преко придева који нису нужно специјализовани за њихово изражавање, попут *beau* 'леп', *bon* 'пријатан', *mauvais* 'лош' (12) или пак именицом *temps* 'време' и придевом (13):

(12) *Quand il faisait beau ils buvaient du thé sous le tilleul.*

Кад је лепо време пили [би] чај под липом [...]

(Благојевић, *Путница*, 2002. Прев. фр. Дејан Бабић)

(13) *Il faisait un temps magnifique.*

Време је било дивно.

(Dumas, Fils, *La dame aux camélias*, 1848. Прев. ср. Живојин

Живојиновић)

Треба нагласити да се придев *bon* 'пријатан', може користити да изрази амбијентално стање изазвано како метеоролошким (14) тако и неметеоролошким приликама (15), за разлику од придева *beau* 'леп', којим се могу изразити само метеоролошке прилике:

(14) *Il faisait si bon dehors, à l'air.*

Тако је лепо бити напољу на свежем ваздуху.

(Woolf, *Mrs Dalloway*, 1925. Прев. ср. Милица Михајловић)

(15) *Maintenant on est au salon, tous réunis. Il fait bon ; la cheminée flambe.*

Сад су сви окупљени у салону. Пријатно је; ватра у камину букти.

(Daudet, *Le petit chose*, 1868. Прев. ср. Рашко Димитријевић)

Ознака *светлост* подразумева свако присуство или одсуство светлости, али не нужно изазвано природним факторима попут сунца, месеца, дана или ноћи. Тако ће се и одсуство светлости у природи (16) и одсуство светлости у некој просторији (17) изражавати на исти начин. У ову групу спадају сви случајеви када је израз *il fait / il faisait* праћен придевима *noir* 'мрачан', *sombre* 'мрачан', *таман* или *clair* 'светао':

(16) *Il est dix heures passées, et il fait noir comme dans un four.*

Већ је прошло девет и мрак је као у рогу.

(Alcott, *Little Women*, 1868. Прев. ср. Лука Семеновић; прев. фр. Pierre-Jules Hetzel)

(17) *Il fait noir comme chez le loup dans cette cabine.*

У кабинџи је мрачно к'о у рупи.

(Barrie, *Peter Pan*, 1904. Прев. ср. Александар В. Стефановић; прев. фр. Yvette Métral)

Ознака *дан-ноћ* подразумева све случајеве у којима је израз *il fait / il faisait* праћен именицама *jour* или *nuit*:

(18) *Il faisait nuit lorsqu'il s'éveilla.*

Била је ноћ кад се пробудио.

(Alain-Fournier, *Le Grand Meaulnes*, 1914. Прев. ср. Рашко Димитријевић)

Ознака *природна светлост* подразумева присуство светлости које емитује небеско тело – сунце или месец. Израз *il fait / il faisait* у овом случају може бити праћен именицом *soleil* 'сунце' или именицом *clair de lune* 'месечина':

(19) *Il faisait du soleil comme aux premiers jours d'avril.*

Сунце је сијало као у првим данима априла.

(Alain-Fournier, *Le Grand Meaulnes*, 1914. Прев. ср. Рашко Димитријевић)

Ознаке *ветар* (20), *магла* (21), *олуја* (22) и *влага* (23) означавају присуство именованих метеоролошких феномена.

(20) [...] *il fait tant de vent que la bise peut bien t'avoir enlevé ton chapeau.*

[...] има толико ветра да ти је северац могао однети шешир с главе.

(Dumas, *Le comte de Monte-Cristo*, 1844–1846. Прев. ср. Андрија Милићевић и Живко Костић)

(21) – *Lesquels ? – Ceux où il fait du brouillard.*

– А који су то дани? – Када је магла...

(Dumas, *Le comte de Monte-Cristo*, 1844–1846. Прев. ср. Андрија Милићевић и Живко Костић)

(22) *Il faisait de l'orage, et ils causaient sous un parapluie à la lueur des éclairs.*

Била је олуја и они су разговарали под кишобраном, при светлости муња. (Flaubert, *Madame Bovary*, 1857. Прев. ср. Душан Л. Ђокић)

(23) *Dès le matin il faisait lourd.*

Дан је од јутра био спаран.

(Благојевић, *Путница*, 2002. Прев. фр. Дејан Бабић)

Пошто смо преко конструкције *il fait / il faisait* + придев/именица извели класификацију амбијенталних стања, у наредном кораку сагледавамо како се та амбијентална стања изражавају на српском језику. То излажемо у следећем одељку.

4. Корпус: српски

Препознали смо укупно девет начина за изражавање амбијенталних стања у српском, а који одговарају француској конструкцији *il fait / il faisait* + придев/именица. Те начине, које објашњавамо у наставку текста, обележили смо ознакама у Прилогу Г, а то су, од најфреквентнијег до најређег: ИР, прил., ПР, егз., ПР, прид., ПР, гл., ИР, гл., ППК, прид.+им., ИР, егз. и Прил. Француске еквиваленте дајемо само да бисмо указали на француску реченицу која нас је довела до српске реченице.

ИР, прил. означава имперсоналну (безличну) реченицу с копулативним глаголом *бити* и прилошким предикативом (24) или неким семикопулативним глаголом као што је *постати* и прилошким предикативом (25):

(24) *Ајде, брзо, пожури. Мрачно је, ништа се не види.*

Allez, vite, vite. Il fait noir, on voit rien.

(Lacheau, *Babysitting*, 2014. Прев. ср. Association of Student Translators,

Romance Studies Department, Faculty of Philology, Belgrade)

(25) *Свакога дана постаје све хладније.*

Il fait de plus en plus froid chaque jour maintenant!

(Eskenezaki, *Thumbelina*. Прев. ср. и фр. није наведен)

ПР, егз. означава персоналне (личне) егзистенцијалне реченице. У питању су реченице са субјектом у номинативу, немодификованим (26) или модификованим (27)⁵ придевом, и глаголом *бити* као егзистенцијалним глаголом:

(26) *Ноћ је.*

Il fait nuit.

(Тосић, *Корени*, 1954. Прев. фр. Дејан Бабић)

(27) *Заиста је топао дан.*

Il fait vraiment chaud.

(Msezane, *Living sculptures that stand for history's truths*, 2017. Прев. ср. и фр. није наведен)

У ову групу смо уврстили и беспредикатске реченице попут (28):

(28) *Шест ујутру је, мркли мрак напољу.*

Il est six heures du matin, il fait nuit noire dehors.

(Troxel, *Why school should start later for teens*, 2016. Прев. ср. и фр. није наведен)

О персоналним егзистенцијалним реченицама пише Ковачевић (2005) и напомиње да је у таквим реченицама глагол *бити* близак глаголима *постојати*, *живети* (*Беше у Маглају пробисвет...*), *налазити се* (*Ту је неки планински дом*) или *служити* (*Ноћ је за спавање*) (Ковачевић, 2005: 216–217). Ковачевић још додаје да такве реченице означавају „егзистенцију ограничену временом и простором”, па у том смислу нису у питању чисте егзистенцијалне реченице већ егзистенцијално-локативне реченице, а у таквим реченицама „није лако одредити да ли се ради о копулативном или егзистенцијалном *бити*” (Ковачевић, 2005: 218). У примерима којима се ми овде бавимо, као што су *Ноћ је*, реченице су сасвим сигурно персоналне: *ноћ* је субјекат, што се може проверити по конгруенцији у временима и начинима који се граде с радним глаголским придевом: *Била је ноћ*, *Кад би била ноћ*. Питање је да ли се такве реченице могу назвати и егзистенцијалним, то јест, да ли је глагол *бити* у овим реченицама пунозначан или копулативан. Чини се да се у реченицама попут *Дан је*, *Ноћ је*, *Мрак је* и сл. глагол *бити* не може заменити ниједним другим глаголом. Но, можемо направити паралелу с другим именицама из метеоролошког домена које се могу наћи у оваквој конструкцији. Узмимо именицу *киша*: може се рећи *Киша је* (*Кад је киша*), *Данас је киша*, *Напољу је киша*. Ако се у примерима које Ковачевић анализира могућност замене глагола *бити* глаголима *налазити се*, *служити* и *живети* узима као доказ његове пунозначности – тј. могућности

5 При другачијем распореду реченичних елемената, иста ова реченица била би персонална реченица с придевским предикатом: *Заиста је дан топао*.

да функционише као „самостална предикатска синтаксема” (215) – онда се у нашим примерима могућност замене глагола *бити* глаголом *падати* (*Кад пада киша, Данас пада киша, Напољу пада киша*) такође може узети као доказ пунозначности глагола *бити*. Наиме, глагол *пасти/падати* може се сматрати специјализованим егзистенцијалним глаголом за одређен број метеоролошких појава, на првом месту падавина – киша, снег, град – пошто се ове појаве не могу ни остварити без *падања*: другим речима, киша није киша ако не пада.

Сматрамо да се оваква анализа може применити и на реченице као што су *Дан је, Мрак је* и сл. (као и на реченице које нам овде нису у фокусу, а у којима субјекат означава неки временски период, нпр. *Лето је, Септембар је, Уторак је* и сл.). Мада се у овим реченицама никаква замена неким прототипичним пунозначним глаголима не чини могућом, глагол *бити* је у њима пунозначан и функционише као глагол егзистенције у истом смислу у коме је пунозначан и означава егзистенцију у оним случајевима у којима се може заменити глаголима *постојати, живети* или *налазити се*. У оба случаја је у питању егзистенција у одређеном временском и просторном оквиру.⁶ Уколико просторни оквир није експлицитно изречен, подразумева се да је у питању *овде*.

ПР, прид. означава персоналну реченицу са субјектом у номинативу, глаголом *бити* као копулом и придевским предикативом (29). У ову групу уврстили смо и беспредикатске реченице типа (30).

(29) *Време је страшно, пада снег, сама сам код куће.*

Il fait un temps horrible, il neige, je suis seule chez moi.

(Dumas, Fils, *La dame aux camélias*, 1848. Прев. ср. Живојин Живојиновић)

(30) *А месечина к'о дан*

Il fait clair de lune.

(Поповић, *Књига о Милутину*, 1985. Прев. фр. Jean Descat)

ПР, гл. означава персоналне реченице са субјектом у номинативу и глаголским предикатом:

(31) *А ноћу навали велики мрак [...]*

Et la nuit il fait tout noir [...]

(Стевановић, *Тестамент*, 1986. Прев. фр. Mauriette Begic, Nicole Dizdarevic)

ИР, гл. означава имперсоналне реченице с глаголским предикатом. У питању су случајеви у којима француској конструкцији одговара глагол:

(32) *Свануло, а још га нема.*

Il fait jour, et il n'est toujours pas retourné.

(Ристовски, *Бело одело*, 1999. Прев. фр. Association of Student Translators, Romance Studies Department, Faculty of Philology, University of Belgrade)

6 Самим тим, прилог *напољу* у реченици као што је *Напољу је киша / је мрак* не сматрамо прилошким предикативом, већ одредбом за место; наиме, чини нам се да нема никакве разлике између ове и реченице попут *Напољу пада киша / влада мрак*.

ППК означава случајеве у којима француској конструкцији у српском не одговара реченица већ спој предлога и именице, тј. предлошко-падежна конструкција. Најчешће су то случајеви у којима се француска конструкција налази у оквиру темпоралне клаузе за понављање:

- (33) *По врућини стока не може да пасе [...]*
 Quand il fait chaud, elles ne paissent pas [...]
 (Поповић, *Књига о Милутину*, 1985. Прев. фр. Jean Descat)
- (34) *Иначе ми је досадно у овако топло поподне.*
 D'ailleurs, je m'ennuie et il fait si chaud...
 (Тишма, *Књига о Блему*, 1971. Прев. фр. Madeleine Stevanov)
- (35) *[И] маршал је за време великих врућина седео ту са својим официрима и играо карте.*
 [E]t quand il faisait très chaud, il venait y jouer aux cartes avec ses officiers.
 (West, *Black Lamb and Grey Falcon*, 1941. Прев. ср. Ана Селић, прев. фр. Gérard Joulié)

Прид.+им. означава случајеве у којима француској конструкцији с *il fait / il faisait* не одговара реченица већ спој придева и именице, нпр.:

- (36) *Хладно, ружно време, пристаје тачно мом расположењу.*
 Il fait froid, mauvais et cela va bien avec mon humeur.
 (Тишма, *Употреба човека*, 1976. Прев. фр. Madeleine Stevanov)

ИР, егз. означава безличне егзистенцијалне реченице с логичким субјектом у генитиву и глаголом *имати* као предикатом. У сва три примера у нашем корпусу, субјекатска именица модификована је прилогом за количину: *толико* (20, поновљено као 37) или *довољно* (38):

- (37) *[...] Има толико ветра да ти је северац могао однети шешир с главе.*
 [...] Il fait tant de vent que la bise peut bien t'avoir enlevé ton chapeau.
 (Dumas, *Le comte de Monte-Cristo*, 1844–1846. Прев. ср. Андрија Милићевић и Живко Костић)
- (38) *Има довољно светлости за оно што сам наумио.*
 Il fait assez clair pour ce que j'ai à faire.
 (Dickens, *Oliver Twist*, 1838. Прев. ср. Божидар Марковић; прев. фр. Alfred Gérardin)

Прил. означава случајеве у којима француској конструкцији одговара прилог:

- (39) *Где ћеш сад, човече, ноћу?*
 Mais il fait nuit.
 (Марковић, *Турнеја*, 2008. Прев. фр. Association of Student Translators, Romance Studies Department, Faculty of Philology, University of Belgrade)

Као што показује Прилог Г, у корпусу убедљиво преовлађују имперсоналне реченице с прилошким предикативом (153/371, око 41%) и персоналне

егзистенцијалне реченице (107/371, око 29%); следе их, у знатно мањем проценту, персоналне реченице с копулативним именским предикатом (50/371, око 13%), глаголским предикатом (20/371, око 5%) и имперсоналне реченице с глаголским предикатом (16/371, око 4%).

Оволики проценат имперсоналне реченице с прилошким предикативом је очекиван: наиме, како смо већ поменули (в. одељак 1), управо се, поред имперсоналних реченица с глаголским предикатом (типа *Грми*), имперсоналне реченице с прилошким предикативом највише везују за изражавање метеоролошких прилика и стања. Можемо прецизирати да су реченице с глаголским предикатом, по правилу, погодније за изражавање динамичних метеоролошких евентуалности, попут падавина, ветра или грмљавине (*Киша пада; Ветар дува / Дува; Грми*), док реченице с придевским или прилошким предикативом више приличе изражавању статичних евентуалности, попут температуре, влаге, општег стања времена и сл. (*Топло је, Време је лепо*). Ово би се могло објаснити чињеницом да су придевски, а самим тим и прилошки предикативи, у принципу статичнији од глаголских, тј. тиме да је придевска класа, а самим тим и прилошка, статичнија (Glynn, 2005: 281).

У наставку коментаришемо преференције одређених конструкција за одређена метеоролошка или амбијентална стања. Узимамо у обзир само реченичне конструкције, имперсоналне (ИР, прил.; ИР, гл.; ИР, егз.) и персоналне (ПР, прид.; ПР, гл.; ПР, егз.) док они примери у којима је француској конструкцији одговарала предлошко-падежна конструкција (ППК), прилошка (Прил.) или именичка синтагма (Прид.+им.) остају изван наше пажње. Када су у питању најфреквентнија амбијентална стања из нашег корпуса (*температура, опште, светлост, дан–ноћ*, в. Прилог Г), узимамо у обзир само оне конструкције које се јављају у проценту већем од 10%. Више не наводимо француске еквиваленте, као у претходном одељку у коме смо желели да илуструјемо метод, пошто нам је фокусу изражавање амбијенталних стања у српском језику.

4.1. Температура

Температура се најчешће изражава путем имперсоналне реченице с прилошким предикативом (91/139, око 65%) (40) и, у знатно мањем проценту, путем персоналне егзистенцијалне реченице (27/139, око 19%) (41):

(40) *Напољу је хладно и суморно.*

(Alcott, *Little Women*, 1868. Прев. ср. Лука Семеновић; прев. фр. Pierre-Jules Hetzel)

(41) *Врућина је.*

(Домазет, *Ко плаче?*, 2005. Прев. фр. Brigitte Mladenovic)

Поставља се питање у којим се случајевима преферира изражавање преко персоналне егзистенцијалне реченице. У нашем корпусу, од 27 примера персоналне егзистенцијалне реченице, у чак 10 се јавља именица *врућина*, у 5 именица *зима* (у значењу „хладноћа”). С друге стране, именице попут *хладноћа* и *топлота* тешко се употребљавају у овом типу конструкција: *?Хладноћа је,*

?*Топлота је*. Зашто се може рећи *Врућина је* али не и *Топлота је*? Посебно ако знамо да се подједнако може рећи и *Вруће је* и *Топло је*? Чини нам се да је могуће објашњење у томе колико се температурно стање доживљава као изузетно, или чак екстремно: наиме, и *врућина* и (*цича*) *зима* означавају топлоту и хладноћу у високом степену. Но, ово питање свакако захтева даља истраживања.

4.2. Опште стање времена

Оно се изражава првенствено путем персоналних реченица (49/74), било оних с придевским предикативом (28/74, око 38%) (42) или егзистенцијалних (21/74, око 28%) (43), или, у нешто мањем проценту, путем имперсоналне реченице с прилошким предикативом (18/74, око 24%) (44):

(42) *Време је лепо, а сутра ће бити још лепше.*

(West, *Black Lamb and Grey Falcon*, 1941. Прев. ср. Ана Селић; прев. фр. Gérard Joulié)

(43) *Данас је лепо, дивно време.*

(Тишма, *Употреба човека*, 1976. Прев. фр. Madeleine Stevanov)

(44) *Не шетате се никад? – Покоји пут недељом после вечерња, кад је лепо – рече госпођа Гранде.*

(Balzac, *Eugénie Grandet*, 1836. Прев. ср. Душан Ђокић)

У персоналној реченици субјекат је најчешће именица *време* (у 38 од 49 персоналних реченица), или, евентуално, нека именица која означава део дана (*дан*, *јутро*, *вече*). Придев има метеоролошко значење (*леп*, *ружан*, *лош* и сл.), и јавља се као предикатив у персоналној реченици с придевским предикативом (*Време/Јутро је било лепо*), односно као атрибут у персоналној егзистенцијалној реченици (*Било је лепо време/јутро*). Дакле, за изражавање амбијенталног стања је заправо одговоран придев, било у атрибутској било у предикативној функцији, док субјекат смешта денотацију придева у метеоролошки контекст.

4.3. Светлост

Светлост, односно њено присуство или одсуство, такође се најпре изражава путем имперсоналне реченице с прилошким предикативом (35/72, око 49%) (45), и, у мањој мери, путем персоналне егзистенцијалне реченице (20/72, око 28%) (46):

(45) *Овде је тако мрачно да се једва види!*

(Eskenezazi, *Thumbelina*. Прев. ср. и фр. није наведено)

(46) *Мрак је.*

(Стевановић, *Тестамент*, 1986)

Вреди напоменути да је у 18/20 персоналних егзистенцијалних реченица у корпусу субјекатска именица *мрак*, као и да је у 23/35 имперсоналних реченица с прилошким предикативом у предикативу управо прилог *мрачно*.

Све остале конструкције користе се у знатно мањем проценту. Издваја се, евентуално, персонална реченица с глаголским предикатом (7/72, око 10%),

у којој се обично комбинују именица *мрак* и глагол *пасти/падати* (47), који, поред склоности да се комбинује с именицама које изражавају метеоролошке прилике (*Киша пада*), показује и склоност ка именицама које означавају шире схваћена стања атмосфере, попут нестанка дневне светлости:

(47) *А мрак је пао па можемо већ и мирне душе да поћемо.*

(Twain, *The Adventures of Tom Sawyer*. Прев. ср. Станислав Винавер)

Разлика између ове две употребе глагола *пасти/падати* је у томе што се у случају падавина глагол *пасти/падати* понаша као егзистенцијални глагол *бити*, тј. глагол постојања (*Киша пада* = *Киша је*), а у случају нестанка дневне светлост као глагол настајања (*Мрак пада* не значи *Мрак је*, већ *Мрак настаје*).

4.4. Дан и ноћ

Смена, односно актуелност дана и ноћи (фр. *Il fait jour/nuit*), блиска је претходној групи израза, пошто се дан и ноћ везују за присуство и одсуство светлости. Најбољи показатељ јесте чињеница да су речи *ноћ* и *мрак* делимични синоними (ист. дефиниције у *Речнику српскога језика* (2007), s.v. *мрак* 'крај дана [...]; *ноћна тама*'; s.v. *ноћ* 'помрчина, тама у том временском интервалу [од заласка до изласка Сунца]'). Присуство дана и ноћи изражава се махом преко персоналне егзистенцијалне реченице (31/65, око 48%) (48–49), док у 13/65 случајева у корпусу (око 20%) наилазимо на имперсоналне реченице с глаголским предикатом (50–51), којима се акценат ставља не на саму радњу већ на резултативно стање настало после радње исказане предикатом. На то указују и употреба плусквамперфекта (51) и прилози *већ* и *сасвим* (50, 51):

(48) *Већ је увелико била ноћ.*

(Шћепановић, *Искуљење*, 1980)

(49) *Напољу је био дан, вечни дан.*

(Loti, *Pêcheur d'Islande*, 1886. Прев. ср. Љуба Поповић)

(50) *Кад би се сасвим смркло и они се вратили кући, Роз је седала за клавир [...].*

(Dickens, *Oliver Twist*, 1838. Прев. ср. Божидар Марковић)

(51) *Било је већ свануло када се Атенаида пробудила.*

(France, *Les Dieux ont soif*, 1912. Прев. ср. Димитрије Јовановић)

Поменућемо овде и два случаја која су занимљива у контрастивно-традуктолошкој перспективи, мада нам тај аспект у овом раду није у фокусу. Наиме, у одређеном броју случајева француској конструкцији *il fait / il faisait jour/nuit* у корпусу одговара персонална реченица с придевским предикативом (7/65, око 11%) (52) и имперсонална реченица с прилошким предикативом (6/65, око 9%) (53):

(52) *Ноћ је била мрачна.*

Il faisait nuit noire.

(Hugo, *Notre-Dame de Paris*, 1831. Прев. ср. Душан Ђокић)

(53) *Било је пола пет и још видно.*

Il était quatre heures et demie et il faisait jour encore.

(Alain-Fournier, *Le Grand Meaulnes*, 1914. Прев. ср. Рашко Димитријевић)

Постоји важна разлика између персоналне егзистенцијалне реченице (*Ноћ је*), с једне, и персоналне реченице с придевским предикативом (*Ноћ је мрачна*) и имперсоналне реченице с прилошким предикативом (*Мрачно је*), с друге стране. Наиме, преко персоналне егзистенцијалне реченице изражава се, просто, да је у датом тренутку дан или ноћ. У тим случајевима, француском *jour/nuit* из конструкције *il fait / il faisait jour/nuit* у српском одговарају именице *дан/ноћ*. Но, преко друга два типа реченице не изражава се да је у датом тренутку дан или ноћ, већ се нешто каже о присуству односно одсуству светлости. Дакле, када француском *il fait / il faisait jour/nuit* у корпусу одговара имперсонална реченица с прилошким предикативом, прилог је увек везан за присуство, односно одсуство светлости (*светло, видно, мрачно* и сл.) (исп. 53). Исто тако, када француском *il fait / il faisait jour/nuit* у корпусу одговара персонална реченица с придевским предикативом, именица *дан* или *ноћ* је субјекат, а придев у предикативу означава колико је светлости присутно (исп. 52). У том смислу се именице *дан* и *ноћ* у оваквим случајевима понашају сличније именици *време* при изражавању општег стања времена: у оба случаја је заправо придев (у предикативу) тај на коме је информативно тежиште, а субјекатска именица је ту само да смести денотацију придева у контекст природне светлости.

Изрази за амбијентална стања у пододељцима 4.5.–4.9. јављају се у корпусу у 10 и мање примера. Помињемо их само исцрпности ради, како бисмо назначили какве смо резултате добили корпусним истраживањем. За извлачење неких општијих закључака о изражавању ових амбијенталних стања потребан би био већи корпус, са већим бројем примера.

4.5. Природна светлост

Природна светлост јавља се у свега 10 примера; у четири је изражена преко персоналне егзистенцијалне реченице (54–55), у три преко персоналне реченице с глаголским предикатом (56), у два преко персоналне реченице с придевским предикативом (пример 30, поновљен овде као 57), а једном преко имперсоналне реченице с прилошким предикативом (58):

(54) *Он не воли кишу, али не видим у томе ништа лоше, ни ја је не волим. Али кад је сунце! Сатима шетамо. [...]*

(Благојевић, *Све звери што су са тобом*, 1975. Прев. фр. Н. Wybrands, Ф. Wybrands)

(55) *Лепојко моја, месечина је. [...]*

(Hugo, *Notre-Dame de Paris*, 1831. Прев. ср. Душан Ђокић)

(56) *Сијао је њун месец.*

(Kipling, *The Jungle Book*, 1894. Прев. ср. Олга Тимотијевић)

(57) *А месечина к'о дан.*

(Поповић, *Књига о Милутину*, 1985. Прев. фр. Jean Descat)

(58) *У Калифорнији је све време сунчано!*

(Kiruma, *Curly: The Littlest Curry*, 1995. Прев. ср. није наведено)

Можемо напоменути да се однос глагола *бити* у реченици типа *Сунце је* и глагола *сијати* у реченици типа *Сунце сија* може анализирати на исти начин као однос глагола *бити* и глагола *пасти/падати* у реченицама типа *Киша је* и *Киша пада*: наиме, глагол *сијати* може се схватити као врста егзистенцијалног глагола за метеоролошку појаву присуства сунчеве светлости или топлоте.

4.6. Ветар

Јавља се 5 пута: 2 пута је присуство ветра изражено преко персоналне реченице с глаголским предикатом (59), а по једном преко персоналне (60) и имперсоналне егзистенцијалне реченице (20 и 37, поновљено као 61), и једном преко персоналне реченице с придевским предикативом (62).

(59) *Ветар је јако дувао, права олуја.*

(Bernanos, *Journal d'un curé de campagne*, 1936. Прев. ср. Тијана Мирковић)

(60) *Напољу је такав ветар, да човеку уши отпадну.*

(Dickens, *Oliver Twist*, 1838. Прев. ср. Божидар Марковић)

(61) *Има толико ветра да ти је северац могао однети шешир са главе.*

(Dumas, *Le comte de Monte-Cristo*, 1844–1846. Прев. ср. Андрија Милићевић и Живко Костић)

(62) [...] *како је дан био ветровит* [...]

(Dickens, *Oliver Twist*, 1838. Прев. ср. Божидар Марковић)

Опет можемо нагласити да је глагол *бити* из примера (60) еквивалентан глаголу *дувати*, тј. да се глагол *дувати* може тумачити као егзистенцијалан глагол специјализован за појаву коју денотира именица *ветар*.

4.7. Влага

Јавља се 3 пута, изражена имперсоналном реченицом с прилошким предикативом (63), персоналном реченицом с придевским предикативом и субјектом општијег, неметеоролошког значења (64), и персоналном егзистенцијалном реченицом (65):

(63) *Било је влажно* [...]

(Balzac, *Le père Goriot*, 1834. Прев. ср. Јелисавета Марковић)

(64) *Дан је од јутра био спаран.*

(Благојевић, *Путница*, 2002)

(65) *Ниско небо, облаци отежали, ко да ће снег, тешке ноћи, влага и студен.*

(Поповић, *Књига о Милутину*, 1985)

4.8. Магла

Магла се у српском корпусу јавља 2 пута: у виду персоналне егзистенцијалне реченице (21, поновљено као 66) и имперсоналне реченице с прилошким предикативом (67).

(66) – А који су то дани? – Када је магла...

(Dumas, *Le comte de Monte-Cristo*, 1844–1846. Прев. ср. Андрија Милићевић и Живко Костић)

(67) У Новастошњи је готово увек магловито [...]

(Kipling, *The Jungle Book*, 1894. Прев. ср. Олга Тимотијевић)

4.9. Олуја

Јавља се свега једном, и то у виду персоналне егзистенцијалне реченице (истп. 22, поновљено као 68):

(68) Била је олуја и они су разговарали под кишобраном.

(Flaubert, *Madame Bovary*, 1857. Прев. ср. Душан Л. Ђокић)

5. Закључак

За изражавање метеоролошких, и, шире, амбијенталних појава, у француском се користи конструкција *il fait* + придев/именица. У српском се, везано за метеоролошки домен, у литератури углавном спомињу имперсоналне реченице с глаголским и прилошким предикатом. Међутим, корпусно поређење с француском конструкцијом *il fait / il faisait* + придев/именица открива да је спектар средстава за изражавање метеоролошких, и, шире, амбијенталних феномена у српском знатно шири. За оне метеоролошке појаве које се у француском изражавају преко конструкције *il fait / il faisait* + придев/именица, а које смо одредили као статичне (наспрам падавина, које су динамичне, а којима у француском више погодује изражавање путем глагола, типа *Il pleut*), у српском се користе најчешће три конструкције: имперсонална реченица с прилошким предикативом (*Хладно је*), персонална егзистенцијална реченица (*Ноћ је*) и персонална реченица с придевским предикативом (*Време је лепо*). Имперсоналне реченице с прилошким предикативом су најпогодније за изражавање амбијенталних стања као што су температура (*Хладно је*) и присуство, односно одсуство светлости (*Мрачно је*). Персоналним егзистенцијалним реченицама прибегава се за изражавање дана и ноћи (*Дан је*), односно за присуство или одсуство светлости која долази од сунца и месеца (*Месечина је*). Коначно, персоналне реченице с придевским предикативом најчешће се користе за изражавање општих временских прилика, при чему субјекат има опште метеоролошко значење, а придев у предикативу има неметеоролошко значење (*Време је лепо*).

Но, овим смо тек загревали површину изражавања метеоролошких прилика у српском језику. Многа питања остају отворена: на пример, да ли се глаголи специјализовани за одређене метеоролошке појаве могу тумачити као егзистенцијални (*дувати за ветар*, *пасти/падати* за падавине, *сијати* за

сунце)? Постоји ли разлика, и каква, у оним случајевима када се иста појава може изразити на више начина: *Дува ветар – Ветар је – Има ветра – Ветровито је?* У којим се све доменима користе персоналне егзистенцијалне реченице? Поред метеоролошких (*Ветар је*), напоменули смо да се те реченице јављају и при изражавању неких темпоралних јединица (*Уторак је, Тек је дванаест сати*). Постоји ли још домена? Каква је веза између њих? Сва ова питања, и још многа друга, остављамо за будућа истраживања.

Литература

- Ковачевић, М. (2005). Пунозначна и копулативна употреба глагола бити. *Српски језик*, 10(1–2), 211–233.
- [Kovačević, M. (2005). Punoznačna i kopulativna upotreba glagola biti. *Srpski jezik*, 10(1–2), 211–233]
- Пипер, П. (2005). Персоналност. У П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић, *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица* (стр. 592–607). Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- [Piper, P. (2005). Personalnost. U P. Piper, I. Antonić, V. Ružić, S. Tanasić, Lj. Popović, B. Tošović, *Sintaksa savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica* (str. 592–607). Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska]
- Речник српскога језика* (2007). Нови Сад: Матица српска.
- [*Rečnik srpskoga jezika* (2007). Novi Sad: Matica srpska]
- Ружић, В. (2005). Валентност и формална структура реченице. У П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић, *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица* (стр. 517–536). Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- [Ružić, V. (2005). Valentnost i formalna struktura rečenice. U P. Piper, I. Antonić, V. Ružić, S. Tanasić, Lj. Popović, B. Tošović, *Sintaksa savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica* (str. 517–536). Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska]
- Стевановић, М. (1969). *Савремени српскохрватски језик II. Синтакса*. Београд: Научна књига.
- [Stevanović, M. (1969). *Savremeni srpskohrvatski jezik II. Sintaksa*. Beograd: Naučna knjiga]
- Andrason, A. (2019). Weather in Polish: a contribution to the typology of meteorological constructions. *Studia Linguistica*, 73(1), 66–105. <https://doi.org/10.1111/stul.12091>
- Bauer, B. (2000). *Archaic syntax in Indo-European: The spread of transitivity in Latin and French*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Bourciez, E. (1967). *Éléments de linguistique romane*. Paris: C. Klincksiek.

- Glynn, D. (2005). Iconicity and the Grammar–Lexis Interface. In E. Tabakowska, O. Fischer, C. Ljungberg (Eds.), *Insistent Images* (pp. 267–286). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/ill.5.23gly>
- Grevisse, M., Goosse, A. (2008). *Le bon usage* (14e édition). Bruxelles : De Boeck.
- Eriksen, P., Kittilä, S., Kolehmainen. L. (2010). The linguistics of weather: Cross-linguistic patterns of meteorological expressions. *Studies in Language*, 34(3), 565–601. <https://doi.org/10.1075/sl.34.3.03eri>
- Eriksen, P., Kittilä, S., Kolehmainen. L. (2012). Weather and Language. *Language and Linguistics Compass*, 6, 383–402. <https://doi.org/10.1002/lnc3.341>
- Katunar, D. (2023). Weather domain in Croatian: a corpus–based overview of precipitation and non–precipitation expressions. *Suvremena lingvistika*, 49(95), 29–60. <https://doi.org/10.22210/suvlin.2023.095.02>
- Meulleman, M., Paykin, K. (2016). Weather verbs sifted through a motion sieve. *Contrastive Linguistics*, 5, 58–67.
- Meulleman, M., Paykin, K. (2023). Impersonal existence in the weather domain: French *il y a* vs. *il fait*. In L. Sarda, L. Lena (Eds.), *Existential Constructions across Languages. Forms, meanings and functions* (pp. 68–99). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Miletic, A., Stosic, D., Marjanović, S. (2017). ParCoLab: A Parallel Corpus for Serbian, French and English. In K. Ekštejn, V. Matoušek (Eds.), *Text, Speech and Dialogue. 20th International Conference, TSD 2017. Prague, Czech Republic, August 27–31, 2017. Proceedings* (pp. 156–164). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-64206-2_18
- Mrazović, P. (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Papić, M. (1999). *Gramatika francuskog jezika* (peto izdanje). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Paykin, K. (2002). Événements, états et substances : un essai météorologique. *Cahiers Chronos*, 10, 183–199.

Извор

Stošić, D., et al. (2015–). *ParCoLab*. <http://parcolab.univ-tlse2.fr/>

Ljubica Z. Đurić

Summary

FRENCH IMPERSONAL CONSTRUCTION *IL FAIT* AND ITS SERBIAN EQUIVALENTS IN THE WEATHER DOMAIN: A CORPUS-BASED ANALYSIS

The article examines the linguistic means of expressing certain meteorological and ambient states in Serbian – namely, those that are expressed in French by the *il fait* + noun/adjective construction, specialized for the weather domain and the expression of ambient states in French. An inventory of these means in Serbian is established by the extraction of the equivalents of the French *il fait* construction from the parallel corpus *ParCoLab*. It is concluded that a broad array of linguistic means is used for expressing ambient states in Serbian (impersonal and personal constructions, verbal and adverbial predicates, etc.) and that certain weather phenomena are most commonly expressed by certain linguistic means: e.g. temperature is most often expressed by an impersonal construction with an adverbial predicate (cf. *Hladno je*, ‘It is cold’, lit. ‘Cold is’), whereas cyclical phenomena such as day and night show a preference for the expression via a personal existential construction (cf. *Dan je* ‘It is daytime’, lit. ‘Day is’).

Key words:

impersonal construction, personal construction, existential sentence, *faire*, weather phenomena, corpus, French, Serbian

Прилог АПридеви иза *il fait / il faisait*

придев	број
chaud	59
froid	57
noir	34
beau	33
sombre	24
clair	12
bon	10
frais	7
étouffant	4
mauvais	3
doux	2
obscur	2
glacial	2
frisquet	2
torride	1
étouffé	1
humide	1
lourd	1
укупно	255

Прилог БИменице иза *il fait / il faisait*

именица	број
nuit	40
jour	24
temps	19
clair de lune	7
vent	5
chaleur	4
dégrés	4
soleil	3
brouillard	2
froid	2
journée	2
soir	1
orage	1
froitorama	1
température	1
укупно	116

Прилог В

Типови времена тј. амбијенталних стања које изражава *il fait* + придев/
именица

амбијентално стање	придев	именица	укупно
температура	127	12	139
опште	53	21	74
светлост	72		72
дан–ноћ		65	65
природна светлост		10	10
ветар		5	5
влага	3		3
магла		2	2
олуја		1	1
Укупно	255	116	371

Прилог Г

Типови времена тј. амбијенталних стања и конструкције у српском

амбијентално стање	ИР, прил.	ПР, егз.	ПР, прид.	ПР, гл.	ИР, гл.	ППК	пр.-тим.	ИР, егз.	Прил.	укупно
температура	91	27	8	2	1	6	4			139
опште	18	21	28	2		3	2			74
светлост	35	20	3	7	2	3		2		72
дан–ноћ	6	31	7	4	14	2			1	65
природна светлост	1	4	2	3						10
ветар		1	1	2				1		5
влага	1	1	1							3
магла	1	1								2
олуја		1								1
киша										0
грмљавина										0
УКУПНО	153	107	50	20	17	14	6	3	1	371

<https://doi.org/10.18485/analiff.2024.36.1.5>

811.133.1'276.6:641.5]:316.7

811.163.41'276.6:641.5]:316.7

811.133.1'374=163.41

Анализа обраде културама из области гастрономије у Француско-српском речнику Слободана Јовановића

Дејана Д. Мирковић-Бирташић*

Филолошки факултет, Универзитет у Београду, Катедра за романистику

 <https://orcid.org/0000-0001-9629-5082>

Кључне речи:

културема,
лексички
анизоморфизам,
теорија о
лексикографским
функцијама,
двојезична
лексикографија,
француски,
српски

Апстракт

У раду се испитује обрада културама у Француско-српском речнику Слободана Јовановића (Јовановић, 2014) из перспективе Тарпове теорије о лексикографским функцијама (Тарп, 2008). Јединствени ванјезички чиниоци, пре свега диспропорција моћи између француског и српског језика, овом речнику поред основне – рецепцијске функције, намећу и продукцијску функцију, што обраду културама додатно отежава. Анализа је показала да је најфреквентнија техника објашњења, што је у складу с примарном функцијом речника. Међутим, висока фреквентност техника које пружају донекле функционалне еквиваленте изворних културама указала је на dostatност речничких одредница и у испуњењу продукцијске функције. Осим тога, уочене су неусаглашености настале услед различите концептуализације појмова у српскоме и француском језику, које отежавају обраду јединица у оквиру двојезичне лексикографије. Штавише, поједини примери указали су на проблеме који се могу јавити у двојезичној лексикографији уопште, као што је имплицитна етноцентричност. На тај начин испуњен је циљ рада – утврђено је којим се техникама обрађују културема у двојезичној, француско-српској лексикографији, конкретно у предметном речнику, али и одговарају ли примењена лексикографска решења намени речника. Овим радом указује се, стога, на важност преиспитивања постојећих речника у светлу савремених теорија, а у циљу израде целовитијих и сврсисходнијих лексикографских ресурса. (примљено: 25. јануара 2024; прихваћено: 31. марта 2024)

<https://analifil.bg.ac.rs>

1. Уводна разматрања

Специфичности једне културе изражене путем језика њених носилаца стварају неусаглашености приликом међујезичког контакта. Детаљније анализе показују да су разлике међу системима учестале и присутне на различитим нивоима, те да постоје чак и када лексема једног система наизглед има одговарајући кореспондент у другом систему. Шипка (Šipka, 2015: 127) даје пример енглеске речи *breakfast* и шпанске *desayuno*, које, као уосталом и српска реч *доручак*, имају идентично денотативно значење. Међутим, ове лексеме, иако сасвим уобичајене и истоветног примарног значења, нису потпуно еквивалентне јер разлике постоје у менталној представи носилаца упоређених култура. Очекивана ментална слика изворних говорника енглеског и шпанског језика није иста, чиме се аутоматски нарушава првобитна илузија о потпуној кореспондентности. Шипкин пример на одговарајући начин илуструје изостанак једнозначности поруке од једног језичког система до другог. Међутим, није тешко пронаћи и сличне унутарјезичке неусклађености. Тако јело под називом *чесница*, које се у Србији традиционално припрема за Божић, није исто у свим крајевима земље. У југоисточној Србији *чесницом* се сматра слани хлеб налик на проју, док је у Војводини *чесница* слатка и подсећа на врсту пите с орасима и сувим грожђем. Стога, уколико би Војвођанин разговарао са земљаком који живи у другом крају Србије, порука би изменила значење од пошиљаоца до примаоца, иако је реч о припадницима исте културе који говоре истим језиком. Ову појаву Згуста је објаснио анизоморфизмом језика, односно „различитом организацијом постојећих концептуалних односа између речи и одговарајућих елемената изванјезичког света” (Zgusta, 1971: 294). Слично Згусту, Јонг и Пенг (Yong/Peng, 2007: 129) лексичком анизоморфизму придају епитет највеће препреке у двојезичној комуникацији, те апсолутне еквиваленте сматрају ретком појавом. Шипка (Šipka, 2015: 50) разликује три врсте анизоморфизма: нулту, вишеструку и делимичну еквиваленцију. Лексеме за које у циљном језику не постоји кореспондент, будући да циљна култура не познаје ванјезички референт на који се изворна лексема односи спадају у категорију нулте еквиваленције. Тако је, на пример, појам *слава* својствен српској култури и обичајима, али нема одговарајућег референта у франкофоној или англофоној култури, услед чега узрокује празнину у овим језичким системима (Šipka, 2015: 50). Ова врста анизоморфизма везује се, дакле, за културно специфичне лексеме, односно културеме¹, које се у раду испитују.

2. Предмет истраживања и структура рада

У раду се испитује начин лексикографске обраде културама франкофоног порекла нулте еквиваленције из области гастрономије. Анализа обраде ових културама врши се на грађи ексцерптираној из једнога општег српско-француског

1 У литератури се срећу и други термини за лексеме чији је садржај обојен културном припадношћу: нпр. *културно обележене ријечи* (Bratanić, 1991: 19), *реалије* (Влахов/Флорин, 2009), *елементи културе* (Novosel, 2012: 10), *интерлингвалне лакуне* (Драгићевић, 2018: 216).

речника (Јовановић, 2014). Иако је реч о допуњеном и прерађеном издању првобитног речника, треба нагласити да се у предговору (Јовановић, 2014: 11) истиче да је унос нових еквивалената сведен на минимум, односно да су већински задржани еквиваленти из првог издања (Јовановић, 1991). Начин обраде културама анализира се из перспективе Тарпове теорије о лексикографским функцијама (Тарп, 2008). Циљ рада је да се утврди којим се техникама обрађују културе у двојезичној, француско-српској лексикографији и јесу ли оне примерене значају ових специфичних језичких јединица, као и намени речника.

Пошто су истакнута уводна разматрања (§1) и представљен предмет истраживања (§2), у наставку се уводи теоријски оквир истраживања (§3). Након тога се, у одељку (§4), обрађује питање преноса значења културама путем еквивалената у двојезичном речнику, те испитују понуђена лексикографска решења за обраду културама. У одељку (§5) износи се металексикографска анализа обраде ексцерпираних културама уз репрезентативне примере. Увиди до којих је анализа довела представљају се у расправи (§6), а закључна разматрања излажу се у последњем одељку (§7).

3. Теоријски оквир истраживања

Анализа предметног речника (Јовановић, 2014) спроводи се на основу теорије о лексикографским функцијама, коју је развио Тарп (Тарп, 2008). Тарпова теорија заснива се на три основне променљиве, а то су потенцијални корисници речника, друштвене ситуације у којима се они могу наћи, те потребе за употребом речника које из њих могу настати. Ове три променљиве могу се даље гранати и организовати у различите комбинације, а све у циљу профилисања јединственог речника који успешно одговара потребама корисника у одговарајућој ситуацији. Уверен да се не може апстрактно говорити о корисничким потребама, Тарп (Тарп, 2008: 44–54) излаже ситуације у којима се корисници могу наћи, а услед којих се може јавити потреба за речником. Овај аутор (Тарп, 2008: 44–45) у том смислу распознаје когнитивне и комуникацијске ситуације. У случају когнитивних ситуација (нпр. приликом учења језика), може се, услед људима инхерентне радозналости, јавити потреба за додатним знањем и информацијама о одређеном питању. С друге стране, у комуникацијским ситуацијама корисницима могу затребати одређене информације како би успешно функционисали и комуницирали у изванјезичком свету. У комуникацијске ситуације стога спадају (1) продукција исказа на матерњем или страном језику, (2) рецепција исказа произведених на страном језику или матерњем језику, те (3) превођење, како са страног, тако и на страни језик. У овом раду испитујемо примереност обраде културно специфичних лексема спрам комуникацијских ситуација – рецепције и продукције.

4. Обрада културама у двојезичном речнику

Примарни задатак двојезичног речника јесте да „координира лексичке јединице једног језика с лексичким јединицама другог језика које су им по

значењу еквивалентне” (Zgusta, 1971: 294). Ипак, Братанић (Bratanić, 1991: 9) упозорава како се у корелацију не доводе само језичке јединице, већ и њихов садржај са свим културним и цивилизацијским импликацијама. Стога ова ауторка двојезични речник посматра и као тумача културе, јер он у суоднос поставља како репрезентативни избор лексике двају језика, тако и ванјезички садржај на који лексеме упућују.

Приликом израде сврсисходног речника, лексикографи се помажу одређеним техникама како би успешније представили културеме. Иако су бројни аутори нудили таксономије могућих техника, Братанић (Bratanić, 1991: 90) сматра да ставови који се налазе у металексикографској литератури углавном показују да се, уместо разрађених методолошких принципа, налази на прагматички интониране сугестије које се најчешће односе на један сегмент културно обележене лексике. У нашем се раду, стога, не упоређују (не) подударности у различитим таксономијама, већ се само представља подела коју је Шипка изложио (Šipka, 2015: 173). Ова је таксономија веома сложена, али, будући да је заснована на анализи анизоморфизма у двојезичним речницима бројних језичких парова, применљива је на анализу других речника и језичких комбинација.

Верујући да постоји корелација између врсте лексичког анизоморфизма и начина његове обраде, Шипка (Šipka, 2015: 173) предлаже практична решења за сваку од раније истакнутих врста еквиваленције (уп. §1). У случају нулте еквиваленције, која се у раду испитује, могуће технике које наводи су: (1) *објашњење*, (2) *опис*, (3) *преузимање + објашњење*, (4) *генерализација + спецификација*, (5) *делимични еквивалент + спецификација*, (6) *декомпозиција*, (7) *илустрација*. За случај вишеструке еквиваленције могу се применити следеће технике: (1) *набрајање*, (2) *декомпозиција*, (3) *парадигматизација*, (4) *парафраза*, (5) *спецификација*, (6) *егземплификација*, (7) *котекстуализација*, (8) *контекстуализација*, (9) *реконструкција*, (10) *унакрсно упућивање*. Коначно, код делимичне еквиваленције могуће технике су: (1) *делимични еквивалент*, (2) *унакрсно упућивање*, (3) *глосе*, (4) *ознаке*, (5) *егземплификација*, (6) *илустрација*. Одабир одговарајућег решења зависи од врсте културеме, али и од неких одлика речника (Šipka, 2015: 168, 169). У складу с Тарповом теоријом (уп. §3), ваља размотрити да ли одабрана техника одговара функцији речника, тј. да ли одабрани начин обраде културеме пружа потребне податке и да ли одговара корисничким потребама које речник жели да задовољи. Сходно томе, треба имати у виду којој се циљној групи речник обраћа, тј. које су одлике потенцијалних корисника. Даље, треба обратити пажњу и на лексички обим и величину речника, критеријум од којег ће директно зависити количина података коју лексикограф може унети у речник, нарочито у папирној верзији, какав је речник (§2) који анализирамо у овом раду (§5–6). Коначно, не треба занемарити микроструктуру речника, као и медиј (да ли је речник у папирној верзији и просторно ограничен или је у дигиталном формату). Успешном комбинацијом наведених параметара, тј. варијабли, бира се одговарајућа техника за обраду

сваке културе, а на тај начин добија се, у идеалтипској ситуацији, јединствени речник који испуњава своју функцију.

За обраду култура, поред наведених ставки и тематске припадности културе, значајан је и Педерсенов критеријум транскултуралности, тј. степен културне удаљености (Pedersen, 2011: 106–108). Културе се на тај начин деле на инфракултурне, монокултурне и транскултурне јединице. Инфракултурне јединице су сувише техничке природе, те су нетранспарентне и носиоцима изворног језика. Монокултурне су добро познате изворној култури, али углавном недовољно познате припадницима циљне културе. Транскултурне јединице потекле су из изворне културе али су се међукултурним контактима и утицајима прошириле и на друга подручја, услед чега су постале познатије и припадницима циљне културе. Како Педерсен објашњава (Pedersen, 2011: 109–110), степен познатости културе директно утиче на начин обраде лексеме. Наиме, јединица не губи статус културе уколико неки ентитет изворне културе контактима доспе у циљну културу и у њој се на неки начин устали. Међутим, уколико до оваквих контаката дође, углавном се преузме и/или усвоји неко именоване за тај ентитет, што умногоме поједностављује задатак ауторима речника. Дакле, што је култура познатија, тј. транскултурнија, то је лексикографима једноставнија за обраду.

5. Металексикографска анализа

Француско-српски језички пар специфичан је због асиметрије у моћи двају језика. Будући да је француски велики светски језик, он изазива далеко више интересовања међу говорницима српског језика него што је то случај са српским језиком на франкофоном простору. Овакав ванјезички контекст од значаја је приликом анализе речника јер поменута асиметрија неизбежно утиче на функције које постојећи француско-српски и српско-француски речници треба да испуне. Анализирани речник (в. §2) примарно је намењен одраслим говорницима српског језика и испуњењу њихових рецепцијских потреба, тј. помаже говорницима српског језика да разумеју исказе и текстове произведене на француском језику. Ипак, због наведених ванјезичких разлога и недовољног броја језичких ресурса, речник ће, како је наговештено и у предговору овога речника, истовремено користити и говорници француског језика који би желели да произведу исказе на српском. Складно томе, речник се не анализира само из перспективе примарне, рецепцијске функције, већ се испитује и у којој је мери од користи приликом продукције на српском језику. Како је примарна функција анализираниог речника рецепцијска, а у раду се посматра и из продукцијске перспективе, не би ваљало изгубити из вида да је продукцијска функција наметнута овом речнику. У том смислу, треба бити обазрив и не оцењивати сувише строго потенцијалну недостатност појединих речничких чланака у испуњењу продукцијске функције.

У оквиру првог корака анализе предметног речника (Јовановић, 2014) ексцерпирани су културе које задовољавају три критеријума. Прво, обухваћене

су културе потекле из франкофоне културе које спадају у тематску категорију хране.² Друго, нису укључене лексеме које означавају појединачне намирнице, већ само имена јела која се од њих припремају, као и имена пића. Треће, нису уврштена ни готова јела која не спадају у категорију нулте еквиваленције или која су изворно потекла из других култура (нпр. руске или арапске). Тако су у састав корпуса ушле укупно 123 одреднице, од којих 113 чине јела, а 10 одредница спадају у пића. Када је реч о критеријуму познатости култура (уп. §4), подела је извршена на основу анкете спроведене у новембру 2021. године међу студентима прве године Филолошког факултета Универзитета у Београду. Реч је о студентима француског језика који у претходном школовању нису учили француски језик, те им самим тим није блиска франкофона култура. Одговори 35 студената показали су следеће резултате. Од култура које представљају јела, 93% спада у монокултурне. Преостали постотак чине културе које су транскултурне, тј. може се сматрати да су познате просечном говорнику српског језика који није ближе упознат с франкофоним културним наслеђем. Што се тиче мање бројних одредница које се односе на пића, 67% чине монокултурне, а 33% транскултурне референце. Након што су ексцерпирани одреднице разврстане у складу са степеном познатости, спроведене су квантитативна и квалитативна анализа. Квантитативном анализом испитана је учесталост примене лексикографских техника које нуди литература, док је квалитативна анализа омогућила да се утврди одговарају ли одабрана решења функцијама речника. Приликом анализе начелно је примењена таксономија лексикографских техника за нулту еквиваленцију коју је Шипка (Šipka, 2015: 173) предложио (уп. §4), уз одређена прилагођавања корпусу.

5.1. Објашњење

Овом техником *објашњава се* значење изворне културе на циљном језику тако што се наводи мање или више детаља о прототипском референту. Суштина оваквог решења састоји се у томе да култура буде пријемчивија кориснику, те да се олакша процес разумевања значења лексеме. Објашњење спада међу најзаступљеније технике у корпусу и оно се јавља у 25% случајева. Овај постотак не изненађује ако се узме у обзир примарна функција анализираниог речника. Неки од примера објашњења су:

- 1) *saint-honoré* – *torta sa naslaganim princes-krofnama i kremom.*
- 2) *vol-au-vent* – *pašteta od lisnatog testa sa mesom ili ribom u sosu od pečuraka.*

Премда примери 1) и 2) нуде податке који задовољавају рецепцијске потребе говорника српског језика, овакав начин обраде култура не би био од помоћи говорницима француског језика приликом продукције на српском језику.

---

2 Класификација култура углавном се врши према тематским јединицама. Поделу која је усвојена приликом анализе култура у Јовановић (Jovanović, 2014) изложила је Новосел (Novosel, 2012) инспиришући се класификацијом Недегард-Ларсен (Nedergaard-Larsen, 1993). Основу поделе чине четири категорије: географија, историја, друштво и култура. Свака од категорија грана се на групе, у оквиру којих даље постоје подгрупе, тј. области. Према овој подели, у раду анализирани културе спадају у категорију *друштво, група начин живота и обичаји, област храна*.

Објашњење је, стога, техника која одговара искључиво речницима рецепцијске функције. Не може се користити у продукцијским речницима будући да не пружа функционалне еквиваленте за стварање природног и концизног исказа на страном језику.

5.2. Опис

Описом се приказују значајна својства културе. Како је реч о још једној техници којом се кориснику приближава изворна лексема, анализа корпуса показала је да није увек сасвим једноставно разграничити *објашњење* (§5.1) и *опис*. Стога смо се приликом диференцијације двеју техника водили питањем да ли понуђено решење може послужити као еквивалент приликом продукције исказа. Суштински, опис је техника која би се могла наћи и у рецепцијском и у продукцијском речнику јер би понуђено решење могло бити уметнуто и у исказ приликом продукције, те донекле имати статус преводног еквивалента. Опис је присутан у 9,5 % примера. Примери су следећи:

3) fondue – sir topljen u belom vinu.

4) macaron – okrugao kolačić od badema.

Иако је култура у примеру 4) описно представљена, реч је о одредници која је с временом прешла у транскултурне јединице. Стога би одговарајуће решење било и преузимање са спецификацијом (уп. §5.3), будући да се у српском успешно користи позајмљеница *макарон* за назив овог колача. Постојање позајмљенице у српском језику у значајној мери олакшава и продукцију исказа франкофоним говорницима. Ипак, како се у таласу глобализације утицаји лакше преносе, а лексеме све брже позајмљују, може се претпоставити да је до промене у статусу ове позајмљенице у српском језику дошло у периоду између израде речника и садашњег тренутка, нарочито ако се узме у обзир да су очувани еквиваленти из првог издања речника (уп. §2), те да се ово решење у време израде речника чинило најподеснијим.

5.3. Преузимање

Преузимање као лексикографска техника функционише позајмљивањем речи из изворника. Када се из неке културе преузима дотад непознат појам, односно ентитет, обично се преузме и назив. Пошто позајмљеницама треба времена да се устале и постану значењски транспарентне говорницима циљне културе, ова се техника често комбинује с неким другим решењем. Неретко је то спецификација, тј. прецизирање навођењем тематске групе којој одредница припада (уп. пример 5), или појашњење (уп. пример 6). Свеобухватност појашњења може варирати у зависности од процене лексикографа. Као пропратна техника може се применити и навођење делимичног еквивалента (уп. §5.5), дакле лексеме која је позната носиоцима циљне културе, а подсећа на изворну културу. Ова техника (сама или у комбинацији с другом техником) присутна је у 22% случајева. Примери преузимања су:

5) baguette – baget, francuski hleb.

6) savarin – savaren (vrsta kolača).

Културема у примеру 5) потпада под транскултурне референце, те је извесно да ће корисници разумети позајмљеницу и без пропратних информација, а и успешно је користити приликом продукције. Пошто у примеру 6) лексема није транскултурна, лексикографи су је појаснили наводећи да се ради о врсти колача, чиме се донекле, мада не значајно, олакшава разумевање изворне лексеме. Оваква обрада културема пример је онога што Шипка назива недовољном прецизношћу (енг. *vagueness*, Šipka, 2015: 178). У том случају нејасно се дефинише појмовни простор у оквиру врло широке категорије и углавном прецизира напоменом да је у питању „врста” или „тип” ширег појма. Стога говорник францускога језика који би на српском говорном подручју тражио *саварен* не би имао успеха, будући да лексема сама по себи није довољно разумљива просечном говорнику српског језика.

Наредни пример (7) значајан је јер осликава помак у односу на раније издање предметног речника (Јовановић, 1991):

7) *ratatouille* – *ratatuj* (*vrsta jela*).

Наиме, у ранијем издању (Јовановић, 1991: 348) наведено је да се ради о „неукусном паприкашу, бућкуришу, сплацинама”. Првобитна обрада може указивати или на застарелост речника или на неопрезност аутора. Ова културема јесте најпре имала значење паприкаша лошијег квалитета направљеног од животињских изнутрица, али се 50-их година прошлог века појавио први рецепт за рататуј какав се данас једе у читавој Француској, што би значило и пре првог издања речника (уп. §2). Не само што се првобитном обрадом не испуњава рецепцијска функција, већ објашњење не одговара савременом контексту. Овакви случајеви указују на важан проблем двојезичне лексикографије. Наиме, грађа двојезичних речника неретко се добија преводом постојећих једнојезичних речника. На овај начин, речници се суштински калеме на постојеће без првобитне критичке анализе, услед чега се грешке могу фосилизовати и преносити из једног у друго издање, као и из једног речника у други. Ипак, иако је приметан напредак у односу на раније издање, рецепцијска функција није у потпуности остварена обрадом у прерађеном издању. Пошто културема *рататуј* ипак не спада у транскултурне јединице, ситуација је слична као у примеру 6), те би ово био случај недовољне прецизности приликом описа.

5.4. Генерализација

У случају генерализације, еквивалент је јединица која функционише као међујезички хипероним у односу на саму одредницу. Пошто је понуђена лексема ширег, мање прецизног значења, потребно ју је ближе одредити. Ипак, и код ове технике наилази се на варијанте навођења хиперонима без додатних информација. Генерализација је у грађи прилично учестала техника, примењена у 24% случајева. Генерализација се јавља у следећим примерима:

8) *barquette* – *kolač* (*u obliku barke*).

9) *baba* – *kolač s rumom*.

10) *croissant* – *kifla*.

Ако се претпостави да је корисник речника у рецепцијској ситуацији наишао на културему из примера 9) и ако је културама део позадинског оквира, тј. без значајне комуникацијске важности, понуђени лексикографски еквивалент сасвим би задовољио његове рецепцијске потребе. С друге стране, ако би за разумевање исказа било значајно да корисник схвати о којем је конкретно колачу реч, рецепцијска функција не би била сасвим испуњена. Наиме, категорија *колач с румом* обухвата широк концептуални простор у српском језику, који у овом случају није довољно прецизиран, за разлику од изворне културе која јасно упућује на одређени ванјезички референт. Из истог разлога није сигурно какав би тачно колач добио говорник француског језика уколико би у посластичарници поручио *колач с румом*. Поред тога, пример 10) показује да је дошло до измене у односу на раније издање предметног речника (Јовановић, 1991: 118), у којем стоји (*masno*) *pecivo (u obliku kifle)*. Пошто аутори нису желели да измене у потпуности изворно издање, задржали су општији појам *кифла*, који, као и *колач с румом*, обухвата широк концептуални простор у српскоме језику, иако је реч о транскултурној референци за коју српски језик користи позајмљеницу *кроасан* и која је сасвим позната нефранкофоним говорницима.

5.5. Делимични еквивалент

Техника делимичног еквивалента састоји се од навођења лексеме циљног језика која има слично значење, тј. представља сличан појам у циљној култури. Како се лексеме само делимично поклапају, углавном је потребно истаћи специфичности саме одреднице. Предност ове технике огледа се у томе што је припадницима циљне културе понуђени еквивалент познатији од позајмљеница, а и добијена решења углавном су сажетија од објашњења или описа. Но, Братанић (Bratanić, 1991: 26) указује на могући ризик код ове технике. Наиме, може доћи до појаве коју ауторка назива имплицитном етноцентричношћу. Јединственост проблема обраде културно обојене лексике лежи у томе што су овакве јединице теже препознатљиве. Штавише, уколико не добије информацију о културним специфичностима значења неке лексичке јединице, неупућени припадник друге културе најчешће неће бити свестан тих обележја јер му је културни контекст слабо (или бар слабије) познат. Дакле, оне компоненте значења које нису описане или истакнуте као специфичне, читалац аутоматски интерпретира у контексту који му је природан и разумљивији, а који не одговара нужно полазној култури. Стога лексикографи, преводиоци, уопште језички стручњаци, морају бити на опрезу уколико се одлуче за ово решење. Делимична еквиваленција присутна је у 19,5 % случајева. Неки од примера су:

11) *crème* – *кајмак, skorup, pavlaka*.

У примеру 11) понуђен је низ еквивалената, али без спецификације. Из перспективе рецепцијске функције речника, може се претпоставити да би матерњи говорници српског језика на основу ванјезичких знања успели извести одговарајући закључак о значењу лексеме. Но, оваква обрада културе

није сасвим задовољавајућа из перспективе продукцијске улоге речника, јер франкофони говорници немају додатних информација на основу којих би могли разазнати који еквивалент треба у којој ситуацији употребити. Овим решењем нуди се ипак нека врста функционалних еквивалената, што више одговара продукцији него технике попут објашњења (§5.1).

Пример 12) показује случај поменути имплицитне етноцентричности:

12) *galette des Rois* – *česnica*.

Galette des Rois представља колач од лиснатог теста и пасте од бадема који се служи на празник Богојављење. У колачу се налази фигурица, а особа која добије парче с фигурицом остатак дана дичи се круном краља, односно краљице. Мада постоје сличности с чесницом у српској православној култури, будући да је јело везано за празник, а и због симболичне улоге фигурице, мора се приметити да се сама јела потпуно разликују. Пример 12) показује, дакле, да би говорници српског језика одредницу тумачили кроз њима познат систем (уп. §1), а то би се разликовало од стварности културе франкофоног порекла, упркос томе што се чини да постоји еквивалентно решење. Штавише, не треба заборавити да је значење лексема *česnica* подложно различитим тумачењима и у оквиру српског система (в. такође §1), што може додатно отежати (спо) разумевање.

Пример 13) показује различиту концептуализацију појмова у два упоређених културама:

13) *rain perdu* – *prženica*.

На први поглед чини се да је лексема *prženica* кореспондент изворне културе пошто је реч о похованом хлебу. Но, разлика ипак постоји у састојцима за припрему јела, пошто се у француској култури ово јело традиционално прави у слаткој варијанти, те се у смесу додаје шећер. Међутим, лексема *prženica* наведена је и као еквивалент одреднице *rôtie*, што у француском заправо представља слану прженицу и ближе је уобичајеном начину припреме и служења у српској култури. Другим речима, пример 13) заправо илуструје сужавање фокуса (Šipka, 2015: 64) и прецизнију концептуализацију у француској култури, будући да француски језик именује појмове засебним лексемама, за разлику од српског језика. Сличне тешкоће уочили смо већ у случају примера 9) и 10) (уп. §5.4). Разлика у концептуализацији и прецизније именовање у француском језичком систему узрокује и разлике у менталним представама говорника, што последично може отежати обраду културе, али и утицати на успешност комуникације.

5.6. Декомпозиција

Декомпозиција се јавља код нулте еквиваленције коју узрокује хијерархијски јаз у језичким системима. Када у језику не постоји општи појам који обухвата два појма или више њих, та општа одредница разлаже се на потребан број међујезичких хипонима, који потом заједнички могу послужити и као еквиваленти. Ова техника није пронађена у грађи предметног речника.

5.7. Илустрација

Илустрација се састоји од представљања одреднице фотографијом, аудио-записом или видео-снимком. Иако је то легитимна техника, ваља рећи да није заступљена у општим двојезичним француско-српским речницима и да се углавном среће у сликовним или мултимедијалним речницима. Самим тим, ова техника није пронађена ни у предметном речнику.

6. Закључна разматрања

Анализирани речник намењен је примарно говорницима српског језика, тј. посреди је речник с првенствено рецепцијском функцијом. Међутим, услед специфичних ванјезичких фактора (уп. §5), начин обраде културама и понуђене лексикографске технике посматрани су и из продукцијске перспективе, чиме се дошло до следећих увида.

Анализа је показала да је најзаступљенија техника објашњења, што је и очекивано спрам примарне намене речника. Осим код објашњења, висока фреквентност уочава се у случају техника генерализације и делимичне еквиваленције, иако оне не морају нужно бити повољне за рецепцијске потребе. Овакав потез може се тумачити као освешћеност и жеља лексикографа да одговоре различитим и разноврсним потребама корисника. Наиме, навођењем делимичних, културно познатијих еквивалената уместо сувопарних, техничких дефиниција, сликовитије се приказују значења лексема, те се говорницима српског језика олакшава образовање менталне представе (иако се ту треба чувати имплицитне етноцентричности). Ово, пак, може значити повремено недостатак пропратних информација. Главне недостатности оваквих решења из перспективе рецепцијске функције јесу непостојећа или одвећ штура, уопштена појашњења која не доприносе бољем разумевању изворне културе. С друге стране, висока фреквентност примене техника које пружају барем неку врсту функционалних еквивалената значајно доприноси задовољењу продукцијских потреба. Говорницима француског језика који познају барем основе српског језика свакако је више од користи да у речнику пронађу лексему којом би остварили донекле успешну комуникацију на српском језику, него опширна објашњења. Главне недостатке ових техника из продукцијске перспективе представљају употреба хиперонима без спецификације или низање више еквивалената без појашњења која би корисницима омогућила да разлуче када се који еквивалент користи.

Анализом се такође уочава да је у неким случајевима теже пронаћи одговарајуће кореспонденте услед различите концептуализације појмова. Француски језички систем прецизније именује неке од појмова обрађене тематске јединице, па се у српском очекивано морају користити општија решења или се мора наводити иста лексема као кореспондент за различите културе.

Додатно, поједини примери показују да су у издању које је анализирано исправљени пропусти из раније верзије, те да је речнички садржај прилагођенији савременом контексту, што је значајно и похвално. Како у допуњеном и

прерађеном издању није дошло до значајних промена у смислу уношења новијих еквивалената, у неким су примерима ипак остали донекле застарели описи или еквиваленти, а за које савремена употреба језика нуди прецизнија и једноставнија решења.

Конечно, било је примера који указују на проблеме који се могу јавити у двојезичној лексикографији уопште, а нарочито приликом обраде културно обојене лексике. Тако су поједини примери подсетили на појаву имплицитне етноцентричности и указали на пажњу коју лексикографи и језички стручњаци морају посветити културно обележеној лексици. Како су културе једне заједнице углавном значењски непрозирне просечним припадницима друге културе, потребно је истаћи специфичности ових лексема јер би, у супротном, говорници културему сместили у домаћи оквир и тумачили је етноцентрично, а то не мора одговарати изворном значењу културе. На овај начин директно се губи једнозначност поруке од пошиљаоца до примаоца и отежава се међукултурна комуникација.

Увиди до којих је анализа довела указују на значај испитивања обраде културолошки обележених јединица у оквиру двојезичне лексикографије. Према постојећа литература нуди бројне таксономије и теоријске савете за пренос култура из једног система у други, важно је проверавати достатност понуђених решења у конкретним ситуацијама, односно у пракси. Зато је потребно промишљати о постојећим речницима и тежити изради прилагођенијих лексикографских ресурса у светлу савременијих теорија, попут Тарпове (Тарп, 2008), која истиче функционални приступ речнику. Будући да је питање лексикографске обраде еквивалената уско повезано с превођењем, ова би дисциплина такође имала користи од успешни(ј)х лексикографских техника и комплетнијих речника.

Литература

- Влахов, С., Флорин, С. (2009). *Непреведимое в переводе*. Москва: Р. Валент.
[Vlahov, S., Florin, S. (2009). *Nenrevedimoe v nerevode*. Moskva: R. Valent]
- Драгићевић, Р. (2018). *Српска лексика у прошлости и данас*. Нови Сад: Матица српска.
[Dragičević, R. (2018). *Srpska leksika u prošlosti i danas*. Novi Sad: Matica srpska]
- Bratanić, M. (1991). *Rječnik i kultura*. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za opću lingvistiku i orijentalne studije.
- Jovanović, S. (2014). *Francusko-srpski rečnik*. Beograd: Službeni glasnik.
- Nedergaard-Larsen, B. (1993). Culture-bound problems in subtitling. *Perspectives: Studies in Translatology*, 1(2), 207–240.
- Novosel, B. (2012). *Prevođenje elemenata kulture s engleskoga na hrvatski jezik* (neobjavljena doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Rijeka.

- Pedersen, J. (2011). *Subtitling Norms for Television: An exploration focusing on extralinguistic cultural references*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Šipka, D. (2015). *Lexical conflict: theory and practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tarp, S. (2008). *Lexicography in the Borderland between Knowledge and Non-Knowledge. General Lexicographical Theory with Particular Focus on Learner's Lexicography*. Berlin/New York: Max Niemeyer Verlag.
- Zgusta, L. (1971). *Manual of lexicography*. Prague: Academia.
- Yong, H., Peng, J. (2007). *Bilingual Lexicography from a Communicative Perspective*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Dejana D. Mirković-Birtašić

Summary

ANALYSIS OF TREATMENT OF CULTUREMES FROM THE FIELD OF GASTRONOMY IN SLOBODAN JOVANOVIĆ'S FRENCH-SERBIAN DICTIONARY

The paper conducts an analysis of how culture-specific elements, referred to as culturemes, are treated in Slobodan Jovanović's *French-Serbian dictionary* (Jovanović, 2014). This examination is based on Tarp's theory of lexicographic functions (Tarp, 2008). Various unique non-linguistic factors, notably the power dynamics between the French and Serbian languages, contribute to shaping the function of this dictionary beyond its primary reception function, thereby complicating the processing of culturemes. The analysis reveals that explanation emerges as the most frequent technique, aligning with the dictionary's primary function. However, the prevalence of techniques offering functional equivalents of culturemes suggests the dictionary's capacity to adequately fulfill the production function. Additionally, inconsistencies stemming from differing conceptualizations between Serbian and French hinder the processing of units within bilingual lexicography frameworks. Furthermore, certain examples highlight issues inherent in bilingual lexicography, such as implicit ethnocentrism. The study successfully identifies techniques employed in processing cultural terms in French-Serbian bilingual lexicography and assesses whether these techniques correspond to the dictionary's intended purpose. Consequently, it underscores the importance of re-evaluating existing dictionaries in the light of contemporary theories to develop more comprehensive and efficient lexicographic resources.

Key words:

culturemes, lexical anisomorphism, theory of lexicographic functions, bilingual lexicography, French, Serbian

<https://doi.org/10.18485/analiff.2024.36.1.6>
314.151.3-054.73:81'271(497.11)

„Ми Багуађа пиниш, ми го гејм”: језик корисника и пружалаца услуга у Центру за азил „Крњача”

Ивана Р. Глигоријевић*

Филолошки факултет, Универзитет у Београду, Катедра за оријенталистику

 <https://orcid.org/0000-0003-0793-8213>

Олга Д. Здравковић

Независни истраживач

 <https://orcid.org/0009-0008-2793-3122>

Кључне речи:

контактни језици,
пиџин,
енглески,
арапски,
персијски,
паштунски,
дари,
српски

Апстракт

Током последње деценије дошло је до великог прилива блискоисточних и афричких избеглица, миграната и тражилаца азила, који западнобалканском рутом стижу у нашу земљу. За време боравка у РС, ови људи су смештени по центрима за азил и прихватним центрима широм земље. Временом се формирао заједнички језик, погодан за споразумевање корисника центара и пружалаца услуга у њима. Овај језик се одликује скромним вокабуларом, једноставном синтаксом и суженим избором функција, ограниченим само на реалије живота и рада у центрима. Материјал који је обрађен у овом раду обухвата лексику забележену у Центру за азил „Крњача” у Београду, прикупљену током седмогодишњег рада на терену. Прикупљени материјал састоји се од лексике из енглеског, арапског, персијског, паштунског, дари и српског језика. Иако има своје специфичности, постоји и доста сличности између овог и језика у другим центрима. Услед сталне циркулације корисника и пружалаца услуга кроз различите центре и друга места контаката, формирала се једна врста језичког континуума, где постоји међусобна разумљивост, али уједно и тачке раздвајања. Након пописа и описа вокабулара, наша намера је била да ову тему сместимо у научне оквире, јер она се може проучавати са аспекта контактне лингвистике. У раду смо пошли од хипотезе да је овај језик заправо пиџин, контактни језик настао у вишејезичној заједници ради остваривања базичне комуникације између њених припадника. На основу анализе прикупљеног материјала и увида у релевантну литературу, дошли смо до закључка да језик у Центру с правом можемо звати пиџином, јер има све особине истог. (примљено: 29. августа 2023; прихваћено: 24. марта 2024)

<https://anali.fl.bg.ac.rs>

1. Увод

Због масовног прилива блискоисточних и афричких избеглица, миграната и тражилаца азила, широм Републике Србије одређени су азилни и прихватни центри за прихват, смештај и обезбеђивање основних животних услова овим лицима (у даљем тексту: корисници). Највећи талас Србија је доживела крајем 2015. године, када су масовно долазили људи из Сирије, Авганистана, Пакистана и Сомалије, а њихов долазак охрабрио је и остале да крену пут Европе. У почетку је задржавање људи у Србији трајало само неколико дана, пошто су границе суседних земаља биле отворене за регуларан пролаз. Након затварања граница у марту 2016. године, Србија постаје привремено уточиште за људе који ту остају месецима, па и годинама. Ипак, мало њих подноси захтев за азил у Републици Србији. Већина се ту задржава само док се не стекну услови за даље путовање ка западној Европи, што се обично одвија ирегуларним путем.

Један од центара који од почетка кризе пружа услуге прихвата и смештаја људима на тзв. западнобалканској рути је Центар за азил „Крњача” (у даљем тексту: Центар). Језици којима говоре корисници у Центру су разноврсни, а многи познају два или три језика. Највише има говорника језика индоевропске породице, и то индоиранске потпородице: персијски, дари, паштунски, урду и курдски. Из афроазијске породице језика најзаступљенији је арапски, односно, његови бројни варијетети који се говоре у разним арапским земљама, а заступљени су и језици подсахарске Африке – хауса и свахили. Има корисника који се служе неким од горенаведених језика као другим језиком. Један број афричких корисника као други језик користи француски или енглески (Здравковић, 2022: 9). Има корисника који се споразумевају и на турском, што су научили током дужег задржавања у Турској, одакле почиње западнобалканска рута. У мање заступљене језике спадају и бенгалски, рунди, шпански, руски и многи други језици.

У Центру се комуникација између корисника и *пружалаца услуга*¹ одвија уз помоћ преводилаца за најзаступљеније језике (арапски, персијски, дари, паштунски и курдски), који уједно врше и *културну медијацију*. Већину преводилаца чине матерњи говорници тих језика који стицајем околности живе и раде у Србији, јер се неки од ових језика и/или њихових варијетета не могу научити на факултетима и школама у нашој земљи (Здравковић, 2022: 9). Број језика којима владају преводиоци је мањи од броја језика који се свакодневно користе у Центру, па и од броја људи који тим језицима говоре. Често је за већу групу људи задужен само један преводилац, па није у могућности да испрати све захтеве и реши проблеме припадника те групе. Преводиоци нису ангажовани само у Центру, већ на разним локацијама, па нису увек доступни када је то

---

1 Под термином *пружаоци услуга* подразумевамо све оне људе који пружају различите врсте услуга корисницима. Неке од тих услуга укључују поделу хране, одеће и средстава за хигијену, психосоцијалну подршку, медицинску и правну помоћ, анимацију деце и одраслих, подучавање српског језика, регистрацију, културну медијацију и пружање свих других врста помоћи – због чега се, на обукама за рад, пружаоци услуга често називају и *помагачима*.

потребно. Пружаоци услуга се због тога морају довијати на различите начине како би успоставили комуникацију са избеглицама, што подразумева и честу употребу невербалних симбола у комуникацији – попут гестикулације рукама, израза лица или боје гласа. Некада и корисници са основним познавањем српског и енглеског обављају посао преводаца.

С обзиром на оскудну комуникацију између свих умешаних страна, временом је у Центру дошло до формирања заједничког језика, који функционише као *лингва франка*. Овај језик представља спој језичког материјала из арапског, персијског, паштунског, дари, енглеског и српског језика. Овако формиран хибридни језик, који користе и корисници и пружаоци услуга, омогућава задовољавање основних потреба корисника и разрешавање бројних проблема са којима се сусрећу током боравка у Центру. Занимљиво је да су поједине речи и изрази из њега ушли и у међусобну комуникацију пружалаца услуга на српском (Здравковић, 2022: 10).

Као и други језици, и он има свој језички континуум, пошто у различитим центрима постоје разлике у лексиси – то увелико зависи од структуре центра, организације рада и других реалија на терену. На пример, термини „хаима” и „хема” (ар. *haṭma* мн. *hiyāt* – *шатор*) употребљавају се искључиво у центрима на северу земље где су људи углавном смештени у шаторима и тендама за спавање, док се у осталим центрима не користе. Термин „фиш листа” су користили искључиво запослени у Крњачи, за време ургентног прихвата корисника (2016–2017), када је свакодневно циркулисало стотину до две нових људи, којима је требало дати конзерве туњевине према одређеном списку. Иако сваки центар представља засебан микросистем који има свој специфичан језик, сви ови језици сличе једни другима. Разлог лежи у томе што њихови говорници успостављају различите врсте контаката, па тако учествују у формирању заједничког лексичког слоја. Они мењају центре, организације, иду заједно у покушаје ирегуларног преласка границе, мешају се и комуницирају.

2. Да ли је језик у Центру за азил „Крњача” *пиџин*?

У истраживању смо пошли од хипотезе да је овај социолингвистички феномен у ствари *пиџин*. У стручној литератури *пиџин* се обично дефинише као „систем комуникације који се развио међу људима који немају заједнички језик а желе да међусобно разговарају, из трговачких или неких других разлога” (Kristal, 1996: 334).² *Пиџини* се још могу одредити и као „мешани помоћни језици без сопствених говорника, изразито сведени у форми и ограничених функција” (Bugarski, 2003: 71).

Свој назив *пиџини* можда дугују искривљеном изговору енглеске речи *business*, како је она изговарана у *кинеском пиџин енглеском*, коришћеном управо за потребе бизниса. Постоје још и мишљења да *пиџин* води порекло од: португалске речи *osiração* (посао), хебрејске речи *pidjot* (трампа) или

2 Наслов оригинала: Crystal, D. (1987). The Cambridge Encyclopedia of Language. Cambridge: Cambridge University Press.

погрешног изговора речи *beach* на простору Океаније (Holm, 2000: 9), па онда од јајо-речи *pidians* (људи, народ), португалске речи *pequeno* (мало, дете) или можда од енглеске речи *pigeon* (голуб), јер је голуб „подесан за преношење једноставних порука” (Kristal, 1996: 334).

Пицин обично настаје тако што се припадници мање моћних заједница (чије језике називамо *супстратима*) мешају са припадницима моћније заједнице (чији језик зовемо *суперстрат*), при чему ниједна заједница не усваја језик друге заједнице, већ долази до прилагођавања свих умешаних језика у један упрошћен варијетет којим се споразумевају (Holm, 2000: 5). При формирању овог варијетета, већина лексике долази из једног језика, а то је суперстрат. Међутим, значење и функција лексичких јединица, као и фонолошка/граматичка правила овог језика често се разликују од суперстрата и више подсећају на супстрат, односно, неколико умешаних супстрата (Siegel, 2008: 1). Суперстрат се, као давалац већине пицинског вокабулара, у контактної лингвистици обично назива *лексификатор* (Humpel, 2000).

Пицини настају тако што људи прво развијају неки свој индивидуални начин комуникације, користећи речи и изразе које су научили из другог језика (лексификатора) за које мисле да су другима познате. Комбиновање ових индивидуалних карактеристика у комуникацији се назива *жаргон* или *претпицин*. Уколико група остане у контакту, или ако више група настави да користи тај претпицин као *лингву франку*, настају одређене конвенције на којима се заснива нови стабилан језик (Siegel, 2008: 2). Овај језик даље функционише као помоћни језик и користи се по потреби, при чему његов вокабулар остаје скучен, а правила употребе граматичких морфема једноставна (ако их уопште има). У овој фази говоримо о *ограниченом пицину*. Уколико се прошири на шире подручје и постане свакодневна *лингва франка* у заједници, ограничени пицин се лексички и граматички усложњава, те постаје *проширени пицин* (Siegel, 2008: 3). Будући да настају услед мање интензивног контакта и имају сужен избор функција, ограничени пицини могу изумрети када контакт прође (Humpel, 2000). Проширени пицини, с друге стране, не изумиру тако лако. Они имају богатији вокабулар и комплекснију граматику, те се могу користити и изван сфере у којој су настали, а неретко постају и креоли (Malmkjær, 2010: 120). Када људи у мешаној заједници користе проширени пицин приликом обраћања својој деци, која га онда усвајају као матерњи језик, настаје креол. Овде је већ реч о формираном језику, пуног лексикона и комплексних граматичких правила, чија употреба није ограничена само на одређене функције (Siegel, 2008: 3). Због свих прелазних фаза кроз које пролази пицин у свом настајању и развоју, некад је тешко повући црту између ограничених и проширених пицина, односно између проширених пицина и креола (Siegel, 2008: 5). Ипак, важно је напоменути да се, док не постане креол, пицин не сматра природним језиком, иако је – баш као и природни језици – настао за потребе споразумевања (Al-Jasser, 2012: 71).

Проучавање пицина широм света показало је да између њих постоје многе сличности. Рецимо, код пицина је типично да се за личну заменицу првог лица у

функцији субјекта узима заменица којом се изражава објекат у лексификатору. Себа (Sebba, 1997: 71) објашњава како се акузатив енглеске личне заменице 1. л. једн. те користи за изражавање субјекта у многим пицинима и креолима, попут ток писина на Папуи Новој Гвинеји, кинеског пицин енглеског, сранан тонго креола у Суринаму и других. Поред тога, постоје и друге особине типичне за пицине широм света, као што су „редукција именичких и заменичких наставака, употреба партикула као замене за глаголска времена и понављање облика да би се појачали придеви и прилози” (Kristal, 1996: 336).

Кристал објашњава да није коинциденција то што пицини широм света, иако географски удаљени, имају међусобних сличности. Једно објашњење нуди тзв. теорија о релексификацији према којој су пицини моногенетски, односно, имају заједничког претка. Обично се за тај прапицин узима португалски пицин из XV века који можда води порекло од медитеранске лингве франке зване сабир. Португалци су употребљавали тај пицин за време својих истраживања у Африци, Азији и обе Америке, па су касније и други народи у овим пределима задржали једноставну граматiku тог пицина заменивши португалски вокабулар речима из сопствених језика (Kristal, 1996: 337). Постоји и више теорија о полигенетској природи пицина, које се заснивају на томе да процеси који стоје иза настанка пицина одражавају неке основне преференције у људском језику, као што су чврст ред речи и избегавање флексија (Kristal, 1996: 337). Једна од новијих, универзалистичка теорија, тврди да сваки пицин настаје одбацивањем онога што је језички специфично и прихватањем оног што је универзално (Muhlhausler, 1986: 113–118). Према овој теорији, сличности између пицина постоје због универзалне људске тенденције да стварају језик на исти начин, па су због тога сви пицини аналитички језици, при чему имају и једноставан фонолошки систем, синтаксички просте реченице, мали фонд вишезначних речи и друге сличне карактеристике (Khan/Akter, 2021: 168–169). Теорија о независном паралелном развоју каже да су пицини настали независно и паралелно једни с другима, а међусобно су слични због тога што су настали од сличних језика – свима је суперстрат неки индоевропски језик, а супстрат афрички (Todd, 2005: 19). Теорија о поморском жаргону тврди да су пицини настали од језика који је био лингва франка посадама трговачких бродова на којима су људи говорили различите језике и дијалекте, па су морали да нађу неки начин споразумевања. Онда је тај контактни језик доспео до Африке, Азије, Полинезије и свуда где су посаде оствариле контакт, што је постао нуклеус за стварање пицина (Todd, 2005: 19). Постоји и теорија о дечјем говору које се заснива на заједничким цртама пицина са говором деце, попут коришћења речи испуњених садржајем, уз мање граматичких речи, избегавања морфолошких промена и редуковане употребе заменица (Todd, 2005: 17). Према овој теорији, или аутохтони народ учи несавршену верзију суперстрата, или европски колонизатори поједностављују свој језик да би га говорници супстрата лакше научили (Huttmel, 2000).

Раније се сматрало да су пицини/креоли нека врста искварених европских језика, а њихови говорници сматрани су полудивљацима. Образовани

представници пицинских говорних заједница су и сами веровали у то да је њихов говор неправилан, а исти став су делили и лингвисти. Због тога пицини и креоли дуго нису били сматрани вредним научне пажње. Почев од педесетих и шездесетих година прошлог века, студије пицина и креола постају академске дисциплине, чија сазнања су значајно допринела развоју примењене и теоријске, а посебно историјске лингвистике. Ово је утрло пут озбиљнијим научним студијама, у којима се пицини и креоли не третирају као погрешни варијетети неких других језика, већ као сасвим нови језици (Holm, 2000: 1–3).

Иако се у стручној литератури о пицинима најчешће говори у контексту европских колонизатора и аутохтоних народа који су потпали под њихов утицај, пицин није ограничен само на тај контекст. Пицин је универзални феномен, који може настати било где и било када, уколико између говорника различитих језика постоји потреба за комуникацијом (Versteegh, 2008: 161). Аврам (Avram: 2020: 321–327) наводи пример војног пицина који се појавио на простору јужног Судана у првој половини XIX века, а од ког су настали такозвани судански пицини и креоли (западни: *турку* и *бонгор арапски* у Чаду; источни: *џуба-арапски* у Судану и *кинуби* у Уганди и Кенији). Њихове главне лексификаторе чине арапски варијетети Судана, а супстрати припадају нило-сахарским, афроазијским и нигер-конгоанским породицама, уз знатно мањи утицај индоевропских језика са тих простора (француски и енглески).

Исти аутор (Avram, 2020: 336–337) наводи и неколико арапских пицина насталих у новије време. *Румунски пицин арапски* је извесно време коришћен на нафтним бушотинама у Ираку, где је било много румунских радника, а настао је од румунског, египатског арапског и ирачког арапског. Такозвани *Пицин Мадам*, настао од либанског арапског и синхалског, користиле су жене из Шри Ланке и њихови арапски послодавци у Либану. *Јордански пицин арапски*, настао од јорданског арапског и бенгалског, у оптицају је међу Јорданцима и разним мигрантима из југоисточне Азије. *Заливски пицин арапски*, настао од заливских дијалеката арапског, енглеског и многих језика страних радника у земљама Персијског залива, постао је међуетнички контактни језик у овом региону.

3. Анализа прикупљеног материјала и подела по тематским групама

Језички материјал је прикупљан током седмогодишњег рада на терену, у Центру за азил „Крњача” у Београду. Део лексике коју смо забележили је већ обрађен у раду *Критеријуми за одабир тематских целина за српски као језик окружења* (Здравковић, 2022: 11–13, 36, 57). Овде смо тај материјал обогатили многим новим примерима, и тако саставили листу најфреквентнијих речи и израза, при чему су нам биле врло драгоцене консултације са пружаоцима услуга у више азилних и прихватних центара и установа специјалне социјалне заштите. Такође смо се консултовали са преводиоцима/културним медијаторима, који су нам помогли у транскрипцији речи из персијског, паштунског и дари језика (коришћен је систем транскрипције УН за персијски језик – верзија из 2012), док

смо транскрипцију за арапски извршили сами, по широко прихваћеном ДМГ систему. При транскрипцији речи смо се ослањали на изговор у највероватнијем језику-даваоцу, без обзира на то која је изворна етимологија речи. Ако се значење речи у језику-даваоцу разликује од новог значења које је добила, наводили смо оба значења. Понегде смо у тексту користили скраћенице за лингвониме који се често јављају: енглески (енгл.), арапски (ар.), персијски (перс.), паштунски (пашт.), дари (да.) и слично.

Након анализе прикупљеног језичког материјала, дошли смо до следећих тематских група у које је разврстана лексика: 'обраћање', 'исхрана', 'одевање', 'непрехрамбени артикли', 'комуникација и споразумевање', 'смештај и активности у Центру', 'религија', 'здравствена заштита', 'правни статус', 'етноними, демоними и лингвоними', 'топоними', 'сналажење у граду', 'одлазак на границу', 'изражавање глаголске радње' и на крају 'синтакса реченице' по којој дата лексика функционише.

3.1. Обраћање

У Центру се у свакодневном обраћању могу чути арапске речи „хабиби” и „хабибти” (*ḥabībī/ḥabībātī* – љубави; *драги(а)*), којима се ословљавају људи из поштовања, што не мора нужно да значи љубавну/емотивну везу. Исто тако се користи и реч „џан” (*jān* – *душа*), која долази из персијског или дари језика и служи за исказивање поштовања. Арапска реч „абу” (*abū*) је у оптицају за дозивање (нпр. *абу Ахмед!* – *оче Ахмедов!*), а употреби је и њен синоним „баба” (*bāba* – *отац*), који постоји у свим најзаступљенијим језицима. За дозивање се често користи енглеска реч „френд”, односно израз „мај френд” (*(my) friend* – *пријатељу*), која је измењена према изговору говорника паштунског језика. Они, наиме, све енглеске речи које имају глас /f/ изговарају гласом /p/, као најближим еквивалентом који постоји у њиховом језику. Реч „алибаба”, узета из популарне источњачке збирке прича *Хиљаду и једна ноћ* (ар. *‘alī bāba*), користи се као заједничка именица, у значењу „лопов”, што су корисници осмислили у жељи да именују крадљивца речју која је разумљива сваком.³

3.2. Исхрана

Исхрана, као основна животна потреба, има значајно место у заједничком језику у Центру. У употреби су речи из оријенталних језика, које и у нашем језику функционишу као позајмљенице: „кашик” (перс. *qāšōq* – *кашика*), „шај”/„џај” (ар. *šāy*; перс./да. *čāy* – *чај*) и „шорба” (ар. *šūrba*; перс. *šurbā* – *супа, чорба*). Користе се и англицизми, од којих су неки осмишљени врло креативно. Синтагма „беби фуд” (енгл. *baby food* – *храна за бебе*) означава млеко и кашице за бебе, израз „фуд тикет” (*food ticket*), који су увели пружаоци услуга, односи се на *бон за храну* а

3 За ову реч везује се и једна анегдота, настала услед погрешног декодирања поруке од стране новозапослене жене у Кутку за децу у Центру. Наиме, пошто су деца често користила назив „алибаба” како би пријавила једна друге да стављају и крију предмете по џеповима, она је помислила да је то властито име. Била је забринута како ће запамтити и разликовати толику децу, када се сви исто зову!

„фиш листа” (*fish list*) означава списак људи који добијају конзерве туњевине, о чему је у претходном тексту већ било речи. Врло је фреквентан и хибридни термин „манђа тајм” (енгл. *time* – време; буг. *манджа* – јело) који означава време предвиђено за оброк. Реч *манджа* су донели људи које су долазили преко Бугарске, а у бугарском разговорном језику она означава домаће кувано јело, народско, углавном чорбасто.

3.3. Одевање

Одевање је тематска група у којој смо забележили следеће речи: „кледес” (енгл. *clothes* – одећа, *гардероба*), њен персијски (изворно, арапски) синоним „либос” (перс. *lebās*), као и арапску реч истог значења „малебис” (ар. *malābis*). У употреби је интернационализам „банталон” (ар. *banṭalūn* – панталоне), као и реч „пиџама” (енгл. *pyjamas* – пиџама) којима се означавају сви доњи делови одеће (панталоне, тренерице и сл.). За *чаране* се користе оријентални називи „џураби” и „чораб” (ар. *ḡawrab*; перс. *jurāb*), а за папуче реч из језика дари – „ћаглак” (*čaplak*). Све врсте обуће називају се једним именом, „бут” (енгл. *boot* – чизма).

3.4. Непрехрамбени артикли

Корисници у Центру добијају разне непрехрамбене артикле, који се сви називају акронимом „ен-еф-ај” (енгл. *NFI / non food items*). За хигијену добијају: „сабун” (ар. *ṣābūn* – сапун), „бешкир” (ар. *baškīr* – пешкир), „пампар” (енгл. *Rampers* – пелене за бебе /по истоименој марки пелена/) и „вумен памперс” (енгл. *women rampers* – хигијенски улошци). За смештај им треба „батанија”/ „батани” (ар. *baṭāniyya* – ћебе), „чаршаф” (перс. *čāršeb* – чаршав/постељина, тур. *çarşaf*) и „душек” (вероватно из српског или тур. *döşek*). За стајање у реду, за време поделе неке робе, користи се арапска реч „китар” (ар. *qitār* – ред, колона). Овде можемо укључити и тзв. „кеш кард” (енгл. *cash card*), картицу са које се не може подићи новац, већ служи искључиво за плаћање у продавницама, као вид новчане помоћи коју корисници добијају од невладиних организација за куповину основних потрепштина.

3.5. Комуникација и споразумевање

Један део лексике тиче се начина комуникације и међусобног споразумевања. Забележили смо речи: „антернет” (енгл. *Internet* – интернет), „тилипуне” (енгл. *telephone* – телефон), као и „ћаћгар”, што је настало искривљеним изговором персијске речи „шаржар” (*šaržar* – пуњач /за мобилни телефон/), која је такође у употреби. Користи се персијска реч „тарћман” (*tarjṭmān* – преводилац), а ову реч имају и арапски, дари и паштунски. Израз „комјунити лидер” (енгл. *community leader*) су осмислили пружаоци услуга да означе посредника. Ова реч се користила док се мађарска граница могла прећи регуларно, када је свака етничка група одређивала по једног посредника који ће је заступати пред мађарском полицијом. Његов задатак је био и предаја списка са именима оних који су

на реду да пређу у мађарске кампове. Израз се користио и у јеку пандемије вируса корона, у условима отежане комуникације. Тада је по једна особа из сваке смештајне јединице била задужена да комуницира са пружаоцима услуга и износи захтеве осталих припадника своје јединице.

3.6. Смештај и активности у Центру

За смештај се користи енглеска реч „рум” (*room* – соба), која означава било које место за боравак/становање, попут куће, стана и сл. У оптицају је и њен синоним из персијског и дари језика „отак” (*otāq*). За просторију у којој се одвијају едукативне, креативне и окупационе активности у Центру, користе се енглеске речи: „клас” (*class* – учионица) и „скул” (*school* – школа). У вези с поменутиим активностима, имамо реч „тичр” (енгл. *teacher* – учитељ) која се користи за сваку особу која ради са децом и одраслима. Израз „скул бос” (енгл. *school boss*) означава особу задужену за школску децу. Реч је о особи која уписује децу у редовну школу и посредује између школе и деце (односно њихових родитеља који су корисници Центра). Фреквентно се користи и реч „фајт” (енгл. *fight* – свађа, туча) да означи гласан говор, вику, свађу или тучу, као и „секурити” (енгл. *security* – обезбеђење) за чуваре који раде на пријавници и контролишу улаз у Центар.

3.7. Религија

Што се тиче религије, у оптицају су већином арапски исламски изрази, који су заступљени и у другим језицима, пошто већину корисника чине муслимани. Кованица „џума деј” (ар. *ġum'a* – петак; енгл. *day* – дан) се односи на одлазак у џамију петком и означава овај свети дан. Израз „саба, букра, иншала!” (да. *sabā*/ар. *bukra* – сутра; ар. *in šā'a Allāh* – ако Бог да) значи мало сутра, а у истом значењу употребава се и реч „душанбе” (перс./да. *dišanbe* – понедељак). Заступљени су и многи арапски исламски изрази који су задржали своја основна значења: „хамдулила” (*al-ḥamdu li Allāh* – хвала Богу), „иншала” (*in šā'a Allāh* – ако Бог да), „машала” (*mā šā'a Allāh* – шта Бог да /израз дивљења/), „вала(и)” (*wa Allāh(i)* – богами), „астафрула” (*astagfiru Allāh* – Боже опрости), „алах керим” (*Allāh karīm* – Бог је великодушан), „халал” (*ḥalāl* – допуштено, дозвољено), „харам” (*ḥarām* – недопуштено, забрањено), „шајтан” (*šayṭān* – ђаво), „ђини” (*ġinī* – демон, дух), „џенет” (*ġanna* – рај), „џехенем” (*ġahannam* – накао) и други.

3.8. Здравствена заштита

Један број речи везаних за здравствену заштиту долази из језика дари. Реч „пићкори” (*pičkari* – шприц) у Центру означава вакцину/инјекцију а „хараш” (*xāraš* – свраб) означава шугу. Користи се и реч „шипши” (*šipiš* – ваши главе), као и „дана” (*dāna* – бубуљица, краста, плик /односно било која кожна промена у облику зрна/). У употреби је и арапска реч „мусакин” (*musakkin* – седатив), која у Центру означава лек против болова. У контексту здравствене заштите заступљени су и англицизми: „дактар” (*doctor* – доктор, лекар) и „алерџи”

(*allergy* – алергија), која поред алергије још означава и *осип*, *ујед инсекта* или *шугу*. Реч „таблет” (*tablet* – *таблета*) означава било који лек, а усталио се и фразеологизам: „Парацетамол таблет фор ол” (*Парацетамол је лек за све болести*), пошто корисници често добијају тај лек за различите врсте тегоба.

3.9. Правни статус

Од лексике везане за правни статус корисника можемо издвојити арапску реч „варака” (*waraqqa* – *лист папира*), која у Центру означава било који документ. Њен синоним „хартија” (вероватно ушао из српског) у Центру означава *потврду о израженој намери тражења азила* (којом су лица регистрована за смештај у неком од центара, али нису званично у поступку азила) – тзв. *полицијски папир*. У употреби су и неки англицизми. Реч „лајер” (*lawyer* – *адвокат*) означава *правног заступника* (који заступа тражиоца азила у поступку добијања азила), а синтагма „ај-ди кард” (*ID card* – *идентификациона картица*) означава картицу коју издаје Комесаријат за избеглице и миграције РС, а садржи личне и податке о центру у ком бораве (пошто многи корисници немају други валидан документ). У оптицају је и израз „азилијум ај-ди кард” (*asylum ID card*), да значи *личну карту тражиоца азила*, коју издаје Канцеларија за азил, као потврду, односно, валидан документ за лице које је у поступку азила. Овде можемо додати и реч „сингл” (енгл. *single* – *самац*), што се користи за мушкарце старије од 18 година који су сами на путу, као и „ћерисан” (*ziresen* – *малолетник*), насталу тако што су пружаоци услуга погрешно изговарали реч из дари и паштунског језика.

3.10. Етнимими, демоними и лингвоними

Ова тематска група највише се везује за говор пружалаца услуга, који су се, када је криза почела, одједном сусрели са мноштвом народа чији су језици, државе и националне припадности били недовољно познати на овим просторима.⁴ Требало је именовати све те људе и њихове језике о којима се тада мало знало. Због тога су се међу пружаоцима услуга употребљавали разни називи. Неки од њих су били исправни, а неки продукт креативне адаптације и сналажења у датој ситуацији. Временом су се пружаоци услуга боље упознали са етнимимима, демонимима и лингвонимима корисника, али су се неки од устаљених назива ипак задржали.⁵ Тако се, на пример, одомаћио термин „Бурунђани” за становнике Бурундија, а за њихов службени језик узет

4 Тада се у нашим медијима и међу локалним становништвом могло чути како су, наводно „Арапи дошли из Авганистана” јер овде влада погрешан стереотип да су сви блискоисточни народи Арапи!

5 Када је реч о земљама где живе различите етничке групе, временом су пружаоци услуга научили да је боље користити етнимиме него демониме. Тако се одмах зна којим језиком говоре корисници, па се брже налази преводилац и успоставља комуникација. Ово је нарочито важно због тога што неки људи немају ни основно образовање, па не познају званични језик државе из које долазе, већ само језик своје етничке групе! Најбољи пример су Курди, који живе у земљама где се говоре различити језици, а служе се сопственим језиком. За споразумевање са Курдом није толико важна чињеница да долази из, рецимо, Ирака, колико је важно то што припада курдској етничкој групи. Пружаоци услуга су временом научили да праве разлику између курдског курманџи језика којим говоре Језиди претежно из Ирака, и курдског сорани и бадини, којима говоре Курди у Ираку и у Ирану.

је ендоним „кирунди”.⁶ За Бангладешане се усталио назив „Бенгали”/„Бангле”, а за бенгалски језик – „бенгали”. Становници земаља Магреба (Тунис, Алжир и Мароко) названи су једном арапском речју „Магриби” (ар. *magribī*), а становници Авганистана етнонимом „Авгани”.⁷ У контексту избегличко-мигрантске кризе, пружаоци услуга персијски језик називају ендонимом „фарси”, а паштунски ендонимом „пашту”. За језик који је предмет овог рада, у оптицају је био термин „есперанто”, као и духовита реч „мигрантиш” – по узору на већ постојеће сливенице типа *Serblish*, *Spanglish*, *Arabish* и сл., којима се називају хибридни језици, настали мешавином енглеског са другим језицима.

3.11. Топоними

Поједина насеља у Србији и региону, највише она у којима се налазе центри за азил и прихватни центри, добила су своје нове називе, у складу с тиме како их изговарају корисници: „Кернаћа” (Крњача), „Дивлена” (Дивљана), „Синица” (Сјеница), „Багуаћа” (Боговаћа), „Сомбол” или „Зомбол” (Сомбор), „Шамси” (Адашевци), „Принсипал” или „Принципал” (Принциповац), „Суботика” (Суботица), „Белграде” или „Бил(и)град” (Београд) и „Осућик” (Осијек). Нове облике добили су и називи држава које се налазе на западнобалканској рути, као и оних држава које корисници наводе као жељене дестинације: „Туркија” (Турска), „Јунан(истан)” (Грчка), „Булгарија” (Бугарска), „Магдоња” (Македонија), „Србија”, „Сирбија” или „Србистан” (Србија), „Мађаристан” или „Ханг(а)ри” (Мађарска), „Босни” (Босна), „Кроатија” (Хрватска), „Романија” (Румунија), „Утриш”, „Устериш” или „Остриш” (Аустрија), „Алемани(ја)” (Немачка), „Пранса” или „Фаранс” (Француска), „Аталија” (Италија), „Белцик” (Белгија) и сл.

3.12. Сналажење у граду

Град се у новонасталом језику назива „базар” (перс./да. *bāzār-nijaца*, *базар*), а и делови града Београда у којима се окупљају корисници добили су називе на овом језику. Тако је парк Луке Ћеловића, који је од почетка кризе био главно место окупљања, добио назив „Авгани парк”. Име је добио по Авганистанцима, који су дуго били најбројнији народ у овом парку. Тамо су живели, уговарали превоз и организовали даље путовање ка земљама Европске уније. Назив је познат и људима из других земаља, јер је „Авгани парк” свима био почетна тачка за наставак пута. Зелени венац је постао „Кубарунди”, што на језику рунди значи „оно што припада становницима Бурундија” (рун. *ки barundi*). Овај назив осмислили су управо они, да означе место где их је лако пронаћи, пошто су се окупљали у једном кафићу на Зеленом венцу. Одатле се, такође, координирао

6 Кристал (1996: 357) наводи да језик становника Бурундија треба звати „рунди”, а не „кирунди”. Тако и егзониму „кисвахили” одговара наш ендоним „свахили”.

7 Клајн (2010: 14) наводи да термин *Авгани* или *Авганци* (најбројнија нација на подручју Авганистана) треба разликовати од термина *Авганистанци* (становници Авганистана), раздвајајући тако етнониме од демонима. Пошто се етнонимима *Таџици*, *Хазари* и *Паштуни* означавају етничке групе у Авганистану, претпостављамо да Клајн под термином *Авгани*, заправо мисли на Паштуне, који јесу најбројнија етничка група у овој земљи.

наставак путовања. Неке институције су добиле своје нове, прилагођене називе. Завод за васпитање деце и омладине у Нишу добио је назив „Завудзаи”, што се користи претежно у комуникацији са малолетницима без пратње који се, када се нађу на југу Србије, смештају у установу специјалне социјалне заштите. Назив „Комисириат”, односно „Комисариа”, односи се на Комесаријат за избеглице и миграције, институцију која се бави прихватом и збрињавањем избеглица на територији РС.

3.13. Одлазак на границу

Што се тиче лексике везане за одлазак на границу, претходно је већ састављен један глосар, у публикацији *Људи гејма: нерегуларно кретање и ризици* (Vještica/Dragojević, 2021: 36–38).⁸ Реч је о лексиси из тзв. кријумчарског сленга, коју су користили људи на западнобалканској рути, за међусобно споразумевање и комуникацију са људима који им организују пут. Неки од тих термина поменути су и у *Приручнику из културне медијације за студенте* (Marjanović i dr., 2023: 8–9).⁹ Ми ћемо се такође осврнути на ову лексику, коју смо забележили у Центру – где се актери „гејма” спремају за исти и враћају из њега, уколико им план не успе.

Најпознатија реч овде је свакако „гејм” (енгл. *game*), коју неки корисници изговарају и као „гем”, у складу са системом дифтонга у њиховим матерњим језицима. Ова реч означава покушај (ирегуларног) преласка границе, у ком се актер „креће напред-назад” између граничник прелаза, избегавајући граничаре, заштитне ограде и друге препреке (Vještica/Dragojević, 2021: 36–38), што подсећа на играње неке акционе видео-игре. Ми смо забележили термин „гаранти гејм” (енгл. *guaranteed game*) који је у публикацији *Људи гејма* дефинисан као „унапред договорено и плаћено путовање до земље одредишта” (Vještica/Dragojević, 2021: 37). Термин „пуш бек” (енгл. *push back*) користи се да означи *колективно протеривање* (Vještica/Dragojević, 2021: 8; Marjanović i dr., 2023: 9), односно враћање људи који су ирегуларним путем ушли на територију ЕУ.¹⁰

Овде је заступљена лексика везана за окружење кроз које се актери „гејма” крећу. „Вотар” (енгл. *water* – вода) је сваки предео покривен водом (река, поток и сл.), а „џангл” (енгл. *jungle* – џунгла) сваки предео покривен дрвећем. Према речима авганистанских корисника, један од главних кријумчара који је годинама контролисао пределе близу хрватске и мађарске границе називан је именом „шер џангл” (перс./пашт./да. *šir* – лав), што можемо превести метафором *краљ шуме*. Општи назив за главног кријумчара је „раис” (ар. *ra'īs* – онај који је главни), а за исти појам се користи и реч „бос” (енгл. *boss*). Врло су фреквентне

8 Наслов оригинала: Vještica, S. A., Dragojević, M. (2019). *Game People – Irregular Migration and Risks*. Belgrade: Crisis Response and Policy Centre.

9 Наслов оригинала: Marjanović, M., Idris, I., Harbutli, A., Sjekloća, B., Matuško, R. (2023). *Student's Handbook on Cultural Mediation*. Belgrade: Crisis Response and Policy Centre.

10 У српском језику се одомаћио и глагол „пушбековати”, који често користе наши медији када извештавају о људима са западнобалканске руте.

речи „каћакбар” (перс./пашт./да. *qāčāqbar* – кријумчар, шверцер) и „каћак” (*qāčāq* – кријумчарење, швери, противзаконит), а ова друга се користи и за непријављене људе, оне које илегално бораве у Центру. За успешну акцију преласка границе неопходни су и црни џакови за смеће, које људи користе како би ноћу били мање уочљиви полицији. Они се називају „кис” (ар. *kīs* – кеса). Веома је фреквентна и турска реч „чакмак” (тур. *çakmak*) да означи било које кресало за паљење ватре, углавном *упаљач* или *шибицу*.

Забележили смо и лексику везану за смештај на терену, пошто цела акција може трајати од неколико дана до неколико месеци. Реч „ћирики”/„ћилики” (пашт. *čiriki*) означава *вреће за спавање*, а „хараба” (ар. *ħarāba* – *рушевина*) се односи на импровизоване кампове у шумама близу граничних прелаза у којима људи бораве док се не пружи прилика за безбедан прелаз. У оптицају су и речи везане за транспорт: „трен” (енгл. *train* – *воз, трамвај*), „машин” и „матор” (енгл. *machine/motor* – *ауто/комби/камион*).

Одлазак на границу је опасан и ризичан подухват, који доводи до разних сукоба и несрећа, понекад и са смртним исходом. Такав пут се описује као „катастрофа” (енгл. *catastrophe*), чиме се именују лоши догађаји и све лоше ствари. Користи се и немачка реч „капут” (нем. *kaputt* – *нема га; мртав*), да означи несталиг или страдалог у акцији. При планирању акције, важна је и полиција која чува граничне прелазе. Говорници арапског је називају „болис”, док је за све остале „полис” (енгл. *police*) – пошто арапски језик нема глас /р/, па се у страним речима често користи најближи еквивалент /б/. Специјална мађарска полиција, обучена да чува границе своје земље од ирегуларних миграција, тзв. „бордер хантерси” (енгл. *border hunters*), добила је назив „нато” (енгл. *NATO*).

3.14. Изражавање глаголске радње

У ову групу можемо сврстати речи и конструкције којима се изражавају глаголске радње. Користе се речи „нист” (перс. *nist* – *није*), „надари” (перс./да. *nadāri* – *нема*), „мафи” (ар. *māfi* – *нема*), као и српска реч *нема*, која служи за исказивање било које негације. Устаљена је и реч „пиниш” (енгл. *finish* – *готово, крај, завршити*), настала услед неправилне артикулације гласа /f/ код говорника паштунског језика. У оптицају су глаголи „го” (енгл. *go* – *ићи*), „кам” (енгл. *come* – *доћи*), „гив” (енгл. *give* – *дати*), „тејк” (енгл. *take* – *узети*), „ченџ” (енгл. *change* – *променити/мењати*) и други енглески глаголи који изражавају основне радње, стања и збивања, а који се увек користе у крњем инфинитиву.

3.15. Синтакса реченице

Реченицу карактерише комбиновање елемената двају или више језика, а њена синтакса највише подсећа на поједностављену енглеску синтаксу. На пример, у реченици „Ми го дактар, ми таблет гив, нау ми мушкил нист” (*Ишао сам код доктора, дао ми је лек и сада немам проблема*) се јавља мешавина поједностављеног енглеског, арапског и дари језика (ар. *miškil* – *проблем*; да. *nist* – *није*). Забележили смо и следеће примере: „Ми Багуаћа пиниш, ми го гејм”

(буквалан превод: *Завршио сам са Боговаћом и сада идем на границу; право значење: Идем даље; идем на границу*), „Мај пренд, плиз, отак ченџ” (*Пријатељу, молим те, дај ми другу собу*), „Нема го гејм” (*Не идем на границу*), „Нема гуд” (*Нисам добро*), „Нема радим” (*Не радим/Немам посао*), „Нема браво(?)” (*Нема ништа добро/Нећеш ме похвалити?*), „Ми нема тилипун. Алибаба тејк он гејм” (*Немам телефон, украли су ми га када сам био на граници*), „Ми го гејм тудеј. Каћакбар кол, ми го. Иншала, ми кам Алеманија” (*Чекам да ме позове кријумчар и идем на границу. Ако бог да, стићи ћу у Немачку*), „Баба но хир. Еври деј хи го базар” (*Отац није у Центру. Сваки дан је у граду*), „Ју го рум?” (*Идеш кући?*).

Овде можемо навести и једну анегдоту, у којој се мешају енглески, арапски и француски. Наиме, пружалац услуга испитује корисника са арапског говорног подручја одакле је. Овај се, иако долази из франкофоне северне Африке, прави да је Сиријац, јер претпоставља да су му тако загарантована одређена права и бољи третман. Они овако разговарају:

- *Where are you from?* (Одакле си?)
- *Sūriyā* (Из Сирије /труди се да изговара ову реч онако како то чине Сиријци/).
- *Wallāh?* (Заиста?)
- *Oui* (Да /на крају га одаје ова француска реч, коју је спонтано изговорио/).

Комбиновање елемената више језика може да доведе и до погрешног декодирања поруке, код неупућених у овај „језички код”. То показује разговор између корисника Центра и новозапосленог возача, који смо забележили:

- *Tarḥman go hospital?* (корисник пита: „Да ли и преводилац иде са нама у болницу?”)
- *No, his name Mohammed* („Не, он се зове Мухамед”, одговара возач, који је мислио да је „тарћман” властито име).¹¹

Пошто је у Центру било могуће учење српског као језика окружења, у употреби су и реченице на српском, које се одликују поједностављеном синтаксом и разноликом лексиком. На пример: „Ако ти ниси у соби, не узмеш *фуд тикет* за сутра” (*Ко није у соби, неће узети бон за храну за сутра*) или „Забрањено да је *каћак* у соби код неко” (*Забрањено је илегално боравити код неког у соби*). Један говорник арапског, који је учио српски језик у Центру, саставио је на часу реченицу „Ти си *бело срце* у Београду”. Како је објаснио, синтагма *бело срце* у колоквијалном арапском језику означава добру особу, чистог срца која помаже људима. Овде запажамо појаву *калкирања* (од француске речи *калк /calque* – отисак, копија/), када се страна реч или израз репродукује помоћу домаћег језичког материјала. Приликом захваљивања, ученици српског најчешће одговарају изразом „Ништа проблем”, што је последица утицаја њихових

11 Име *Мухамед*, које носе многи корисници муслиманске вероисповести из различитих земаља, приликом регистрације у нашој земљи забележено је на чак 200 различитих начина. Неки од њих су: „Мохамад”, „Мухамад”, „Мохамед”, „Мухаммад” и сл. Разлог за бројна граfiјска колебања лежи у различитим изговорима овог имена од стране корисника. С обзиром на то да они обично нису имали никаква лична документа, њихов идентитет се утврђивао само на основу података које су давали при регистрацији.

матерњих језика. На питање „Како си?“, одговарају „Нема добро“, или „Мало добро, мало нема добро“, пошто реч „нема“ у Центру служи за изражавање било које негације.

4. Дискусија

На основу прегледа литературе из области контактне лингвистике, можемо извести закључке о главним критеријумима за идентификацију пицина, помоћу којих ћемо покушати да утврдимо да ли је језик који овде проучавамо заиста пицин и у којој фази развоја се он налази. Да бисмо неки језик могли назвати пицином, он мора бити контактни језик настао мешањем два или више језика, при чему већина лексике долази из једног, доминантног језика. Пичин настаје из *претпицина* – жаргонског говора који је граматички и лексички врло нестабилан, а који временом може да развије у систем са стабилнијим језичким нормама. У својим почетним фазама развоја, пицин карактерише скроман фонд речи набијених значењем, које већином долазе из суперстрата, али фонолошки, граматички, па и семантички често више подсећају на супстрат(е). Уз то, пицин поседује и једноставну синтаксу, са чврстим редом речи и избегавањем флексија, што практично значи да овај језички варијетет нагиње аналитичком типу. Сваки пицин је у почетку *ограничен* и временом може да нестане. Уколико до тога не дође, односно ако пицин настави да се користи дужи време, он почиње да покрива више функција и усложњава на граматичком и лексичком нивоу. Тако настаје *проширени пицин* који лако може да прерасте у *креол*.

Језик у Центру за азил „Крњача“ јесте контактни језик настао мешањем више језика, при чему већина лексике долази из једног. У питању је енглески, чији удео у анализираном лексичком материјалу износи више од 50%, што се може објаснити чињеницом да је он неким говорницима други језик и да су фреквентни англицизми препознатљиви у већем делу света. За њим следи арапски, као главни језик-давалац у исламском културном кругу, са скоро 30% удела. Значајан удео имају и речи из најзаступљенијих оријенталних индоевропских језика (персијски, дари и паштунски), а будући да они деле доста заједничке лексике, понекад је тешко утврдити из ког тачно језика долази која реч. Поред тога, заступљене су и речи из српског, као језика окружења. Лексички фонд се претежно састоји од именица, а мањим делом од глагола и других врста речи, које заједно формирају синтаксички просте реченице. Анализа лексике и подела по тематским групама јасно указују на то да се овај језик користи у сврху базичне комуникације између говорника различитих језика и да је његова употреба врло ограничена. Ово смо закључили на основу тога што се речи с којима говорници овог језика свакодневно саобраћају односе на основне животне потребе корисника Центра, и не иду даље од тога.

С обзиром на то да прикупљени материјал представља читав инвентар овог језика, или макар његов највећи део, можемо закључити да овај језик располаже врло скромним лексичким инвентаром. На пољу семантике примећујемо појаву типичну за пицине, која настаје као један вид компензације ограничене

лексице. Реч је о семантичкој екстензији, када речи добијају нова значења, али задржавају и она стара. Тако, на пример, српска реч „нема” служи за исказивање било које негације, енглеска „бут” означава све врсте обуће, „рум” било које место за боравак/становање, „џангл” сваки предео покривен дрвећем, „вотар” сваку водену површину, „варака” било који документ, „дана” сваку тачкасту кожно промену, а „алерџи” разне врсте промена и траума на кожи. Код неких речи запажамо појаву да им се значење у пиџину сужава или потпуно мења, па онда почињу да означавају само неке конкретне појмове, важне корисницима. Тако је, на пример, „хартија” почела да означава потврду о израженој намери тражења азила, „раис” главног кријумчара, „гејм” покушај ирегуларног преласка границе, а „алибаба” лопова. Семантичке промене функционишу по принципима метафоре (на основу сличности између појмова) или синегдохе (подврсте метонимије која се заснива на односу део-целина).

Што се тиче изговора речи, примећујемо да оне подлежу одређеном степену адаптације. Ово највише важи за англицизме који се прилагођавају фонетским законитостима супстрата, па тако имамо облике као што су: „пренд”, „пиниш”, „гем”, „лајер” или „болис”. Многе српске речи у овом пиџину су такође подлегле адаптацији, о чему сведоче примери: „Кернаћа”, „Багуаћа”, „Суботика”, „Завудзаи” и многи други.

У оптицају су и синтагме, које се – по аналитичком принципу заступљеном у енглеском – граде стављањем две именице једне уз другу, без додавања икаквих граматичких морфема. О томе сведоче духовито сковани термини, као што су: „фиш листа”, „комјунити лидер”, „фуд тикет”, „манћа тајм”, „Авгани парк”, „шер џангл” и други. Одсуство граматичких морфема примећујемо и код глагола, који долазе из енглеског и користе се увек у крњем инфинитиву, а пример за ову појаву можемо видети већ у самом наслову рада („Ми Багуаћа пиниш, ми го гејм”). Предлози уз глаголе се обично изостављају, где год то не утиче на разумљивост реченице („Ми кам Алеманија”). Понегде запажамо употребу прилога за време, помоћу којих се компензује одсуство категорије времена код глагола („Ај го гејм тудеј” и „Нау ми мушкил нист”). Упитни облик се постиже интонацијом („Ју го рум?”), а одрични уметањем неког од облика за негацију из заступљених језика („Нема гуд”). Корисници се изражавају простим реченицама, чак и када изражавају неку врсту зависно-сложених реченичних односа, па тумачење оваквих исказа углавном зависи од контекста (нпр. погодбена реченица „Каћакбар кол, ми го”).

Примери показују да је за говор у првом лицу специфична употреба енглеске личне заменице првог лица јединине у акузативу („ми”, од енгл. *me*), што је, како смо претходно објаснили, карактеристично за многе пиџине. Из свих ових примера можемо закључити да енглески језик није доминантан само код речи испуњених садржајем, као што су именице, глаголи, и понеки придев/прилог, већ и код малог броја граматичких речи којима пиџин располаже – личне заменице и, ретко, предлози. Уз то, чврст ред речи у реченици (по обрасцу субјекат-предикат-објекат) исти је као у енглеском. Овде треба имати у виду

да је енглески аналитички језик и као такав је погодан да буде суперстрат у процесу развоја пиџина, будући да су сви пиџини аналитичког типа.

5. Закључак

Након анализе прикупљеног материјала и сагледавања добијених резултата у односу на релевантну литературу, утврдили смо да језик корисника и пружалаца услуга у Центру за азил „Крњача” поседује елементе пиџина и може се сматрати пиџином. Ово смо закључили на основу тога што се он савршено уклапа у дефиниције и испуњава све услове које један пиџин треба да има. Није ничији матерњи језик, већ контактни језик настао мешањем више језика, при чему утицаји већином долазе из једног језика. Одликује се скромним вокабуларом и скученим избором функција. Има сведену граматику и синтаксу, па спада у аналитички језички тип. Одсуство комплексније лексике и морфологије и лимитирана употреба указују на то да је реч о пиџину ограниченог типа. Он ће, када се разреши криза избегличко-мигрантске популације и Центар престане са радом, вероватно нестати. Шансе да се развије у проширени пиџин су веома мале, јер се људи у Центру не задржавају довољно дуго и не шири се круг функција којима овај помоћни језик служи.¹² Могуће је да ће промена структуре корисника Центра даље утицати и на промене овог пиџина, који је, као и сваки језик, жива материја подложна променама – нарочито због тога што нема никакве стандарднојезичке норме која би га у томе спречавала.

Литература

- Здравковић, О. (2022). *Критеријуми за одабир тематских целина за српски као језик окружења* (необјављен мастер рад). Филолошки факултет, Београд.
- [Zdravković, O. (2022). *Kriterijumi za odabir tematskih celina za srpski kao jezik okruženja* (neobjavljen master rad). Filološki fakultet, Beograd]
- Al-Jasser, J. A. (2012). Pidginization theory and second language learning/acquisition. *Journal of King Saud University – Languages and Translation*, 24, 71.
- Avram, A. (2020). Arabic pidgins and creoles. In C. Lucas, S. Manfredi (Eds.), *Arabic and contact-induced change (Contact and Multilingualism 1)*(pp. 321–347). Berlin: Language Science Press.
- Bugarski, R. (2003). *Jezici* (2. izdanje). Beograd: Čigoja štampa.
- Holm, J. (2000). *An Introduction to Pidgins and Creoles*. Cambridge University Press.
- Hummel, A. (2000). *Pidgins and Creoles*. Munich: GRIN Verlag.
- Khan, I. J., Akter M. S. (2021). Pidgin and Creole: concept, origin, and evolution. *British Journal of Arts and Humanities*, 3(6), 164–170.

12 У центрима широм земље се рађало много деце из истих или мешовитих бракова, о којима су, поред родитеља, водили бригу и други корисници и пружаоци услуга. Деца су континуирано била изложена различитим језицима, реаговала на њих и проговарала потпуно неразумљиве речи. Ипак, ниједно од деце није остало довољно дуго да бисмо уопште могли говорити о формирању некаквог креола.

- Klajn, I. (2010). *Rečnik jezičkih nedoumica* (5. izdanje). Beograd: Čigoja štampa.
- Kouwenberg, S., Singler, J. V. (2008). Introduction. In S. Kouwenberg, J. V. Singler (Eds.), *The Handbook of Pidgin and Creole Studies* (pp. 1–16). Oxford: Blackwell Publishing.
- Kristal, D. (1996). *Kembrička enciklopedija jezika*. Beograd: Nolit
- Malmkjær, K. (2010). Creoles and pidgins. In K. Malmkjær (Ed.), *The Linguistics Encyclopedia, 3rd edition* (pp. 113–121). London and New York: Routledge.
- Marjanović, M., Idris, I., Harbutli, A., Sjekloča, V., Matuško, R. (2023). *Priručnik iz kulturne medijacije za studente*. Beograd: Centar za kriznu politiku i reagovanje.
- Muhlhausler, P. (1986). *Pidgin and Creole Linguistics*. Oxford: Basil Blackwell.
- Sebba, M. (1997). *Contact Languages: Pidgins and Creoles*. London: McMillan Press.
- Siegel, J. (2008). *The Emergence of Pidgin and Creole Languages*. Oxford: Oxford University Press.
- Todd, L. (2005). *Pidgins and Creoles*. London and New York: Routledge.
- Versteegh, K. (2008). Non-Indo-European Pidgins and Creoles. In S. Kouwenberg, J. V. Singler (Eds.), *The Handbook of Pidgin and Creole Studies* (pp. 158–186). Oxford: Blackwell Publishing.
- Vještica, A. S., Dragojević, M. (2021). *Ljudi gejma: neregularno kretanje i rizici*. Beograd: Centar za kriznu politiku i reagovanje.

Ivana R. Gligorijević
Olga D. Zdravković

Summary

“ME BAGOUADJA PINISH, ME GO GAME”: THE LANGUAGE OF BENEFICIARIES AND SERVICE PROVIDERS AT THE KRnjača ASYLUM CENTER

In the past decade, there has been a significant increase in the number of Middle Eastern and African refugees, migrants and asylum seekers in the Republic of Serbia. These people have utilized various asylum and reception centers throughout the country. A common language has emerged to help service providers and center beneficiaries communicate. This language has a limited vocabulary, simple grammar, and a narrow range of functions specific to life's realities and works in the centers. The Krnjača Asylum Center in Serbia has been a focal point for research on this language. Over the course of seven years, we have compiled a lexicon comprising words and phrases used in this center, encompassing languages such as English, Arabic, Persian, Pashto, Dari, and Serbian, among others. While it has distinctive features, the language of the Krnjača Asylum Center shares some similarities with languages spoken in other centers, indicating the existence of a language continuum. Previous publications have

documented the vocabulary of this language, but they have primarily been in the form of manuals. Our research aims to place the study of this language in a scientific context, considering it as part of contact linguistics. We propose that the language spoken at the Center is a pidgin, a contact language developed in a multilingual society to ease basic communication among its members. After looking at the words we gathered and relevant literature, we concluded that the language spoken at the Center can be referred to as a pidgin, as it exhibits all the characteristics of one. This research sheds light on the development of the Krnjača Asylum Center Pidgin, highlighting its unique features and its position within the broader field of contact linguistics.

Key words:

contact languages, Pidgin, English, Arabic, Persian, Pashto, Dari, Serbian

<https://doi.org/10.18485/analiff.2024.36.1.7>

81'255.4:305-055.2

821.112.2(436).09-31 Јелинек Е.

Феминистичка микроанализа превода романа Елфриде Јелинек *Die Klavierspielerin* на српски језик

Мирјана Ј. Зарифовић Грковић*

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за германистику

 <https://orcid.org/0000-0002-2774-4507>

Николина Н. Зобеница

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за германистику

 <https://orcid.org/0000-0001-5510-0701>

Кључне речи:

родне студије,
феминистички
приступ,
наука о превођењу,
родно осетљив језик,
књижевни превод

Апстракт

Феминистички приступ (као део родних студија) у оквиру науке о превођењу анализира (1) однос друштва, политике, културе и књижевности према женама у преводима (макронализа), односно (2) манифестације женског рода у језику превода (микроанализа). Приликом феминистичке микроанализе наука о превођењу повезује се са социолингвистиком, као граном лингвистике која се бави раслојавањем језика према роду, уочавајући и проучавајући различите начине обележавања рода и родне равноправности у језику. Циљ рада је да се на примеру микроанализе превода поглавља романа аустријске феминистичке списатељице Елфриде Јелинек *Пијанисткиња* (Elfriede Jelinek, *Die Klavierspielerin*, 1983) уоче и анализирају могућности обележавања женског рода у српском језику у односу на родно осетљивији немачки језик изворника. Анализа је показала да језички систем српског језика не поставља ограничења обележавању женског рода, већ поседује одговарајуће творбене могућности које се не реализују у довољној мери, будући да нису (још увек) нормиране, премда постоје у језичкој пракси која прати савремена стремљења у језику и друштву. (примљено: 5. августа 2023; прихваћено: 5. новембра 2023)

<https://analifil.bg.ac.rs>

1. Родне студије и превођење

Развој родних студија и науке о превођењу одвијао се паралалено, али на различитим континентима: преводиначких студија у Европи, а родних студија у Северној Америци. „Други талас феминизма” или „доба феминизма”, како га назива једна од најистакнутијих представница феминистичког приступа у науци о превођењу, Луиза фон Флото (Luise von Flotow), започео је током шездесетих година двадесетог века у САД (Pavlović, 2015: 158–159). Пратећи нове тенденције, бројне научне дисциплине почеле су током следећих година да посвећују већу пажњу значају рода – лингвистика, наука о књижевности, антропологија, историографија, филозофија, психологија, политика, па и наука о превођењу (Flotow, 2008: 122).

Повезивање са студијама превођења засновано је пре свега на додирној тачки с родним студијама, односно проучавању подређеног положаја превода (у односу на изворни текст) и жена (у односу на мушкарце). Ова повезаност се огледа у низу метафора преузетих из домена мушко-женских односа које су се вековима користиле када је било речи о преводу и превођењу. Тако се, на пример, преводи пореде с лепом и неверном женом (леп превод не може да буде потпуно веран изворном језику). Преводац често фигурира као мушкарац који треба да заштити чедност изворног текста (жене), да као заводник ласка својој „љубавници” или је заведе како би је освојио. Осим тога, превод се начелно посматра као ехо, копија, вештачки, изведени рад, нешто секундарно, за разлику од писања које се традиционално повезује с ауторитетом, креативношћу и оригиналношћу мушкараца као аутора. Из тог разлога су жене у одређеним историјским периодима смеле да преводе (не и да пишу), јер се превођење ионако дефинисало као секундарна активност, што је било у складу с конвенционалном представом о женама и њиховим могућностима интелектуалног стварања. Полазећи од претпоставке да великих уметница ионако нема, жене су могле да се баве само књижевном репродукцијом, не и продукцијом (Chamberlain, 2000: 315–322). Овакви сексистички ставови у оквиру писања и превођења почели су да се преиспитују тек последњих деценија у оквиру феминистичког транслатолошког приступа, који се бави проучавањем контекста превођења (макроанализа) и текста превода (микроанализа) у којима жене играју истакнуту улогу.

1.1. Макроанализа превода

Род и сексуалност као друштвено-политичке проблеме у макроанализи превода проучавају пре свега ревизионисти, који се баве питањем жена и родних мањина искључених или негативно приказаних у различитим текстовима. Њихов циљ је реевалуација историјских текстова, превода, аутора, преводаца и друштвено-политичког контекста, а испитују и ефекте родне политике. Посебно тежиште ових истраживања је на ревизији превода кључних културних текстова, *Библије* и *Курана*, и њиховим поновним преводима, с обзиром на то да је уочено да преводи *Библије* доприносе стварању негативних хришћанских ставова

према женама. Креативно тумачећи старе текстове, преводиоци су створили представу о женама као корену зла, приказујући их као непоуздане и неспособне, а када се говори о Богу користи се искључиво мушки вокабулар. Осим тога, макроанализа се бави и ревизијом књижевних феномена, недокументованим радом преводитељки, идентификацијом, сакупљањем, преводом и поновним преводом запостављених или заборављених ауторки. Феминистичка књижевна историографија критикује књижевни канон који углавном промовише и признаје ауторе и преводиоце на рачун ауторки и преводитељки (Flotow, 2008: 123).

Феминистички приступ, осим тога, испитује историјску улогу превода у писању жена у различитим периодима и културама, проблеме превођења експлицитно феминистичких текстова, утицаје канона и тржишта на одлуке које се тичу избора текста за превођење, али и утицаје превода на канон и жанр, као и улогу „тихих” форми писања као што је превођење у артикулисању женског говора и субвертовању хегемонијских форми изражавања (Chamberlain, 2000: 327). Феминистички приступ превођењу се приликом макроанализе повезује с историјом, књижевношћу и политиком, односно контекстом превођења, док се на нивоу анализе текста (микроанализе) више окреће лингвистици.

1.2. Микроанализа превода

Род и сексуалност¹ као категорије у микроанализи превода односе се на језичке детаље у појединачним преводима који рефлектују родни аспект текста или настоје да га сакрију, што је често случај у хомосексуалним текстовима (уп. Harvey, 2000). Преводи на језике осетљиве на манифестације рода могу да претерују у њиховој употреби, или да их игноришу и прикривају. Критичка анализа превода и поновна читања кључних ауторки и аутора, нарочито списатељица које се посматрају као важне за феминистички покрет, подразумева проучавање цензуре, примера скраћивања или погрешног тумачења текстова (Chamberlain, 2000: 327). Тако се, на пример, проучавају цензура и еуфемизми приликом превођења сексуалних референци у делима грчке песникиње Сапфо. Исто тако, у енглеском преводу Симон де Бовоар (Simone de Beauvoir) изостављани су делови који се односе на жене и њихова постигнућа (Pavlović, 2015: 165). Иако су ово директна огрешења о изворник, овакве интервенције на нивоу текста су вековима углавном подржаване и подстицане, у складу с различитим друштвеним статусом жена и мушкараца.

Родне различитости одражавају се на језик, кроз њега се обликују и потврђују, те се конвенционални језик назива патријархалним и доживљава се као средство манипулације, смањује опције женама и укалупљује их у устаљене улоге и функције. Такав језик се посматра као мушки артефакт створен да би одражавао животе мушкараца, њихову реалност, њихове замисли, што нарочито долази до изражаја у речницима стандардних језика који су одраз те

1 Сексуалност у језику односи се на лингвистичке репрезентације сексуалних активности (без обзира на пол и род) и представља аналитичку категорију у преводилачким студијама које се баве различитим врстама цензуре наметнуте исказивању сексуалности у преводу (Flotow, 2008: 122).

патријархалне структуре. Феминистичка критика патријархалног језика тежи креирању „несексистичких” језичких политика употребом речи које се могу односити на оба пола или напоменом на почетку неке публикације о инклузивној употреби именица мушког рода (Pavlović, 2015: 159–160). Осим тога, настају и језички експерименти чији је циљ да руше, поткопају, униште конвенционални, свакодневни језик као инструмент опресије и потчињавања. Приметни су и покушаји да се оживе или рехабилитују речи с пејоративним призвуком које се могу интерпретирати и позитивно, попут лексеме *вештица*, која може бити носилац мудрости, искуства и посебних знања и вештина (Pavlović, 2015: 162). Проучавају се питања подривања конвенционалног језика, развијања експерименталних форми, претеране употребе капацитета за феминизирање језика грађењем речи као што су у енглеском *maternall*, *homoindividuell*, *essentielle* и сл. (Flotow, 2008: 125). Резултати оваквих језичких промена предмет су проучавања социолингвистике, која прати однос и узајамни утицај друштва и језика.

Социолингвистика полази од тога да језик никада није хомогена творевина, већ се увек раслојава² под утицајем нејезичких, културних, друштвених појава. Сваки (природни) језик се раслојава у зависности од улоге, односно функције у друштву и култури, у процесима комуникације, интеракције, стваралаштва, у зависности од теме, говорника или писца, партнера у комуникацији, места и времена комуникације, интенција и других спољашњих фактора. У складу с тим говори се о функционалном, социјалном, индивидуалном и територијалном раслојавању језика (Радовановић, 2003: 166). Када је реч о социјалном раслојавању, оно произлази из говорних (социјалних) улога појединца на основу којих се стварају социолекти. Један од социолеката заснива се на полним разликама, првенствено према опозицијама мушкарац–жена, младић–девојка, дечак–девојчица (Радовановић, 2003: 177), те се приликом проучавања ових социолеката анализира утицај културних аспеката рода на језик и говор, али и обрнуто.

Језик има значајну улогу у формирању и неговању категорије рода, те се у оквиру студија језика и рода постављају питања постојања родне разлике у самом језику, као и питања која се тичу тога када се она манифестује, које језичке облике поприма, које ефекте има у друштву (Veith, 2002: 153). Утицај језика и рода је узајаман, а интересовање феминиста и социолингвиста преклапа се управо у проучавању манифестација женског рода у језику.

---

2 Како Катнић-Бакаршић примећује, сам термин *раслојавање* није погодан, јер се њиме запоставља чињеница да се у исто време док се одвијају „дељења” језика, одвија и супротан процес, а то је обједињавање подсистема у један језички систем. Из тог разлога је погоднији англосаксонски термин *language variation* (језичка варијација), чиме се у први план ставља могућност унутрашње варијантности језика (Катнић-Бакаршић, 1999: 19). У немачкој науци о језику користи се термин сличан англосаксонском: *sprachliche Variäteten* (језички варијетети).

2. Жене и језик у земљама немачког говорног подручја и у Србији

Немачки и српски језик познају категорије мушког, женског и средњег рода, а разлике у начину њиховог обележавања произлазе, пре свега, из разлика у самим језичким системима (микроаналитички аспект), мада добрим делом почивају и на различитом ставу немачког и српског друштва према питањима рода и језика (макроаналитички аспект). Могућности манифестације женског рода постоје у оба језика, док њихова употреба зависи од става матерњих говорника према питањима рода и родне равноправности. Иако би требало да иницијатива потиче од лингвиста и буде праћена настојањем да се утиче на промену правне регулативе у складу са савременим тенденцијама у друштву, пресудна је отвореност државних институција ка питању родно осетљивог језика (*top-bottom*), као и говорника, који (ни)су свесни потребе за родном осетљивошћу језика као изразом родне равноправности у друштву и култури (*bottom-top*). Тек повезивањем и усклађеним деловањем науке о језику, језичке политике и језичке праксе може да дође до језичких промена као одраза и/или иницијатора друштвених промена.

2.1. Немачки као родно осетљив језик

Кад је реч о језичким средствима која се налазе на располагању за маркирање рода у немачком језику, именице за означавање особа женског рода углавном се граде додавањем наставка *-in* на именицу мушког рода. Овај наставак је врло продуктиван и његова употреба датира још из старовисоконемачког језика (Lohde, 2006: 124). Осим деривације користи се и описни начин исказивања рода преко лексеме *Frau* – ‘жена’, која се ставља испред именица мушког рода или се користи као конституанта сложеница (*-frau*). Исто тако, у употреби је и придев *weiblich* – ‘женски’, који се повезује с именицама мушког рода. Иако све ове могућности језичког система већ вековима стоје на располагању говорницима немачког језика, оне се нису увек користиле једнако продуктивно, што је зависило од ванјезичких фактора.

Упркос томе што је женски покрет у Немачкој постојао још у деветнаестом веку (Glovacki-Bernardi, 2008: 58), тек захваљујући феминистичком покрету седамдесетих година 20. века, као и истраживањима односа између језика и друштва, рода и моћи, феминизам је ушао и у науку о језику. Различите анализе, критике и резултати истраживања феминистичке лингвистике створили су темељ за свесне промене у немачком вокабулару, пре свега у домену назива за женске особе и занимања. Ове промене су праћене процесом политичког освешћивања, нарочито путем семинара и предавања које је Ингрид Гвентерот (Ingrid Guentherodt) седамдесетих година држала на универзитетима у Берлину, Оснабрику и Констанцу, тематизујући „женски језик”, језик и род, као и језик жена. Ускоро су донесене званичне одлуке о обележавању мушких и женских или неутралних облика у немачким законима, а 1987. године формирано је и радно тело за регулисање правног језика³ које 1990. године доноси извештај

3 Немачки назив: *Arbeitsgruppe Rechtssprache*.

Маскулини и феминини називи особа у језику права⁴ (Glovacki-Bernardi, 2008: 51). Одлучено је да наводи који се односе и на жене и на мушкарце морају бити недвосмислени, што се мора исказати јасним језичким формулацијама. Радно тело се сагласило да је неопходно нормирати називе занимања у женском роду, те да се у законима и прописима морају наводити оба рода. Ради уједначавања назива у Аустрији је састављен *Приручник за начин доношења правних аката*⁵ у којем се препоручује да се користе родно неутрални облици, а када то није могуће, да се наводе и мушки и женски облик или комбиновани облик с моционим маркером –*In* (уз прототипично слаб плуралски маркер за женски род –*en*) којим се изражавају оба пола, нпр. *LeserInnen, FahrerInnen*. Данас се овакви облици могу пронаћи и у немачким и швајцарским новинама, а у аустријским (али и немачким) се графика *In* користи и у облицима јединине, како би се укључила оба рода, нпр. *PraktikantIn, SprachpsychologIn* (Glovacki-Bernardi, 2008: 57).

Осим оваквог начина навођења, данас је устаљена и употреба са звездicom (*) и то не само у медијима, већ и у правним текстовима и текстовима друге врсте, нпр: *Projektpartner*innen*, мада постоје и друге опције:

Знаци као маркери модела се временски не поклапају и нису идентични; најстарији је *das Binnen-I* [...], а замењује га *цендер-гап* [...]; овај знак је имао ограничену употребу и коришћен је у периоду од 2003. до 2010. године; ( ) 'доња црта' у њему маркирала је све 'назови' родове ван мушког и женског. Ова два модела су релативно брзо замењена звездicom (*) између мушког и женског рода [...] (*Gender-Sternchen*); у првом плану и овде стоји потреба да се особе које се не изјашњавају као 'мушко' или 'женско' већ разнолико посебно истакну. У језику који још увек користи овај цендер-знак, он служи управо за неутрализацију генеричког маскулинума или свођење парова на краћи облик. Било је покушаја да се 2018. године овај знак уведе као службени (званични) или евентуално да се користи у настави, али је овај предлог одбијен 2018. године. (Петронијевић, 2022: 171)

Ове и остале примењиване могућности Петронијевић илуструје примерима из штампе: *Journalist*innen, Helfer/innen und Helfer, Journalist:innen, der die Philosoph_in* (Петронијевић, 2022: 171).

За разлику од немачког језика, који дозвољава овакву деривацију (моцију) и који има могућност да ради економичности користи специфичну графичку којом се омогућава равноправно обухватање оба рода, српски језик нема такве опције. Разлике су делимично условљене специфичношћу језичког система, а делимично неспремношћу да се померају његове границе ради исказивања родне осетљивости.

4 Немачки назив: *Maskuline und feminine Personenbezeichnungen in der Rechtssprache*.

5 Немачки назив: *Handbuch der Rechtssetzungstechnik. Legistische Richtlinien 1990*.

2.2. Српски као родно осетљив језик

Говорници српског језика имају неколико моционих суфикса на располагању који су различито фреквентни. Домаћи моциони суфикси су: *-а* (само у ознакама сродства, попут *рођака*, *унука*) и са палаталном верзијом *-ја* (само у *госпођа* и *гошћа*), затим *-иња* (*јунакиња*, *првакиња*, *сведокиња*), *-киња* (*Бошњакиња*, *приморкиња*), *-ица* (*ждребица*, *прасица*, *играчица*, *господарица*, *Сремица*), *-арица* (*другарица*), *-иница* (*колегиница*), *-уница* (*чистуница*, *бегуница*), *-ка* (*пастирка*, *болничарка*, *спикерка*), *-овка* (*нобеловка*, *Херцеговка*), *-анка* (*Африканка*, *незнанка*), *-инка* (*Лалинка*), *-ојка* (*Радојка*, *Милојка*), *-ница* (*радница*, *љубавница*) и *-уша* (*простакуша*, *деверуша*, *спонзоруша*) (Клајн, 2003: 20, 105, 106, 116, 121, 123, 123, 134, 136, 137, 137, 138, 163, 198). Како Клајн наводи, моциони суфикси страног порекла су *-еза* (*принцеза*), *-еса* (*контеса*, *баронеса*), *-ина* (*хероина*) (Клајн, 2003: 227, 230, 240). Од свих наведених моционих суфикса најзаступљенији су домаћи суфикси *-ка*, *-ица*, *-иња*, *-киња* (Клајн, 2003: 133).

Упркос бројним могућностима, не може се из сваке именице мушког рода извести именица женског рода. На основу језичке праксе уочљиво је да се тешко и ретко изводе именице женског рода из именица мушког рода које се завршавају на *-ац* (*очевитац*), *-лац* (*криминалац*), *-лог* (*метеоролог*) (Фекете, 2008б: 49), мада је у говорној пракси, као и у медијима све присутнији облик *метеоролошкиња*. Исто тако, Фекете сматра да се лакше изводе именице женског рода на основу именица које завршавају на *-јац* (*полицајац* – *полицајка*), *-ач* (*чистач* – *чистачица*), *-ар* (*секретар* – *секретарка*, *секретарица*). На основи *-ик* се некада тешко граде именице женског рода (*коњаник*), а некада без икаквих тешкоћа (*председник* – *председница*), што је случај и са именицама које завршавају на *-тељ*: или се не граде никако (*исповедитељ*) или се граде без икаквих тешкоћа (*тужитељ* – *тужитељка*) (Фекете, 2008б: 49-51). Уколико паралелних женских форми нема, природни женски род може се исказати описно уз комбинацију с именицом *жена*, на пример, *жена митраљезац* (Фекете, 2008а: 142).

Приликом избора језичких могућности за обележавање рода важно је да се прати прво упутство за употребу, односно стандардизацију родно осетљивог језика, које каже да пре свега треба „следити основно правило за грађење реченице у српском језику: субјекат и предикат се морају слагати у роду и броју и лицу” (Савић, 2009: 306). Будући да су могућности у српском језичком систему бројне, не би требало да постоје тешкоће приликом манифестације женског рода; међутим, не треба пренебрегнути ни кључне ванјезичке факторе.

Регулисање правних оквира, које је у Немачкој и Аустрији спроведено крајем осамдесетих и почетком деведесетих година прошлог века, у Србији је започето пуне три деценије касније. Родна равноправност постаје саставни део законодавног система Републике Србије Уставом из 2006. године. У фебруару 2009. године усвојена је *Национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности*, први стратешки документ Републике

Србије у области родне равноправности⁶ којим су утврђени циљеви, мере и активности које се Влада обавезала да ће предузети од 2009. до 2015. године ради унапређивања положаја жена. Велики корак представља и усвајање Закона о равноправности полова децембра 2009. године. Након тога су формирана тела за родну равноправност на свим нивоима власти – централном, покрајинском и локалном (Јарић/Радовић, 2010: 69). Међутим, иако је родно осетљив језик прописан, он се у језичкој пракси још не користи у довољној мери, чему је допринео и отпор самих лингвиста.

Тек након објављивања књиге *Жена сакривена језиком медија: кодекс несексистичке употребе језика* (Savić, 2004) и књиге *Род и језик* (Савић и др., 2009), у српској јавности и штампи учесталије су дискусије о роду и језику у које су се углавном укључивали мушкарци. Академик Иван Клајн, један од најутицајнијих лингвиста, сматрао је да је некад мушки род прикладнији за исказивање женског рода, посебно код професија и занимања (Гвоздановић, 2010: 228). Међутим, у том случају „женске” именице не прате друштвене промене, јер жене данас обављају и послове за које су раније били предодређени само мушкарци, те језичка пракса заостаје за „потребама” и очекивањима друштва. Иако је то у нескладу с реалном социолошком ситуацијом, није и с језичком логиком и праксом (Фекете, 2008а: 140–141). Фекете (2008б: 43) истиче да је ово и прагматички и граматичко-лингвистички проблем, те треба поставити питање граматичко-творбених могућности образовања именаца типа *nomina agentis* за обележавање и разликовање особа природног женског рода, као и релевантних друштвено-социолошких потреба за таквим разликовањем и именовањем. Иако језик не пружа увек очекиване могућности за творбу именичких облика женског и мушког рода, језички потенцијал постоји и знатно је већи од онога што језик практично прихвата и (може да) реализује (Фекете 2008б: 51, 46). Разлози за то нису искључиво лингвистички.

Формирање родно осетљивог српског језика налази се у процесу у којем су неке карактеристике већ оформљене, док су друге у процесу формирања. На пример, тек формирамо навику за недискриминаторну употребу језика у

---

6 Република Србија се тиме надовезала на стремљења и иницијативе које су постојале још у време СФР Југославије. Жене на подручју Србије бориле су се за своја права и много раније, те су стекле право гласа 11. августа 1945. године. У југословенском моделу социјализма тежило се постизању бескласног и праведног друштва – „друштв[а] једнаких шанси које тежи укидању неједнакости међу људима – макар декларативно и на нивоу марксистичке теорије. Отуда, равноправност жена и мушкараца не треба перципирати само као потребу жена, већ нужност због замисли о остварењу праве народне демократије” (Јероњић, 2015: 8). Жене су се у том периоду због убрзане индустријализације, модернизације и урбанизације друштва и државе све више укључивале у тржиште рада, а држава је пружала институционалну подршку запосленим женама и заједно с Антифашистичким фронтом жена (који је као друштвено-политичка организација деловао од 1942. до 1953. године, када је постао Савез женских друштава) организовала велики број курсева, предавања и обука, како би се жене описмениле и образовале. „Све до краја осамдесетих, учача се масовније школовање жена, чак и када је реч о високом образовању, што је свакако велики помак. Међутим, као друга страна те медаље, поједини образовни профили и занимања и даље остају ’женски’, што показује и даље јаку и изражену традиционалност друштва” (Јероњић, 2015: 11).

свакодневном говору и у медијима. Још увек се у насловима неких писаних медија појављују речи, изрази и квалификације којима се вређају друге особе, мада постоји кодекс у медијима којим се овакво писање осуђује. (Савић и др., 2009: 10)

Упркос саопштењима Одбора за стандардизацију српског језика из 2011, 2017. и 2021. године о негативним последицама овог закона на српски језик, Скупштина Републике Србије је 2021. године усвојила *Закон о родној равноправности* (Ковачевић, 2021: 42). Негативне ставове поводом овог закона изнели су бројни лингвисти, „чланови САНУ, Матице српске, Института за српски језик САНУ и други” (Јовановић, 2021: 103) који истичу штетан утицај примене овог закона на језик, његову граматику и норму. Осим истакнутих лингвиста, негативан став према овом закону, а нарочито према родно сензитивном језику у медијима износе и црквени великодостојници, често се не дотичући лингвистичких аргумената, већ аргумената потпуно друге природе. Јасно је да став у науци, али и у друштву по питању родно сензитивног језика у Србији и даље није јединствен нити коначан, што утиче и на језичку праксу.

Такво стање поставља посебан изазов пред преводитељке и преводиоце с родно осетљивијих језика као што је немачки језик, те имају избор или да користе могућности српског језичког система (чак и кад нису нормиране), да би верније пренели текст изворника или да занемарују родну осетљивост ради чувања „патријархалног” језика, упркос савременим тенденцијама у језику и друштву. Својим избором преводитељке и преводиоци дају допринос и подршку родно осетљивом или неосетљивом српском језику.

3. Микроанализа превода романа Елфриде Јелинек *Die Klavierspielerin* – *Пијанисткиња*

У роману добитнице Нобелове награде Елфриде Јелинек *Пијанисткиња* (*Die Klavierspielerin*, 1983) приказан је живот Ерике Кохут, професорке клавира, као и њен проблематичан однос с мајком и учеником Валтером Клемером. Већина ликова су жене и у роману доминира женска перспектива. С обзиром на то да се аустријска списатељица као декларисана марксисткиња и феминисткиња у свом стваралаштву бави проблемима положаја жена и других друштвених група у савременом капиталистичком друштву, њен роман је занимљив са становишта родне равноправности и родно сензитивног језика, те се показао као погодан за микроанализу превода и реализовања могућности српског језика у погледу исказивања женског рода у преводилачкој пракси.

Корпус рада обухвата прво поглавље романа (Jelinek, 2003: 7–112) и превода Тијане Тропин на српски језик (Јелинек, 2009: 5–83). Будући да нема изостављања нити других интервенција на нивоу текста и реченице, анализа се спроводи искључиво на нивоу лексике. Анализиране су лексеме којима се означавају особе женског рода, те се уочавају различита решења за превођење у складу с могућностима српског језичког система. У оквиру феминистичког приступа у

науци о превођењу посматрају се изворник и превод како би се уочили начини манифестације женског рода на немачком језику и њихови преводи на српски језик. С обзиром на то да је феминистички приступ превођењу дескриптиван, а не прескриптиван, у раду се анализира и испитује постојање и искоришћеност могућности српског језика, без вредновања преводилачког рада.

3.1. Исказивање женског рода у роману и преводу на српски језик

Кад је реч о исказивању женског рода у роману *Die Klavierspielerin* и у његовом преводу *Пијанисткиња*, у највећој мери постоји поклапање граматичког и природног рода у немачком и српском језику, те у тим случајевима изазов представља проналажење одговарајућих еквивалената. У мањем броју случајева постоји неслагање између граматичког и природног рода, те се у тим ситуацијама преводилачки изазови усложњавају.

У одабраном корпусу највише је забележених примера у којима се, пре свега у немачком језику, а затим и у преводу на српски језик, без потешкоћа од облика мушког рода граде облици женског рода. Примери творбе именица женског рода додавањем наставка *-in* на именицу мушког рода уобичајене у немачком језику су: *Klavierlehrerin, Lehrerin, Bremserin, Pianistin, Trösterin, Verkäuferin, Täterin, Peinigerin, Geigerin, Bratschistin, Schülerin, Spielerin, Nachbarin, Bäuerin, Kassiererin, Gastgeberin*. Приликом превођења на српски језик углавном су коришћени најпродуктивнији наставци *-ка, -иња/ -киња* и *-ица*, као што сведоче следећи еквиваленти наведених примера: *професорка клавира, наставница, кочничарка, пијанисткиња, утешитељка, продавачица, преступница, мучитељка, виолинисткиња, виолисткиња, ученица, свирачица, сусетка, сељанка, касирка, домаћица*. Споран је превод немачке речи *Erzeugerin* као *родитељка*, будући да Фекете (2008б: 49) сматра да именица *родитељ* спада у оне од којих се не гради именица женског рода. Међутим, српски језик ипак дозвољава ту (нестандардизовану) могућност која се појављује у језичкој пракси и у медијима.

Моција рода лексемом *-frau* у немачком језику је посебно фреквентна у области занимања, а у српском се преноси одговарајућим еквивалентима. Тако је *Milchfrau* (Jelinek, 2003: 17) *млекацијка* (Јелинек, 2009: 13). Премда ова лексема постоји у употреби (медији), РМС нуди облик „млекацика” (Вујанић и др., 2011: 705), а у значењу упућује на лексему „млекарица – а. девојка, жена која разноси и продаје млеко. б. она која послује око млека” (Вујанић и др., 2011: 705), што сведочи о више могућности српског језика да пренесе ову немачку лексему. За *Gemüsefrau* (Jelinek 2003: 93) одабран је еквивалент *пиљарица* (Јелинек, 2009: 69). Пошто је реч о занимањима која се традиционално могу означити као „женска”, речнички су потврђена у српском језику.

Frau (*‘госпођа’*) се као самостална лексема појављује испред именица мушког рода приликом ословљавања и код титула. Приликом ословљавања једино именица *Frau* носи моцију рода, док занимање остаје у мушком роду, као у примерима *Fräulein Professor, Frau Doktor, Frau Professor* (Jelinek, 2003: 15, 23,

24, 48), што се у преводу на српски језик преноси тако да су и облик ословљавања и титула родно обележени: *госпођица професорка, госпођа докторка, госпођа професорка* (Јелинек, 2009: 11, 17, 36). Кад је реч о женском занимању, именица *Frau* се повезује с именицом у женском роду, као у примерима *Frau Lehrerin* (Јелинек, 2003: 55) и *Frau Meisterin* (Јелинек, 2003: 70), преведеним као *госпођа професорка* (Јелинек, 2009: 40) и *госпођа маестрица*⁷ (Јелинек, 2009: 52). Међутим, Фекете (2008б: 52) сматра да у језичкој пракси функционише решење да се занимање жене наводи у мушком роду са допунском одредбом у женском роду (као, уосталом, и у немачком), тако да би било прихватљиво и решење *госпођа доктор* и *колегиница доктор*, што је преводитељка такође применила, користећи, на пример, синтагму *госпођа доктор* (Јелинек, 2009: 36), док се у већем броју случајева одлучује за интензивније маркирање рода.

Јелинек користи и придев *weiblich* уз именице једнине мушког или средњег рода, као и уз именице у множини, како би нагласила припадност особе или групе женском роду, као у синтагми *diesem weiblichen Feinspitz* (Јелинек, 2003: 111), преведеној као *тог женског гурмана* (Јелинек, 2009: 82) и *vor den weiblichen Erziehungsberechtigten* (Јелинек, 2003: 37), односно *пред женским носиоцима васпитања* (Јелинек, 2009: 27). Са аспекта стила занимљиве су синтагме *des weiblichen Kindes* (Јелинек, 2003: 37), преведена потпуним еквивалентом *женског детета* (Јелинек, 2009: 27) и *zwei Schülerinnen und weibliche Lehrlinge* (Јелинек, 2003: 95), преведена као *две ученице или женска шегрта* (Јелинек, 2009: 70). У оба случаја у полазном и у циљном језику стоје на располагању именице граматичког и природног женског рода истог значења: *Tochter* – *кћерка*, односно *Lehrmädchen* и *шегртице* (РМС, 2011: 1502). Преводитељка је задржала одлуку ауторке да користи аналитички уместо синтетичког начина исказивања женског рода, што омогућавају и немачки и српски језички систем.

Приликом превођења сложенице *Hausfrauengespräche* (Јелинек, 2003: 49) преводитељка је формирала синтагму *домаћички разговори* (Јелинек, 2009: 36), од речи *Hausfrau*, што значи *домаћица*. У РМС за придев *домаћички* стоји: „који се односи на домаћицу, домаћице: који оспособљава за вођење домаћинства, кућних послова: ~ школа, ~ течај, ~ курс” (Вујанић и др., 2011: 289). Иако Фекете (2008б: 53) истиче да поштовање рода може да представља граматички недостатак у случајевима када треба извести односни придев с наставцима *-ски, -чки, -шки* и другим, па зато нема облика као што је **психологињ-ски* или **наставнич-ски*, то није случај с именицом *домаћица* која означава традиционално женско занимање. Може се стога закључити да није реч о ограничењу језичког система, већ о недостатку (развијене) језичке праксе. Избегавање формирања таквог придева је у појединим случајевима довело до необележавања женског рода: *Pianistinnenkarriere* (Јелинек, 2003: 9) преведена је као *пијанистичка каријера* (Јелинек, 2009: 7). Будући да придевска конструкција с речју *пијанисткиња*

7 Поред туђице *маестрица* која се користи у музичком жаргону, у српском језику као еквивалент за *Meisterin* на располагању стоји и *мајсторица*.

(*пијанисткињска каријера?*) није уобичајена ни прихватљива, српски језик поред брисања обележја женског рода нуди промену у синтагму с генитивом (*каријера пијанисткиње*).

У појединим случајевима обележавање женског рода представља преводачки изазов, те се уместо извођења одговарајуће именице женског рода могу користити и парафразе, те се лексема *Fragerin* (Jelinek, 2003: 26) преводи као *жена која пита* (Јелинек, 2009: 19), а *Pubertäerin* (Jelinek, 2003: 37) као *девојчица у пубертету* (Јелинек, 2009: 27). Тиме се избегавају еквиваленти *испитивачица* и *пубертетлијка*, који нису нормирани. Премда РМС не бележи облик *пубертетлијка*, већ само *пубертетлија* са значењем: „онај који је у пубертету” (Вујанић и др., 2011: 1071), облик *пубертетлијка* јесте присутан у говорној пракси српског језика.

Код појединих лексема маркирање женског рода је у потпуности изостављено, као у примеру *die Empfängerin dieses Pakets* (Jelinek, 2003: 46). У преводу се користи именица граматичког мушког рода *прималац овог пакета* (Јелинек, 2009: 34). Код лексема овог типа нуди се могућност извођења именица женског рода преко облика са *-тељ*, као у примеру *читалац-читатељка/читатељица* (Фекете, 2008б: 49), те на располагању стоје еквиваленти *приматељка* или *приматељица*, који су такође у употреби у медијима.

Непреношење рода исказаног у оригиналу забележено је и у примеру *weiß sie auch schon die dafür Verantwortliche zu benennen* (Jelinek, 2003: 11) – *већ зна и ко је одговоран*. (Јелинек, 2009: 8). Како је у немачком језику лексема (*die*) *Verantwortliche* настала супстантивизацијом адјектива и род се одређује чланом који не постоји у српском језичком систему, преношење ове конструкције представља својеврстан изазов и на овај начин се не може пренети. Друге могућности су промене формулације, примерице: *може да именује одговорну/зна ко би била одговорна* и слично.

Творбене могућности у српском језику представљају посебан изазов код превођења именица страног порекла: *Erika sagt heute schon von sich, sie sei eine Individualistin* (Jelinek, 2003: 16), који у преводу гласи: *Ерика данас каже за себе да је индивидуалиста*. (Јелинек, 2009: 11) – уместо *индивидуалисткиња*. Код превода сложенице *Nachwuchssopranistin* (Jelinek, 2003: 75) такође је изостављено обележје женског рода: *сопран из младог нараштаја* (Јелинек, 2009: 56) – уместо *сопранисткиња*. Извођење именица женског рода на основу именица мушког рода са наставком *-ист(а)* јесте могуће у српском језику, као што показује пример *пијанисткиња*, међутим, није се још усталило. Исто тако, *Adressatin, die Mutter* (Jelinek, 2003: 31) преведена је као *адресат, мајка* (Јелинек 2009: 23), а избегнут је женски облик именице *адресаткиња*.

У немачком језику честа су размимоилажења између граматичког рода (генуса) и природног рода (сексуса), при чему немачки језик фаворизује граматички род. Иако у немачком језику не постоји конгруенција између именице и предиката, граматички и природни род именице играју улогу приликом употребе заменице којом се реферише на ту именицу. У српском

језику облици за род често нису доследно значењски разграничени, јер је њихова функција пре свега формална и испољава се у конгруенцији. Малобројни су случајеви када именице мушког рода означавају искључиво лица мушког пола, а именице женског рода искључиво лица женског пола (Пипер/Клајн, 2013: 54). У изворнику и преводу романа *Пијанисткиња* уочено је неколико примера у којима постоје размимоилажења у генусу и сексусу.

Немачка именица *Mädchen* граматички је средњег рода, али се односи на млађе особе женског рода и преводи се као *девојчица* или *девојка*. У немачком језику се у том случају разилазе категорије генуса и сексуса и превагу односи граматички род (генус). Међутим, у стандардном савременом немачком језику често долази до анафоричког размимоилажења, чега се и Јелинек придржава, те користи присвојне заменице у женском, а не у средњем роду: *Dieses Mädchen schaut in die Weite von Gefühlswelten, und ihr Ankläger schaut bestenfalls zu tief ins Bierglas und so schweigt er bang vor ihrem Blick* (Jelinek, 2003: 23). Овакво одступање није видљиво у преводу, будући да код еквивалента *девојка* ова неусаглашеност не постоји: *Ова девојка гледа у даљину осећајних светова, а њен тужилац у најбољу руку завирује предубоко у пивску криглу, и тако кротко ћути пред њеним погледом* (Јелинек, 2009: 17). Међутим, постоји могућност преношења оваквог размимиолажења уколико се употреби именица граматичког средњег, а природног женског рода: *девојче*.

Јелинек не инсистира на слагању у роду између именице и заменице у свим случајевима, као што показује пример: *Der Volksmund würde sie einen guten Beobachter nennen* (Jelinek, 2003: 102). Објекат (заменица *sie*) и предикатив (*einen guten Beobachter*) односе се на исту особу женског рода, али се употребљава облик генеричког маскулинума, иако постоји именица *Beobachterin*. У преводу се такође користе заменица женског и именица мушког рода: *Народ би је назвао добрим посматрачем* (Јелинек, 2009: 75). Иако Савић (2009: 306) тврди да се субјекат и предикат у српском језику морају слагати у роду, у језичкој пракси то није увек случај. Облик *посматрачица* свакако је споран будући да Фекете (2008, 2: 50) истиче да је *посматрач* једна од именица од које се не може образовати напоредна форма женског рода, мада јесте могуће остварити граматичко слагање рода употребом именице *посматрачица*.

У немачком језику именица граматичког женског рода не мора нужно да се односи на природни женски род, као кад је реч о именицама изведеним помоћу суфиксоида *-kraft*, које су пре свега заступљене у савременом административном немачком језику, управо ради избегавања маркирања рода приликом означавања занимања (Fleischer/Barz, 2012: 238). Полазећи од контекста, преводитељка се у таквим случајевима одлучила за обележавање женског рода, те је формулацију *daß ihr Wert als künftige Spitzenkraft der Musik an der Börse des Lebens steigen möge* (Jelinek, 2003: 89) превела као: *да њена вредност као будуће врхунске музичарке порасте на берзи живота* (Јелинек, 2009: 66). Исто тако, реченица *Wie gern überläßt der Schüler sich einer solchen Lehrkraft* (Jelinek, 2003: 33) у преводу гласи *Како се радо ученик препушта*

такој *учитељици* (Јелинек, 2009: 25). Иако код оваквих речи српски језички систем нуди могућност употребе родно необележених именица као што је *снага* (*радна снага* за *Arbeitskraft*, *врхунска радна снага* или *врхунски музички таленти* за *Spitzenkraft*) или збирних именица у средњем роду као што је *особље* (*наставно особље* за *Lehrkraft*), постојање одговарајућих еквивалената не значи да је њихова употреба увек и адекватна.

У роману се на више места женске особе обележавају погрдним именима, при чему се користе називи за животиње у женском роду. У одређеним случајевима постоји подударане у роду у немачком и српском језику, па се *Büffelin* (Јелинек, 2003: 26) преводи као *биволица* (Јелинек, 2009: 20). Међутим, будући да су увреде често културолошки условљене, код избора појединих еквивалената постављају се додатна питања која немају везе с могућностима језичког система. Увреда *die eitle Kröte* (Јелинек, 2003: 14) одговара српском *красача једна ташта* (Јелинек, 2009: 10), при чему се женска особа пореди са животињом женског рода. Међутим, *красача* није уобичајена као погрдни назив у српском језику, али замена неком другом, чешћом увредом на српском језику довела би до губљења симболичких значења.⁸ У другом случају изворна лексема јесте замењена, иако у српском језику постоји потпуни еквивалент: *weibliche Nattern* (Јелинек, 2003: 42), која је преведена као *женске шкорпије* (Јелинек, 2009: 30). *Natter* представља велику породицу змија којима припадају смукви и белоушке, тако да српски језички систем омогућава и неуобичајен израз „женске белоушке” или „женске гује”.

Немогућност задржавања изворног граматичког женског рода у преводу присутна је у примеру *diese Kreuzspinnen* (Јелинек, 2003: 40), преведеном као *ти пауци крсташи* (Јелинек, 2009: 29). Поређење мајке и баке протагонисткиње с пауцима заснива се на склоности да се исиса животна снага из жртава. У немачком језику је успостављање везе између ове животиње и женских особа могуће, будући да је именица *Spinne* женског рода, док је *паук* у српском језику мушког рода. Међутим, уколико се инсистира на обележавању женског рода, српски језички систем нуди делимичне еквиваленте као што су *тарантуле* или *црне удовице*.

На крају, у појединим примерима именица женског рода комбинује се с мушком именицом као номиналном апозицијом и у немачком и у српском језику: *der Habicht Mutter, der Bussard Omutter* (Јелинек, 2003: 38) који се преводе као *јастреб мајка, мишар бака* (Јелинек, 2009: 28). Пошто је реч о птицама грабљивицама, наглашавају се агресивне особине ове две жене, чиме се традиционално мушке особине повезују са женским родом, што је могуће и у немачком и српском језичком систему.

⁸ Ове животиње се у симболици често посматрају као демонска бића и „као мучитељке проклетника у паклу”. У Европи је, према традицији и веровању, ова жаба презрена, „пуна зле магије”. У народним легендама немачког говорног подручја израз ‘грешна красача’ појављује се као оличење ‘јадних душа’ које нису спасене” (Biderman, 2004: 173).

4. Закључак

Будући да су главни ликови у роману *Die Klavierspielerin* жене и да је ауторка феминисткиња, као и да је роман писан на немачком језику који се налази на знатно вишем степену етаблираности маркирања рода од српског језика, феминистички приступ у анализи романа показао се као адекватан за испитавање обележавања женског рода у преводу на српски језик. Поред разлика у ставовима немачких и српских лингвиста према родно осетљивом језику, као и у утврђеној правној регулативи и језичкој пракси, изазове приликом превођења родно осетљивих формулација с немачког на српски језик доносе и разлике у језичким системима: у немачком су моциони суфикси далеко слабије развијени у односу на српски језик, али је на прагматичком нивоу немачки језик далеко доследнији.

Приликом анализе уочено је да се код већине лексема граматички и природни род подударају, док код мањег броја лексема то није случај, што представља додатни изазов приликом превођења. Када је реч о начинима обележавања женског рода у преводу на српски језик уочени су примери у којима су: (1) у оба језика од облика мушког рода изведени облици женског рода применом творбених могућности језичког система (сложенице у немачком и моциони суфикси у немачком и српском језику); (2) у српском језику коришћене парафразе уместо синтетичког начина изражавања женског рода; (3) у српском језику употребљене лексеме мушког рода за немачке лексеме женског рода, упркос постојању одговарајућих творбених могућности, које (још) нису нормиране, мада јесу присутне у језичкој пракси; (4) у немачком и српском језику именице задржане у генеричком, природно неутралном мушком роду, (5) у српском језику немачке именице у граматички женском, природно неутралном роду под утицајем контекста преведене као именице у женском роду; (6) у немачком језику приликом употребе погрда успостављене везе између граматичког рода назива животиња и женских особа с којима се пореде, што је у преводу у већини случајева задржано или је могуће задржати, с обзиром на могућности језичког система српског језика.

У одабраном корпусу нису пронађени примери у којима је српски језички систем поставио непремостива ограничења за маркирање женског рода, узевши у обзир његове бројне творбене могућности. Појава речнички непотврђених облика у медијима (интернет) показује да је језичка пракса испред језичке норме у погледу обележавања женског рода. Даља истраживања превода текстова, нарочито с језика који су родно осетљивији од српског језика, показала би у којој мери преводи заиста утичу на процес стварања језичких варијетета у складу са савременим тенденцијама у језику и друштву. Како би испунили захтев верности изворном тексту, преводитељке и преводиоци су у таквим случајевима подстакнути да креирају синтетичке облике за обележавање женског рода, постепено обogaћујући српски језик и књижевност и отварајући их ка повећаној родној осетљивости и родној равноправности у језику и друштву.

Литература

- Вујанић, М., Гортан-Премк, Д., Дешић, М., Драгићевић, Р., Николић, М., Ного, Љ., Павковић, В., Рамић, Н., Стијовић, Р., Радовић-Тешић, М., Фекете, Е. (2011). *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.
- [Vujić, M., Gortan-Premk, D., Dešić, M., Dragičević, R., Nikolić, M., Nogo, Lj., Pavković, V., Ramić, N., Stijović, R., Radović-Tešić, M., Fekete, E. (2011). *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska]
- Јарић, В., Радовић, Н. (2010). *Речник родне равноправности*. Београд: Heinrich Böll Stiftung, Југоисточна Европа. Нови Сад: Арт-Принт.
- [Jarić, V., Radović, N. (2010). *Rečnik rodne ravnopravnosti*. Beograd: Heinrich Böll Stiftung, Jugoistočna Европа. Novi Sad: Art-Print]
- Јовановић, В. (2021). Поводом тзв. Закона о родној равноправности. Положај српскога језика у савременом друштву – изазови, проблеми решења. У Д. Станић, С. Танасић (ур.), *Зборник саопштења с округлог стола у Матици српској 3. јула 2021* (стр. 103–105). Нови Сад: Матица српска; Београд: Одбор за стандардизацију српског језика.
- [Jovanović, V. (2021). Povodom tzv. Zakona o rodnoj ravnopravnosti. Položaj srpskoga jezika u savremenom društvu – izazovi, problemi rešenja. U D. Stanić, S. Tanasić (ur.), *Zbornik saopštenja s okruglog stola u Matici srpskoj 3. jula 2021*. (str. 103–105). Novi Sad: Matica srpska; Beograd: Odbor za standardizaciju srpskog jezika]
- Клајн, И. (2003). *Творба речи у савременом српском језику. Други део – суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства: Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.
- [Klajn, I. (2003). *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Drugi deo – sufiksacija i konverzija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: Institut za srpski jezik SANU; Novi Sad: Matica srpska]
- Ковачевић, М. (2021). У каквом су односу Закон о родној равноправности и Закон о језику и писму. У Д. Станић, С. Танасић (ур.), *Положај српскога језика у савременом друштву – изазови, проблеми решења. Зборник саопштења с округлог стола у Матици српској 3. јула 2021*. (стр. 41–55). Нови Сад: Матица српска; Београд: Одбор за стандардизацију српског језика.
- [Kovačević, M. (2021). U kakvom su odnosu Zakon o rodnoj ravnopravnosti i Zakon o jeziku i pismu. U D. Stanić, S. Tanasić (ur.), *Položaj srpskoga jezika u savremenom društvu – izazovi, problemi rešenja. Zbornik saopštenja s okruglog stola u Matici srpskoj 3. jula 2021*. (str. 41–55). Novi Sad: Matica srpska; Beograd: Odbor za standardizaciju srpskog jezika, 2021]
- Петронијевић, Б. (2022). Џендеризам, нови појавни облик у језику. *Српски језик: студије српске и словенске*, 27(1), 169–177.
- [Petronijević, B. (2022). Dženderizam, novi pojavni oblik u jeziku. *Srpski jezik: studije srpske i slovenske*, 27(1), 169–177]
- Пипер, П., Клајн, И. (2013). *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- [Piper, P., Klajn, I. (2013). *Normativna gramatika srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska]

- Радовановић, М. (2003). *Социолингвистика*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- [Radovanović, M. (2003). *Sociolingvistika*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića]
- Савић, С., Чанак, М., Митро, В., Штасни, Г. (2009). *Род и језик*. Нови Сад: Женске студије и истраживања и Футура публикације.
- [Savić, S., Čanak, M., Mitro, V., Štasni, G. (2009). *Rod i jezik*. Novi Sad: Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije]
- Савић, С. (2009). Упутства за стандардизацију родно осетљивог језика. У *Његошеви дани. Зборник радова* (стр. 301–320). Никшић: Филозофски факултет.
- [Savić, S. (2009). Uputstva za standardizaciju rodno osetljivog jezika. U *Njegoševi dani. Zbornik radova* (str. 301–320). Nikšić: Filozofski fakultet]
- Фекете, Е. (2008а). *Језичке доумице* (Књига 1). Београд: Београдска књига.
- [Fekete, E. (2008a). *Jezičke doumice* (Knjiga 1). Beograd: Beogradska knjiga]
- Фекете, Е. (2008б). *Језичке доумице* (Књига 2). Београд: Београдска књига.
- [Fekete, E. (2008b). *Jezičke doumice* (Knjiga 2). Beograd: Beogradska knjiga]
- Biderman, H. (2004). *Rečnik simbola*. Beograd: Biblioteka Posebna izdanja.
- Duden. Berlin: Dudenverlag. 2016. <<http://www.duden.de/>> 30.8.2016.
- Chamberlain, L. (2000). Gender and the Metaphoric of Translation. In L. Venuti (Ed.), *The Translation Studies Reader* (pp. 314–329). London & New York: Routledge.
- Fleischer, W., Barz, I. (2012). *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin; Boston: W. de Gruyter.
- Flotow, L. von. (2008). Gender and Sexuality. In M. Baker, G. Saldanha (Ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (pp. 122–126). New York: Routledge.
- Glovacki-Bernardi, Z. (2008). *Kad student zatrudni... Rasprava o rodnoj perspektivi u jeziku*. Zagreb: Alfa.
- Gvozdanović, J. (2010). Diskursi o rodnoj ravnopravnosti u jeziku. U V. Vasić (ur.), *Diskurs i diskursi* (str. 225–229). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Harvey, K. (2000). Translating Camp Talk: Gay Identities and Cultural Transfer. In L. Venuti (Ed.), *The Translation Studies Reader* (pp. 446–467). London & New York: Routledge.
- Jerončić, M. (2015). Privatni i javni patrijarhat: društveni položaj i uloga žena u Jugoslaviji tokom socijalističkog perioda. *Genero: časopis za feminističku teoriju*, 19(1), 1–26.
- Katnić-Bakaršić, M. (1999). *Lingvistička stilistika*. Budapest: Open Society Institute. <<http://rss.archives.ceu.hu/archive/00001017/01/18.pdf>> 18.7.2016.
- Lohde, M. (2006). *Wortbildung des modernen Deutschen. Ein Lehr- und Übungsbuch*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Pavlović, N. (2015). *Uvod u teorije prevođenja*. Zagreb: Leykam international.
- Savić, S. (2004). *Žena sakrivena jezikom medija: kodeks neseksističke upotrebe jezika*. Novi Sad: Futura publikacije.
- Veith, W. H. (2002). *Soziolinguistik*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Извори

Јелинек, Е. (2009). *Пијанисткиња*. (Т. Тропин, прев.). Београд: Паидеиа.
[Jelinek, E. (2009). *Pijanistkinja*. (T. Tropin, prev.). Beograd: Paideia]

Jelinek, E. (2003) *Die Klavierspielerin*. Reinbek: Rowohlt.

Mirjana J. Zarifović Grković
Nikolina N. Zobenica

Summary

FEMINIST MICROANALYSIS OF THE SERBIAN TRANSLATION OF ELFRIEDE JELINEK'S NOVEL *THE PIANO TEACHER*

In translation studies, the feminist approach (as a part of gender studies) analyses (1) the relation of society, politics, culture and literature towards women in translated works (macroanalysis), or (2) the manifestations of the female gender in the language of translations (microanalysis). The microanalysis of a feminist text implies involving sociolinguistics as a discipline which studies language variations on the basis of gender, observes and explores different ways of gender marking and gender equality in language. The subject of the microanalysis in this paper is the Serbian translation of a chapter of the novel written by Austrian feminist writer Elfriede Jelinek, *Die Klavierspielerin* (1983), with the aim to observe and analyse the possibilities of gender marking in the Serbian language in comparison to the more sensitive German language of the source text. Analysis has shown that the Serbian language system does not restrict the gender marking, but possesses adequate word formation possibilities which have not been sufficiently used, as they have not yet been standardized, although they exist in the language praxis, following contemporary tendencies in language and society.

Key words:

gender studies, feminist approach, translation studies, gender sensitive language, literature translation

<https://doi.org/10.18485/analiff.2024.36.1.8>

81'255.4

821.131.1.09-31 Пирандело Л.

Paratekstualni elementi u različitim prevodima romana *Pokojni Matija Paskal* sa stanovišta retraduktoloških studija

Анђела Р. Миливојевић*

Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Катедра за италијанистику

 <https://orcid.org/0009-0008-4564-0489>

Кључне речи:

prevodilačke studije,
retraduktološke studije,
Retranslation Hypothesis,
Пирандело,
Pokojni Matija Paskal,
paratekstualni elementi,
agensi prevođenja,
vremenska distanca u
prevodima,
prevodi na
srpskohrvatski

Апстракт

Предмет истраживања у овом раду биће паратекстурални елементи у различитим преводима романа *Pokojni Matija Paskal* Луидија Пирандела у теоријском оквиру retraduktoloških studija, које се баве проучавањем више различитих превода истог изворника. Кроз приказ паратекстуралних елемената на основу теоријског концепта Жерара Женета поставили смо за циљ да испитамо validност хипотезе о новим преводима (*Retranslation Hypothesis*), по којој су преводи ближи времену настања изворника ближи циљној а даљи од изворне културе и обрнуто. На примерима паратекстуралног материјала различитих превода овог романа (почевши од првог превода објављеног 1927, преко превода из 1940. и 1962, све до најновијег превода објављеног 2004. године), оповргли смо validност ове хипотезе коју је први поставио француски теоретичар Антоан Берман и показали смо да постоји динамички однос између различитих превода који превазилazi искључиво temporalну димензију превођења. Показало се да кључни утицај на промене у паратекстуралном материјалу врше управо агенси превођења, у које спадају преводилац дела, издавачи и критичари, као и то да је овај утицај бивао преовлађујући у односу на унутрашње законитости превођења чисто лингвистичког типа. Једнако као што се прибегавало појединим преводилачким, односно стилским средствима за савлађивање питања временске distance према изворнику, и паратекстурални елементи као саставни део текста пратили су сопствене законитости премошћивања временске удалжености кроз проширивање перитекста и епитекстуралног материјала. У нашем истраживању, служили смо се се методом анализе садржаја, кроз компаративни приказ паратекстуралних елемената као што су епитекст, перитекст и fusnote. (примљено: 11. септембра 2023; прихваћено: 9. маја 2024)

<https://anali.fl.bg.ac.rs>

* Филолошки факултет
Катедра за италијанистику
Студентски трг 3
11000 Београд, Србија
andjela.milivojevic@fil.bg.ac.rs

1. Uvod

1.1. Agensi prevođenja

Cilj istraživanja u okviru retraduktoloških studija, koje se bave proučavanjem različitih prevoda istog izvornika, jeste da se odgovori na pitanja šta se ponovo prevodi, zašto se ponovo prevodi, ko su akteri čina ponovnog prevođenja i na koje načine se ono sprovodi. Na pitanje razloga pojave novih prevoda nemoguće je odgovoriti bez razmatranja uticaja agenasa prevođenja, koji se snažno očituju kroz paratekstualne elemente koji su predmet našeg istraživanja u ovom radu. Prevođenje kao manipulacija (Lefevere, 1992; Popović, 1976) uključuje čitav niz činilaca koje valja uzeti u razmatranje jer se „u novim prevodima, osim glasa prevodioca (novog prevodioca), može čuti velika raznovrsnost drugih glasova: agenasa, izdavača, revizora, kritičara i slično” (Alvstad/Assis Rosa, 2015: 12). U eri globalizacije u kojoj je knjiga postala prvenstveno proizvod, čini se da su upravo izdavači, odnosno „proizvođači” knjiga, najuticajniji agensi. Oni odlučuju najpre o odabiru izvornika koji će biti preveden i/ili ponovo preveden, a odluka o novom prevodu ili reizdanju starog (u redigovanoj verziji) zavisi od ekonomske vrednosti samog teksta, a ne nekih drugih tekstualnih činilaca. Veći izdavači će igrati na sigurnu kartu i pre će se opredeliti za reizdanja već postojećih prevoda, dok će manji i sami želeti da budu rivalski nastrojani prema većim izdavačima, pa će se opredeliti za veću vidljivost izvornika kroz novi prevod (Koskinen/Paloposki, 2003: 30). Obilje novih prevoda u drugoj polovini XX veka ukazuje i na smanjivanje troškova štampanja kao rezultat rađanja masovne čitalačke publike (Dean, 2011: 273). Svi ovi postulati, naravno, nemaju univerzalno važenje, a mi smo se dotakli pitanja izdavača jer ćemo u našem istraživanju videti na koji način su upravo oni uslovljavali pojavu novih prevoda i uticali na paratekstualne elemente, odnosno način na koji su se oni u različitim prevodima menjali.

1.2. Paratekstualni elementi Žerara Ženeta

Paratekstualni materijal predstavlja važan metodološki instrument u ispitivanju novih prevoda jer nam omogućava da istražimo činjenicu da se u praksi novih prevoda načini i značenja parateksta stalno menjaju, u zavisnosti od razdoblja, kulture, žanra, autora, dela, edicije (Genette, 1987: 3). Sve to nudi potencijalni uvid u dinamičku interrelaciju između više ciljnih tekstova i njihovog konstantnog evoluiranja u sociokulturnom kontekstu (Dean, 2011: 67).

Ispitivanje paratekstualnih elemenata trebalo bi da rasvetli najpre pitanja pristupa izdavača i usvojene prevodilačke strategije. Paratekstualni elementi kao što su epitekst ili peritekst omogućavaju uvid u sociokulturni kontekst u kome se pojavljuje tekst novih prevoda ili nam, pak, u okviru teme koja nas interesuje, prevodiočev epitekst može pomoći da steknemo jasniju sliku o njegovom suočavanju sa ponovnim prevođenjem. Za istraživanje u oblasti retraduktoloških studija od izuzetnog je značaja vreme nastanka ili nestanka parateksta. U zavisnosti od toga, vršimo podelu na prethodni paratekst (nastao pre pojave teksta) i izvorni (koji se pojavljuje istovremeno), kao i naknadni (koji se javlja nakon pojave prevoda). U okviru

retraduktoloških studija bitna je i pragmatika parateksta, odnosno specifičnost komunikacijske situacije u kojoj se određuje pošiljalac/adresant i primalac/adresat: uvek se postavlja pitanje ko ga je pisao ili kome je upućen (Genette, 1987: 8), a prema tome se razlikuje autorski, urednički i alografski paratekst. Svi ovi paratekstualni elementi imaju ulogu agenasa prevođenja jer uspostavljaju i transtekstualne, odnosno hipertekstualne odnose sa ranijim ili kasnijim tekstovima i tako se prema njima određuju kao transformativni ili imitacijski (MacLachlan/Reid, 1994: 6).

2. Paratekstualni elementi u svetlu retraduktoloških studija

Kada govorimo o rešavanju problema vremenske distance u prevodima, obično prevode dela savremenika ili pak dela objavljenih u relativno uskom vremenskom rasponu smeštamo u okvir sinhronijskih prevoda, dok prevodi vremenski udaljenih ili istorijskih dela bivaju obuhvaćeni definicijom dijahronijskih prevoda. Ovi prvi su, dakle, po definiciji pojedinih teoretičara „topli” prevodi, dok su potonji prevodi „hladni” jer su nastali kasnije i mogu da se koriste kritičkom recepcijom rada, kao i ranijim prevodima i njihovim kritikama (Vanderschelden, 2000: 8). Kada govorimo o rešavanju problema vremenske distance, u tekstualnom tkivu prevoda nailazimo na različite pristupe: istorizujući, odnosno retentivni (*historicizing or retentive translation*), i modernizujući, odnosno re-kreativni (*modernising or re-creative translation*) (Holmes, 1972: 105), kao i na različite prevodilačke strategije koje se kreću od hiperarhaizacije do agresivne modernizacije (Jones/Turner, 2004: 161).

Osim ovog tekstualnog, odnosno jezičkog pitanja rešavanja „intertemporalnosti”¹ prevoda, postoji i nivo rešavanja istog problema kroz paratekstualne elemente, koji su jednako kao i ovi prvi uslovljeni ne samo opredeljivanjem prevodioca za jednu ili drugu strategiju, već i brojnim faktorima koji nisu isključivo profesionalne prirode. Ovi faktori obuhvataju segment čitalačke publike kome se prevod obraća: ono što može biti nerazumljivo i teško jednom čitaocu, može biti podsticajno drugom.

3. Prikaz analize paratekstualnih elemenata u prevodima na srpskohrvatskom govornom području

3.1. Prevod Filipa M. Dominikovića

Prevod Filipa Dominikovića pojavio se 1927. godine u Zagrebu, u okviru Zabavne biblioteke koju uređuje Nikola Andrić, dok je izdavač „Naklada zaklade tiskare narodnih novina”.

Paratekstualni materijal sadržan u ovom izdanju obuhvata predgovor naslovljen „Luigi Pirandello”, a njegov autor je prevodilac. U pitanju je, dakle, autorski paratekst (ako prevodioca posmatramo kao autora dela na ciljnom jeziku). U njemu Dominiković navodi da „dobar broj podataka za ovaj *Predgovor* duguje

1 Čini se da izvornik i prevod postoje u dve heterogene vremenske dimenzije: dok prvi, duboko ukorenjen u kulturu, epohu i jezik na kome je napisan, ne prestaje da se prilagođava različitim perspektivama sa kojih se posmatra, prevodu nedostaje ta organska mreža interakcije i intertekstualnosti sa istorijom, kulturom i jezikom izvornika i stoga je manje fleksibilan. Ovu vremensku distancu između izvornika i prevoda Popović definiše kao intertemporalni faktor prevoda (2006: 101).

odličnoj studiji o Pirandellu koju je napisao dr Walter Starkie² (1927: 3)". Autor u ovom predgovoru daje niz biografskih i bibliografskih podataka o piscu, a o njemu piše u sadašnjem vremenu, s obzirom na to da je pisac 1927. godine, kada se prevod pojavio, bio živ. Od prvog objavljivanja romana 1904. do prvog prevoda na hrvatski proteklo je tek 23 godine, tako da ovaj prevod ubrajamo u sinhronijske prevode (takozvani „topli prevodi“ po definiciji Vanderšeldenove). Prvi prevod ne sadrži autorov Pogovor, pridodat romanu 1921. godine.

Dominiković smatra da „čitatelj koji želi da razumije njegove drame, mora da upozna i drugi njegov književni rad, novelu i roman, koji je i sam po sebi odličan i sadrži vrlo često motive njegovih drama“ (1927: 3). U red najtipičnijih Pirandelovih romana svrstava *Pokojnog Matiju Pascala* i *Dnevnik operateura Serafina Gubbia*. O njima kaže sledeće: „Pirandello, koji donekle nastavlja tradiciju sicilskih verista Capuane i Verge, ma koliko imao dodirnih točaka s predstavnicima futurizma u književnosti, zbio je, moglo bi se reći, u ova dva djela sav svoj način pisanja“ (Dominiković, 1927: 4). Dominiković govori o Pirandelu kao piscu koji je uneo novinu u italijansku lepu književnost i donosi sud da je njegova proza odmakla od „obične talijanske knjige kao što su i dramska djela daleko odmakla od obične buržuske drame“. Zanimljivo je da je akcenat u ovom *Predgovoru* romanu Matija Paskal stavljen na Pirandelovo dramsko stvaralaštvo: čitave tri i po strane *Predgovora* Dominiković posvećuje sinopsisu Pirandelovih „kazališnih komada koji su dosegli veliki broj, a serija im još nije završena“ (1927: 5–9).

U *Predgovoru* ne nalazimo nikakve podatke o prevodu: Dominiković ne navodi da je u pitanju prvi prevod Pirandelovog romana za srpskohrvatsko govorno područje.

Ovaj prevod se drugi put pojavljuje 1962. godine u okviru edicije zagrebačkog „Naprijeda“ naslovljene *Svjetski klasici 18. i 19. stoljeća*³, u kojoj je Pirandelo predstavljen u jedinstvenom tomu koji obuhvata ovaj roman i *Deset novela*.

Ovaj prevod objavljen je ponovo 1982, u izdanju „Libera“ iz Zagreba, u okviru edicije *Talijanski roman u 10 knjiga*. Kritički aparat je sada drugačiji: prevod ovoga puta sadrži „Napomenu o skrupulama književne mašte“, ali su njegovi prevodioci Mate Zorić, urednik izdanja, i Ivo Hergešić. Autor pogovora je Mate Zorić. Slika o Pirandelu sada je kompletnija u odnosu na prvo izdanje prevoda, kada je pisac bio u životu. U međuvremenu, Pirandelo je ovenčan i Nobelovom nagradom za književnost 1934. godine. Zorić daje opsežan prikaz Pirandelovog života i dela, ističući u prvi plan njegovo teatarsko stvaralaštvo i izdvajajući *Pokojnog Matiju Pascala* iz Pirandelovog romanesknog opusa. Podataka o prevodu nema, iako je u pitanju redigovani prevod. Već na samom početku nailazimo na promenu u naslovu predgovora: umesto „Predgovor“, kako je stajalo kod Dominikovića, nailazimo na „Pretpostavka“, a primetna su i izvesna ažuriranja, odnosno jezička osvežavanja u odnosu na prvi prevod: u pitanju su ipak sitne izmene koje ne menjaju bitno strukturu i sastav prevoda.⁴

2 Luigi Pirandello, London, J. M. Dent & Sons Ltd., 1926.

3 Među remek-delima obuhvaćenim edicijom našli su se i *Meštar Don Gesualdo* Đovanija Verge i Manconijevi *Zaručnici*, kao i poezija Leopardija i Foscola.

4 Umesto pače koristi se čak, pečal postaje jad, monseigneur Boccamazza postaje prečasnii Bokamaca i tako dalje.

Od drugih paratekstualnih elemenata, prevod sadrži samo četiri fusnote: u tri slučaja Dominiković objašnjava igre rečima: *maionese/maialese* (Pirandelo, 1927: 28); *maslina/oliva/Oliva* (Pirandelo, 1927: 30); *Malanno/Malagna* (Pirandelo, 1927: 32); za pesmu „O bijeli zvoniče” ponuđeno je objašnjenje u fusnoti: *aluzija na Krivi Toranj u Pisi” (Pirandelo, 1927: 229). Prevodilac, dakle, postaje „vidljiv” samo u ova četiri slučaja. Strategija vidljivosti prevodioca u tekstu sasvim je drugačija u izdanju iz 1982. godine, u kome se broj fusnota u čitavom prevodu popeo na čak 84. Jedna kategorija fusnota sadrži objašnjenja i podatke o najraznorodnijim pojmovima iz istorije, književnosti, geografije i drugih oblasti znanja koje bi se mogle svrstati u red opšte kulture čitalaca.⁵ Druga kategorija ima jezički karakter, odnosno sadrži objašnjenja pojedinih igara rečima ili pak prevode sa francuskog i iskvarene mešavine španskog i italijanskog, a koja je u tekstu ostavljena u originalu.

3.2. Prevod Miodraga T. Ristića

Sledeći prevod ovog romana za srpskohrvatsko govorno područje delo je Miodraga T. Ristića. Prevod se pojavio 1940. godine u ediciji *Biblioteka dobitnika Nobelove nagrade* (urednik Milan Bogdanović).

Romanu prethodi predgovor naslovljen „Luidi Pirandelo”, čiji je autor sam prevodilac. Ristić ocenjuje da se Pirandelov romaneskni i dramski opus odlikuje „raznovrsnošću književnog stvaranja i velikim brojem ostavljenih dela [što] nesumnjivo znači u isto vreme i dosta ponavljanja” (Pirandelo, 1940).

Za razliku od brojnih izdanja i reizdanja Ristićevog prevoda *Vladaoca*, prevod ovog romana štampan je samo jedanput. Katalozi Narodne biblioteke Srbije beleže samo ovo izdanje koje više nikada nije štampano, čak ni u redigovanom vidu. Ova činjenica predstavlja kuriozitet, upravo zbog sudbine prethodnog Ristićevog autorskog dela, prevoda Makijavelijevog *Vladaoca*, koji je prisutan i danas, nakon 113 godina od objavljivanja. Svakako da nije lako dati jednostavan odgovor na pitanje koje su postavljali brojni istraživači u okviru retraduktoloških studija: zašto neki prevodi opstaju, a drugi ne? Razlozi su, baš kao i u slučaju sudbine izvornika, višestruki i mnogo češće zadiru u sferu vantekstualnih elemenata, a manje se tiču čisto tekstualnih činilaca.

3.3. Prevod Jugane Stojanović

Nakon prevoda Miodraga Ristića iz 1940, sledeći prevod pojavljuje se 1962. godine u izdanju „Narodne knjige” iz Beograda; iako na prvoj unutrašnjoj strani piše „Prevod i pogovor: Jugana Stojanović”, barem u primerku koji nam je bio na raspolaganju, pogovora nema, već odmah sledi „Sadržaj”.

Zapažamo u ovim početnim redovima i jednu izmenu u interpunkciji koju je Dominiković ostavio kao u izvorniku: „Tu sam sudibnu imao i ja; u meni se već prvoga dana...”, postaje „Tu sam sudbinu imao i ja. A već se prvoga dana rodilo u meni...” (Pirandelo, 1982: 8).

5 Već na samom početku ređaju se fusnote koje su potpuno bespotrebne za razumevanje teksta: u prvoj se daju podaci o Nikoli Koperniku, o Kvintilijanu i njegovom obrazovanju govornika u kome se navodi da Kvintilijan „drži da povijesna proza ima srodnosti s pjesništvom [. . .]: da bi izbegli suhoparno pripovijedanje, povijesničari se služe neobičnim riječima i slobodnije upotrebljavaju stilske figure”.

Sledeće izdanje istog prevoda izlazi četiri godine kasnije, 1966. godine. Izdavač je „Svetlost Sarajevo”, a edicija *Džepna biblioteka izabраних дела*. Prevod se u odnosu na prvo izdanje štampa u identičnom obliku, kako tekstualno tako i sa pratećim paratekstualnim elementima.

Sledeće izdanje ovog prevoda, treće po redu, pojavljuje se 1979. godine, u ediciji *Nobelovci*, izdavača „Slovo ljubve” iz Beograda. Tek u ovom trećem izdanju nailazimo na predgovor naslovljen „Luidi Pirandelo u našem vremenu” (ali ne i na pogovor najavljen još u prvom izdanju). U pitanju je autorski predgovor u kome Stojanovićeva opširno govori o Pirandelovom delu, svrstavajući ga u okvir aktuelnih filozofskih struja i škola mišljenja njegove epohe: najpre Anrija Bergsona, pod čijim je snažnim uticajem čitava Evropa u doba nastajanja ovog romana; Pirandelovog usamljenog čoveka poredi sa Džojsovим Uliksom, Muzilovim „čovekom bez svojstava”, Kafkinim Jozefom K, a približava ga takođe i Sartrovoj egzistencijalističkoj filozofiji, koja se prvenstveno bavi pitanjem slobode pojedinca i zasniva na maksimi „Pakao, to su drugi” (Stojanović 1979: 15). U tekstu nema ni jedne jedine fusnote, što nas navodi na zaključak da, bar što se tiče paratekstualnih elemenata, prevoditeljka bira ciljno-orijentisani pristup.

3.4. Prevod Mirele Radosavljević i Aleksandra Levija

Četvrti i zasada poslednji u nizu prevoda ovog romana pojavio se 2004. godine, u izdanju „Narodne knjige” u ediciji *Biseri svetske književnosti*. S obzirom na činjenicu da je u tom trenutku „Narodna knjiga” bila državna izdavačka kuća koja je pokrenula projekat izdavanja velikih klasika namenjenih distribuciji van knjižara, ovaj prevod štampan je u tiražu od 50.000 primeraka, inače nezamislivom za redovna knjižarska izdanja.

Ovaj prevod sadrži i „Napomenu o skrupulama mašte”, kao i „Belešku o piscu” iza koje sledi „Beleška o prevodiocima”, Mireli Radosavljević i Aleksandru Leviju. Iz biografije prevodilaca saznajemo da su najveći broj prevoda uradili „u četiri ruke” i da u svoju prevodilačku bibliografiju mogu ubrojati pisce kao što su Umberto Eko, Alesandro Bariko, Nikolo Amaniti i mnogi drugi.

Nijedan drugi prevod ne sadrži ove podatke: verovatno je izdavač, zbog važnosti i obima tiraža, želeo da validnost novog prevoda potkrepi podacima o nagrađivanim prevodiocima. Unošenje ove beleške možemo shvatiti i kao potrebu izdavača da prevod odvoji od drugih i ukaže na to da je u pitanju novi prevod, što nije moguće zaključiti iz ostalih paratekstualnih elemenata. Većina čitalaca, ipak, retko obraća pažnju na ime prevodioca, osim ako nisu u pitanju stručni čitaoci: kolege ili pak proučavaoci iz oblasti prevodilačkih studija. Iako vidljivi u ovom pogovoru u odnosu na svoje prethodnike, prevodioci ostaju nevidljivi kao novi prevodioci već prevedenog dela, kao novi tumači stogodišnjicom objavljivanja romana, ali se takođe poklapa i sa pojavom „novog” prevoda Filipa Dominikovića u revidiranom izdanju Mata Zorića. Propuštena je tako značajna prilika da se jubilej iskoristi za ukazivanje na pojavu novih prevoda i na prevođenje uopšte.

S obzirom na obim i značaj koji je u ovom prevodu dat fusnotama kao paratekstualnom materijalu (a fusnote posmatramo kao neodvojivi deo bavljenja pitanjem interferencije kulture), detaljnije ćemo ih obraditi u nastavku ovog rada.

3.4.1. Fusnote u prevodu dvojca Levi i Radosavljević

Ženet ubraja fusnote u peritekst koji lokacijski pripada delu, odnosno knjizi, a tu spadaju naslovi, predgovori ili pak elementi koji su „umetnuti u međuprostor teksta” (Genette, 1987: 5). Imajući u vidu brojnost fusnota u potonjem prevodu *Pokojnog Matije Paskala*, prikazaćemo ih u ovom delu rada, s obzirom na to da su u pitanju elementi koji su umetnuti u međuprostor teksta i kao takvi čine s njim neodvojivu celinu.

U odlomcima koje smo izabrali da prikažemo nailazimo na direktne reference vezane za italijansko klasično obrazovanje, a prevodilačka rešenja direktno utiču na čitalački pristup tekstu, pa i na samo tumačenje. Prevodilac oseća da postoji razlika u očekivanoj kompetenciji ondašnje i savremene publike, te u ovom slučaju sličan problem imaju i čitaoci originala i čitaoci prevoda (Piletić, 1997: 13). Prevodilački pristup u dva starija prevoda direktno preuzima pesničke pravce vezane za određene barokne pesnike, kao i vrste pesničkog metra koje ne moraju biti poznate srpskom čitaocu bez specifičnog klasičnog obrazovanja. Pirandelo navodi ove metričke vrste prvenstveno u svrhu pojačavanja komičnosti učiteljevog lika, odnosno njegove posebne i „iščašene” erudicije, a ne kao elemente koji su značajni za prikaz lika. Zanimljivo je da najnoviji prevod (u kome smo zapazili odabir dinamičke dominante na leksičkom i stilskom planu, odnosno pristup koji je ciljno-orijentisan u prevodu idioma, upotrebi žargona i turcizama), u vezi sa pojedinim specifično kulturnim elementima bira ovakav pristup, odnosno pribegava eksplicitnim intervencijama u tkivu teksta koje prate napomene izvan teksta a koje opet „remete prirodan tok čitanja” (Piletić, 1997: 120). Navodimo i primer prevoda Miodraga Ristića radi poređenja (pristup jednak Ristićevom po pitanju fusnota srećemo i u ostalim prevodima).

Primer 1.

Izvorni tekst:

Conosceva la poesia fidenziana e la maccaronica, la burchiellesca e la leporeambica, e citava allitterazioni e annominazioni [...] E ci dava a sciogliere tutti gli Enimmi in ottava rima di Giulio Cesare Croce, e quelli in sonetti del Moneti e gli altri, pure in sonetti, d'un altro scioperatissimo che aveva avuto il coraggio di nascondersi sotto il nome di Caton l'Uticense. (Pirandello, 1973: 192).

Prevod Miodraga Ristića:

Bio je, na primer, veoma vešt u kalamburima: poznavao je poeziju fidencianu i makaronsku, burkijelesku i leporeambisku, i citirao je aliteracije i anominacije [...] I davao nam je da rešavamo sve Zagonetke u osmosložnom stihu Đulia

Čezara Kročea, i zagonetke u sonetima Monetia i druge, takođe u sonetima, drugog jednog besposličara, koji je imao hrabrosti da se sakrije pod imenom Katon Utičanin. (Pirandelo, 1940: 23)

Prevod Mirele Radosavljević i Aleksandra Levija:

Na primer, u prste je znao kojekakve kalambure: pesme Skrofe i Folenja, Burkjela i Leporea¹ i deklamovao nam je brzalice i igre rečima [...] I davao nam je da rešavamo sve Zagonetke u osmostihu Đulija Čezara Kročea² [i u sonetima Monetija³, a i onog drugog zgubidana koji se drznuo da sebe nazove Katonom iz Utike⁴. (Pirandelo, 2004: 18)

U fusnotama prevodioci Radosavljević i Levi daju detaljne odrednice o Kamilu Skrofi, Teofilu Folenju, Burkjelu, Kročeu, Monetiju, Katonu iz Utike. U gore navedenom primeru vidimo da prevodioci opisno prevode metričke forme za koje inače postoje precizni nazivi i kao takvi imaju svoje opravdanje kako u tekstu originala, tako i u prevodu: „brzalice i igre rečima, premetaljke, zagonetke i stihove izvrnute naopačke”. Reklo bi se da je ovde na delu vremenska distanca na sekundarnom nivou, koja je snažno uticala na prevodioce koji starije kulturološke reference doživljavaju kao nešto što je nepoznato savremenom čitaocu i na taj način oduzimaju ekspresivnu snagu odlomku, utičući čak i na *intentio operis* (Eco, 2001: 19).

Sličan pristup zapaža se u jednom od ključnih odlomaka romana, poglavlju „Adrijano Meis”, u kome glavni junak menja svoj identitet i saopštava nam, uz uobičajene primese ironije i parodiranja, na koji način je izabrao svoje novo ime. Naime, dvojica njegovih saputnika u vozu razgovaraju o fizičkom izgledu Hrista, te se pozivaju na brojne verske autoritete.

Primer 2.

Izvorni tekst:

Uno, il più giovane, dalla faccia pallida, oppressa da una folta e ruvida barba nera, pareva provasse una grande e particolar soddifazione nell'enunciar la notizia ch'egli diceva antichissima, sostenuta da Giustino Martire, da Tertulliano e da non so chi altri, secondo la quale Cristo sarebbe stato bruttissimo [...] Ma anche Cirillo d'Alessandria! (Pirandello, 1973: 227)

Prevod Miodraga Ristića:

Jedan od njih, mlađi, bleđa lica, pokrivenog gustom i oštrom bradom, kao da je osećao veliko i naročito zadovoljstvo kad je saopštavao gledište, za koje je govorio da je veoma staro, koje podržavaju Mučenik Justin, Tertulian i ne znam ko još, a po kome je Hristos bio veoma ružan. [...] Veoma ružan! ta i Kirilo Aleksandrijski! (Pirandelo, 1940: 99)

Prevod Mirele Radosavljević i Aleksandra Levija:

Mlađi od te dvojice, bledog lica pokrivenog gustom, čekinjastom crnom bradom, kao da se naročito naslađivao svojim otkrićem da je Hristos bio ružan kao greh,

mada je tvrdio da se to odvajkada znalo, tako su mislili i Justin Mučenik¹ i Tertulijan² i pitaj boga ko sve ne. [...] Tako kaže i Ćiril iz Aleksandrije!³ (Pirandelo, 2004: 94).

Navešćemo tek primer fusnote označene brojem 2 u ovom odlomku:

Tertulijan, rimski hrišćanski pisac i filozof iz II-III veka n. e. Dogmatičar, kritikovao većinu antičkih filozofa, pripisuje mu se izreka „Credo quia absurdum est” – „Verujem jer je nerazložno”. U svom spisu „O telu Hristovom” tvrdi da je Hristos zaista, a ne samo naizgled, kako mnogi smatraju, poprimio ljudsko telo, i to nakazno (prim. prev.). (Pirandelo, 2004: 94)

Oba starija prevoda prate intenciju teksta, dok se u najnovijem ponovo zapaža usporavanje pripovedačke dinamike kroz napomene van teksta koje nemaju nikakav značaj za razumevanje odlomka; dodatno upada u oči i činjenica da su i ovde čitaocu ponuđene veoma detaljne, gotovo enciklopedijske odrednice.

4. Zaključak

4.1. Prevod Filipa M. Dominikovića

Kao što smo videli u prethodnom poglavlju, prevod Filipa Dominikovića objavljen 1927, od paratekstualnog materijala koji se može svrstati u epitekst obuhvata predgovor naslovljen „Luigi Pirandello”. U pitanju je autorski paratekst (ako prevodioca posmatramo kao autora dela na ciljnom jeziku) koji sadrži niz biografskih i bibliografskih podataka o piscu. Sam Pirandelov „Pogovor” pridodat je romanu 1921. godine. Podsticaj izdavača kao agensa prevođenja bio je ključan za ponovno pojavljivanje ovog prevoda 1962. godine u okviru edicije zagrebačkog „Naprijeda” naslovljene *Svjetski klasici 18. i 19. stoljeća*, u kojoj je Pirandelo predstavljen u jedinstvenom tomu koji obuhvata ovaj roman i *Deset novela*. Izdavač ponovo ključno utiče na treću pojavu ovog izdanja (godine 1982, u izdanju „Libera” iz Zagreba, u okviru edicije *Talijanski roman u 10 knjiga*), sa drugačijim kritičkim aparatom i pogovorom čiji je autor Mate Zorić (drugačiji od prevodioca, bez napomene da je u pitanju redigovani prevod Filipa Dominikovića). Za razliku od ove nevidljivosti prevodioca u prvom izdanju koje je sadržalo tek 4 fusnote, u izdanju iz 1982. godine, „prevodilac” postaje izuzetno vidljiv, sa čak 84 fusnote. Ovde se, dakle, može govoriti o paratekstualnom materijalu koji svojim obimom i karakterom zaista predstavlja zauzimanje jasne „prevodne” strategije. Namerno suprotstavljamo reč „prevodni” naspram „prevodilački”: upravo na primeru razlika između izvornog prevoda sa tek četiri fusnote i potonjeg revidiranog izdanja sa čak 84 fusnote, vidimo koliko je jak uticaj agenasa, odnosno spoljnih činilaca prevođenja na sam prevod. Reviziju ovog teksta sproveo je Mate Zorić, u saradnji sa urednikom novog izdanja: strategija upliva u tekst potpuno je drugačija od pristupa prevodioca. Zbog nedostatka jasne vidljivosti osobe odgovorne za reviziju, kao što je to slučaj i sa redigovanjem *Vladaoca*, gubi se veza sa prvim prevodom, a njegov autor biva potisnut iz tekstualne memorije (Brownlie, 2015: 84).

Prevod Miodraga T. Ristića ne sadrži fusnote. S obzirom na činjenicu da je ovaj prevod štampan tek jedanput, ne možemo da izvršimo poređenje sa ažuriranim izdanjem Dominikovićevog prevoda.

Prevod Jugane Stojanović takođe je pretrpeo izvesne manipulacije; u narednom izdanju koje se pojavljuje u okviru edicije *Džepna biblioteka izabranih dela*, objavljenom 1966. nema dodatog paratekstualnog materijala, ali sledeće reizdanje (u ediciji *Nobelovci*), štampano 1979. godine, sadrži predgovor (ali i dalje nema najavljenog pogovora još iz prvog izdanja). Ovaj prevod ni u jednom od svojih izdanja ne dodaje fusnote. Vidimo, dakle, da je ovaj prevod štampan u okviru različitih izdavačkih edicija i da je uticaj izdavača kao agensa prevođenja bio ključan za njegovo preštampavanje, dok su se paratekstualni elementi minimalno menjali.

Videli samo da je poslednji prevod najkompletniji po pitanju paratekstualnog materijala, kao i da, osim „Beleške o piscu”, sadrži i „Belešku o prevodiocima”, što smo objasnili obimom i važnošću tiraža. Posebno je uočljivo prisustvo broja i obima fusnota. Objasnjene za ovako veliki broj fusnota, odnosno napomena van teksta, moglo bi se tražiti prvenstveno u uticaju prevodilačkih agenasa: često izdavač prevodiocu nameće određene zahteve, najčešće komercijalne prirode, i na taj način direktno utiče na odabir prevodilačke strategije. S obzirom na to da je izdavač u ovom slučaju bila „Narodna knjiga”, u to vreme državni izdavački gigant, a imajući u vidu i to da se ovaj prevod pojavio u okviru edicije *Nobelovci*, namenjene širokoj tržišnoj distribuciji (kiosci, marketi, putnička odmorišta), možemo da pretpostavimo da je jedan od uredničkih zahteva bio taj da se dobije pitak i ciljno-orijentisan prevod; prevodioci su, sa svoje strane, pod uticajem sekundarne vremenske distance pribegli fusnotama, odlučivši se za pristup „sve ili ništa”, to jest odbacujući kriterijum selekcije podataka koje treba da sadrži fusnota.

Ovaj pristup, s jedne strane, može biti čitalački orijentisan, dok je s druge strane čitalac „nateran” da pročita mnogo više nego što mu je potrebno za razumevanje određenog pasusa, jer je prevodilac kao autor prevoda odgovoran za sadržaj fusnote koja bi valjalo da prati pravilo „nužnog minimuma”, odnosno pruži tek onoliko informacija koliko je neophodno za razumevanje teksta.

Po ovakvom zauzimanju prevodilačke strategije, ovaj prevod je ipak bliži ciljnoj, a dalji od izvorne kulture. Veliki broj fusnota koje se odnose na specifično kulturne elemente moguće je posmatrati u dvostrukom svetlu: s jedne strane, fusnote skreću čitaocu pažnju na „stranost” teksta, izdvajajući na taj način kroz dodatni tekst ono što je sastavni deo izvornog teksta. Prevodioci, dakle, idu čitaocu u susret, zato što čitaocima biva „olakšano” tumačenje teksta; s druge strane, čitanje je i otežano jer je gotovo nemoguće doneti odluku da se tekst u fusnotama ne pročita. Na ovaj način prevodioci su izuzetno vidljivi u tekstu, jer ga obeležavaju specifičnim prevodilačkim rukopisom, a istovremeno se nameću i kao „sveznajući um” onoga što bi čitalac valjalo da zna; s druge strane, prva dva prevoda specifično kulturne elemente „ugrađuju” u ciljni tekst koji ih asimiluje i integriše prikazujući ih kao delove ciljne kulture.

Zapažamo izvesnu sličnost između drugog redigovanog izdanja Dominikovićevog prevoda iz 1982. i najnovijeg prevoda iz 2004. godine. Negde između ova dva prevoda

smešta se prevod Jugane Stojanović iz 1962, koji je vremenski bliži i izvorniku i prvom prevodu. Obrazloženje za ovakav pristup mogli bismo tražiti najpre u uticaju izdavača, ali je neosporno da i temporalni faktor vrši snažan uticaj: što je prevod udaljeniji od originala, sve mu je dalji i po pitanju poimanja onoga što su elementi u izvorniku koji nisu bliski čitaocu, a što potpada pod sekundarnu vremensku distancu (Levi, 1982: 111). Ni Dominiković (u svom prvom prevodu bez upliva izdavača) ni Ristić ne objašnjavaju u fusnotama ništa od kulturoloških pojmova, puštajući tekst da govori za sebe i iz sopstvenog vremena.

I prvi prevod iz 1927, kao i prevod iz 1940. godine, bliži su izvorniku sa stanovišta prisustva paratekstualnih elemenata, odnosno strategiji po kojoj se tekstu „dopušta” da govori sam za sebe. Kako se vremenska distanca povećava, tako se povećava i svest prevodilaca o udaljenosti teksta od čitaoca: delovanje ove svesti se ponovo ne odražava neposredno na sam tekst, već je uticaj mnogo vidljiviji u vantekstualnim elementima. Tako je uopšteno zahvaćen čitav plan prevoda, jer se usvaja paratekstualna strategija kojom se uspostavlja udaljavanje od teksta, odnosno vremena u kome je on nastao.

Ako dobijene rezultate posmatramo u sklopu hipoteze o novim prevodima, dolazimo do sledećih zaključaka:

1. Bermanova hipoteza je opovrgnuta jer se uticaj vantekstualnih činilaca sve više oseća u samom tekstu i prevod ne postaje bliži već sve udaljeniji od izvorne kulture.

2. Vremenska distanca počinje negativno da utiče, jer svest prevodilaca o proteklom vremenu oblikuje paratekstualne elemente (iako ih shvatamo kao deo samog teksta) tako da se tekst sve više udaljava od ciljne kulture. Svest o zastarevanju teksta postaje jača i prisutnija, te prevodioci i izdavači osećaju potrebu da tekst objasne i približe čitaocu.

3. Ovakav uticaj rezultat je združenog delovanja dva agensa prevodenja – samih prevodilaca (u slučaju najnovijeg prevoda) i izdavača (najočitije u slučaju poslednjeg prevoda i revizije Dominikovićevog prevoda iz 1982. godine).

Literatura

- Alvstad, C., Asis Rosa, A. (2015). Voice in retranslation. *Target, Special issue on voice in translation*, 27(1), 3–24.
- Berman, A. (1990). *La retraduction comme espace de traduction. Palimpsestes*, 1 3 , 1–7.
- Berman, A. (2004). *Prevođenje i slovo ili konačište za dalekog* (A. Mančić, prev.). Beograd: Rad.
- Brownlie, S. (2015). *Mapping Memory in Translation*. Manchester: The University of Manchester.
- Dean, S. (2011). *Retranslations of Gustave Flaubert and George Sand in the British Literary System* (unpublished doctoral dissertation). University of Edinburgh, Edinburgh.

- Dominiković, F. M. (1927). Luigi Pirandello (Predgovor). U L. Pirandello, *Pokojni Matija Paskal*. Zagreb: Zaklada Tiskare narodnih novina.
- Eco, U. (2001). *Granice tumačenja*. Beograd: Paidea.
- Genette, G. (1987). *Seuils. Collection 'Poétique'*. Paris: Seuil.
- Holmes, J.S. (1972). The Cross-temporal Factor in Verse Translation. *Meta*, 17(2), 102–110.
- Jones, F. R., Turner, A. (2004). Archaisation, Modernisation and Reference in the Translation of Older Texts. *Across Languages and Cultures*, 5(2), 159–185.
- Koskinen, K., Paloposki, O. (2003). Retranslation in the Age of Digital Reproduction. *Cadernos*, 1, 19–38.
- Lefevere, A. (1992). *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. London & New York: Routledge.
- Levi, J. (1982). *Umjetnost prevođenja*. Sarajevo: Svjetlost.
- MacLachlan, G., Reid, I. (1994). *Framing and Interpretation. Interpretations*. Melbourne: Melbourne University Press.
- Piletić, M. (1997). *Vremenska distanca u prevođenju književnog teksta (na primerima iz italijanskih renesansnih tekstova i njihovih savremenih prevoda)*. Beograd: Filološki fakultet.
- Pirandello, L. (1927). *Pokojni Matija Paskal* (F. M. Dominiković, prev.). Zagreb: Zaklada Tiskare narodnih novina.
- Pirandello, L. (1973). *Tutti i romanzi, I* (Giovanni Macchia, ed.). Milano: Mondadori.
- Pirandello, L. (1940). *Pokojni Matija Paskal* (M. T. Ristić, prev.). Beograd: Edicija A.D.
- Pirandello, L. (1962). *Pokojni Matija Paskal* (J. Stojanović, prev.). Beograd: Narodna knjiga.
- Pirandello, L. (1966). *Pokojni Matija Paskal* (J. Stojanović, prev.). Sarajevo: Svjetlost.
- Pirandello, L. (1979). *Pokojni Matija Paskal* (J. Stojanović, prev.). Beograd: Slovo ljubve.
- Pirandello, L. (1982). *Pokojni Matija Paskal* (F. M. Dominiković, prev.). Zagreb: Liber.
- Pirandello, L. (2004). *Pokojni Matija Paskal* (M. Radosavljević, A. Levi, prev.). Beograd: Narodna knjiga.
- Popović, A. (1976). Aspects of Metatext. *Canadian Review of Comparative Literature*, 3(3), 225–235.
- Popović, A. (2006). *La scienza della traduzione* (B. Osimo, D. Laudani, trad.). Milano: Hoepli.
- Ristić, M. (1907). Predgovor. U N. Makijaveli, *Vladalac* (str. I–IV). Beograd: Geca Kon.
- Stojanović, J. (1979). Ludi Pirandello u našem vremenu. U L. Pirandello, *Pokojni Matija Paskal*. Beograd: Slovo ljubve.
- Vanderschelden, I. (2000). Why Retranslate the French Classics? The Impact of Retranslation on Quality. In M. Salama-Carr (Ed.), *On Translating French Literature and Film II* (pp. 1–18). Amsterdam: Rodopi.
- Zorić, M. (1982). *Pokojni Matija Paskal, Pirandelov pobunjeni malograđanin*. U L. Pirandello, *Pokojni Matija Paskal*. Zagreb: Liber.

Anđela R. Milivojević

Summary

PARATEXTUAL ELEMENTS IN PIRANDELLO'S NOVEL *THE LATE MATTIA PASCAL* WITHIN RETRANSLATION STUDIES

In this paper we have examined the paratextual elements in various retranslations of Luigi Pirandello's novel *The Late Mattia Pascal* within the theoretical frame of the Retranslation Studies, which focus mainly the phenomenon and nature of retranslations. We focused on the paratextual elements within the theoretical concept of Gerard Genette, which gave us the basis for the examination of the *Retranslation Hypothesis* that defines the translations chronologically closer to the original as target-culture oriented, while those more distant from the original are regarded as source-culture oriented. Following the examples of various retranslations of this novel (published in 1927, 1940, 1962 and 2004), we have reached the conclusion that this hypothesis can be applied very conditionally, and that the thesis is unsustainable from a general point of view. We have proven the existence of a dynamic relationship between different translations, which is not determined exclusively by the influence of *kairos* (the moment in which the need for a new retranslation arises). We have based our research on the methodology of content analysis through comparing all the paratextual material in different editions of the same (re)translation. Our findings have shown that the key influence on changes in the paratextual material is performed by the agents of translation, such as the translator, publishers and book reviewers. This influence has proven to be predominant over the inner rules and regulations of the translation process of purely textual or linguistic type. While translators have used particular stylistic means in order to resolve the temporal distance in the translations, agents of translation have made their influence visible in the paratextual material by using means such as peritextual and epitextual amplifications.

Key words:

translation studies, retranslation studies, *Retranslation Hypothesis*, Pirandello, *The Late Mattia Pascal*, paratextual material, agents of translation, temporal distance, retranslations in the Serbo-Croatian speaking territory

<https://doi.org/10.18485/analiff.2024.36.1.9>

811.163.41'243(075.4)

37.091.275.:811.163.41

Српски језик за странце Боже Ђорића у наставној пракси на почетку треће деценије XXI века

Александар М. Новаковић*

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Департман за србистику

 <https://orcid.org/0000-0002-7620-5964>

Кључне речи:

српски као страни језик,
уџбеници,
Српски језик за странце,
Боже Ђорић,
наставна пракса

Апстракт

Предмет овога рада је анализа актуелног статуса уџбеника *Српски језик за странце* Боже Ђорића у наставној пракси, са циљем стварања јасније слике о његовом месту и улози међу предавачима српског као страног језика на почетку треће деценије XXI века. Коришћена је дескриптивна метода са техником анкетања. Учесће у истраживању узело је сто осамдесет предавача окупљених у заједници на друштвеној мрежи Фејсбук – „Српски језик за странце: група за предаваче”. Анализа прикупљених података показала је да од укупног броја испитаника чак 111 предавача (61,66%) наведени уџбеник редовно користи у настави, препознајући његове квалитете: 1. систематичност и поступност у представљању градива, 2. прилагођеност текстова могућностима ученика, 3. присуство разноврсних садржаја и 4. њихову логичку организацију. Ипак, већина предавача то чини на нешто другачији начин од оног који је био заступљен непосредно након његовог објављивања – уместо као примарно наставно средство, предавачи овај приручник препознају као догуну новогубликованих уџбеника, које одликује нешто савременије дидактичко-методичко обликовање. Предавачи који га не користе на својим часовима или имају мање од пет година искуства или сматрају да је уџбеник застарео у погледу дидактичког и ликовно-графичког уређења. (примљено: 17. септембра 2023; прихваћено: 27. јануара 2024)

<https://anali.fil.bg.ac.rs>

1. Увод

Пракса нам показује да је питање квалитета уџбеника у настави српског као страног језика увек актуелно. Другим речима, и у време конституисања методике наставе српског као страног језика, средином деведесетих година прошлога века, истраживачи и наставници-практичари настојали су пруже важне одговоре у вези са њиховом местом, улогом и дидактичко-методичком обликовању. Међу првима су то учинили Ранко Бугарски, Наум Димитријевић, Зоран Гачић и Радмило Маројевић. Са једне стране, Ранко Бугарски (Bugarski, 1984: 17) и Наум Димитријевић (Dimitrijević, 1984) истицали су потребу пописа свих уџбеника, приручника, снимљених материјала и других помагала, док су, са друге стране, Зоран Гачић (Gačić, 1986: 143) и Радмило Маројевић (Marojević, 1986: 34–37) сагледавали квалитет (до) тада објављених уџбеника, констатујући да постоји очигледна потреба дизајнирања оних који би одговорили на захтеве савремене наставе. И у каснијим годинама је питање места и функције уџбеника у настави српског као страног језика окупирало пажњу истраживача. Тако Ђорђе Оташевић (2014: 25) сагледава обимну библиографију објављених уџбеника, закључујући да се, и поред очигледне мањкавости, „не може рећи да [...] ништа није урађено”, јер, напротив, „има много тога – и доброг и одличног”. Настављајући наведену праксу, Александар Новаковић (2022) испитује квалитет уџбеника за учење српског као страног језика објављених након 2000. године. Међутим, аутор у својој монографији чини озбиљан превид и из анализе изузима уџбеник Боже Ђорића¹ *Српски језик за странце*, који је, иако објављен 1985. године,² доживео већи број издања почетком новог миленијума – 2002, 2005. и 2006. године.³

Уџбеник *Српски језик за странце* првенствено је био намењен страним студентима, учесницима Скупа слависта, који се на Филолошком факултету у Београду организује од 1971. године: „Пред нама је први приручник ове врсте. [...] Концепција овог приручника прилагођена је потребама Скупа слависта” (Ћорић, 1985: 5) и још по објављивању је предвиђано да ће „ући у ред незаобилазних приручника у настави српскохрватског језика за странце” (Радић, 1985: 234). Првобитни назив уџбеника био је, у складу са тада актуелним питањима језичке политике, *Српскохрватски језик за странце 1*, при чему је бројчана ознака указивала на намеру аутора да објави и његов наставак/наставке.⁴ Весна Ломпар (1995: 181) сматра да је уџбеник „незаобилазан када су у питању

1 Професор Б. Ђорић је од 1990. до 1998. године био управник Међународног славистичког центра, уз то је радио и као лектор и професор српског (српскохрватског) језика на неколико светских универзитета и одржао, као професор по позиву, велики број предавања студентима који уче српски као страни језик и у Србији и изван Србије” (Брборић, 2014: 595–596).

2 „За уџбеником оваквога профила већ поодавно се осећала потреба, а досадашња пракса је показала да је недостатак оваквога уџбеника наставницима-лекторима умногоме отежавао посао не само на овом и сличним славистичким семинарима на српскохрватском језичком подручју него и иначе у школама и институтима специјализованим за наставу српскохрватског језика странцима” (Радић, 1985: 230–231).

3 Аутор монографије пописује издања уџбеника објављена након 2000. године, али их, из методолошких разлога, не укључује у анализу.

4 У каснијим издањима бројчана ознака се више не наводи, а наставак овог уџбеника никада није објављен.

почетни или средњи курс учења српског као страног”. Анализа електронских библиотечких фондова нам показује да се појавило најмање девет издања овог уџбеника,⁵ мада је њихов број далеко већи, јер су касније објављена издања са различитим варијантама страног језика. Изузетно је важно напоменути да је уџбеник у многобројним (ре)издањима претрпео одређене (махом ликовно-графичке и садржинске) промене,⁶ али не и промене структуре која је од почетка била добро осмишљена. Вељко Брборић (2014: 595–604) сагледава концепцију и промене у различитим издањима, настојећи да пружи објективан увид у разлоге због којих је он „уџбеник који траје” и који је „превазишао ауторове првобитне намере и очекивања”, поставши „сигурна опција у учењу или поправљању знања српског језика код оних говорника којима српски језик није матерњи”. Дуга традиција примене овог уџбеника у наставној пракси најбољи је показатељ његовог квалитета и изванредне замисли професора Ћорића.

2. Методологија истраживања

2.1. Предмет и циљ истраживања

Неспорно је (на основу свега горе написаног) да уџбеник *Српски језик за странце* Боже Ћорића представља један од најквалитетнијих уџбеника и наставних материјала који је икада написан и објављен за потребе реализације наставе српског као страног језика. Настојећи да одговори захтевима савременог образовања и реалним потребама ученика с краја XX и почетка XXI века, уџбеник је доживео више издања, сходно ставу аутора о потреби његовог континуираног усавршавања током времена. У вези са тим, Вељко Брборић (2014: 603) истиче да ће наведени уџбеник „бити књига с најдужим трајањем”, за коју је „тешко је замислити да ће добити конкуренцију када је у питању временски период којим су подучаване бројне генерације странаца нашем језику”.⁷ Од тренутка објављивања наведених речи до дана данашњег прошло је десет година. Зато је предмет овога рада анализа актуелног статуса уџбеника *Српски језик за странце* Боже Ћорића у наставној пракси са циљем стварања јасније слике о његовом месту и улози међу предавачима српског као страног језика на почетку треће деценије XXI века.

2.2. Задаци истраживања

У складу са одређеним предметом и дефинисаним циљем истраживања поставили смо следеће истраживачке задатке:

1. Сагледати место и функцију наведеног уџбеника у наставној пракси.
2. Испитати ставове предавача српског као страног језика о функционалности наведеног уџбеника у наставној пракси.

5 Сва издања забележена у електронском каталогу НБС биће пописана у изворима на крају рада.

6 Примера ради, представљајући издање уџбеника из 1995. године, Весна Ломпар (1995: 181) истиче да су измене „настале, поред осталог, и као последица промена на политичкој и историјској карти Европе после пада Берлинског зида”.

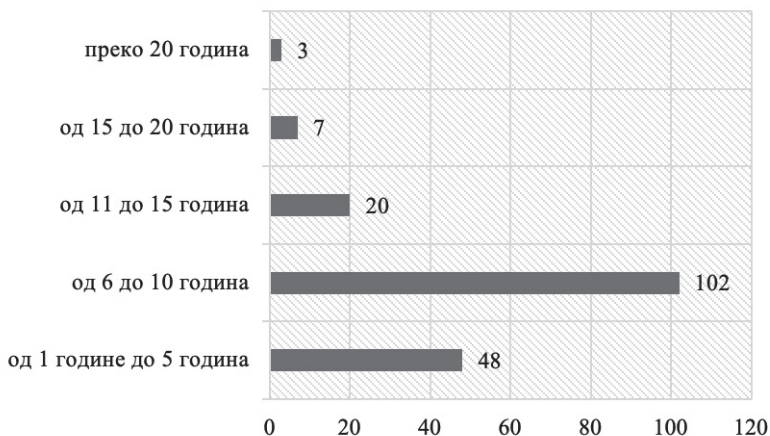
7 „Лако се може десити да овај уџбеник *преживи* још коју деценију” (Брборић, 2014: 603).

2.3. Методе, технике, инструменти и узорак истраживања

У складу са одређеним предметом, циљем и задацима истраживања коришћена је дескриптивна метода са техником анкетирања. Као истраживачки инструмент коришћен је специјално дизајнирани упитник (скр. УСЈСБЂ – *О уџбенику Српски језик за странце Боже Ђорића*).⁸ Инструмент је подељен на два дела. Први део инструмента чини упитник који је намењен прикупљању основних социодемографских података о испитаницима – пол, образовање и искуство. Други део инструмента истраживања чини 14 питања, и то: 11 питања отвореног типа, односно 3 питања затвореног типа. Узорак истраживања представљали су одговори сто осамдесет предавача, окупљених у групи на Фејсбуку под називом „Српски језик за странце: група за предаваче”. Истраживање је реализовано средином септембра 2023. године.

3. Анализа резултата истраживања

Анализа прикупљених података нам је показала велико интересовање предавача српског као страног језика у вези са реализацијом истраживања о месту и улози уџбеника *Српски језик за странце* професора Боже Ђорића. Наиме, ниједно претходно објављено истраживање реализовано путем анкете у заједници „Српски језик за странце: група за предаваче” није окупило 180 заинтересованих наставника. Учесници истраживања су предавачи са неједнаким радним искуством у настави српског као страног језика (в. Слику 1). Највећи број предавача поседује искуство рада у настави српског као страног језика од шест до десет година – 102 (56,67%), нешто мањи број предавача од једне године до пет година – 48 (26,67%), односно радно искуство од једанаест до двадесет година – 20 (11,11%). Веома је мали удео оних који имају искуство од петнаест до двадесет година – 7 (3,89%) и оних са преко двадесет година искуства – 3 (1,67%).

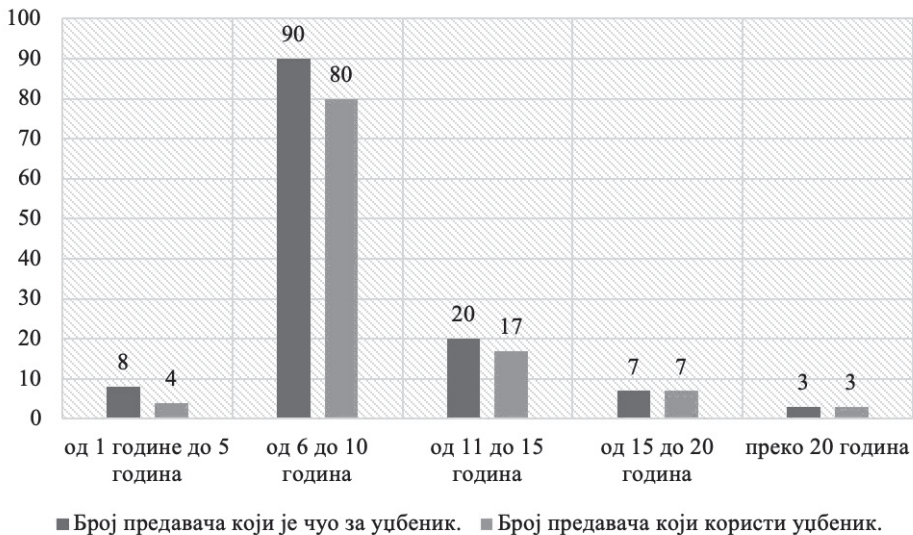

Слика 1. Радно искуство у настави српског као страног језика

8 Упитник је доступан на следећој веб-адреси: <http://skr.rs/zibs>.

Анализа резултата истраживања нам је пружила врло интересантне податке о месту уџбеника Боже Ђорића у савременој настави српског као страног језика. Наиме, од укупног броја испитаника (180) чак 128 (71,11%) предавача је чуло за уџбеник *Српски језик за странце*, а 111 (61,66%) га редовно користи у настави. Највећи број предавача који уџбеник користи у настави има више од пет година искуства (в. Сliku 2), и то: од шест до десет година – 80 (78,43%), од једанаест до петнаест година – 17 (85%), преко петнаест година – 10 (100%). Наведени подаци нам указују да уџбеник највише користе искуснији предавачи српског као страног језика, док се наставници-почетници радије одлучују за неки од уџбеника публикованих у последњих петнаестак година.

Слика 2. Број предавача који је чуо за уџбеник и број предавача који га користи

Наставници који уџбеник користе у наставној пракси поседују штампану верзију уџбеника, коју, у случају рада путем интернета, претварају помоћу модерних средстава комуникације у пе-де-еф документ и достављају својим ученицима. Највећи број предавача поседује прва издања уџбеника: из 1985. године – 45 (40,54%), односно из 1989. године – 35 (31,53%). Остали предавачи поседују издања из: 1995. године – 10 (9,01%), 2005. године – 15 (13,51%), односно 2008. године – 6 (5,41%). Међутим, изузетно је важно поменути да је анализа прикупљених података показала да се разликује начин на који га предавачи користе у пракси. Наиме, за 32 предавача (28,32%) уџбеник је примарно средство рада, док 79 предавача (71,17%) наведено наставно средство користи као допуну неког од новопубликованих уџбеника ради обезбеђивања довољне количине материјала за увежбавање обрађених садржаја (в. Сliku 3). Предавачи који на тај начин употребљавају уџбеник Боже Ђорића као примарно наставно средство користе уџбеник: *Реч по реч* (Институт за стране језике) – 33

(41,77%), *Научимо српски 1* (Филозофски факултет у Новом Саду) – 15 (18,99%), *Учимо српски 1* (Азбукум) – 14 (17,72%), *Корак по корак* (Корнет) – 7 (8,86%) или неки други уџбеник – 10 (12,66%).⁹

Слика 3. Начин коришћења уџбеника *Српски језик за странце* Боже Ћорића

Предавачи који уџбеник користе као примарно наставно средство сматрају да је главни квалитет његова систематичност и поступност у представљању градива¹⁰ („Уџбеник Б. Ћосића странце упознаје са основама српског језика кроз представљање одговарајућих садржаја у виду једнаких целина, због чега сматрам да је врло функционалан у настави”):¹¹

Књига је конципирана тако да има двадесет лекција и да свака лекција има по четири дела који су у књизи били означени словима: А, Б, Ц, Д. Део А доноси основни текст лекције, и он тематски одређује целу лекцију. Овде се уводе нове лексичке и граматичке јединице које прати и остатак лекције, најчешће је он био дат у дијалогу, али је било и причања, и претпричавања и описивања. Други део лекције, део Б, увек је најкраћи и у њему се указује на граматичка правила [...]. Део Ц доноси вежбања која су у складу с основним текстом лекције у њему се инсистира на употреби новог лексичког и граматичког материјала, оног који се налази у делу А. (Брборић, 2014: 597)

Такође, квалитети уџбеника су: садржајност и прилагођеност могућностима ученика¹² („Уџбеник садржи мноштво лекција прилагођених могућностима

⁹ Говорећи о квалитету уџбеника у настави српског као страног језика, Александар Новаковић (2022: 125) могућност комбиновања различитих уџбеника види као оправдану наставну стратегију у циљу превазилажења потешкоћа проузрокованих препознатим недостацима актуелних уџбеника.

¹⁰ Наведену особину уџбеника посебно је истакао Првослав Радић (1985: 232) у свом приказу: „Једна од значајних особености овога уџбеника је у његовој систематичности и уопште методолошком приступу”.

¹¹ С обзиром на чињеницу да се коментари испитаника садржински поклапају, у заградама су наведени репрезентативни примери коментара учесника истраживања.

¹² „Основни текстови који су заступљени у уџбенику по својој тематској оријентацији обухватају свакодневне

ученика”; „Иако публикован пре објављивања дескриптора, уџбеник обрађује мноштво тема предвиђених за изучавање на почетном нивоу”; „Текстови су прилагођени свакодневним животним потребама ученика”¹³ логичка организација („Од почетка до краја уџбеника садржаји су хоризонтално повезани”, „Потоње лекције се садржински повезују са претходним”)¹⁴ и присуство дидактичко-методичке апаратуре („Осим граматичких и лексичких садржаја, уџбеник садржи и мноштво занимљивости, ревизија, фотографија, илустрација, табеларних приказа и речник¹⁵; све то доприноси увећању степена његове функционалности”). Посебан квалитет дидактичко-методичког обликовања у вези је са постојањем мноштва разноврсних вежбања и задатака („Уџбеник садржи разноврсна и корисна вежбања којима странци могу усавршити српски језик”; „Задаци су занимљиви, функционални и у потпуности покривају обрађене садржаје”). У вези са тим, Првослав Радић (1985: 232), писац првог приказа овог уџбеника, истиче: „Грамматичка вежбања представљају посебну вредност уџбеника. Њихова бројност (око хиљаду) и разноврсност омогућују ученицима да непрестано упознају и савлађују структурне особености српскохрватског језика без посебних граматичких објашњења”. Зато предавачи који га користе као додатни уџбеник у свом наставном процесу сматрају да њихова разноврсност и постојање више ревизија градива представљају главни квалитет уџбеника *Српски језик за странце* („Уџбеник представља праву ризницу задатака, радних налога и питања неопходних за увежбавање програмских задатака”; „Богат је задацима за савладавање садржаја на почетном нивоу”; „Омогућава брзо увежбавање програмских садржаја захваљујући већем броју функционалних задатака”):

После сваке четврте лекције у посебном делу названом *Грамматика, ревизија, варијације, тест* даје се сумаран преглед основних граматичких категорија које су заступљене у градиву претходне четири лекције (нпр. сингулар, плурал, деклинација, конјугација, компарација, алтернације, глаголски вид итд.). (Радић, 1985: 231)

Предавачи који не користе уџбеник у наставној пракси сматрају да уџбеник не одговара потребама ученика у XXI веку због: 1. неаутентичности текстова („Текстови не подржавају стварноживотну праксу”), 2. неприлагођеног

ситуације које су ученику представљене најчешће кроз праћење живота једне градске породице” (Радић, 1985: 232).

13 Весна Ломпар (1995: 179) истиче да је уџбеник намењен „полазницима почетног (I–XIII лекције) и средњег курса (XIII–XX лекције)”.

14 „Већина ових методских јединица јавља се, међутим, и иза својих матичних лекција током читаваог уџбеника, што ученицима омогућује да непрестано обнављају градиво научено у претходним лекцијама. Тиме се губи свака оштра граница међу лекцијама, а вероватноћа да ученици интензивније прелазе на активно знање језика постаје већа” (Радић, 1985: 232).

15 У каснијим издањима уџбеника речник је садржао више од две хиљаде акценатованих примера.

ликовно-графичког уређења уџбеника¹⁶ које „одговара уџбеницима из прошлог века” („Није практичан, делује застарело у сваком смислу, готово сви други уџбеници су боље састављени”; „Лоше је што се базира на дрил вежбањима, а примери су непримерени за почетни ниво знања и неупотребљиви у пракси”)¹⁷ и 3. неприлагођености самосталном коришћењу у пракси („Ученици не могу самостално да користе уџбеник и увек се ослањају на помоћ наставника”). У вези са последњим, Весна Ломпар (1995: 179) раније је објаснила да је уџбеник конципиран тако да „подразумева учење уз наставника, јер су одређени граматички проблеми дати више као подсетник, а за детаљније информације потребна су усмена објашњења на самом часу”.

4. Уместо закључка

Уџбеник *Српски језик за странце* Боже Ђорића најбољи је показатељ на који начин квалитетан наставни материјал одолева времену и промени захтева у образовном систему. Концепцијски и садржински уџбеник је настао у времену у коме су, након више деценија преданог рада лингвиста, истраживача и наставника-практичара, постављени темељи методике наставе српског као страног језика. Деведесетих година прошлог века уџбеничка продукција је достигла свој врхунац, а објављивањем овог уџбеника званично је отпочела нова ера у систематичнијем и организованијем приступу поучавању српског као страног језика. Међутим, уџбеник је надживео „своје време” и деценијама био коришћен као основни наставни материјал у центрима за учење српског као страног језика, приватним школама, али и на многобројним универзитетима и славистичким катедрама широм Републике Србије. Резултати спроведених истраживања показали су нам да се уџбеник користи и дан-данас. Тачније, иако је доживео најмање девет издања, уз минималне измене, представља наставни материјал који предавачи српског као страног језика цене и радо користе. Додуше, већина предавача то чини на нешто другачији начин од оног који је то био непосредно након његовог објављивања; уместо као примарно средство рада (и подучавања), предавачи уџбеник препознају као допуну новопубликованих уџбеника које одликује нешто савременије дидактичко-методичко обликовање. И поред тога, као његове квалитете истичу: 1. систематичност и поступност у представљању градива, 2. прилагођеност текстова могућностима ученика, 3. присуство разноврсних садржаја и 4. њихову логичку организацију. Анализа резултата истраживања нам је такође показала да је професор Вељко Брборић био у потпуности у праву када је пре тачно десет година предвидео да ће уџбеник још деценијама трајати. Уколико би се извршила одговарајућа подешавања дидактичко-методичке апаратуре и, пре свега, графичко-симболичког уређења уџбеника, верујемо да би могао поново постати примарно наставно средство у

16 „Верујемо да ће овај уџбеник и даље трајати, али бисмо волели ако би био технички поправљен, илустративно обогаћен и модернизован, у складу с новим временом и реалним потребама корисника.”

17 Иако је уџбеник доживео одговарајуће модификације, ликовно-графичког уређење није прилагођено савременим настојањима у уџбеничкој продукцији.

подучавању странаца српском језику. Док се то не буде десило, остаје нам да се дивимо далековидој замисли и методичком знању његовог аутора, а уџбеник користимо на начин на који нам се чини најподеснијим у сопственој наставној пракси.

Литература

- Брборић, В. (2014). Књига која траје: (уџбеник *Српски за странце* Боже Ћорића). *Српски језик*, 19, 595–604.
- [Brborić, V. (2014). Knjiga koja traje: (udžbenik *Srpski za strance* Bože Ćorića). *Srpski jezik*, 19, 595–604]
- Ломпар, В. (1995). Божо Ћорић: *Српски за странце*. *Књижевност и језик*, 43(3/4), 179–181.
- [Lompar, V. (1995). Božo Ćorić: *Srpski za strance*. *Književnost i jezik*, 43(3/4), 179–181]
- Новаковић, А. (2022). *Уџбенички комплет у настави српског као страног језика*. Ниш: Филозофски факултет.
- [Novaković, A. (2022). *Udžbenički komplet u nastavi srpskog kao stranog jezika*. Niš: Filozofski fakultet]
- Оташевић, Ћ. (2014). Приручници за наставу српског језика као страног. *Лингвистичке актуелности*, 25, 21–30.
- [Otašević, Đ. (2014). Priručnici za nastavu srpskog jezika kao stranog. *Lingvističke aktuelnosti*, 25, 21–30]
- Радић, П. (1985). Божо Ћорић: Српскохрватски језик за странце 1. *Књижевни језик*, 14(4), 230–234.
- [Radić, P. (1985). Božo Ćorić: *Srpskohrvatski jezik za strance 1*. *Književni jezik*, 14(4), 230–234]
- Бугарски, Р. (1984). Pregršt pitanja o srpskohrvatskom kao stranom jeziku. U P. Vučković (ur.), *Okrugli sto „Srpskohrvatski jezik kao strani”* (str. 17–22). Beograd: Institut za strane jezike.
- Dimitrijević, N. (1984). Uslovi modernizacije srpskohrvatskog jezika kao stranog. U P. Vučković (ur.), *Okrugli sto „Srpskohrvatski jezik kao strani”* (str. 34–40). Beograd: Institut za strane jezike.
- Gačić, Z. (1986). Kako poboljšati motivaciju naših polaznika. U P. Vučković (ur.), *Naučni skup „Nastava srpskohrvatskog jezika kao stranog”* (str. 141–145). Beograd: Institut za strane jezike.
- Marojević, R. (1986). Teorijsko–metodološka pitanja nastave srpskohrvatskog jezika kao stranog. U P. Vučković (ur.), *Naučni skup „Nastava srpskohrvatskog jezika kao stranog”* (str. 34–37). Beograd: Institut za strane jezike.

Извори

- Ћорић 1985: Ћорић, В. (1985). *Српскохрватски за странце 1*. Beograd: MSC.
- Ћорић 1987: Ћорић, В. (1987). *Српскохрватски за странце 1*. Beograd: MSC.

- Ćorić 1989: Ćorić, B. (1989). *Srpskohrvatski za strance*. Beograd: MSC.
Ćorić 1990: Ćorić, B. (1990). *Srpskohrvatski za strance*. Beograd: MSC.
Ćorić 1995: Ćorić, B. (1995). *Srpski za strance*. Beograd: MSC.
Ćorić 1997: Ćorić, B. (1997). *Srpski za strance*. Beograd: Čigoja štampa.
Ćorić 2002: Ćorić, B. (2002). *Srpski za strance*. Beograd: Čigoja štampa.
Ćorić 2005: Ćorić, B. (2005). *Srpski za strance*. Beograd: Čigoja štampa.
Ćorić 2006: Ćorić, B. (2006). *Srpski za strance*. Beograd: Čigoja štampa.

Aleksandar M. Novaković

Summary

BOŽO ĆORIĆ'S SERBIAN LANGUAGE FOR FOREIGNERS IN TEACHING PRACTICE AT THE BEGINNING OF THE 2020S

The subject of this paper is the analysis of the current status of Božo Ćorić's textbook *Serbian Language for Foreigners* in teaching practice, with the aim of providing a clearer picture of its position and role among teachers of Serbian as a foreign language at the beginning of the third decade of the 21st century. We used a descriptive method with a survey technique. One hundred and eighty teachers, all of them members of the Facebook community "Serbian Language for Foreigners: Teachers' Group", took part in the research. The analysis of the collected data showed that 111 teachers (61.66%) regularly use the abovementioned textbook in their classes, recognizing its qualities: 1. systematic and sequential presentation of the material, 2. adaptability of the texts to the students' abilities, 3. presence of diverse content, and 4. its logical organization. However, most of them use the textbook in a way that slightly differs from how it was used immediately after its publication – instead of using it as the primary teaching tool, the teachers view this manual as a supplement to newly published textbooks, which are characterized by a somewhat more modern didactic and methodological design. Those who do not use it in their classes either have less than five years of experience or consider the textbook to be outdated in terms of didactic and graphic design.

Key words:

Serbian as a foreign language, textbooks, *Serbian language for foreigners*, Božo Ćorić, teaching practice

<https://doi.org/10.18485/analiff.2024.36.1.10>

811.111'276

37.091.3::811.111

Test akademskog vokabulara u univerzitetskoj nastavi engleskog jezika struke

Danijela D. Đorđević*

Univerzitet u Beogradu, Poljoprivredni fakultet, Kabinet za strane jezike

 <https://orcid.org/0000-0002-8804-4037>

Katarina O. Lazić

Univerzitet u Beogradu, Šumarski fakultet, Katedra opštih predmeta

 <https://orcid.org/0009-0009-3889-6352>

Ključne reči:

opšti akademski vokabular,
akademski vokabular struke,
testiranje vokabulara,
engleski jezik struke,
engleski jezik za akademske namene

Apstrakt

Ova studija daje uvid u rezultate testiranja akademskog vokabulara u nastavi engleskog jezika struke na dva fakulteta. Glavni ciljevi istraživanja su da se ispita napredovanje u savladavanju akademskih termina tokom kursa engleskog jezika struke na ovim fakultetima, eventualna razlika u tom napredovanju zavisno od discipline, kao i uticaj jezičke kompetencije na rezultate testa. Ispitanike su činili studenti osnovnih studija Poljoprivrednog i Šumarskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, koji pripadaju grupama mešovitog znanja na kursu engleskog jezika struke, a koji su uradili test akademskog vokabulara na početku i kraju semestra. Rezultati testova pokazuju ograničeno napredovanje studenata tokom kursa, razlike u napretku zavisno od discipline, odnosno studijskog programa, i uticaj nivoa predznanja engleskog jezika na rezultate. Ovakvi nalazi impliciraju potrebu da se tekstovi i prateća vežbanja kursa preispitaju i prilagode potrebama studenata, dok takođe sugerišu da u okviru univerzalnog akademskog diskursa postoji retorička praksa karakteristična za analizirane discipline. Osim toga, rezultati potvrđuju korelaciju između jezičke kompetencije i poznavanja akademskog vokabulara. (примљено: 2. јуна 2023; прихваћено: 7. новембра 2023)

<https://analifil.bg.ac.rs>

1. Uvod

Učenje novih reči i izraza, bilo akademskih ili stručnih, zauzima važno mesto u nastavi stranih jezika struke na univerzitetskom nivou. Bilo da se radi o naučnim radovima, udžbenicima ili javnim izlaganjima, akademski vokabular predstavlja bitan segment koji je potrebno da studenti savladaju. Stoga je značajno da se studenti od samog početka studiranja upoznaju sa akademskim vokabularom sa kojim će se sretati i na maternjem i na stranom jeziku tokom celokupnog studiranja, ali i kasnije, posebno ukoliko budu odlučili da nastave da se bave naučnim radom.

Postoje različiti izvori koji se bave pitanjem akademskog vokabulara i njegovim definisanjem (npr. Baumann/Graves, 2010; Coxhead, 2021). U literaturi se pored naglašavanja važnosti akademskog vokabulara i različitih lista/podlista akademskih reči (npr. Coxhead, 2000; Gardner/Davies, 2014) navodi i važnost testiranja istog (npr. Masrai/Milton, 2018; Pecorari et al., 2019). Naime, nastavnici sami mogu napraviti raznovrsne testove/zadatke kojima će testirati poznavanje i usvajanje akademskog vokabulara studenata, ili mogu koristiti već napravljene testove (npr. City University of Hong Kong, n.d). Ovo je od velikog značaja, jer se na taj način može pratiti napredak studenata, pa se čak i tokom jednog semestra mogu uočiti prednosti i nedostaci podučavanja, i doći do smernica za buduće časove, ispitati da li je potrebno da se uvedu neke novine, poput češće provere napretka, ili možda osmisliti aktivnosti koje su ciljano usmerene na vežbanje akademskog vokabulara, kao što su debate, diskusije ili neki pismeni zadaci.

Imajući sve navedeno u vidu, izvršeno je testiranje poznavanja ovog vokabulara kod studenata, a glavni ciljevi ovog istraživanja su da se ispita da li studenti napreduju u poznavanju akademskih termina po završenom kursu engleskog jezika struke, da li se po završenim kursevima po upotrebi akademskih termina razlikuju studenti Šumarskog i Poljoprivrednog fakulteta, kao i da se ispita korelacija između njihovog predznanja engleskog jezika i upotrebe akademskih termina.

2. Pregled literature

2.1. Akademski vokabular i testiranje

Postoji veliki broj studija koje su do sada istraživale različite liste i testove akademskog vokabulara. Jedna od njih (Gardner, 2018), koja ističe ideju o postojanju osnovnog ili jezgrogvog vokabulara (engl. *core vocabulary*), za taj skup reči navodi da povezuje niz disciplina kao što su obrazovanje, medicinske nauke i istorija, dok sugeriše da je prepoznavanje reči koje pripadaju tom vokabularu od velikog značaja, jer kasnije omogućava pravilnije aplikacije koje mogu pomoći u podučavanju. Primer takve aplikacije je dinamični interfejs (Davies, 2014), gde je u okviru korpusa savremenog američkog engleskog jezika COCA (engl. *Corpus of Contemporary American English*) integrisana i lista akademskih reči. Na osnovu ove liste, Pecorari i dr. (Pecorari et al., 2019) su prečistili termine i kreirali test (City University of Hong Kong, n.d.) koji je korišćen i u našem istraživanju. Činjenica da se testirani pojmovi veoma razlikuju po indeksu lakoće (engl. *facility index*) sugeriše da test može dovesti u nepovoljan položaj polagače različitih sposobnosti, ili one koji pripadaju

drugačijim kontekstima (Pecorari et al., 2019: 67). Autori testa takođe smatraju da postoji mogućnost da na rezultate testa utiče L1 polagača, s obzirom na to da, na primer, romanski jezici sadrže veći broj pojmova grčkog i latinskog porekla u odnosu na germanske, pa bi ovaj test za izvorne govornike tih jezika mogao biti lakši.

Kada je u pitanju bila provera znanja akademskih termina sa liste akademskih reči Kokshed (Coxhead, 2000), istraživanje koje su sproveli Sulejman i dr. (Sulaiman et al., 2018) u Maleziji pronalazi značajne razlike u poznavanju akademskih termina kod studenata različitih studijskih programa, kao što su ekonomija i menadžment, medicina i strani jezici, dok takođe utvrđuje i da studenti različitog predznanja pokazuju drugačije znanje kada su ovi termini u pitanju.

2.2. Opšti i akademski vokabular struke

Neosporno je da postoji univerzalni akademski vokabular koji povezuje sve naučne delatnosti, a koji se upotrebljava pri iznošenju stavova, razmatranju relacija, iskazivanju slaganja i neslaganja, kao i prilikom citiranja i navođenja izvora. Studentima svih disciplina je potreban ovaj vokabular kako bi se jasno i lako sporazumevali, a to su prepoznali kreatori lista univerzalnih akademskih termina.

Ipak, brojne studije ističu činjenicu da u akademskom govoru i pisanju svake naučne oblasti, pored termina koji se preklapaju sa terminima drugih oblasti, postoji i stručna terminologija koja je svojstvena isključivo toj disciplini. Hajland i Ce (Hyland/Tse, 2007) smatraju da je zamisao o postojanju univerzalnog akademskog vokabulara dopadljiva, ali da svaka disciplina u praksi koristi drugačije retoričke resurse, što dovodi u pitanje podelu na akademski i stručni vokabular. Rešenje vide u postojanju kontinuuma u kome se termini kreću od onih koji su karakteristični samo za disciplinu do onih koji se javljaju u većem broju njih. Ova studija ističe da termini sa ispitivane liste akademskih reči čine samo 10,6% njihovog korpusa, kao i da se reči: „ponašaju različito u različitim disciplinama kada su u pitanju opseg, učestalost, kolokacije i značenje”¹ (Hyland/Tse, 2007: 235). Iako smatraju da liste akademskih termina mogu biti dobre polazne osnove za savlađivanje akademskog rečnika, ovi autori nalažu da se uzmu u razmatranje specifične norme i prakse koje su karakteristične za datu oblast.

U studiji koju su sproveli Ha i Hajland (Ha/Hyland, 2017), autori predlažu metod koji meri stepen tehničnosti reči koje pripadaju engleskom akademskom vokabularu, dok reči u višim tehničkim kategorijama imaju specijalizovana značenja vezana za datu disciplinu. Autori predlažu da se njihov model koristi za procenu reči u različitim disciplinama i smatraju da bi istraživanja akademskog vokabulara trebalo da se kreću u pravcu definisanja repertoara reči na listama akademskog vokabulara specifičnim za određene discipline.

Taunsend i Kirnan (Townsend/Kiernan, 2015) se bave pitanjem kako identifikovati reči koje su vredne učenja u akademskom vokabularu. U tom smislu, odvajaju opšti akademski vokabular, koji se koristi učestalo u nizu disciplina, od

1 "behave in different ways across disciplines in terms of range, frequency, collocation, and meaning" (Hyland/Tse, 2007: 235).

reči karakterističnih za određenu disciplinu koje se prevashodno koriste u njoj. Ova studija skreće pažnju čitalaca na perspektivnu aplikaciju *Alat za reči i fraze* (The Word and Phrase Tool, n.d.) kojom studenti mogu da analiziraju tekst dok ga pišu i istraže kako da koriste opšti akademski vokabular i rečnik svojstven disciplini kojom se bave. Osim što ovaj alat razvija svest studenata o rečima, što je bitna komponenta učenja vokabulara, ovakve aplikacije omogućavaju predavačima da naprave izbor reči koje su vredne pažnje i olakšavaju razumevanje.

Istraživanje koje su sproveli Martinez i dr. (Martínez et al., 2009) ispituje upotrebu akademskog vokabulara u oblasti poljoprivrede. Nalazi ove studije skreću pažnju na ograničenu upotrebu vokabulara sa liste akademskih reči Kokshed (Coxhead, 2000) u tekstovima iz oblasti poljoprivrede, jer se od 570 porodica reči sa te liste u ovom štivu javilo tek njih 92. Osim toga, mnogi termini koji u tekstovima poljoprivrede imaju stručno značenje smatraju se rečima opšte upotrebe, dok one često predstavljaju akademski vokabular.

Test akademskog vokabulara koji je korišćen u našem istraživanju napravljen je na osnovu liste akademskog vokabulara koju su sastavili Gardner i Dejvis (Gardner/Davies, 2014), a Darant (Durrant, 2016) je istražujući upotrebu termina sa te liste utvrdio da, mada ona može biti korisna kao polazna osnova za studentsko pisanje, ne uzima u obzir značajne varijacije koje se mogu javiti među disciplinama. Čak polovina reči sa ove liste beleži retku upotrebu, što sugeriše da je obuhvat akademskog vokabulara koji se zapravo koristi značajno manji. Ova studija preporučuje da se podučavanje vokabulara prilagodi disciplini kako bi se odgovorilo specifičnim zahtevima struke.

2.3. Akademski vokabular i nivo znanja engleskog jezika

Studija koju su sproveli Skjelde i Kokshed (Skjelde/Coxhead, 2020) ukazuje na tesnu povezanost između poznavanja akademskog vokabulara i nivoa znanja, odnosno ocena na kursu engleskog jezika kod norveških učenika. Delovi verzije 1 i 2 testa vokabulara (engl. *Vocabulary Language Test – VLT*) (Nation, 1990; Schmitt et al., 2001) koji se odnose na akademski vokabular, podeljeni su grupi od 134 norveška srednjoškolca, a pokazalo se da su rezultati testova u statistički potvrđenoj korelaciji sa ocenama iz engleskog jezika, što ukazuje na to da se poznavanje akademskog vokabulara može smatrati validnim prediktorom ocena.

Još jedna studija koja se bavi ispitivanjem odnosa između receptivnog i produktivnog znanja vokabulara i opšteg znanja engleskog jezika je istraživanje Mohd Nasir i dr. (Mohd Nasir et al., 2017), koje je testiralo receptivno i produktivno znanje vokabulara na uzorku od 136 studenata Fakulteta za arhitekturu, planiranje i geodeziju u Maleziji. Iz rezultata regresione analize je zaključeno da studenti višeg nivoa znanja imaju veći repertoar vokabulara, kao i da se učinak studenata na testu vokabulara može koristiti kao prediktor njihovog nivoa znanja engleskog jezika.

Paribakht i Veb (Paribakht/Webb, 2016) ispituju zastupljenost pojmova sa Liste akademskog vokabulara (Coxhead, 2000) u testovima engleskog jezika za prijem na kanadske univerzitete i pronalaze malu negativnu korelaciju između te

zastupljenosti i rezultata testa popunjavanja praznina. Zastupljenost pojmova sa Liste akademskog vokabulara u odlomcima je bila konstantna i značajna, iako ispod nivoa zastupljenosti u akademskim tekstovima, a zaključeno je da bi bilo logično da test koji se koristi za prijem na univerzitet obuhvati tekstove koji su u leksičkom smislu reprezentativni u odnosu na one sa kojima će se studenti susresti tokom studija.

Iako hipoteza o opterećenju učešćem (Hulstijn/Laufer, 2001) pretpostavlja da pisanje rečenica i sastava uz upotrebu novih ciljnih reči dovodi do sličnog napretka u njihovom usvajanju, studija Silva i dr. (Silva et al., 2021) je ne potvrđuje, jer u njoj pisanje rečenica donosi veći napredak u usvajanju ciljnog vokabulara od pisanja sastava. Ovi autori beleže bolji napredak u poznavanju dubine i širine akademskog vokabulara kod učenika koji su pisali rečenice u odnosu na one koji su pisali sastav, te zaključuju da je pisanje eseja pomoću ciljnih reči povećalo kognitivni napor, ali usporilo pisanje. Stoga preporučuju pisanje rečenica na času, a sastava kao aktivnost za rad kod kuće.

Važna studija koja istražuje akademski vokabular na našem podneblju je rad autorki Durbabe i Vučo (Дурбаба/Вучо, 2016), u kom autorke ističu neophodnost sastavljanja akademskog rečnika srpskog jezika za potrebe opšteg i visokoškolskog obrazovanja. Takođe, Đorđević i Lazić (Ђорђевић/Лазих, 2022) se u svom nedavnom istraživanju usredsređuju na značaj akademskog vokabulara na master akademskim studijama, i pronalaze statistički značajnu korelaciju između predznanja engleskog jezika i pravilnog korišćenja akademskih termina, dok se u zaključku statistički bolji rezultati studenata najboljeg predznanja objašnjavaju i njihovom sposobnošću da primene leksičku inferenciju kada donose zaključke o značenju akademskih termina.

2.4. Leksička inferencija u učenju vokabulara

Niz dosadašnjih istraživanja skreće pažnju čitalaca na specifične veštine studenata sa dobrim predznanjem engleskog jezika koje bi mogle uticati na to da se studenti višeg nivoa znanja engleskog jezika izdvoje boljim rezultatima.

Još 1984. godine Hejns (Haynes, 1984) utvrđuje da predznanje jezika bitno utiče na dokučivanje značenja nepoznatog vokabulara posredstvom inferencije, što je „korišćenje širokog spektra nagoveštaja – jezičkih i nejezičkih – kako bi se pogodilo značenje kada učenik ne zna sve reči”² (Oxford, 1990: 47). Rid (Read, 2000) veruje da je leksička inferencija jedna od značajnijih strategija u učenju reči, jer usled dubljeg procesuiranja informacija iz teksta utiče na to da čitalac u celini bolje razume ono što je napisano. Akpinar (2013) kod turskih studenata koji uče engleski jezik kao strani istražuje šta je to što studenti primenjuju u praksi kako bi pogodili značenje nepoznate reči, a Alahmadi i Folc (Alahmadi/Foltz, 2020) kod studenata koji su izvorni govornici arapskog jezika porede učenje vokabulara prevođenjem i putem inferencije koja, po njima, zavisi i od poznavanja te strategije.

2 “using a wide variety of clues – linguistic and nonlinguistic – to guess the meaning when the learner does not know all the words” (Oxford, 1990: 47).

U odeljcima koji slede dajemo pregled istraživačkih pitanja i hipoteza i opis našeg istraživanja koje se nadovezuje na dosadašnje studije usredsređujući se na grupe studenata poljoprivrede i šumarstva, mešovitog predznanja engleskog jezika, kojima je srpski jezik maternji.

3. Metodologija istraživanja

3.1. Istraživačka pitanja i hipoteze

Glavni ciljevi našeg istraživanja ogledaju se u sledećim istraživačkim pitanjima i hipotezama:

Pitanje 1: Da li studenti nakon završenog jednosemestralnog kursa engleskog jezika struke na Poljoprivrednom i Šumarskom fakultetu Univerziteta u Beogradu napreduju u poznavanju akademskih termina?

H1: Nakon završenog kursa engleskog jezika struke studenti će napredovati u poznavanju akademskih termina.

Hipoteza 1 pretpostavlja da udžbenička literatura koja se obrađuje u okviru kurseva engleskog jezika struke na fakultetima, sastavljena iz originalnih tekstova naučno-istraživačkih članaka, lekcija iz univerzitetskih udžbenika i stručnih knjiga, sadrži dovoljan broj reči koje spadaju u Oksfordski leksikon frazalnih akademskih reči (engl. *Oxford Phrasal Academic Lexicon*), ili kraće reči iz kategorije OPAL, pa se stoga očekuje da će studenti obrađujući ove tekstove u toku kursa napredovati u poznavanju akademskih termina.

Pitanje 2: Da li po završenom kursu engleskog jezika struke na fakultetu postoji razlika u poznavanju akademskih termina između studenata dva srodna fakulteta iz grupacije biotehničkih, odnosno Poljoprivrednog i Šumarskog fakulteta?

H2: Studenti šumarstva i poljoprivrede će pokazati različito poznavanje akademskih termina po završetku kursa engleskog jezika struke.

Hipoteza 2 proističe iz studije koju su sproveli Hajland i Ce (Hyland/Tse, 2007), a koja sugerise da su liste akademskog vokabulara, na osnovu kojih se vrši i testiranje poznavanja akademskih termina, previše uopštene.

Pitanje 3: Da li postoji korelacija između studentskog predznanja engleskog jezika i poznavanja akademskih termina?

H3: Studenti različitog predznanja će po završenom kursu engleskog jezika struke pokazati različito poznavanje akademskih termina.

Predviđanje hipoteze 3 proističe iz nalaza studije autorki Đorđević i Lazić (Ђорђевић/Лазич, 2022) koja pronalazi korelaciju između studentskog predznanja engleskog jezika i pravilne upotrebe akademskih termina kod studenata master studija Poljoprivrednog fakulteta u Beogradu. U ovoj studiji se proverava da li ista pretpostavka važi i za studente osnovnih studija. Osim toga što je donekle očekivano da studenti boljeg opšteg predznanja engleskog jezika pokažu bolje poznavanje akademskih termina, ovim studentima se pripisuje i bolje korišćenje strategija u učenju, kao što je leksička inferencija, odnosno izvođenje značenja nepoznatih reči iz konteksta.

3.2. Opis istraživanja

Istraživanje je sprovedeno na Poljoprivrednom i Šumarskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, u drugom semestru akademske 2021/2022. godine. Ispitanici su bili studenti prve godine (34 studenata) studijskih programa Biljna proizvodnja (moduli: Ratarstvo i povrtarstvo, Voćarstvo i vinogradarstvo, Hortikultura, Upravljanje zemljištem i vodama), Zootehnika, Biotehnički i informacioni inženjering, Zaštita životne sredine u proizvodnji hrane i Fitomedicina Poljoprivrednog fakulteta, kao i studenti prve godine (78 studenata) studijskih programa Šumarstvo sa zaštitom prirode i Ekološki inženjering u zaštiti vodnih i zemljišnih resursa Šumarskog fakulteta. Studenti su testove uradili dobrovoljno i bili su obavešteni da će se rezultati koristiti u naučne svrhe, ali da njihov identitet neće biti otkriven. Oni su na početku semestra uradili ulazni test (engl. *placement test*) kako bi se odredio njihov nivo poznavanja engleskog jezika. Prema rezultatima ovog testa, studenti su podeljeni u sledeće grupe: grupa I – najniži nivo znanja A1/A2, grupa II – srednji nivo B1/B1+ i grupa III – najviši nivo B2/C1 i C1/C2.

U toku nastave su za učenje vokabulara korišćeni udžbenički tekstovi koji su sadržali akademske termine sa različitih listi akademskog vokabulara. S obzirom na to da ove liste predstavljaju dekontekstualizovane izvore, studenti njima nisu bili direktno izlagani. Smatrali smo da od toga može biti efikasnije učenje akademskih termina u kontekstu, pa su ih studenti najpre sretali u stručnom tekstu, a zatim im je eksplicitno skretana pažnja na njihovu prirodu i značaj. Naime, studenti su u okviru nastave engleskog jezika na oba fakulteta bili upućeni na autentične tekstove kroz koje je bilo predviđeno da se odvija nenamerno usvajanje reči, kao i njihovo eksplicitno učenje kroz prateća vežbanja namenjena savladavanju stručnog vokabulara. Ovi tekstovi se bave različitim stručnim temama, od atoma i molekula, hemijskih veza, ćelija, preko pesticida, bolesti životinja, i precizne poljoprivrede na Poljoprivrednom, odnosno zemljišta, klasifikacije šuma, sadnje, adaptacija biljaka na klimu i odnosa u šumskoj zajednici i tipova erozije na Šumarskom fakultetu. Tekstovi su sadržali različite procenatne akademske termina – prema Oksfordskoj proveri teksta, engl. *Oxford text checker* (Oxford Learner's Dictionaries, n.d.) – koji su se kretali od 24 do 31% (u proseku 27,5%) za tekstove koju su obrađeni na Poljoprivrednom fakultetu, odnosno od 12 do 24% za tekstove koji su obrađeni na Šumarskom fakultetu (u proseku 17,6%).

Napredovanje u poznavanju akademskih termina je mereno tako što su ispitanici uradili prvi test poznavanja akademskog vokabulara na početku, kao i drugi test poznavanja akademskog vokabulara prema Pecorari i dr. (Pecorari et al., 2019) (City University of Hong Kong, n.d.) na kraju semestra. Ovaj test se bazira na listi akademskog vokabulara koju su kreirali Gardner i Dejvis (Gardner/Davies, 2014). Jedno od ograničenja našeg istraživanja je to što pri sagledavanju rezultata testa nije bio uzet u obzir indeks lakoće testiranih reči i njihova frekventnost u akademskom diskursu, pa nekim novim studijama prepuštamo da analizu prodube u tom smeru.

4. Rezultati

Kada su u pitanju testovi akademskog vokabulara, odnosno Test 1 urađen na početku semestra i Test 2 koji su studenti radili na kraju semestra, na oba fakulteta je utvrđena relativno mala razlika u prosečnoj oceni studenata. Dok je na Šumarskom fakultetu Test 1 urađen sa prosečnom ocenom 24,95, na Testu 2 prosečna ocena je bila 20,37, dok su na Poljoprivrednom fakultetu ove vrednosti bile 37,08 na Testu 1 i 35,44 na Testu 2. U daljem toku istraživanja, statističkom analizom pomoću jednofaktorske analize varijanse (ANOVA) i *Post Hoc Tukey's HSD* testa, utvrđeno je da među ovim vrednostima ne postoji statistički značajna razlika. U ANOVA kalkulator su ubačene četiri kolone vrednosti, odnosno prosečne ocene Testa 1 i Testa 2 na Šumarskom fakultetu i prosečne ocene Testa 1 i Testa 2 na Poljoprivrednom fakultetu.

Iako je među određenim kolonama u ovoj analizi postojala statistički značajna razlika ($p < 0,05$; $p < 0,00001$; $F = 13,1814$) (Tabela 1), između rezultata Testa 1 i Testa 2 nije postojala statistički značajna razlika ni na jednom fakultetu, što je utvrđeno poređenjem svake grupe sa svakom putem *Post Hoc Tukey's HSD* testa.

		Rezultati		
<i>Izvor</i>	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	
Između grupa	7112,0249	3	2370,675	$F = 13,1814$
Unutar grupe	26437,9486	147	179,85	
Ukupno	33549,9735	150		

* Vrednost f -odnosa je 13,1814; $p < 0,00001$. Rezultat je značajan pri $p < 0,05$

Tabela 1. Rezultati jednofaktorske analize varijanse ANOVA između rezultata početnog i završnog testa akademskog vokabulara

Međusobno su upoređeni rezultati svake od grupa sa svakom, pri čemu su Test 1 i Test 2 na Poljoprivrednom fakultetu označeni sa T_1 i T_2 , a na Šumarskom fakultetu sa T_3 i T_4 . *Post Hoc Tukey's HSD* test pokazuje da nema statistički značajne razlike između testova rađenih na početku i na kraju semestra ni na Poljoprivrednom ($T_1:T_2$; $Q = 0,44$) ni na Šumarskom fakultetu ($T_3:T_4$; $Q = 2,20$) (Tabela 2).

Poređenje svake grupe sa svakom		HDS _{,05} =8,1760 HDS _{,01} =9,9655	Q _{,05} =3,6751 Q _{,01} =4,4795
T₁:T₂	M ₁ =36,43 M ₂ =35,44	0,99	Q=0,44 (<i>p</i> =,98925)
T₃:T₄	M ₃ =24,95 M ₄ =20,07	4,89	Q=2,20 (<i>p</i> =,40846)

T₁ – Test 1 na Poljoprivrednom fakultetu, T₂ – Test 2 na Poljoprivrednom fakultetu, T₃ – Test 1 na Šumarskom fakultetu, T₄ – Test 2 na Šumarskom fakultetu

Tabela 2. Rezultati *Post Hoc Tukey's HSD* testa za poređenje između početnog i završnog testa akademskog vokabulara na svakom od dva fakulteta

Interesantno je da je u istoj analizi *Post Hoc Tukey's HSD* test pokazao statistički značajno bolju prosečnu ocenu studenata Poljoprivrednog fakulteta i na prvom testu akademskog vokabulara, koji je rađen početkom semestra, i na drugom testu rađenom na kraju semestra, u odnosu na prosečnu ocenu koju su na ovim testovima postigli studenti Šumarskog fakulteta (Tabela 3).

Poređenje svake grupe sa svakom		HDS _{,05} =8,1760 HDS _{,01} =9,9655	Q _{,05} =3,6751 Q _{,01} =4,4795
T₁:T₃	M ₁ =36,43 M ₃ =24,95	11,47	Q=5,16 (<i>p</i> =,00206)
T₂:T₄	M ₂ =35,44 M ₄ =20,07	15,37	Q= 6,91 (<i>p</i> =,00002)

T₁ – Test 1 na Poljoprivrednom fakultetu, T₂ – Test 2 na Poljoprivrednom fakultetu, T₃ – Test 1 na Šumarskom fakultetu, T₄ – Test 2 na Šumarskom fakultetu

Tabela 3. Rezultati *Post Hoc Tukey's HSD* testa za poređenje rezultata početnog i završnog testa između dva fakulteta

Kada je u pitanju podela studenata po nivoima znanja (najniži nivo znanja A1–A2, srednji nivo B1–B1+ i najviši nivo B2/C1 i C1/C2), utvrđeno je da su na Poljoprivrednom fakultetu i Test 1 i Test 2 statistički značajno lošije uradili studenti najnižeg nivoa znanja, dok između srednjeg i najvišeg rezultati nisu bili značajno drugačiji. Ovi rezultati su prikazani u Tabeli 4.

		Rezultati		
<i>Izvor</i>	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	
Između grupa	2087,9734	2	1043,9867	$F=7,96983$
Unutar grupe	4060,7619	31	130,9923	
Ukupno	6148,7353	33		

* Vrednost $f = 7,96983$; $p=0,001612$. Rezultat je značajan pri $p<0,05$

Tabela 4. Rezultati jednofaktorske analize varijanse ANOVA između rezultata na Testu 1 po grupama različitog predznanja na Poljoprivrednom fakultetu

Kada je u pitanju Test 1 rađen na Poljoprivrednom fakultetu, utvrđeno je da postoji statistički značajna razlika u prosečnoj oceni na Testu 1 između studentskih grupa različitog predznanja ($p<0,05$; $p=0,001612$; $F=7,96983$) (Tabela 4), dok je poređenjem svake grupe sa svakom putem *Post Hoc Tukey's HSD* testa otkriveno da su studenti najnižeg nivoa znanja statistički značajno lošije uradili test u odnosu na grupe srednjeg i najboljeg predznanja, između kojih nije utvrđena statistički značajna razlika (Tabela 5).

Poređenje svake grupe sa svakom		$HDS_{,05}=12,7957$ $HDS_{,01}=16,3352$	$Q_{05}=3,4806$ $Q_{01}=4,4434$
$T_1:T_2$	$M_1=24,89$ $M_2=39,44$	14,56	$Q=3,96$ ($p=,02307$)
$T_1:T_3$	$M_1=24,89$ $M_3=46,81$	21,83	$Q=5,94$ ($p=,00060$)
$T_2:T_3$	$M_2=39,44$ $M_3=46,71$	7,27	$Q=1,98$ ($p=,35412$)

T_1 – studenti nivoa predznanja A2–A1, T_2 – studenti nivoa predznanja B1–B1+, T_3 – studenti nivoa predznanja B2–C1

Tabela 5. Rezultati *Post Hoc Tukey's HSD* između grupa različitog predznanja: Test 1 na Poljoprivrednom fakultetu

Analizom rezultata Testa 2 po istim grupama utvrđeno je da se i na ovom testu statistički značajno razlikuje prosečna ocena po grupama različitog predznanja ($p<0,05$; $p=0,009149$; $F=5,48237$). Poređenjem svake grupe sa svakom putem *Post Hoc Tukey's HSD* testa i na Testu 2 je otkriveno da su studenti najnižeg nivoa

znanja dobili statistički značajno nižu prosečnu ocenu u odnosu na grupe srednjeg i najboljeg predznanja, između kojih nije utvrđena statistički značajna razlika ($T_1:T_2$ $Q=3,76$; $T_1:T_3$ $Q=4,47$), dok između grupa srednjeg i najboljeg predznanja nema statistički značajne razlike.

Na Šumarskom fakultetu je takođe zabeležena statistički značajna razlika u prosečnoj oceni između grupa različitog predznanja na Testu 1 ($p<0,05$; $p<0,00001$; $F=10,64202$) i Testu 2 ($p<0,05$; $p=0,009149$; $F=16,26405$), a *Post Hoc Tukey's HSD* test je pokazao nešto drugačiju sliku u odnosu na Poljoprivredni fakultet. Naime, u poređenju svake grupe sa svakom utvrđeno je da su oba testa statistički značajno bolje uradili studenti najvišeg nivoa znanja (Test 1: $T_1:T_3$ $Q=7,02$; $T_2:T_3$ $Q=4,85$ i Test 2 : $T_1:T_3$ $Q=8,69$; $T_2:T_3$ $Q=5,94$).

5. Diskusija

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da studenti osnovnih studija koji su pohađali kurs engleskog jezika struke na Poljoprivrednom (*Post Hoc Tukey's HSD* test $T_1:T_2$ $Q=0,44$; $p=0,98925$) i Šumarskom fakultetu ($T_3:T_4$ $Q=2,20$) u Beogradu nisu značajno napredovali u učenju akademskih termina tokom kursa. Ovim nalazom nije potvrđena pretpostavka hipoteze 1 da će po završetku kurseva engleskog jezika struke kod studenata oba fakulteta biti zabeleženo bolje poznavanje akademskih termina nego na početku kursa. Elektronski alat za proveru tekstova *Oxford text checker* pokazuje da su reči iz kategorije OPAL koje pripadaju Oksfordskom leksikonu frazalnih akademskih reči u proseku činile 17,6% reči u tekstovima na Šumarskom i 27,5% na Poljoprivrednom fakultetu. Razlog za nenapredovanje bi mogao da leži u tome što su tekstovi obrađivani u toku semestra sadržali umeren broj termina koji pripadaju domenu akademskih, a pored njih uvek određeni broj termina koji pripadaju stručnim, na čije instruisano podučavanje je bio stavljen naglasak u pratećim vežbanjima. Zbog ograničenog obima naše studije, nekom novom istraživanju prepuštamo da na korpusu tekstova univerzitetskih udžbenika engleskog jezika struke u oblasti poljoprivrede i šumarstva ispita nivo zastupljenosti akademskih reči i uporedi ih sa tipičnim tekstovima akademskog žanra ovih disciplina i najčešće korišćenim listama univerzalnog akademskog vokabulara. Istraživanje udžbeničkih tekstova bi moglo da pomogne nastavnicima engleskog jezika struke da prilikom izbora tekstova uvrste ona štiva koja su u leksičkom smislu reprezentativna u odnosu na tekstove sa kojima će se studenti susresti tokom studija, usavršavanja i nastavka karijere, kao što to za tekstove testova na prijemnom ispitu predlažu Paribakht i Veb (Paribakht/Webb, 2016). Smatramo da je na nedovoljno dobre rezultate testa u našem istraživanju mogao uticati i L1 studenata, pošto su svi polagači testa izvorni govornici srpskog jezika, a autori testa Pekarari i dr. (Pekarari et al., 2019) ukazuju na mogućnost da zbog značajnog udela termina grčkog i latinskog porekla test može biti teži za polagače koji nisu izvorni govornici romanskih jezika. Napredovanje studenata može zavisiti od vežbanja koja su rađena nakon obrađenih tekstova, što pronalazi studija Silva i dr. (Silva et al., 2021). Zato smatramo da se pri odabiru vežbanja koja su namenjena instruisanom

učenju vokabulara nakon čitanja stručnog teksta mora pažljivo pristupiti uzimajući u obzir nalaze i iskustva dosadašnjih istraživanja, jer su i takva vežbanja mogla imati uticaja na rezultate dobijene u našem istraživanju.

Za hipotezu 2, čija je pretpostavka da će studenti Poljoprivrednog i Šumarskog fakulteta pokazati različito poznavanje akademskih termina po završenom kursu engleskog jezika struke, možemo reći da je potvrđena. Studenti Poljoprivrednog fakulteta su pokazali značajno bolje poznavanje akademskih termina na oba testa (početnom i završnom) ($T_1:T_3$ $Q=5,16$; $p=0,00206$; $T_2:T_4$ $Q=6,91$; $p=0,00002$) u odnosu na studente Šumarskog fakulteta. Moguće objašnjenje za to je različit dizajn kurseva koje su studenti pohađali. Tokom semestra studenti poljoprivrede su imali veći broj časova, obradili su veći broj stručnih tekstova (na Poljoprivrednom 12, a na Šumarskom 7 tekstova), u kojima su akademski termini iz kategorije OPAL takođe činili znatno veći udeo (u proseku 27,5% na Poljoprivrednom, a samo 17,6% na Šumarskom fakultetu). Osim toga, različiti rezultati na testu akademskih termina kod studenata poljoprivrede i šumarstva mogli bi biti objašnjeni pretpostavkom da određeni termini opšteg akademskog vokabulara mogu imati specifična značenja u određenoj disciplini (Martínez et al., 2009), kao i da tekstove svake discipline odlikuje svojstven izbor akademskih reči (Townsend/Kiernan, 2015). Takav nalaz ukazuje na potrebu za izradom listi akademskih termina karakterističnih za datu oblast, koje bi trebalo da sadrže sve učestale akademske leksičke jedinice neophodne za izražavanje retorike specifične oblasti istraživanja. U našoj studiji se radi o homogenim studentskim grupama u smislu L1, sa usko specifičnim potrebama i zajedničkim naučnim poljem, pa smatramo da bi kreiranje takvih specifičnih listi akademskog vokabulara moglo biti najefikasnije rešenje za upotrebu u nastavi, s obzirom na generalno kratko trajanje kursa i ograničeno poznavanje ciljnog jezika. Neosporno je da univerzalni akademski jezik od davnina povezuje naučnike koji se bave različitim oblastima omogućavajući im da iznose mišljenja, argumente, slaganja i neslaganja, pa univerzalne liste akademskog vokabulara ostaju relevantne za sve tipove kurseva u kontekstu u kojem je engleski drugi jezik, na primer za potrebe akademskog pisanja ili razvijanja retoričkih veština u govoru, jer predstavljaju resurse koji mogu pomoći u izgradnji retorike svih disciplina. Pored njih, korisno bi bilo sastaviti namenske liste akademskog vokabulara koje su svojstvene datim disciplinama, u našem slučaju poljoprivredi i šumarstvu, što je u skladu sa preporukama niza dosadašnjih istraživanja (Hyland/Tse, 2007; Ha/Hyland, 2017; Durrant, 2016; Sulaiman et al., 2018).

Pretpostavka hipoteze 3 da postoji korelacija između predznanja engleskog jezika i usvajanja akademskih termina na osnovnim studijama potvrđena je rezultatima našeg istraživanja. Naši nalazi na Poljoprivrednom fakultetu govore da su oba testa akademskog vokabulara statistički značajno lošije uradili studenti najnižeg nivoa predznanja (Test 1: $T_1:T_2$ $Q=3,96$; $T_1:T_3$ $Q=5,94$ i Test 2: $T_1:T_2$ $Q=3,76$; $T_1:T_3$ $Q=4,47$), dok se na Šumarskom statistički značajno boljim rezultatima izdvajaju studenti najboljeg predznanja (Test 1: $T_1:T_3$ $Q=7,02$; $T_2:T_3$ $Q=4,85$ i Test 2: $T_1:T_3$ $Q=8,69$; $T_2:T_3$ $Q=5,94$). Takav nalaz je u skladu sa dosadašnjim istraživanjima koja navode da je

poznavanje akademskog vokabulara (Sulaiman et al., 2018; Skjelde/Coxhead, 2020; Ђорђевић/Лазих, 2022) i vokabulara uopšte (Mohd Nasir et al., 2017) u korelaciji sa nivoom znanja engleskog jezika. Na dobijeni rezultat je takođe mogla uticati činjenica da se testirani pojmovi razlikuju po indeksu lakoće i da to može dovesti u nepovoljan položaj polagače različitih sposobnosti (Pecorari et al., 2019). Smatramo da su studenti koji dobro znaju engleski jezik mogli kod određenih pitanja na testu doneti zaključke o značenju reči na osnovu konteksta, čak i kada akademske termine nisu znali unapred, pa je i to moglo imati uticaja na dobijene rezultate. Ovakva pretpostavka je nastala na osnovu niza istraživanja (Haynes, 1984; Akpınar, 2013; Alahmadi/Foltz, 2020) koja su do sada utvrdila da studenti boljeg predznanja engleskog jezika uspešno koriste strategije u učenju poput inferencije.

6. Zaključak

Akademski vokabular predstavlja veoma bitnu komponentu jezika struke, te je potrebno određenu pažnju posvetiti njegovom podučavanju na univerzitetskom nivou.

U našem istraživanju hipoteza 1 nije potvrđena, odnosno nije došlo do značajnijeg napretka u savladavanju akademskih termina tokom jednog semestra, pa stoga zaključujemo da postoji potreba da se udžbenička literatura i vežbanja koja prate stručne tekstove engleskog jezika struke na Šumarskom i Poljoprivrednom fakultetu preispitaju, a zatim i unaprede. Smatramo da bi izboru tekstova u udžbenike trebalo uvrstiti štiva koja su u leksičkom smislu slična onima sa kojima će se studenti susresti tokom studija, usavršavanja i nastavka karijere, a da bi prateća vežbanja za instruisano učenje akademskog vokabulara trebalo da budu vežbe poput onih koje su se u dosadašnjim istraživanjima pokazale kao najdelotvornije.

Potvrđena je hipoteza 2 našeg istraživanja, koja predviđa da će studenti poljoprivrede i šumarstva na istom testu akademskog vokabulara postići različite rezultate, što smatramo da je posledica različitog dizajna kursa i nastavnog materijala na dva fakulteta i drugačijih retoričkih praksi ovih disciplina. Iz toga zaključujemo da bi pored univerzalnih listi akademskog vokabulara, koje su veoma korisne za podučavanje akademskom pisanju i govoru, trebalo raditi na definisanju specifičnog repertoara reči na listama akademskog vokabulara koje karakterišu datu disciplinu, a koje bi dopunile univerzalne liste akademskog vokabulara i u potpunosti zadovoljile osobene potrebe korisnika koji čitaju, pišu i objavljuju naučne tekstove u svojoj oblasti.

Iz hipoteze 3, koja je potvrđena u našem istraživanju, zaključujemo da postoji korelacija između studentskog predznanja engleskog jezika i savladavanja akademskih termina, za šta smatramo i da delimično može biti pod uticajem boljeg korišćenja strategija u učenju kod studenata boljeg predznanja. Postoji mogućnost da je različit indeks lakoće testiranih akademskih termina, čije testiranje prepuštamo nekim novim studijama, mogao dovesti polagače lošijeg predznanja u nepovoljan položaj, dok pri izboru vežbanja za učenje vokabulara preporučujemo ona koja su dokazano delotvorna za sve studente u grupi mešovito predznanja.

Budućim istraživanjima prepuštamo da na korpusu tekstova univerzitetskih udžbenika engleskog jezika struke u oblasti poljoprivrede i šumarstva ispitaju nivo zastupljenosti akademskih reči u odnosu na tipične tekstove akademskog žanra u ovim disciplinama i rade na sastavljanju lista reči koje će poslužiti kao dopuna univerzalnim listama akademskog vokabulara, a koje adekvatno odražavaju repertoar i osobenost upotrebe akademskog vokabulara u ovim disciplinama.

Literatura

- Akpinar, K. D. (2013). Lexical inferencing: Perceptions and actual behaviours of Turkish English as a Foreign Language Learners' handling of unknown vocabulary. *South African Journal of Education*, 33(3), 1–17. <https://doi.org/10.15700/201503070750>
- Alahmadi, A., Foltz, A. (2020). Effects of Language Skills and Strategy Use on Vocabulary Learning Through Lexical Translation and Inferencing. *Journal of Psycholinguistic Research*, 49(6), 975–991. <https://doi.org/10.1007/s10936-020-09720-9>
- Baumann, J. F., Graves, M. F. (2010). What is academic vocabulary? *Journal of Adolescent @ Adult Literacy*, 54(1), 4–12. <https://doi.org/10.1598/JA>
- City University of Hong Kong, Department of English. (n.d.). *Academic Vocabulary Tests*. <https://www.en.cityu.edu.hk/Vocabulary-Tests>
- Coxhead, A. (2000). A New Academic Word List. *TESOL Quarterly*, 34(2), 213–238. <https://doi.org/10.2307/3587951>
- Coxhead, A. (2021). Vocabulary in English in Tertiary Contexts: Connecting Research and Learning. *Journal: Language Education and Acquisition Research Network*, 14(1), 1–14.
- Davies, M. (2014). *Word and Phrase Academic*. <https://www.wordandphrase.info/academic/>
- Durrant, P. (2016). To what extent is the Academic Vocabulary List relevant to university student writing? *English for Specific Purposes*, 43, 49–61. <https://doi.org/10.1016/j.esp.2016.01.004>
- Gardner, D. (2018). Academic Vocabulary List. *The TESOL Encyclopedia of English Language Teaching*, 1–8. <https://doi.org/10.1002/9781118784235.eelt0462>
- Gardner, D., Davies, M. (2014). A new academic vocabulary list. *Applied Linguistics*, 35(3), 305–327. <https://doi.org/10.1093/applin/amt015>
- Ha, A. Y. H., Hyland, K. (2017). What is technicality? A Technicality Analysis Model for EAP vocabulary. *Journal of English for Academic Purposes*, 28, 35–49. <https://doi.org/10.1016/j.jeap.2017.06.003>
- Haynes, M. (1984). *On TESOL '83: The Question of Control*. (ED275137). ERIC. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED275137.pdf>
- Hulstijn, J. H., Laufer, B. (2001). Some Empirical Evidence for the Involvement Load Hypothesis in Vocabulary Acquisition. *Language Learning*, 51(3), 539–558. <https://doi.org/10.1111/0023-8333.00164>

- Hyland, K., Tse, P. (2007). Is There an “Academic Vocabulary”? *TESOL Quarterly*, 41(2), 235–253.
- Martínez, I. A., Beck, S. C., Panza, C. B. (2009). Academic vocabulary in agriculture research articles: A corpus-based study. *English for Specific Purposes*, 28(3), 183–198. <https://doi.org/10.1016/j.esp.2009.04.003>
- Masrai, A., Milton, J. (2018). Measuring the contribution of academic and general vocabulary knowledge to learners’ academic achievement. *Journal of English for Academic Purposes*, 31, 44–57. <https://doi.org/10.1016/j.jeap.2017.12.006>
- Mohd Nasir, N. F. W., Ab Manan, N. A., Azizan, N. (2017). Examining the relationship between vocabulary knowledge and general English language proficiency. *ESTEEM Journal of Social Sciences and Humanities*, 1, 15–22.
- Nation, I. S. P. (1990). *Teaching and learning vocabulary*. New York: Newbury House. <https://doi.org/10.5070/L421005136>
- Oxford Learner’s Dictionaries. (n.d.). *Text Checker*. Oxford University Press. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/text-checker/>
- Oxford, R. (1990). *Language learning strategies: what every teacher should know*. Boston: Heinle & Heinle Publishers.
- Paribakht, T. S., Webb, S. (2016). The relationship between academic vocabulary coverage and scores on a standardized English proficiency test. *Journal of English for Academic Purposes*, 21, 121–132. <https://doi.org/10.1016/j.jeap.2015.05.009>
- Pecorari, D., Shaw, P., Malmström, H. (2019). Developing a new academic vocabulary test. *Journal of English for Academic Purposes*, 39, 59–71. <https://doi.org/10.1016/j.jeap.2019.02.004>
- Read, J. (2000). *Assessing Vocabulary*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schmitt, N., Schmitt, D., Clapham, C. (2001). Developing and exploring the behaviour of two new versions of the Vocabulary Levels Test. *Language Testing*, 18(1), 55–88. <https://doi.org/10.1177/026553220101800103>
- Silva, B. B., Kutylowska, K., Otwinowska, A. (2021). Learning academic words through writing sentences and compositions: Any signs of an increase in cognitive load? *Language Teaching Research*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/13621688211020421>
- Skjelde, K. M., Coxhead, A. (2020). Mind the gap: Academic vocabulary knowledge as a predictor of English grades. *Acta Didactica Norden*, 14(3), 20. <https://doi.org/10.5617/adno.7975>
- Sulaiman, N. A., Salehuddin, K., Khairuddin, R. (2018). Academic word list knowledge of malaysian ESL undergraduates. *GEMA Online Journal of Language Studies*, 18(4), 1–14. <https://doi.org/10.17576/gema-2018-1804-01>
- Townsend, D., Kiernan, D. (2015). Selecting Academic Vocabulary Words Worth Learning. *The Reading Teacher*, 69 (1), 113–118. <https://doi.org/10.1002/trtr.1374>
- The Word and Phrase Tool. (n.d.). <https://www.wordandphrase.info/>
- Дурбаба, О., Вучо, Ј. (2016). О неопходности израде академског речника српског језика у општеобразовне и високошколске сврхе. *Теме*, XL(3), 951–967.

- [Durbaba, O., Vučo, J. (2016). O neophodnosti izrade akademskog rečnika srpskog jezika u opšteobrazovne i visokoškolske svrhe. *Теме*, XL(3), 951–967]
- Ђорђевић, Д. Д., Лазић, О. К. (2022). Академски вокабулар у настави енглеског језика струке на мастер академским студијама. *Баштина*, 56, 133–146. <https://doi.org/10.5937/bastina32-33886>
- [Ђорђевић, D. D., Lazić, O. K. (2022). Akademski vokabular u nastavi engleskog jezika struke na master akademskim studijama. *Vaština*, 56, 133–146. <https://doi.org/10.5937/bastina32-33886>]

Danijela D. Ђorđević
Katarina O. Lazić

Summary

ACADEMIC VOCABULARY TESTING IN ESP TEACHING AT UNIVERSITY

This study provides insight into the results of an academic vocabulary test in the context of teaching English for Specific Purposes (ESP) at two faculties. The main objectives of this research are to examine the progress in knowledge of academic vocabulary during ESP courses at two faculties, discipline-specific progress, and the impact of English language proficiency on test scores. The test takers were undergraduate students from the Faculties of Agriculture and Forestry of the University of Belgrade, who studied English for Specific Purposes in mixed-ability classes and took the academic vocabulary tests at the beginning and end of the term. The test results reveal limited progress of the students during the course, with the differences in this progress depending on the discipline and the impact of English language proficiency on the test results. These findings imply the need to revise and adapt course texts and accompanying exercises and tailor them to the needs of students. They suggest discipline-specific rhetorical practice, while confirming the correlation between language proficiency and knowledge of academic vocabulary. It is necessary to determine the discipline-specific features when it comes to the repertoire and use of academic vocabulary in agriculture and forestry texts. In addition, a series of studies could be conducted to test the different types of tasks that accompany academic and professional texts and find the most effective ones for teaching academic vocabulary in mixed-ability classes taught by foreign language teachers at the tertiary level.

Key words:

universal academic vocabulary, discipline-specific academic vocabulary, vocabulary testing, English for Specific Purposes (ESP), English for Academic Purposes (EAP)

<https://doi.org/10.18485/analiff.2024.36.1.11>
378.147::811.111

Perceptions of ESP Instructors in Higher Education Institutions on Meeting the Demands of Interdisciplinary and CLIL Education

Mina S. Suknović*

Fakultet za diplomatiju i bezbednost

 <https://orcid.org/0009-0002-7426-4749>

Key words:

CLIL,
ESP,
higher education,
interdisciplinary
competencies

Abstract

This paper presents a theoretical framework and explores the potential relationship between ESP and CLIL education. Furthermore, it delves into the perceptions of ESP instructors employed at faculties outside of the philological field, with regard to their interdisciplinary competencies and the integration of professional content into an ESP course (CLIL-enhanced ESP). The research involved the administration of a questionnaire utilizing various types of questions (demographic questions, rating scale questions, open-ended questions, Likert scale, and multiple response questions), enabling both quantitative and qualitative analysis. The findings of this study, among other insights, underscore the necessity of supporting teachers in the cultivation of their interdisciplinary competencies and in the development of syllabi, didactic resources, and materials. Furthermore, the results reveal a significant need for interdepartmental collaboration to enhance the effectiveness of interdisciplinary and cross-curricular educational practices. (примљено: 5. фебруара 2024; прихваћено: 12. маја 2024)

1. Introduction

The changes in the socio-economic, technological, and cultural landscape inevitably lead to the necessity of education to follow. Technological advances, greater mobility of people, the need for better intercultural understanding, as well as greater competitiveness at the job market, all contribute to the emphasis of internationalization at tertiary educational institutions. Universities are facing the task of equipping their students with the necessary skills and knowledge to respond to the challenges, and in order to achieve higher levels of internationalization, Higher Education Institutions (HEIs) in non-English-speaking countries have resorted to the use of English as a language of instruction (Arnó/Guzman, 2015), which has taken different forms: from English Medium Instruction (EMI), English for Specific Purposes (ESP), to Content and Language Integrated Learning (CLIL), and all their variations. The paper directs its focus towards the latter two, specifically emphasizing and delving into their fusion, often referred to as CLIL-enhanced ESP or integrated ESP.

Paltridge and Starfield (2013: 2) assert the following:

A key feature of an ESP course is that the content and aims of the course are oriented to the specific needs of the learners. ESP courses, then, focus on the language, skills, and genres appropriate to the specific activities the learners need to carry out in English.

On the other hand, CLIL presupposes simultaneous content and language learning and “it does not give emphasis to either language teaching or learning, or to content teaching and learning, but sees both as integral parts of the whole” (Marsh, 2002: 58).¹ According to Kordic and Papa (2014), efficient CLIL education assumes acquiring skills and knowledge through interaction that supports intercultural awareness and tolerance; at the center of it all lies professional content which uses academic, subject-related, and authentic didactic materials which emphasize the importance of professional terminology and phraseology while developing professional and academic skills. The aforementioned makes the unison of ESP and CLIL logical, natural, and potentially seamless.

CLIL finds its foundation in official European policies, where the European Commission assigns a central role to CLIL methods in fulfilling clearly defined learning objectives for some of the 24 official languages of the European Union (European Commission, 2024). This approach is geared toward promoting a multicultural, multiethnic, and multilingual Europe, fostering European plurilingual citizens, and deeming it desirable that every EU citizen speak two or more EU languages, apart from their native. In a push for internationalization, HEIs are increasingly incorporating CLIL (Mehisto et al., 2008; Arnó/Mancho, 2015; Fajardo et al., 2020),

---

¹ Given that CLIL is seen as an umbrella term, in order to make a relevant theoretical framework for this paper, the basic, generalized, and simplified version of CLIL definition, without defining different types of CLIL, will suffice.

despite realistic hurdles that need to be overcome: lack of funds and institutional support, lack of target language knowledge or confidence in that knowledge of subject teachers and students, lack of cooperation between ESP/EFL teachers and subject teachers, etc. Given that the official policy of the Republic of Serbia is an aspiration towards European integration, it is reasonable to expect tertiary education institutions to follow this trend. The inclination towards internationalization and greater mobility is evident in higher education institutions in Serbia. One of the crucial factors in achieving this goal is the adoption of foreign languages and the development of language skills. While the “Regulation on Detailed Conditions for the Implementation of Bilingual Teaching” from 2015 (Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 105/2015, 50/2016) regulates bilingual teaching in primary and secondary schools, this is not the case for HEIs. Some faculties have opted for a bilingual model of an entire program or individual subjects (e.g., University of Belgrade: Faculty of Dentistry, Faculty of Medicine, Faculty of Organizational Sciences, Faculty of Economics, Faculty of Mining and Geology, Faculty of Veterinary Medicine). These programs or subjects often take the form of EMI studies, where English serves exclusively as a tool for acquiring specialized content, while study programs incorporating CLIL principles are scarce (Faculty of Philosophy (Đorović/Zavišin 2018), Faculty of Veterinary Medicine (Mirić/Đorović, 2015), and Faculty of Mining and Geology (Beko, 2013) of the University of Belgrade).

Initially, CLIL methods were primarily applied in primary and secondary education. However, student mobility, as well as that of teaching staff, and the evolving epistemology of university disciplines in globalized educational institutions (Wilkinson/Zengers, 2008) have influenced the increased implementation of CLIL programs in higher education (Beko, 2013). Although most of the studies that indicate the effectiveness of this method refer to primary and secondary schools, there is a significant number of studies which indicate its effectiveness in tertiary education (e.g., Gawlik-Kobylińska/Lewinska, 2014). Still, further research is needed concerning higher education (Järvinen, 2008; Fajardo et al., 2020).

The objectives of the CLIL method, in line with the spirit of the Bologna Convention, encompass the acquisition and development of intercultural and cognitive skills: the so-called four “Cs” – content, communication, cognition, and culture (Coyle, 1999). These skills also find their place in ESP classes. The question of whether CLIL and ESP are “two sides of the same coin” is a subject of debate, and there is no consensus on whether the acquisition of content is or should be one of the goals of ESP courses. Some authors, such as Habul-Šabanović (2023), consider teaching and acquiring content to be integral parts of ESP, unlike the traditional understanding of ESP instruction (e.g., Mičić, 2005; Ardeo, 2013). Furthermore, the traditional understanding of CLIL posits that the language has a triple role: language of learning, language for learning, and language through learning (Coyle, 2000, 2002); this paper proposes that language plays the same role in ESP instruction.

The rapid spread of English outside of standard language courses raises substantial questions about the function, status, and future of language courses

and departments, particularly regarding traditional ESP courses (Dearden, 2014; Wozniak, 2017). In the emerging context, ESP instructors find themselves in a position where their role is being reexamined. The previous focus solely on language has been broadened to include content (Taillefer, 2013; Airey, 2016; Inozemtseva/Troufanova, 2018). While ESP literature thoroughly explores strategies for enhancing language learning for specific purposes through specific courses and materials based on carefully conducted and comprehensive needs analysis (e.g., Harding, 2007; Paltridge/Starfield, 2013; Banegas, 2017), less attention has been devoted to the role and impact of studying and acquiring domain-specific content within the ESP framework.

This study suggests a hybrid model that incorporates elements of ESP and CLIL instruction, thus taking the form of integrated or CLIL-enhanced ESP, and in that context, some key aspects of ESP education are examined. The focus encompasses teachers' attitudes and practices related to integrating language and content, their perceptions concerning the use of authentic materials for student motivation, the level of interdepartmental cooperation between language and subject teachers, the extent of institutional support, and the challenges faced in ESP courses. Through detailed analysis, we intended to gain profound insights into these crucial areas, aiming to enhance the effectiveness and quality of ESP education. By understanding these dynamics, we are better equipped to foster an educational environment where language and subject matter seamlessly converge, leading to a more enriching learning experience for students.

2. Literature review

This section provides a comprehensive review of existing literature pertaining to the aspects of ESP instruction relevant for the conducted research, including teachers' attitudes towards integrating language and content, perceptions regarding the use of authentic materials for student motivation, the level of interdepartmental cooperation, institutional support, and challenges faced in ESP courses.

2.1. Integration of language and content in ESP classes

The traditional understanding of English for Specific Purposes (ESP) posits that "the discipline merely serves as a platform for language practice," (Fortanet-Gómez/Bellés-Fortuño, 2008: 150) emphasizing language refinement over domain-specific knowledge (Tarabar, 2014). It is contended that the subject matter of a specific discipline holds no inherent value for the learner, as students do not internalize the content itself. Consequently, the content functions merely as a tool or resource for acquiring the target language (Hurajová, 2015: 90). Moreover, the role of an ESP teacher is frequently seen as not the one who is to teach the content, but the one that in fact should become a student interested in the content while teaching the language (Mičić, 2005).

Hutchinson and Waters (1987), for example, assert that all decisions related to both the content and teaching methods in ESP are grounded in the learners'

language learning rationale, and numerous authors and teachers (the author of the paper included) emphasize the necessity for comprehensive needs analysis (e.g., Harding, 2007; Beko, 2013; Paltridge/Starfield, 2013). Consequently, if we assume that the content is carefully chosen, possessing its own epistemological, professional, and practical values, it naturally follows that emphasis should be placed on the acquisition of this quality content as well as the language used. This new focus on content acquisition, as well as content evaluation, within the context of ESP instruction – CLIL-enhanced ESP – becomes the framework within which the attitudes of instructors are examined in this study.

Brown and Lee (2008) conducted a seminal study revealing that a majority of ESP teachers express positive attitudes towards integrating language and content. They found that such integration not only enhances language proficiency, but also facilitates a deeper understanding of subject matter among students. Similarly, Richards and Rodgers (2001) emphasized the importance of integrating language and content in ESP instruction, highlighting its role in promoting meaningful learning experiences. They argued that by contextualizing language learning within specific disciplinary contexts, ESP teachers can better address the linguistic and communicative needs of their students.

However, not all ESP teachers view integration positively. Swales (1990) noted that some educators express reservations about integrating language and content, citing concerns about the potential dilution of disciplinary knowledge or the imposition of linguistic requirements on subject matter instruction. Similarly, Dudley-Evans (1997) highlighted the tension between language and content integration, suggesting that some ESP teachers perceive it as challenging to maintain a balance between linguistic and disciplinary objectives. This tension underscores the complexities inherent in ESP instruction, particularly regarding the negotiation of language and content priorities within specific professional contexts.

Despite these varying perspectives, research overwhelmingly supports the benefits of integrating language and content in ESP instruction (e.g., Beko, 2013; Paltridge/Starfield, 2013; Gawlik-Kobylińska/Lewińska, 2014; Hurajová, 2015). Hutchinson and Waters (1987) asserted that such integration is essential for preparing students for the communicative demands of their professional fields, emphasizing the need for ESP teachers to balance language and content objectives effectively.

2.2. Authentic materials

In the literature, conflicting information is encountered regarding what truly constitutes authentic materials, as opposed to pseudo or quasi-authentic ones, and their actual utility in education is examined. For the purpose of this research, materials considered authentic are those taken from the “real world” that have not been altered or abridged.² The fact that they might be considered “pseudo-authentic

---

2 The survey used in the research, for clarification purposes, provides definitions and differentiation among authentic materials, adapted materials, and materials specifically created for classes.

since their use in the language classroom is mostly unauthentic” (Đorović/Zavišín, 2018: 32) was not of relevance for this research; however, the true authenticity of the materials in the given context is worth further academic exploration.

Authentic materials have had their place in ESP classes for a long time, since both anecdotal and empirical evidence confirm their efficacy (despite certain shortcomings, e.g., complexity of language, length, difficulties to fit in the curriculum, etc.); many authors emphasize the advantages of incorporating authentic materials in teaching (e.g., Lee, 1995; Kilickaya, 2004; Cañado/Esteban, 2005; Benavent/Peñamaría, 2011; Beko, 2013; Blagojević, 2013). Flowerdew (2005), Dudley-Evans (2001), and Blagojević (2013) advocate for the inclusion of authentic materials, such as texts and multimedia resources, to enhance the authenticity and relevance of language learning experiences. They highlight that authentic materials expose learners to real-world language use, bridging the gap between classroom instruction and professional communication contexts. Hyland (2006) underscores the pedagogical implications of incorporating authentic materials into ESP instruction. He advocates for task-based approaches that integrate authentic materials into language learning activities. Hyland argues that tasks based on authentic materials promote active engagement, critical thinking, and language production skills, facilitating meaningful language acquisition and proficiency development.

Furthermore, Belcher (2006) and Swales (2009) emphasize the motivational impact of authentic materials on ESP learners. Belcher and Swales argue that authentic materials stimulate learner interest and engagement by providing meaningful and relevant content aligned with learners’ professional interests and goals. This intrinsic motivation fosters a deeper understanding of language use in professional contexts. While it has been found that students generally believe that authentic texts are important, as they are a source of domain-specific terminology and they help with their motivation (e.g., Đorović/Zavišín, 2018; Pintrich/Schunk, 2002), one of the goals of this research was to get an insight into teachers’ attitudes and practices regarding the use of different types of materials: authentic, adapted, and materials specifically created for classes.

Nevertheless, challenges exist in effectively integrating authentic materials into ESP classes. Richards (2003) and Basturkmen (2014) identify factors such as accessibility, appropriateness, and adaptation as key considerations for ESP teachers. They stress the importance of evaluating the authenticity and suitability of materials to ensure alignment with learners’ linguistic proficiency levels and professional interests.

The use of authentic materials in ESP classes offers significant benefits for learners, including enhanced authenticity, motivation, and language proficiency development. However, addressing challenges related to material selection, adaptation, and teacher training is essential in order to maximize the potential of authentic materials in ESP instruction.

2.3. Interdepartmental collaboration and institutional support

Interdepartmental cooperation between ESP and content teachers is crucial for delivering effective language instruction tailored to the needs of learners in specialized contexts, as well as for developing ESP courses that integrate language skills with subject-specific content. In order to create authentic and contextually relevant learning experiences, interdisciplinary dialogue and cooperation are necessary (e.g., Hyland, 2006; Swales, 2009; Mirić/Đorović, 2015).

Various collaborative practices, including interdisciplinary curriculum development, joint assessment design, and co-teaching arrangements, have been identified, and the levels and extent of these collaborative practices have been explored in different studies (Dudley-Evans, 2001; Flowerdew, 2005; Belcher, 2006; Paltridge, 2012; Gawlik-Kobylińska/Lewińska, 2014; Mirić/Đorović, 2015; Wozniak, 2017). The research indicates variations across institutions, with some fostering strong collaborative relationships between ESP and content teachers, while others face challenges due to departmental silos and conflicting priorities. Flowerdew (2005) stresses the importance of institutional support and proactive strategies, such as curriculum alignment workshops and joint lesson planning sessions, to promote effective interdepartmental cooperation. Paltridge (2012) argues that engaging in collaborative activities allows ESP and content teachers to leverage their expertise, creating integrated learning experiences that address the linguistic and content-specific needs of students.

The research regarding the impact of interdepartmental cooperation on student learning outcomes in ESP courses demonstrates a positive correlation between the level of collaboration between ESP and content teachers and student engagement, language proficiency, and subject matter understanding (Mehisto, 2008; Basturkmen, 2014; Gawlik-Kobylińska/Lewińska, 2014; Johns, 2016; Wozniak, 2017). The importance of fostering collaborative relationships to enhance the quality of ESP instruction and promote holistic learning outcomes is underscored.

Despite the recognized benefits of interdepartmental cooperation, challenges persist in its implementation: time constraints, institutional culture and support, lack of funds, and disciplinary differences that hinder effective collaboration between ESP and content teachers (Richards, 2003; Bhatia, 2008; Basturkmen, 2014; Gawlik-Kobylińska/Lewińska, 2014). Overcoming these barriers requires addressing structural and cultural factors within educational institutions and creating a supportive environment for interdisciplinary collaboration.

Interdepartmental cooperation between ESP teachers and content teachers is essential for delivering effective language instruction in specialized contexts. While challenges exist, proactive measures such as institutional support, collaborative practices, and professional development initiatives can mitigate barriers and foster a culture of interdisciplinary collaboration within educational institutions.

2.4. ESP Challenges

ESP teachers encounter various challenges in delivering effective language instruction tailored to the specific needs of their students in professional contexts.

The literature review points to the most frequent ones: developing course materials, use of authentic materials, lack of teacher training and professional development opportunities, maintaining relevance and currency of materials, language and content assessment, large mixed ability classes, decreasing number of ESP classes, and lack of interdepartmental cooperation and institutional support (Dudley-Evans, 2001; Hutchinson, 2001; Flowerdew, 2005; Belcher, 2006; Hyland, 2006; Bhatia, 2008; Swales, 2009; Plećaš, 2011; Basturkmen, 2014; Stojković/Piršl, 2014; Johns, 2016; Anđelković/Meršnik, 2022).

Dudley-Evans (2001) highlights the challenge of developing course materials and assessments that meet the linguistic and communicative needs of learners in specialized fields, emphasizing the importance of aligning course content with students' professional goals and integrating authentic materials to enhance relevance and engagement. In addition to material development, Belcher (2006), Swales (2009), and Stojković and Piršl (2014) point out challenges related to teacher training and professional development in ESP. They argue that many ESP teachers lack specialized training in language teaching methodologies and may struggle to adapt instructional strategies to the specific linguistic and communicative demands of professional contexts. Targeted professional development initiatives are recommended to equip ESP teachers with the necessary knowledge and skills for effective instruction.

Basturkmen (2014) discusses the challenge of maintaining the relevance and currency of course content in rapidly evolving professional fields. She stresses the importance of ongoing curriculum development and revision to ensure that ESP courses reflect current industry trends and practices. Collaboration with industry partners and regular needs assessments are recommended to inform curriculum updates and modifications. Furthermore, a common challenge regarding assessing language proficiency and subject matter understanding points to the complexity of assessing language skills within disciplinary contexts and necessitates innovative assessment methods such as performance-based assessments and portfolio evaluations to provide a more holistic measure of student learning outcomes (Hutchinson, 2001; Hyland, 2006).

Despite efforts to address these challenges, Bhatia (2008), Johns (2016), and Plećaš (2011) identify institutional barriers that hinder effective teaching and learning in ESP programs. Factors such as limited resources, large and mixed ability classes, and bureaucratic constraints impact the quality of instruction. They emphasize the need for institutional support in order to create a conducive learning environment for ESP students and teachers. In addition, Anđelković and Meršnik (2022) have observed a drop in the number of ESP classes at Serbian universities. They also highlight a shift in the treatment of ESP from a compulsory subject to an elective one in many of these institutions.

ESP teachers confront a range of challenges in delivering effective language instruction in professional contexts. While efforts have been made to address these challenges through teacher training, curriculum development, and institutional

support, ongoing research and innovation are needed to ensure that ESP courses meet the evolving needs of learners in specialized fields.

3. Methodology

3.1. Research questions

The study aims to provide insight into teachers' attitudes and practices regarding some of the most important aspects of ESP. The focus encompassed teachers' attitudes and practices related to integrating language and content, their perceptions concerning the use of authentic materials for student motivation, the level of interdepartmental cooperation between language and subject teachers, the extent of institutional support, the challenges faced in ESP courses, and teachers' suggestions and solutions. The research questions are divided into 5 categories:

1. Duration and frequency of ESP courses – this section addresses questions related to the typical duration and frequency of ESP courses, both as compulsory and elective subjects during undergraduate studies. Specifically, the research seeks to determine the representative duration of ESP courses, the number of semesters students usually study ESP, and the academic years during which these courses are typically offered. Additionally, it investigates the comparative duration and frequency of compulsory and elective ESP courses, shedding light on variations in curriculum structure across different universities and faculties in the Republic of Serbia.

2. Integration of content and language – this segment explores the integration of content and language in ESP instruction. It seeks to clarify whether teachers believe integrating content is conducive to students' motivation and vocabulary retention. Moreover, it provides information on whether ESP teachers do integrate and evaluate content. In addition, it aims to discover whether teachers feel confident enough regarding their content knowledge and whether they believe it is important to learn content connected to a specific domain during their preparations for lectures. Additionally, it explores educators' perspectives on the benefits and challenges of content and language integration, providing insights into innovative instructional practices and opportunities for improvement.

3. Interdepartmental Cooperation – this section focuses on the extent of collaboration between language instructors and subject-matter specialists in designing ESP curriculum and didactic materials. It explores different joint activities partaken by language instructors and subject-matter specialists. Furthermore, it examines the perceived benefits and challenges of interdisciplinary collaboration in integrating language and content in ESP instruction, providing insights into effective instructional practices and areas for improvement.

4. Types and sources of didactic materials – this section examines the types and sources of instructional materials commonly used in ESP instruction. It investigates the alignment of these materials with topics in other subjects and explores the frequency of integration of authentic materials sourced from professional literature and specialized texts into ESP courses. Moreover, it explores the perceived benefits

and challenges of using authentic materials in ESP instruction, as reported by educators, offering valuable insights into instructional practices and strategies for enhancing language learning experiences.

5. Challenges faced by ESP educators, suggestions, and potential solutions – this section seeks to identify challenges encountered by ESP educators in delivering effective language instruction tailored to the needs of learners in specialized contexts. It explores the barriers and obstacles faced by educators in curriculum development, instructional delivery, and assessment practices. Furthermore, it aims to uncover teachers' suggestions and solutions for enhancing ESP instruction.

The responses obtained from this research offer valuable insights into the practices and attitudes of teachers, and as such, they can play a crucial role in formulating bottom-up educational policies. They shed light on areas that require enhancement and provide guidance on the necessary measures to create conditions conducive to modern and effective ESP classes.

3.2. Research design and data collection instrument

This study employed a survey-based approach, as it was deemed the most suitable method for gaining insight into teachers' attitudes and practices regarding ESP. A survey methodology allowed for the collection of data from a diverse group of ESP teachers dispersed across various cities in the Republic of Serbia.

Data were collected using Google Forms, chosen for their convenience and accessibility to participants located in different geographical locations. The survey comprised different types of questions, including demographic questions, rating scale questions, open-ended questions, Likert scale items, and multiple response questions, enabling both quantitative and qualitative analysis.

Demographic questions provided contextual information about participants; rating scale questions allowed for the measurement of opinions or preferences; open-ended questions enabled participants to provide detailed responses; Likert scale items gauged participants' agreement levels with statements; and multiple response questions captured a range of possible answers to specific inquiries.

The questions (38 in total) are divided into 6 sections:

- general information – questions regarding the title, institution (optional), and years of experience;
- ESP practice – questions regarding the number of classes and semesters for ESP lessons, the year(s) in which ESP is studied, and the number of classes and semesters that teachers believe ESP should be studied for;
- content and language integration section – questions regarding content acquisition as one of the ESP goals and outcomes, correlation between content integration and motivation, but also vocabulary retention, subject-specific knowledge ESP teachers possess and their confidence concerning this knowledge, etc.;
- interdepartmental cooperation section – questions regarding the importance and satisfaction with the cooperation, and forms and frequency of cooperation;

- authentic materials – questions regarding the frequency of use and usefulness of different types of materials: authentic materials, adapted materials, and materials specifically created for classes;
- challenges – open-ended questions regarding challenges and ESP course improvements.

Each section is accompanied by a dedicated space for commentary.

3.3. Sampling, sample size, and characteristics

ESP teachers from various Serbian state and private universities constituted the target population for this study. Efforts were made to reach potential participants by distributing the survey to nearly all ESP teachers identified (for some, no official e-mail address was to be found).

A total of 34 ESP teachers completed the survey. The optional nature of the question about the faculty and university preserved teachers' anonymity, with only 18 participants disclosing their affiliation. Among those who did provide this information, only two belonged to the same faculty; therefore, it is fairly safe to assume that the research includes teachers from around 30 different faculties.

3.4. Data analysis

Data analysis involved both quantitative and qualitative approaches. Quantitative data were analyzed using statistical methods to identify patterns and trends, while qualitative data were subjected to thematic analysis to extract meaningful insights. The integration of both types of data enabled a comprehensive exploration of the research questions.

4. Results

4.1. General overview

4.1.1. Participants

The teachers who participated in the study were quite experienced in teaching ESP university courses: 21 with working experience of more than 10 years, 10 with 5–10 years of experience, and 3 teachers with under 5 years of experience. Out of 34 teachers, 17 are language teachers, 11 are assistant professors, 4 associate professors, and 2 full professors. It is worth noting that there is no observable correlation or pattern between the teachers' answers and experience.

4.1.2. ESP courses: current practice and attitudes

The study sheds light on the diverse landscape of ESP education within Serbian HEIs. ESP programs are not uniform; they can range from a single semester to a comprehensive eight-semester curriculum. Notably, ESP is mandatory for at least one semester across most faculties in all but two institutions, where elective ESP is studied at a rate of 4 classes per week (classes are 45 minutes long), spanning 2 and 4 semesters, respectively. Additionally, the frequency of classes varies significantly, oscillating between two classes a week and an intensive eight-class schedule in

one case (however, in this case, students have an ESP course for only one semester). In instances where ESP is mandated for a duration ranging from 2 to 4 semesters, approximately 30% of cases allow students the opportunity to choose an additional ESP elective course. These elective courses usually last for two semesters, with an average of three classes per week. Another variable factor is the academic year in which ESP is integrated, whether limited to the first year or extending into subsequent years as well (in nearly 70% of cases, classes are held in the first half of students' education). The median norm indicates that ESP education tends to be compulsory and is typically spread over 2–3 semesters in the initial academic year(s), and students commonly engage in three classes per week.

Quite surprisingly, only 14 respondents advocate for an increase in the number of ESP classes, which indicates that there is no demand for a more robust ESP curriculum in those institutions (6 teachers suggest that students should engage in ESP classes for eight semesters). The majority, 20 participants, are satisfied with the number of classes at their faculties and would not change it. Even more surprising is that in 5 cases, English is taught for only 1–2 semesters, and teachers are pleased with it. This is not the result that was expected, especially bearing in mind the global trend of internationalization at HEIs and the general competitiveness in job markets and academia. The result could imply a more traditional attitude with resistance to change. Nevertheless, regardless of teachers' attitude towards the increase of classes, the most frequent comment is that ESP classes should be reserved for final years (despite the fact that in the vast majority of cases the classes were held in initial years), since students do not have sufficient professional knowledge and struggle with terminology and concepts even in their native Serbian. This is one compelling reason why it would be beneficial for students to introduce and incorporate domain-specific content knowledge in order to promote and foster active learning of both content and language.

4.2. Integration of professional content and language

The results highlight a prevailing consensus among teachers (88%) regarding the significance of content learning as a fundamental objective and outcome for students in ESP classes. Teachers universally acknowledge the significance of aligning class objectives with the mastery of both language and subject matter, recognizing that this integration enhances the overall educational experience. Moreover, 80% advocate for ESP materials complementing professional content studied in discipline-specific subjects, underscoring the importance of integrated learning.

However, the educators' confidence in actually integrating and evaluating professional content within ESP courses appears nuanced. Specifically, 14 teachers express only partial agreement with the statement that "they believe they possess the necessary skills and knowledge to incorporate and evaluate professional content within ESP classes," showcasing a balanced perspective and potentially reflecting professional humility in their self-assessment. While most teachers agree, to a

certain extent, on the importance of studying professional content in their own lecture preparations, there are 4 exceptions who state that they do not believe it is important to study professional content while preparing for the lectures.

Despite general agreement on the role of content learning in enhancing vocabulary retention (3 teachers disagree with the notion that learning domain-specific content in ESP classes is conducive to vocabulary retention), there is uncertainty among teachers regarding its positive impact on student motivation. About 20% partially disagree, while 30% partly agree, and 50% completely agree with the notion.

Whereas most teachers do acknowledge the importance of content and language integration, only 14 teachers include non-linguistic elements in the goals and outcomes of their courses, and even fewer (10) evaluate the content along with linguistic elements through colloquia, assignments, and exams. The discrepancy could be even higher, since a teacher who said they formally evaluated content stated that “In the context of ESP at our faculty, professional content is reflected in the acquisition and application of specialized vocabulary, rather than in testing knowledge of professional content.” This implies the potential misunderstanding of the question and what CLIL is, and since this teacher might not be alone in their opinion, it possibly implies an even greater discrepancy between acknowledging the importance of content and language integration and the actual integration and expected outcomes and evaluation.

4.3. Interdepartmental cooperation

The subsequent section of the survey sought to assess the extent of interdepartmental collaboration between language and subject instructors. Interdepartmental cooperation in ESP curriculum, syllabus, and material creation is recognized as vital. Among ESP teachers, 18 completely agree, 12 partially agree, 2 partially disagree, and 2 disagree with the statement that it is important to collaborate with their colleagues who teach domain-specific subjects in order to create curriculum, syllabus, and didactic materials. While a portion of 16 educators expresses partial satisfaction, and a total of 9 report complete satisfaction, 6 convey dissatisfaction, while 3 remain uncertain regarding their satisfaction with the interdepartmental cooperation. Notably, one-third express dissatisfaction with institutional support for curriculum and material creation, and they indicate the need for more robust support, especially with regards to professional education and training, financial support for material and course development, necessary changes in accreditation in order to improve the efficacy of classes (mainly more classes and moving classes to final years), smaller class sizes, better equipment, and support in the digitalization process.

In the next question, the participants were asked to mark all the interdepartmental activities from the provided list (more than one answer was allowed). According to their answers, interdepartmental cooperation in ESP education involves the following (from the most frequent to the least): collaborative efforts in selecting

topics, consultations on representative terminology, collaboration on curriculum and syllabus development, collaboration on pre-exam activities, and also teachers' team effort to choose texts and educational materials. Moreover, the number of selected activities also provides an insight into the extent of cooperation and further supports the general necessity for better interdepartmental cooperation: half the teachers marked 1 activity, 13 marked 2, and only 3 marked 3 activities, while just 1 teacher marked 4 activities.

4.4. The use of authentic materials

In CLIL-enhanced ESP classes, the integration of authentic materials plays a pivotal role. Extensive research, including studies by Tomlinson (2010) and Brown (2007), affirms the positive impact of authentic materials on student motivation, vocabulary retention, and content acquisition. In this portion of the survey, the teachers are asked about their attitudes towards the use of authentic, adapted, and specially created materials, as well as how frequently they actually use these materials in class.

Teachers have the most positive attitudes towards adapted materials (24 respondents accredit score 5 out of 5, 9 accredit score 4, and 1 accredit score 3). Generally, teachers find specially created materials more useful than authentic materials; however, these two materials did get unfavorable scores of 1 and 2 from 3 teachers each, while adapted materials did not get any unfavorable scores.

Interestingly, teachers predominantly favor specially created materials, followed by adapted materials, with authentic materials being used least frequently. Despite this, the majority of teachers opt for a combination of these materials in their classes, indicating a balanced approach. Only a small percentage (10%) exclusively rely on materials specially created for the course.

4.5. The challenges

The last portion of the questionnaire provided the opportunity for the teachers to share potential challenges and issues they face, but also to propose solutions and suggestions for improving the quality of ESP courses. The results of the survey point out that the educators routinely encounter shared obstacles and are quite motivated to share their issues in the comment section, since there was not a single one who left this section blank. Among the most prevalent impediments encountered are large class sizes (nearly a third of teachers) and students grappling with specialized terminologies and discipline-specific concepts in both Serbian and English (the main reason why 7 teachers felt the need to write an additional comment that ESP classes needed to move to later years in students' academic journeys). Several teachers reported students' low level of general English as a major obstacle (a teacher remarked that "If all the students were A2 level, we could talk about ESP," implying a worrisome level of general English and pointing to possible necessary changes in primary and secondary education, since most students learn English for 12 years). Another teacher suggests starting with GE classes in the first year

and following that with ESP in the next 3 years. Other teachers point to the lack of materials and resources (these were the teachers who were not satisfied with the institutional support they get to a greater or lesser extent). Likewise, teachers are calling for greater investments in professional development, digitalization, material, and textbook development.

5. Discussion

The ESP teachers are mostly very experienced, but while qualitatively analyzing the results, there were no discernible patterns between the years of experience and their answers. The teaching of English for Specific Purposes exhibits considerable variation across HEIs, encompassing diverse structures and formats, with the number of classes per week ranging from 2 to 8 (in this case, the students only have one-semester ESP course), the number of semesters from 1 to 8, and the status of ESP classes being compulsory or obligatory, or a combination of the two. Prior to the study, it had been expected that a vast majority of teachers would favor an increase in the number of classes, and not just 14, as the results show. Generally, the findings, supported by other research (e.g., Anđelković/Meršnik, 2022), indicate a rather unfavorable status of ESP within Serbian university settings, characterized by a discernible trend toward a reduction in the number of classes or years the course is offered, or a transition from compulsory to elective status.

In the majority of instances, when English for Specific Purposes (ESP) is not integrated throughout the entirety of students' academic journey, it tends to be concentrated within the initial years of their education. Interestingly, in many of these cases, educators express a consensus that relocating ESP classes to later years in the curriculum would enhance their effectiveness and overall benefit to the students. Comments provided by teachers shed light on the reasoning behind this perspective, with a prevalent observation being the students' lack of satisfactory domain knowledge: teachers noted that students often struggle due to their unfamiliarity with essential concepts and terminology, both in the context of ESP and even in their mother tongue. This issue has been underscored in other research as a significant impediment (e.g., Arnó/Guzman, 2015). The fact that students struggle with professional concepts and terminology points to a potential solution – the inclusion of subject specific content (e.g. through Project Based Learning, additional reading materials, etc.) in order to help students familiarize themselves with it. These insights underscore the importance of aligning ESP education with the students' evolving linguistic abilities, comprehension levels, and subject-specific content, emphasizing the need for a strategic repositioning of ESP classes within the academic calendar.

The majority concurs that the union of professional content acquisition with language knowledge and skills significantly enhances learning outcomes for students. This approach emphasizes a holistic educational experience, encompassing skills beyond mere language acquisition. Overall, instructors express a preference for the integration of language and content within ESP courses. While teachers generally

favor that approach, some of them might require support putting the ideas they endorse into practice: there is a clearly expressed need among teachers for better interdepartmental cooperation and institutional support. Another obstacle noted by teachers that is mentioned in other research as well (e.g., Pešić, 2016) is the low level of general English (Pešić reports that more than 80% of students at the Faculty of Hotel Management and Tourism are at an A2 level).

However, despite the general support for content and language integration, a notable observation is the fact that there is limited inclusion of explicit content goals and objectives in ESP curricula, and even lower implementation of content evaluation practices among teachers: a minority of educators engage in assessing the retention of content knowledge. The results indicate a potential gap between the acknowledged benefits of content-language integration and its practical implementation and assessment in ESP education. These varied responses exemplify the diverse strategies employed by educators, reflecting the need for ongoing dialogue in educational circles regarding the optimal balance between linguistic and non-linguistic elements and learning objectives.

Teachers do recognize the importance of interdepartmental collaboration, but not as much as anticipated. This is especially surprising when we take into consideration the importance of a comprehensive needs analysis, which necessitates interdepartmental collaboration as an integral part of the curriculum development process (e.g., Arnó/Mancho, 2015; Wozniak, 2017). It feels natural and logical that subject teachers should be included in the needs analysis process, as it seems impossible to fully understand the 'needs' without consulting them. Since the cooperation requires improvement, it is not surprising that ESP curricula do not align completely with those of the other subjects. The vast majority of teachers who do acknowledge the importance of interdepartmental cooperation and express their partial satisfaction with it typically do not partake in more than one joint activity, which supports the general sentiment that cooperation should be improved.

6. Conclusion and implications for further research

Contemporary ESP tendencies include the integration of subject-specific content in language classes, and this version of CLIL-enhanced ESP or integrated ESP is increasingly gaining popularity (Banegas, 2018; Đorović/Zavišin, 2018; Moate, 2019). Moreover, significant research does confirm the efficacy of the integrated approach to ESP (Mehisto et al., 2008; Beko, 2013; Paltridge/Starfield, 2013; Gawlik-Kobylińska/Lewińska, 2014; Arnó/Mancho, 2015; Hurajová, 2015; Fajardo et al., 2020).

According to this research, ESP teachers employed at Serbian faculties acknowledge the importance of integrating elements of professional content into their classes, but in practice, while the didactic materials do focus on professional terminology and content, they are merely used as a vehicle to enable students to retain linguistic knowledge but not the content. It is even less frequent to test content knowledge. In order to have a successful integrated ESP course, strong

interdepartmental cooperation is necessary, and this is the aspect that generally needs much improvement at Serbian universities if we are to lay strong foundations for the implementation of integrated ESP courses or CLIL courses. Successful CLIL programs, which greatly depend on strong cooperation between departments and institutions fostering interdisciplinary collaboration, saw an increase in student engagement and motivation (Mehisto et al., 2008; Wozniak, 2017).

The efficacy of integrated ESP classes can be partly attributed to the use of authentic materials which enhance language learning outcomes, students' engagement and motivation (Cañado/Esteban, 2015; Fajardo et al., 2020), and which promote meaningful language learning experiences and enhance students' disciplinary knowledge (Benavent/Peñamaría, 2011). The research findings presented in this paper suggest a potential for greater incorporation of authentic materials within the instructional methodologies employed by Serbian ESP instructors.

Challenges identified in this research confirm previous findings (e.g., Bhatia, 2008; Swales, 2009; Plečaš, 2011; Basturkmen, 2014; Stojković/Piršl, 2014; Johns, 2016) in all aspects but one. In the majority of studies examining the challenges of ESP university courses, a prevalent concern often cited is the deficiency in teacher training and formal education, while in this research it was only once identified as a hurdle. This does not necessarily mean that ESP teachers in Serbia are able to get sufficient formal education and training, but that they potentially prioritize other issues: large mixed-ability classes, lack of didactic materials, students' low level of general English, students' unfamiliarity with professional terminology and concepts, lack of funding and institutional support, the need to move classes to later years of studying, better equipment and digitalization, and few classes. With the exception of low proficiency in general English, which ideally should have been attained during primary and secondary education, addressing these challenges could be remedied through adequate institutional support and the implementation of bottom-up policies.

It would be beneficial to conduct a more detailed analysis of how teachers incorporate content elements into ESP classes, how they evaluate the content, as well as the analysis of the nature and extent of their cooperation with other departments. By understanding teachers' attitudes, practices, and needs, we are better equipped to foster an educational environment where language and subject matter seamlessly converge, leading to a more enriching learning experience for students.

While change is inevitable, it is sometimes sluggish and reluctant, and tertiary educational systems are often no exception. Recognizing that university language policies relying on uniform and general approaches can be ineffective, it is worth highlighting a tailored approach to ESP education encompassing flexible and adaptable policies and acknowledging the varying aspirations, needs, and capabilities of students. These policies should take into account discipline-specific goals, specific genres within a particular discipline, and the role of the English language in creating and communicating disciplinary knowledge (Kuteeva/

Airey, 2014; Airey et al., 2017; Wozniak, 2017). In today's contemporary economic, technological, and cultural landscape, the field of English for Specific Purposes (ESP) continues to evolve and change. Modern ESP instruction is essentially cross-curricular and multidisciplinary, representing an approach that should contradict compartmentalized knowledge.

Note: This paper was presented at the English Language & Literature Studies (ELLS): Modern Perspectives and Beyond conference in Belgrade, Serbia, October 2023.

References

- Andelković, J., Meršnik, M. (2022). English for more specialized purposes – benefits and challenges. In M. Paprić, M. Tanasijević, J. Janković (Eds.), *Language – Profession – Science 2.1. Book of Proceedings, V International Conference*. Belgrade: Foreign Language and Literature Association of Serbia.
- Arnó, E., Mancho, G. (2015). The role of content and language in content and language integrated learning (CLIL) at university: Challenges and implications for ESP. *English for Specific Purposes*, 37, 63–73.
- Banegas, D. (2018). Learning subject-specific content through ESP in a Geography-teaching programme: An action research story in Argentina. *English for Specific Purposes*, 50, 1–13. <https://doi.org/10.1016/j.esp.2017.11.001/>
- Basturkmen, H. (2014). *Investigating tasks in formal language learning*. Routledge.
- Beko, L. (2013). *Integrirano učenje sadržaja i jezika (CLIL) na geološkim studijama* (unpublished doctoral dissertation). Faculty of Philology, Belgrade.
- Belcher, D. (2006). English for specific purposes: Teaching to perceived needs and imagined futures in worlds of work, study, and everyday life. *TESOL Quarterly*, 43(1), 133–155.
- Benavent, G. T., Peñamaría, S. S. (2011). Use of authentic materials in the ESP classroom. *Encuentro*, 20, 89–94.
- Bhatia, V. (2008). Genre analysis, ESP, and professional practice. *English for Specific Purposes*, 27(2), 161–174.
- Blagojević, S. (2013). Original texts as authentic ESP teaching material – the case of philosophy. *ESP Today*, 1, 113–126.
- Brown, H. D. (2007). *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy*. Pearson Longman.
- Brown, J. D., Lee, S. (2008). Attitudes of ESP teachers towards integrating language and content. *TESOL Quarterly*, 42(3), 287–301.
- Cañado, M., Esteban, A. (2015). Authenticity in the Teaching of ESP: An Evaluation Proposal. *Scripta Manent*, 1, 35–43.
- Chostelidou, D., Griva, E. (2014). Measuring the Effect of Implementing CLIL in Higher Education: An Experimental Research Project. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116, 2169–2174.

- Coyle, D. (1999). Theory and planning for effective classrooms: supporting students in content and language integrated learning contexts. In J. Mash (Ed.), *Learning Through a Foreign Language* (pp. 46–62). London: CLIT.
- Dorović, D., Zavišin, K. (2018). Integrating Elements of LSP Language Teaching and CLIL Methods in the Context of Tertiary Education. *Scripta Manent*, 13(1), 26–44.
- Dudley-Evans, T. (1997). Genre analysis: An approach to text analysis for ESP. In A. M. Johns (Ed.), *Genre in the classroom: Multiple perspectives* (pp. 42–53). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Dudley-Evans, T. (2001). English for specific purposes. *Language Teaching*, 34(3), 1–24.
- European Commission. (2024). *Commissions' use of languages*. https://commission.europa.eu/about-european-commission/service-standards-and-principles/commissions-use-languages_en/
- Fajardo-Dack, T., Argudo, J., Abad, M. (2020). Language and Teaching Methodology Features of CLIL in University Classrooms: A Research Synthesis. *Colombian Applied Linguistics Journal*, 22, 40–54.
- Flowerdew, J. (2005). *Discourse in English language education*. New York: Routledge.
- Fortanet-Gómez, I., Bellés-Fortuño, B. (2008). The relevance of discourse markers in teacher training courses for Content and Language Integrated Learning in higher education. In O. Martí Arnáinz, M. P. Safont Jordá (Eds.), *Achieving multilingualism: Wills and ways. Proceedings of the First international conference on multilingualism (ICOM)* (pp. 149–159). Castelló de la Plana: Universitat Jaume I.
- Gawlik-Kobylińska, M., Lewińska, M. (2014). Content Language Integrated Learning in Polish Higher Military Education. *Connections*, 13(3), 105–116.
- Habul-Šabanović, I. (2023). Integrirano učenje sadržaja i jezika putem metoda projektnog učenja u nastavi engleskog jezika struke na nivou visokog obrazovanja. U S. Nešanović, E. Mešanović-Meša (ur.), *Prozor u svijet obrazovanja, nauke i mladih* (str. 353–374). Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Pedagoški fakultet.
- Harding, K. (2007). *English for specific purposes*. Oxford: Oxford University Press.
- Hurajová, L. (2015). Tertiary CLIL. In S. Pokrivčáková (Ed.), *CLIL in Foreign Language: e-book for foreign language teachers* (pp. 85–98). Nitra: Constantine the Philosopher University.
- Hutchinson, T., Waters, A. (1987). *English for Specific Purposes: A Learning-Centered Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hyland, K. (2006). *English for academic purposes: An advanced resource book*. London: Routledge.
- Järvinen, H. (2008). Learning Contextualized Language: Implications for Tertiary Foreign-Language-Medium Education. In E. Rauto, L. Saarikoski (Eds.), *Foreign-Language-Medium Instruction in Tertiary Education: a Tool for Enhancing Language Learning* (pp. 77–88). Vaasa: Vaasan Ammattikorkeakoulu University of Applied Sciences.

- Johns, A. M. (2016). *Genre in the classroom: Multiple perspectives*. New York: Routledge.
- Kilickaya, F. (2004). Authentic materials and cultural content in EFL classrooms. *The Internet TESL Journal*, 10(7). <http://iteslj.org/Techniques/Kilickaya-AuthenticMaterial.html/>
- Lee, W. (1995). Authenticity revisited: Text authenticity and learner authenticity. *ELT Journal*, 49(4), 323–328.
- Liew, K. L., Khor, C. P. (2014). *ESP at tertiary level: Traditional ESP or integrated ESP*. <https://www.semanticscholar.org/paper/ESP-at-tertiary-level%3A-traditional-ESP-or-ESP-Liew-Khor/f8d7779f560fb56173be0d9cb8efcb476941d656/>
- Marsh, D. (2002). *CLIL/EMILE – The European Dimension: Actions, Trends and Foresight Potential Public Services Contract DG EAC: European Commission*. https://www.ecml.at/Portals/1/resources/Articles%20and%20publications%20on%20the%20ECML/CLIL_EMILE.pdf
- Mehisto, P., Marsh, D., Frigols, M. J. (2008). *Uncovering CLIL: Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education*. Oxford: Macmillan Education.
- Mićić, S. (2005). Reforms in English for medical academic purposes in Belgrade. *IATEFL ESP SIG Newsletter*, 27, 4–7.
- Mirić, M., Đorović, D. (2015). Nastava stranih jezika na univerzitetu: saradnja nastavnika jezika struke i nastavnika stručnih predmeta. *Nastava i vaspitanje*, 64(3), 507–520.
- Moate, J. (2019). Content and Language Integrated Learning in ESP Higher Education: Perceptions of Programme Coordinators. *English for Specific Purposes*, 53, 52–66.
- Paltridge, B. (2012). *Discourse analysis: An introduction*. London: Bloomsbury Publishing.
- Paltridge, B., Starfield, S. (Eds.). (2013). *The handbook of English for specific purposes*. Chichester: Wiley Blackwell.
- Plečaš, J. (2011). Izazovi nastave engleskog jezika u organizacionim naukama. U A. Ignjačević, D. Đorović, N. Janković, M. Belanov (Eds.), *Druga međunarodna konferencija Jezik struke: Izazovi i perspektive* (str. 677–685). Beograd: Društvo za strane jezike i književnosti Srbije, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Službeni glasnik. (2011). *Pravilnik o bližim uslovima za ostvarivanje dvojezične nastave*. Službeni glasnik 105/2015, 50/2016.
- Richards, J. C. (2003). *Curriculum development in language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Richards, J. C., Rodgers, T. S. (2001). Integrating language and content in English language teaching: An introduction. *TESOL Quarterly*, 35(4), 505–511.
- Stojković, N., Piršl, D. (2018). The need to redetermine the position of ESP within educational setting of higher education in Serbia. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 48(3), 79–87.

- Swales, J. (1990). Language for specific purposes. *Annual Review of Applied Linguistics*, 10, 3–19.
- Swales, J. M. (2009). *Genre analysis: English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tarabar, A. (2014). Načini i mogućnosti istovremenog učenja engleskog jezika i stručnog gradiva u nastavi iz oblasti održavanje. U S. Brdarević, S. Jašarević (ur.), *Zbornik radova – Održavanje 2014* (str. 285–292). Zenica: Univerzitet u Zenici. <https://www.odrzavanje.unze.ba/zbornici/2014/037-014-041.pdf>
- Tomlinson, B. (2010). Principles and procedures for self-access materials. *Studies in Self-Access Learning Journal*, 1(2), 72–86.
- Woźniak, M. (2017). ESP in CLIL degree programmes. *ESP Today*, 5(2), 244–265.

Мина С. Сукновић

Сажетак

ПЕРЦЕПЦИЈЕ ЕСП ПРЕДАВАЧА НА ВИСОКОШКОЛСКИМ УСТАНОВАМА О ИСПУЊАВАЊУ ЗАХТЕВА ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНОГ И КЛИЛ ОБРАЗОВАЊА

Овај рад представља теоријски оквир и истражује потенцијални однос између ЕСП и КЛИЛ образовања. Такође, дубље истражује перцепције ЕСП предавача који раде на факултетима изван филолошког поља у вези са њиховим интердисциплинарним компетенцијама и имплементацијом стручног садржаја у ЕСП наставу (CLIL-enhanced ESP). Истраживање укључује администрирање упитника са различитим типовима питања (демографска питања, питања са скалом оцењивања, отворена питања, Ликерт скала и питања са више одговора), омогућавајући како квантитативну тако и квалитативну анализу. Резултати овог истраживања, између осталог, истичу неопходност подршке предавачима у развоју њихових интердисциплинарних компетенција и у изради силабуса, дидактичких ресурса и материјала. Додатно, резултати откривају значајну потребу за интердепартаманском сарадњом како би се повећала ефикасност интердисциплинарних и кроскурикуларних образовних пракси.

Кључне речи:

КЛИЛ (Интегрисање садржаја и језика), ЕСП (Енглески језик за посебне намене), високо образовање, интердисциплинарне компетенције

<https://doi.org/10.18485/analiff.2024.36.1.12>

821.163.41.09-1"20"

821.163.41.09"20"

Аксиолошки поглед на савремену српску поезију

Горан П. Коруновић*

Филолошки факултет, Универзитет у Београду, Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима

 <https://orcid.org/0009-0002-0249-0368>

Кључне речи:

српска поезија,
аксиологија,
антологија,
критика,
јавност,
идеологија,
расподела чулног

Апстракт

У раду се тежи једном могућем аксиолошком погледу на савремену српску поезију и на поједина поимања песничког стваралаштва у актуелном пољу српске културе. Најпре ће се кроз критичку оптику анализирати поједине песме Дејана Алексића и Ђорђо Сладоја, аутора који су овде издвојени следствено чињеници да њихови опуси, за велики део српске књижевне јавности, представљају врло важне репрезенте – у два различита поетичка кључа – крајњих домета савременог српског песништва. Интерпретација би показала да се у тим песничким остварењима одиграва специфично редуковање потенцијала песничког израза, и то под привидом трансгресије нашег искуства. Затим ће се анализирати аксиолошки принципи формирану у једној од најзапаженијих антологија последњих година, у избору Саше Радојчића, *Сенке и њихови предмети*. Намера је да се покаже до које мере вредносни принцип те антологије уклања из савременог реципијентског искуства поједине поетике које су, утицајем и наслеђем, у темељу актуелне српске поезије. На концу, преиспитиваћемо поједина поимања песничког стваралаштва (Владимир Арсенић) која знатно осиромашују „распделу чулног“ (Рансијер) у савременом песничком стваралаштву. Показаће се до које мере схватање поезије које ћемо овде критички издвојити пориче трансгресивне потенцијале песничког језика и, последично и политички опортуно, редукује савремену антрополошку слику. На концу, издвојићемо један рукавац новог таласа савремене поезије који, упркос својим могућностима, остаје у оквирима статичних схватања песничког говора. Сваки од овде преиспитиваних аспеката савременог песничког стваралаштва и разумевања поезије заснива се на окоштаним и непродубљеним становиштима која од савременог субјекта скривају његове потенцијале поимања поезије, сопства и света. (примљено: 12. фебруара 2024; прихваћено: 24. марта 2024)

<https://analifil.bg.ac.rs>

* Филолошки факултет
Катедра за српску књижевност са
јужнословенским књижевностима
Студентски трг 3
11000 Београд, Србија
g.korunovic@gmail.com

1. Увод

Често се у српској књижевној јавности могу чути ставови да је наша књижевна критика у кризи, да је неопходно изнова вредновати савремену песничку продукцију, да је потребно доминантне стваралачке тенденције обогатити новим поетичким парадигмама. Независно од тога колико се слажемо са тим гласовима, вредело би аксиолошко преиспитивање песничког стваралаштва разумевати као континуиран и недовршив процес. Ни актуелни, ни будући вредносни судови, који ће из неких нових аксиолошких перспектива гледати на ово песничко време, нису коначног важења – живот поезије, са изласком у јавни простор, изложен је сталној динамици, те је упитно има ли смисла представљати га као довршену и јасну слику.

Шта би подразумевао аксиолошки приступ посредством кога желимо да представимо савремено песничко стваралаштво у нашој култури? Најпре, он подразумева један могући прилог општем укрштању вредносних вектора у актуелном књижевном пољу. Следствено томе, желимо да предочимо један вредносни оквир на основу којег би преиспитивали неколико неуралгичних тачака савремене песничке сцене, тј. неколико феномена који у великој мери генеришу актуелно поимање песничког стваралаштва. Сам процес вредновања, наравно, није саморазумљив, и он се у теоријској мисли временом трансформисао најчешће у полемичком светлу, у распону од структуралистичких, феноменолошких и марксистичких стремљења до расправа између постструктуралистичких идеја и херменеутичке традиције (в. Радовић, 1987). За наш приступ од посебног је значаја потоња полемика заступника деконструкције и заговорника херменеутике, будући да се управо са деконструкцијским увидима учинио евидентнијим проблем који настаје у процесу тумачења: интерпретација се може испоставити „као таложје једног слоја језика преко другог” (Радовић, 1987: 44), те „не постоји централно тумачење као идеално језгро смисла” (Радовић, 1987: 51).

Та позната деконструкцијска становишта допринела су да се сваки херменеутички процес укаже као репрезент идеолошких назора самог херменеутичара. Имајући на уму све то, стремимо својеврсној интерференцији деконструкцијског искуства и поверења у херменеутику, што у крајњој инстанци имплицира нужност самосвести интерпретатора о сопственој идеолошко-аксиолошкој позицији. Другим речима, аксиолошки приступ који овде желимо да постулирамо не бежи од генерисања процеса тумачења/вредновања управо идеолошким перспективом тумача, напротив. Желимо да се не губи из вида да тумачења, вредновања и разумевања песничког стваралаштва нису идеолошки индиферентна. При томе идеологију овде поимамо, с једне стране, уз свест о дугу који теоријска мисао има према (нео)марксистичком промишљању феномена идеологије, али и уз истовремену тежњу – охрабривану управо у традицији левог теоријског крила – да се разумевање идеологије не задржи само на промишљању класа и динамике њихових интереса. Другим речима, идеологију разумевамо у ширем смислу као вид „једног одређеног гледања

на свет” (Манџајт, 1968: 72–73), једног, дакле, „погледа на свет” који настаје, следствено трансформацији полазног марксистичког фокусирања на класна питања, из укрштања разумевања културе, поимања антрополошких представа и друштвених релација, те односа према етичко-аксиолошким проблемима.

Следствено свему томе, идеолошко полазиште – „поглед на свет” – овде неће бити скриван у процесу аксиолошко-херменеутичког приступа савременој српској поезији, иако неће нужно бити ни експлицитно изнет. Другим речима – иако тај идеолошки аспект није пресудан за бављење савременом српском поезијом – држимо до тога да књижевност/поезија нису строго оделити од живота, напротив, говор о поезији укључује шири светоназор оног ко говори. Уколико то не бисмо имали на уму, упали бисмо у уобичајену илузију академско-интерпретативног говора – да свако академско тумачење књижевности/поезије говори из универзалистичког језгра мишљења које надилази идеолошке дистинкције.

2. Привилеговане песничке/стваралачке парадигме

Потребно је почети из центра самог проблема. У савременој српској песничкој јавности постоји одређени консензус једног дела песника/песникиња и критичара/критичарки пред тим шта би требало да представља доминантну струју српског песништва. У чему се може видети то слагање различитих стваралачких позиција и интерпретативних становишта? У томе што се одређени, у основи узак распон међусобно сродних поетичко-стваралачких модуса, појављује подржан критичким дискурсима и јавно награђиван у високој мери, готово до комичне предвидљивости. (Овде ћемо, у провизорном метакритичком коментару, констатовати да, за аксиолошке позиције на којим стојимо, књижевно награђивање није пресудни показатељ естетског домета поезије, упркос томе што се јавно књижевно мњење често ослања на легитимисање вредности песничких збирки управо посредством књижевних признања. Наравно, поједине вредне књиге су постале видљивије захваљујући одлукама књижевних жирија, али – следствено аксиолошком приступу који овде заступамо – у основи верујемо да је често реч о декоративном аспекту књижевног живота.)

Намера је, дакле, да се прецизирају поетичко-стваралачки модели чија реализација, или пак само приближавање њима, манифестује за књижевну јавност најподобније – иако из нашег угла преиспитивања вредне – принципе и резултате песничког говора. Један од тих најприхватљивијих поетичко-стваралачких модела може се препознати у поезији Дејана Алексића.¹ Може се заправо рећи да се у Алексићевој поезији најчистије могу уочити резултати песничких пракси које добар део наше књижевне јавности препознаје као врхунце песничког стваралаштва на српском језику. Приближавање тим

1 Стваралаштво Дејана Алексића је специфично по томе што је готово немогуће пронаћи критички интониране редове о његовој поезији, што у прошлости нису могли да избегну ни многи/много канонски песници/песникиње нашег језика. Таква јавна рецепција Алексићевог песништва свакако наводи на идеју о преиспитивању тог особеног феномена нашег књижевног живота.

поступцима и њима подобним песничким/естетским резултатима, ауторима/ауторкама пружа израженију прилику да постану видљивији на мапи српске савремене поезије, односно да се, удаљавањем од њих, из најосветљенијег дела песничке јавности повуку у сенку.

Пре него што на конкретним примерима покажемо какав је проблем посреди, вреди констатовати да у Алексићевим песмама постоји обнављање модернистичког поступка међусобног приближавања ниског и високог регистра (на плану мотива, тона, односа емпиријско-метафизичко искуство), те дискретно увођење културално-књижевних-религијских референци, делимично уз имплицитну поруку да пред собом имамо – како се то у критици некада по инерцији говори – „песника културе”. Будући да је добрим делом упућена на поетичке линије које постулирају Попа (управо поменуто приближавање ниског и високог плана песничког израза), Иван В. Лалић (контемплација о релацији емпирија-метафизика, контекстуализација егзистенцијалних питања културалним референцама, специфична метафорично-параболична интенција израза), те познији Борислав Радовић (јасно дистанцирање од раног израза неонадреалистичке провенијенције и померање ка неосимболистичко-параболичном изразу окренутом стварносној основи приказаних ситуација) – Алексићева поезија би требало да сублимира и настави то евоцирано модернистичко песничко наслеђе.

Са чим се, ипак, срећемо у Алексићевим песмама? Иако је потребно много простора да би се пренеле све нијансе које би могао донети критички приступ Алексићевој поезији, фокусираћемо се на две песме парадигматичне у претходном, назначеном контексту јавне рецепције Алексићеве поезије и њене интенције да настави модернистичко наслеђе. Није ствар у томе да се издвоје естетски најмање убедљиве Алексићеве песме – постојање текстова нејаког домета вероватно се може констатовати скоро у сваком опусу – већ је посреди то да у занатски заокруженим Алексићевим песничким остварењима можемо да препознамо својства која нису видљива или бар нису релевантна добром делу наше песничке јавности. Та (не)видљива својства су заправо подривајућа по очекивани естетски домет.

Окренимо се најпре песми „Уради сам”, идентичног наслова као и за сада претпоследња Алексићева песничка књига.² Песму отвара констатација о дугогодишњем, повлашћеном статусу који у стану има очев „занатски практикум”, то „јеванђеље лаичког мајсторлука”, при чему је тај привилеговани положај таквог приручника одмах сенчен иронијом, будући да подразумева место

2 Годинама једина књига у нашој кући –/ Занатски практикум, заденут између/ Телевизора и гондоле с термометром./ Насупрот овој, књиге из моје растуће/ Библиотеке биле су само имигранти/ Што стрепе и мрморе у полутами.// С времена на време, седећи пред екраном./Наспрам градова у пламену, отац би на крило/Полагао јеванђеље лаичког мајсторлука/Да отре прашину с тврдих корица./Наш свет већ је био запао у кварове./Љуштила се фасада и попуштала су ослонци./ Као под градом који тоне док гондолијер/ Намигује младој туристкињи.// Често помислим да ми је тајне поезије/ Поверила, заправо, та књига./ Уради сам, био је рефрен којим заповеда./ Као дементна владарка на чију краљевину/ Падају меланхолија и димне варке” (Алексић, 2021: 15).

између апарата који посредује вести (телевизор) и кич детаља декора (макета гондоле са термометром). Такав поступак прати контрастно позиционирање приручника спрема библиотеке самог лирског субјекта, истовремено „растуће” и маргинализоване у породичном окриљу и формативном добу исказне инстанце (књиге лирског Ја су „имигранти што стрепе и мрморе у тами”).

Већ овде се слуги одређени смисаони шум, односно одређено подбацавање смисаоне резултанте, пројектоване контрастним принципом успостављања мотивских вектора. Ако тај принцип подразумева постављање духовног/интелектуалног сазревања лирског субјекта наспрам баналности свакодневице (растућа библиотека у стрепњи пред ауторитетом очевог занатског практикума, заштићеног међу репрезентима тривијалности – телевизор/медији и кич украс/гондола), онда се лако уочава да су посреди донекле поједностављене представе и саме (баналности) свакодневице и интелектуалног/духовног развоја. Те представе су лишене амбивалентности и/или вишеслојности које би требало да буду посредоване песничким језиком, исказивањем и сликовитошћу. Другим речима, оправдано можемо поставити питање шта се постиже алегоризованом бинарном опозицијом тривијалност-знање, односно баналност свакодневице vs. интелектуални развој? Као да Алексићев текст имплицира читаоца који не препознаје никакве сенке у категорији знања и у процесу интелектуалне трансформације, односно не види никакву дубљу позадину, узрочност, сложенију мотивацију у тривијалности свакодневице.

Да Алексићев песнички језик подржава једну симплификовану представу стварности и исто такву улогу поезије у њој, сведочи наставак назначене алегоријске конструкције – екран поменутог телевизора са почетка песме доносиће вести о градовима „у пламену”, уводећи један од омиљених топоса *mainstream*-а савремене српске поезије – слику света као места запалог „у кварове”, места где су „попуштали [...] ослонци”. Такво становиште, модерничке провенијенције, о одсуству стожера у свету – становиште овде изведено уз одјеке лалићевске песничке интонације – чини се да је изнето без трага специфичне осећајности кроз коју би се преламао проблем губитка ослонца у свету. Све „мирише” на лалићевску оптику обновљену у новом контексту круте, предвидљиве реторике и окоштале алегоријске конструкције.

У жељи да се одређена особена осећајност ипак формира, иронично и контрастно се поставља ситуација када „гондолијер намигује младој туристкињи” док град тоне. Тиме се, не превише естетски убедљиво, пре свега поштује алегоријска матрица (гондола као кич-мотив постоји на почетку песме), и настоји се ситуацијом не превише снажног евокативно-семантичког потенцијала (гондолијер намигује туристкињи) сугерисати феномен одсуства свести о свеопштем краху, тј. замена такве свести тривијалним, ефемерним искуством.

Није неоправдано управо овде застати и поставити питање: да ли заиста из контрастног приближавања декоративно-псеудомеланхоличне, лалићевски интониране слике „света без ослонца”, и намигивања гондолијера туристкињи

као слике небриге пред крахом света, слике која би требало да сублимира живљење лишено свести о (над)персоналним кризама – да ли заиста као резултанту рецепције тих стихова читаоци добијају дестабилишуће осећање универзалистичког карактера, на које се наслања и меланхолично, клонуло осећање пред превлашћу тривијалног искуства (намигивања гондолијера) над светском пропашћу? Верујемо да би такву рецепцију претходних стихова поседовао само читалац већ уверен да се у Алексићевим песмама реализују врхунци савремене српске поезије, читалац „слепе мрље” за могућности песничког језика. С друге стране, следствено аксиолошкој оптици коју смо одабрали, уверени смо да је у претходном случају реч о једној крутој и декоративној опозицији мотива, без смисаоно-афективног интензитета, без потенцијала да динамизује унутрашње „поље” читаоца довољно осетљивог за потенцијале песничког говора и за сложеност релације субјект-свет.

Наспрам вести о пољуљаном свету, очекивано и следствено одржању алегоријске конструкције, отац узима у руке приручник, што лирски субјект прати мишљу да му је управо та књига, доминантне поруке „уради сам”, заправо „тајне поезије поверила”. О каквим је тајнама овде реч? Усвојивши императив „уради сам” – из језгра пракси „поправљања” свакодневног живота – и применивши га у поезији, лирско Ја одсеца своје песничко деловање од било којег вида мутног полазишта и инспирације, с једне стране имплицирајући конструктивну природу стваралачког процеса, предочавајући и с друге стране Поезију као „дементну владарку” на чију „краљевину/ Падају меланхолија и димне варке”. „Тајне” које из овога произлазе подразумевају и имплицитно ламентирање над тим што су се дух и интелектуални врхунци повукли пред светом у распаду – „тајне” долазе из приручника за поправке, не из растуће библиотеке лирског Ја – али подразумевају и презентовање песничког стваралаштва као индивидуалне праксе лишене мистерије, ослоњене на опонирању пораженог духа и доминације тривијалности. Песник отуд у појединим детаљима свакодневице препознаје просијавање „великих истина” о свету – при чему су те „истине” углавном ослоњене на претходну наведену опозицију – и посредује их уз донекле инсценирани вео меланхолије и интелектуализма.

Ако се ипак, илустративности ради, подсетимо када је у традицији песнички говор рачунао на одређену тајну своје реализације, увек се враћамо поетикама које евоцирају одређену мистерију постојања и самог песничког израза, у распону од лирике метафизичке провенијенције преко романтичарске афирмације субјективности и уплива у непознато, преко Рембоа до модернистичких поетика које чувају поверење у ирационалну природу субјекта и света. У случају Алексићеве песме пре је реч о алегоријској конструкцији и церебралној контроли једног имагинативно јасно омеђеног поља, које пре пружа готово декларативно дату слику света и демонстрира окоштале песничке поступке него што остварује интригантну и дискурзивно несводиву визију субјекта и света. Отуд и „откривене тајне” поезије лирском Ја и нису тајне, већ својеврсно дефинисање једне статичне, поједностављене егзистенцијалне

и поетичке позиције, врло предвидљивог стваралачког домета и очекиваних песничких пракси.

У тој тачки се прелама наш аксиолошки приступ – за врхунце српске актуелне поезије се неретко проглашава управо описана церебрална конструкција лишена смисаоно-афективног интензитета, снажније имагинације и интригантнијег рада исказа, слика, језика, тј. лишена не нужно лексички разлистанијег, већ инвентивније постављеног темеља самог лирског гласа. Погледајмо у том контексту још једну Алексићеву песму, „Књижевно вече у провинцији”.³ У најкраћем, у том алегоријском склопу наспрам некадашњег (несталог) света врлине, склада, невиности (виши регистар) стоје варљиви храмови „у славу димова и самоће” (нижи регистар). Реципијент наклоњен таквом песничком изразу може препознати посебну мудросну оптику која меланхолично и стишано контемплира о рушевинама некадашњег и илузијама савременог света. Из наше аксиолошке перспективе, реч је о, описно казано, књижевнозанатски коректној поезији која рециклира неколико пробраних модернистичких поступака, али без ризика, без снажније инвенције која би побуђивала померање и афективног и церебрално-рефлективног плана рецепције ка изразитијој нијансираности, без дакле мистерије песничког говора, без аутентичног и разбокореног рада имагинације, без вишка евокативно-имагинативног и емотивног интензитета, довољно прихватљиво за доминантни књижевни укус и довољно симптоматично да осветли својеврсни заборав у актуелном књижевном мњењу пред тим шта све поезија може.

Друга стваралачка парадигма која има утабани пут у савременој књижевној јавности огледа се у поезији какву пише Ђорђе Сладоје.⁴ У његовим песмама често се прелама низ својстава песничког израза специфичног за поетике које доминантно гледају у два смера – ка метафизичком оправдању егзистенције и ка утемељењу националног идентитета. Управо због та два стваралачка фокуса важно је не скривати сопствену идеолошку позицију при вредновању те поезије – верујемо да нема ничег спорног у томе да поезија буде усмерена на два поменућа мотивска поља. Ипак, проблем настаје када уметничка реализација тих усмерења не доприноси ни евоцирању метафизичке равни

3 „После књижевне вечери, причамо/ Уз вино у задимљеној крчми/ Окићеној јеленским роговима./ Касно је, а напољу заверенички/ Пада снег и неће бити пута натраг./ Снег је погасио своја знамења/ И тиња још само ово место./ Другим речима, мораћемо сами/ Да измислимо врлине и склад./ Као на зачетку сваке митологије./ Оно што нас везује за стари свет јесу/ Стакласте очи дивљачи на зидовима/ И сироти музикант што дрема у углу./ Сања интересе свог малог бога/ Закључаног у црвеном меху хармонике./ И дише плитко, скоро обредно./ Као да у њему гори танка свећа/ Чији пламичак живи од истог даха/ С којим плеше на рубу гашења./ Мигренозна келнерица дува у чаше/ Враћајући им дух девичанства./ Уморна је од наших јереси и речи/ Оближаних пламеном винских ломача./ Напокон можемо да бацимо коцке./ Јер је свет остао го као зимско свитање./ А у зимско свитање вратићемо се/ Својим охлађеним собама, путељком/ Између храмова подигнутих/ У славу димова и самоће” (Алексић, 2020: 14–15).

4 Наведену поетичку парадигму издвајамо из следећих разлога – у нашој актуелној култури је врло живо осећање да се управо књижевним радом утемељује национални идентитет, што је, наравно легитимно и оправдано, с тим што се то неретко претвара у декларативно-илустративно постулирање својстава нашег националног идентитета. Другим речима, књижевност добија употребну улогу у једном сложеном, не само литерарном процесу, уместо да својим иманентним својствима и уметничком снагом доприноси умножавању специфичних одлика нашег националног идентитета.

нити сложенијој представи националне особености, тј. ни аутоимажу који би и поред својих амбиваленција и „сеновитих” страна могао, управо својом комплексношћу, имплицитно чувати у себи и афирмативну интенцију. При томе вреди напоменути и то да је Сладоје међу квалитетнијим ауторима назначене поетичке струје у српској поезији.

Погледајмо у том контексту песму „Она светлост”.⁵ Основни семантички лук те песме је у сталној присутности свете светлости која је обасјала Христово рођење, у њеном исијавању и „у нама”, и у актуелном искуству. Саставни део тог искуства је и афирмативна представа националне специфичности („У крошњама хује псалми/ Сјаји Жича”). Критика таквог песничког израза, важно је раздвојити, није и оспоравање мотива које та поезија призива; спорно је заправо то што смисаоно-евокативне резултате такве поезије остају у илустративној равни, не продукујући, радом исказа/слика, сугестију искуства које превазилази поље емпирије.

Другим речима, Сладојева поезија формира једну осећајност наклоности према метафизички утемељеном плану искуства и према националној самосвести, не исијавајући ипак евокативним интензитетом који би могао да побуди код реципијента афективни еквивалент дискурзивне несводивости метафизичких категорија, односно – у случају песама националног сентимента – свест да национални идентитет није једнодимензионална категорија. Другим речима, та поезија не одише понорношћу, узвишеношћу, амбиваленцијама, трансгресијом коју би осећајност назначена у Сладојевим песмама могла да подразумева.

На који начин се све то види у песничком говору? То се заправо одражава на следећем плану – евокативна снага имагинације, тј. исказа/слика, замењена је разлистаношћу лексике у смеру мање фреквентних и у актуелном књижевном изразу запостављених речи/појмова, делимично архаичних, што свакако само по себи нема негативне конотације. Другим речима, специфичност лексике – која би могла да буде задржана и у инвентивнијем стваралачком процесу – „заузима” место исказима/сликама који би наговорили несводивост метафизичког плана. Следствено томе, и метафизичка раван и национални идентитет остају у равни мање или више видљиве апотеозе, односно у равни декоративне репрезентације, донекле лишени сложености свог успостављања. Као пример таквог поступка можемо навести и песму „Вазнесење”.⁶

5 „Затрепери млада светлост/ Што је сјала/ У пећини над водама/ Из јасала// И обасја луг и драчу/ И шикару/ Оном звездом што је згасла/ У Икару// Још творизну рајске двери/ И вратнице/ Да се склоне смрзле брезе/ Безбратнице// Да не зебу без опела/ У касарни/ Мученици наши светли/ Петозарни// Зацељују земљи ране/ Снег и цича/ У крошњама хује псалми/ Сјају Жича// У кућерку дрводеље/ Божја трунка/ А из смета жишка жива/ Цвет каћунка// Задрхтури она зрака/ И у нама/ Што је сјала над колевком/ У јаслама” (Сладоје, 2006: 141–142).

6 „Који летео није, Господе, узнеси га./ Испрегни га из вршаја, долапа и таљига!/ Узнеси нишчег духом, паора и аласа./ И спаси сваког – коме је још до спаса./ Трговца, цариника и тужног журналисту./ Усправи, Свемоћни, и препознај у Христу./ Вртлара, калемара, дувача српског стакла./ И невољника коме се ура примакла./ Узнеси венац лука, модри пламичак циме/ И гомољ што ти у тами слави име./ Жалосну врбу која се за ноћ шљуну./ Узнеси пометеног у земном рачуну./ Згученог у рупи и стидног у прочељу./ Узнеси млинара Луку

Наведене анализе врх су леденог брега када је посреди могући критичко-аксиолошки приступ актуелној песничкој продукцији. У сврху потпуније аксиолошке представе, вреди се окренути и појединим антологијским изборима и парадигматичним статусима у књижевној јавности појединих песника и песникиња.

3. Антологија као симптом

Антологијски избори често сублимирају одређену климу вредновања која фигурира у књижевној јавности. Антологије су својеврсни симптом феномена који нагризају савремено поље песничког стваралаштва. Окренимо се зато најочљивијем симптому, најамбициознијем пројекту вредновања последњих година, антологији *Сенке и њихови предмети* (2021) Саше Радојчића. Већ смо скренули пажњу на разлоге због којих ту антологију можемо сматрати опортунистичким и анемичним остварењем (Korunović, 2022: 59–62). Било је и других критичких читања Радојчићеве антологије (в. Павковић, 2023: 185–197). Овде ћемо се пре свега задржати на вредновању, спроведеном у *Сенкама*, појединих врло утицајних и врло истакнутих имена српске поезије.

Најпре, о односу према Милутину Петровићу. Песник *Промене* се у предговору помиње само у једној реченици: „Како, и да ли, представити значајну поезију Милутина Петровића, када је оно у њој најбоље објављено пре 1991. године?” (Радојчић, 2021: 11). Антологичар је ову своју дилему разрешио тако што је Петровићеве песме изоставио из антологијског избора, уврстивши само једну песму у сегмент „Атмосфера”, у уводни део који подразумева низ песничких имена која су формирала одређену стваралачку „атмосферу” пре периода вредносне селекције (последњих тридесет година).⁷ Када се поседује представа о томе шта је све нашло своје место у Радојчићевој антологији – уз привилеговани статус веристичких, различитих облика постсимболистичких и псеудорелигиозних поетика – изостављање Петровићевих песама указује се као гест вредан аксиолошког преиспитивања. Разлог је тај што није тешко бранити уверење да неколико Петровићевих збирки објављених после 1991. године – иако нису имале јавну рецепцију као, нпр. *Промена* и *Глава на пању* – ипак поседују читав спектар врло самосвојних и провокативних песама, вероватно међу најбољима (шира анализа би могла да покаже) у последњих тридесет година у српској поезији.⁸

и Мару хитропрељу;/ Узнеси ослабљеног, већ уморног од лета,/ Прашину с јеванђеља, са иконе и длета;/ У брују молитвеном и хуку сирене,/ Узнеси, Боже, душе у Теби измирене./ А мени, мољу, од земље не одвоји –/ Да сами нису у земљи мили моји” (Сладоје, 2006: 140).

7 Много о вредносној оптици антологије говори однос према Оскару Давичу, који је изостављен из сегмента „Атмосфера”. Тиме се и показује одређена предрасуда према стваралаштву надреалистичке провенијенције, и превидна се да је управо после Другог светског рата Давичо публиковао низ песничких збирки које су један од најинвентивнијих примера употребе песничког језика у српској култури. Не би било тешко показати до које је мере Давичо отворио путеве за нашу неоавангардну поезију. Ипак, то није било довољно да се у *Сенкама* нађе међу песницима који су генерисали поетичке токове у српској поезији друге половине XX века.

8 О појединим збиркама познијег Петровићевог опуса у: Korunović, 2009.

Испоставља се да компарација две фазе Петровићевог стваралаштва није подложна принципу процене „шта је боље”: инвентивност његових песничких поступака пре наводи на то да говоримо о другачијем, о промени, не нужно о „бољем” или „горем”. Та инвентивност нас наводи да пратимо варијабилност и непредвидива, откривалачка померања у равни међусобног саодноса субјекта чије елиптично исказивање талози затамњене и сложене мотивације, и, с друге стране, у равни облика „иза” чије редукованости се слути унутрашња напетост.

Начин на који је третирана поезија Милутина Петровића у *Сенкама* пример је како се формира предрасуда у књижевној јавности, како се одређено симплификовано и етички проблематично мишљење о одређеном стваралаштву одашиље у јавни дискурс, уз могућност даљег ширења у непродубљеној критици и паралитерарном окружењу. Сличан однос је успостављен и према поезији Војислава Деспотова и Вујице Решина Туцића. У *Сенкама*, на пример, изостају песме из *Гнезда параноје* (2006), песничке књиге Решина Туцића. Проблем није у томе ако је антологичар при вредносној селекцији сузио поетичко поље из којег селекује песничке текстове, будући да се на тај начин може показати нијансирано профилисан укус/сензибилитет оног ко вреднује, може се имплицирати одређена представа уметничке снаге која би давала смернице за превазилажење опортунистичког и млаког разумевања савремене поезије. У Радојчићевој антологији, нажалост, није о томе реч. Проблем је у томе што се одређена резервисаност према самодовољним неоавангардним експериментисањима – коју са антологичарем делимо – претвара у „слепу мрљу” за многе ауторе/ауторке који су на одређени начин повезани са неоавангардним наслеђем. Отуд одсуство песама *Гнезда параноје* из антологије онемогућава да у јавном простору постане видљивији пример успостављања понорно-парадоксалне оптике на основама неоавангардне лудичке субјективности. *Гнездо параноје*, једна од најинтересантнијих песничких збирки на српском језику прве деценије XXI века, показује потенцијал за егзистенцијално комплекснија искуства него што би се могло претпоставити за лирско Ја произашло из неоавангардног „шињела”, тј. за лирски субјект у осциловању између лудичко-хуморног регистра исказивања и деесенцијализованог вида исказне инстанце (в. Негришорац, 1996).

Војислав Деспотов у *Сенкама* има нешто бољи статус, будући да су му песме ипак уврштене. С друге стране, он је у предговору поменут тек у једном кратком исказу, иако би имало смисла и њега придружити песницима заслужним за обликовање атмосфере у којој, како антологичар каже, „дише поезија” (Радојчић, 2021: 10). Јер, ко год прати тенденције у савременом српском песништву, тешко може да оповргне да је Деспотов један од најутицајнијих и најчитанијих аутора последњих деценија, са сваком новом генерацијом песника и песника. Отуд је посебно интригантно то што је Радојчић унео у антологију Деспотовљевоу песму „Пада дубок снег”, публиковану неколико година пре доње временске границе коју избор захвата (1991. година). Не можемо са сигурношћу да знамо шта је разлог такве омашке, таквог избора песме која не припада назначеном

периоду од последње три деценије. Ипак, у томе се јасно види несвесна раван антологијске селекције. Чини се да концептуализација *Сенки* и поимање песничког стваралаштва које јој претходи, нису прочистиле и усталиле представу о неоавангардном наслеђу.

Вредно преиспитивања је и изостављање многих ауторки из антологије. Није потпуно јасно зашто у избору нема песама нпр. Јелене Ленголд, Марије Мицовић, Тамаре Шушкић, Ане Сеферовић (низ би се овде могао наставити). Када је реч о песницима, нејасно је зашто нису уврштени нпр. Слободан Тишма са појединим песмама из *Маринизама*, Петар Милорадовић, Милован Марчетић, Радивој Шајтинац (низ би се такође могао наставити). Посебно вреди поменути да би заступљеност појединих песама из *Треперења*, постхумне збирке Милана Милишића, песника посебног талента, имало особен естетски и културолошко-симболички значај. Није ствар, дакле, у томе да би са заступљеношћу наведених песника и песникиња порастао „информативни капацитет антологије” (Радојчић, 2021: 20), како Радојчић наводи у предговору, већ је реч о томе да њихово изостављање говори о одређеним вредностима и поимању песничког стваралаштва које антологија еманира; говори, на концу, и о етичкој димензији вредносног одабира у савременој књижевности.

4. Редуковање моћи песничког језика

Осврћемо се на још једну појаву која, чини се, оставља трага и у новом таласу песника и песникиња. Да бисмо приближили о чему је реч, вратићемо се једном тексту критичара Владимира Арсенића из 2020. године. Реч је о приказу песничке књиге хрватске песникиње Ане Брнардић, *Вук и бреза*. За нас овде није од значаја анализа и критика саме збирке, већ поимање поезије које је у тексту изнето.

Почећемо од неких уводних Арсенићевих становишта:

[К]ако читати поезију која се, на пример, претвара искључиво у глас и/или музику; тачније, шта од ње као читаоци добијамо уколико не можемо да је рационализујемо, да је сведемо на познато? Можда би требало поставити ствари обрнуто. Је ли могуће изаћи из оквира нашег разумевања света, искорачити из устаљених навика поимања текста које се неминовно укотвљује у познатој реалности, односно моделу који нам је доступан.

Треба истаћи да је модел по којем функционише наша западњачка, монотеистичка, грчко-јудео-хришћанска мисао узрочно-последичан и хронолошки. Све што се опире тим узусима ствара нам проблеме и захтева од нас веома велик напор. Ово наравно не говори нама у прилог, али ми други свет нити други модел његовог поимања немамо. По тој аналогiji функционише и наш *Weltanschauung* у сваком пољу. Помислите само колико је тешко одбранити се од стереотипа којима се користимо у свакодневној комуникацији јер нам то олакшава кретање кроз свет. Ако бисмо једнаку пажњу посвећивали, а то би било једино праведно, свакој од преко седам

милијарди особа на свету, наш ум то једноставно не би могао да поднесе. Опет морам да начиним ограду и кажем да су уопштавања и/или стереотипи просто поштапалице које олакшавају кретање кроз живот, и да тиме што их користимо нужно не постајемо фашисти. Проблем с фашистима је што они стереотипе узимају као готове истине, не промишљају их и не односе се критички према њима, штавише слепо верују у њих. (Arsenić, 2020)

Како се од поезије која се „претвара искључиво у глас и/или музику” дошло до фашизма? Лако, низом неоправданих поједностављења, управо афирмацијом одређених стереотипа, овога пута о модерној поезији и књижевности. Најпре, Арсенић под поезијом која је искључиво „глас и/или музика” евидентно подразумева сваки песнички израз који чини искорак „из устаљених навика поимања текста које се неминовно укотвљује у познатој реалности, односно моделу који нам је доступан”, тј. подразумева не само уско поетичко поље које инсистира на доминацији звучног ефекта, већ свако песничко остварење које не следи „узрочно-последични и хронолошки” вид мишљења и закључивања. Следствено томе, све што се „опире тим узусима ствара нам проблеме и захтева од нас веома велики напор”. Овде не само да је реч о поједностављењу и грубом уопштавању сложене и вишеслојне традиције западног мишљења, већ и о готово зачуђујућем искривљењу природе песничког/књижевног изражавања. Зар је потребно поново се враћати на елементарне поставке по којима је књижевни језик другачије кодиран од језика свакодневне комуникације, те отуд његово дејство на реципијента не захвата само когнитивну раван, већ укупност наших чулних и имагинативних моћи посредством којих перципирамо и домаштавамо свет?

Није ствар у „музици” поезије као „камену спотицања” при рецепцији, како уопштава Арсенић, већ у несагледивим могућностима конституисања лирског исказивања и песничке сликовитости, о специфично песничким средствима која нам омогућавају да увидимо и осетимо сложеност и богатство унутрашњег живота и света. Наведеним тврдњама Арсенић открива своју „слепу мрљу” за разгранату песничку традицију, од многих примера песничке метафизичке провенијенције (пре и после романтизма), преко најсуптилнијег романтизма који афирмише ирационалне аспекте субјективности и искуства, затим преко Рембоа, Лотреамона, надреалиста, Тракла, Целана, и да не набрајамо даље. „Велики напор” који би реципијент осетио пред поменутом поезијом тврдња је и политички опортунa, али о томе ћемо касније. За сада вреди профилисати следеће становиште – поезија, верујемо, потенцијално делује на начине који надилазе наше когнитивне оквире и изискује прегруписивање наших рецептивних моћи. У оквирима таквог разумевања песничког говора, није реч о поимању поезије као начину изражавања који се самерава према „узрочно-последичном” мишљењу и редуковано емпиријском доживљају стварности. Пре се од нас очекује препуштање флуидности песничког текста, његовој евокативној снази и трансгресији устаљене перцепције света, тј. очекује се препуштање песничкој

имагинацији која узвратно побуђује читалачку имагинацију. При томе је важно нагласити да Арсенићеве тврдње не искључују само добар део модерне песничке, већ и прозне традиције. Не морамо у том контексту ићи далеко, довољно је да се сетимо неких незаобилазних имена, попут Кафке – изгледа да је потребно изнова поставити школска питања о његовом стваралаштву: да ли Кафкино дело подржава емпиријски проверљиву узрочно-последичну слику света или је доводи у питање и евоцира дискурзивно несводив ланац узрочности?

Погледајмо даље тврдње у Арсенићевом тексту:

Шта да радимо с текстом који се нашао пред нама? Како да га читамо? У чему да нађемо естетско уживање? Можда је један од путева да се очистимо од сваког очекивања, да приђемо песмама као потпуне *tabulae rasae* (успут речено, то није могуће; чим смо научили да читамо, већ нисмо потпуно празне таблице, штавише, ушли смо у језик и „загадили” смо се заувек) и да из њих ископамо значења која нам се чине занимљивим. Поставља се, међутим, питање је ли то књижевност? Наиме, је ли нам онда икако потребан предлог на основу којег ћемо градити сопствени естетички угођај. (Arsenić, 2020)

Евидентно се, у виду синонима, појављују „естетско уживање” и „естетички угођај”, иако је разлика између *естетског* и *естетичког* елементарне природе, тј. оправдано је очекивати да је јасна сваком књижевном критичару.

Погледајмо како у наставку Арсенић настоји да разреши своје тврдње:

Је ли поезија простор за одабране или је нешто што је намењено свима? Ако прихватимо прву тезу, онда долазимо до теорије ексклузивитета која подразумева готово култно посвећеност и изједначава поезију са сектом или религијом. У одбрану ове тезе можемо да кажемо да поезија одавно није масовна ствар, вероватно никад и била није. Будући тако, онда они који је читају и у њој уживају, могу и треба мало да се потруде те на тај начин да досегну уживање. Друга теза је мени ипак кудикамо прихватљивија, али не само због тога што би у том идеалном свету, да парафразирам Бранка Миљковића, поезију сви писали, него стога што поезија, као и свака друга књижевност, али и уметност, нема онтолошки статус који треба да се открива, она не живи у свету идеја као нешто готово, него настаје у чину комуникације. Другим речима, поезија не постоји без сопственог реципијента и ако је порука коју она покушава да искомуницира таква да је реципијент не разуме, онда се с правом поставља питање да ли она ичему ваља. (Arsenić, 2020)

Долазимо заправо до тврдњи које су недвосмислено опортуне и постулирају један поглед на поезију који уноси конфузију у јавни књижевни простор. Познато је, наравно, да је у песничкој традицији било тежњи да се песнички говор

представи као ексклузивистички и елитистички, те да су се поједине провизорне поетичке/песничке заједнице – најчешће интенцијом аутора и ауторки – третирали као некомпатибилне другачијим облицима комунитарности. Такође знамо и то да таленат за поезију није свакоме подједнако дат, као ни дар за рецепцију поезије. Али, песничко стваралаштво је део и политичког искуства, и то не у дневнополитичком пољу већ политичког у ширем смислу, као средство „расподеле чулног” (в. Ransijer, 2008) и посредовања аспеката нашег поимања света који нису строго когнитивни и саморазумљиви. Другим речима, „у игри” је еманципаторска идеја да управо суптилнији и сложенији видови песничког говора нису само за одабране, већ могу да учествују у еманирању свести о једнакости (интелигенција) (в. Rancière, 2010), тј. могу да учествују у побуђивању чула за поезију и у оним субјектима, односно слојевима заједнице, који у једној либералној предрасуди заправо нису за рецепцију поезије.

У оквирима лево-еманципаторске мисли се, дакле, не очекује да субјект, наизглед неприпремљен за поезију, њу разуме као читалац посвећен њеном проучавању, већ се афирмише идеја да поимање песничког текста не мора да буде унифоно, те да сваки субјект поседује у одређеној мери нерв за самосвојну рецепцију песничког текста, управо оног окренутог ирационално-несводивим аспектима сопства и стварности. Услед такве самосвојне рецепције поезије (коју Арсенић потискује), многи субјекти могли би да пробуде у себи посебну осетљивост за језик и стварност, не научену од персонализованог и/или институционализованог ауторитета већ пренету самом поезијом, могли би, дакле, да буду отворени за трансгресију свог саморазумевања и поимања света, управо захваљујући песничком језику, могли би, на концу, да ојачају и своју политичку перспективу и улогу.

Сдругестране, Арсенићево опонирање елитистичке поезије и комуникативног песничког израза – иза чега се крије и интерес одржања симплификованог опонирања затвореног, самодовољног академског проучавања књижевности наспрам „алтернативних” и „прогресивних” разумевања литературе – гради идеолошки либералну логику која једно широко поље инвентивних песничких пракси настоји да замагли, те да створи атмосферу у којој песничка имагинација изразитије уметничке снаге није за сваког. Зашто је реч о идеолошки либералном мишљењу поезије? Јер се на начин презентован у Арсенићевом тексту тобоже брине о праву појединца који, верује се, не може да разуме тзв. „елитистичку” поезију, те се стога препоручује само комуникативна поезија која следи претпостављену (а заправо симплификовану) логику емпиријске стварности и „узрочно-последични” ток мишљења.

Отуд би поезију требало поједностављивати и прилагођавати да би, на концу, за опште добро, свима била по узусима перцепције света до које Арсенић држи. Дакле, у обрту парадигматично либералне провенијенције, ми смо принуђени да се прилагодимо околностима које нас надилазе⁹, те да са либералном свешћу

9 „Све што се опире тим узусима ствара нам проблеме и захтева од нас велики напор. Ово наравно не говори нама у прилог, али ми други свет нити други модел његовог поимања немамо” (Arsenić, 2020).

о особености сваке индивидуалне рецепције поезије¹⁰ ипак нужно прихватимо стваралачке моделе који, да парафразирамо Арсенића, уважавају стварносне оквире у којима живимо.

Ипак, из аксиолошког становишта на којем стојимо, Рембо и Давичо су за сваког, и свако може, на персонализован, особен начин да отвори своје шире рецептивно, емотивно-имагинативно, не само когнитивно поље за рад песничког језика. Често стремљење поезије према *непознатом* и *немогућем* саставни је део људског искуства, у предмодерним епохама неретко под окриљем конфесијског светоназора, касније у модерном песништву у виду који је иманентан употреби песничког језика од романтизма до данас. Да не говоримо и о томе да ирационално-фантазамски аспект субјекта учествује – следствено науку психоанализе – у конституисању наше представе стварности, да неретко евоцира управо *непознато* и *немогуће*, те да је у књижевности готово неизбежан фактор у јачању имагинативне снаге.

Следствено свему томе, ставови Арсенића – без слуха за претходна осведочена својства рецепијентског и стваралачког процеса – у служби су одржања постојећег стања у нашој култури, не и ширења поља књижевног искуства. На концу, Арсенићеви ставови су у служби потискивања лево-еманципаторске идеје која је одавно, у односу према књижевности, изашла из догматичног приступа – сетимо се сукоба на левици пре Другог светског рата (в. Lasić, 1970; Visković, 2001) – и данас тражи начин, уз многе отпоре, да покаже потенцијале и актуелног песничког говора и савременог читаоца у нашој култури. Наш критички став према доживљају поезије у Арсенићевом тексту отуд није само одраз уже схваћеног поимања поезије, већ и једне антрополошке слике и политичког (у ширем смислу) становишта.

Описани Арсенићеви ставови поседују разне еманације у пољу савременог српског песништва. Није нужно реч о непосредном утицају Арсенићевих погледа на поезију, већ је пре посреди својеврсно сагласје неколико фактора: одређених стваралачких интенција углавном млађих ауторки/аутора, специфичног разумевања песничког чина који се из тих нових поетика може реконструисати, као и уредничког печата. Углавном је реч о појединим збиркама публикованим у издавачкој кући „Енклава”, али и у другим издавачким кућама које су отворене према млађој поезији. Верујемо да је реч о талентованој стваралачкој генерацији која настоји да се диференцира у врло динамичном и живом песничком пољу, те се следствено томе надамо да је њихово задржавање у замрзнутим и превише суспрегнутим стваралачким оквирима тренутна фаза коју у будућности могу да превазиђу.

Отуд се задржавамо на предочавању заједничких особина израза поменутих песничких издања. Те особине можемо сумирати на следећи начин: позиција исказивања лишена амбивалентности и зачудности при продуковању исказа/

10 „Ако бисмо једнаку пажњу посвећивали, а то би било једино праведно, свакој од преко седам милијарди особа на свету, наш ум то једноставно не би могао да поднесе” (Arsenić, 2020).

слика; у основи церебрално устројена субјективност која из рационалног језгра обликује одређену осећајност; сама та осећајност углавном је предвидљивог распона и подразумева презентовање одређених стања и емоција, без њиховог „дуплог дна”, скривених наличја и недостатности; када се сугерише одређена емоција, неретко претеже њен илустративни карактер, тј. сам песнички језик пре је употребљен ради једнодимензионалног презентовања емоције, не и у служби евоцирања њеног интензитета; елементи популарне културе као један од кључних фактора при остварењу евокативно-алузивних импулса; имагинација тесно повезана са микроситуацијама свакодневице и емпиријским/друштвеним пољем, у основи церебрално усмеравана, сходно томе и донекле безразложно суспрегнута; присуство идентитетских питања и проблема – лако препознатљивих у јавности – као преовлађујућа подлога продуковане антрополошке слике; неретко присуство урбаних простора као позадине лирских збивања и осећајности; одсуство трансгресије песничког језика која би осветлила несвесно-ирационалну, дискурсом несводиву „позадину” стварности и субјекта; униформност и честа сведеност песничких облика; самеравање израза према принципу редукованости исказивања и уклањања „сувишних речи”. Евидентно је гашење потенцијалног разбоковања израза; сходно томе, предвидљиво је и поље употребљаване лексике, очишћене од било којег знака ирационалног искуства, метафизичког наслеђа, мутне осећајности.

Указујући се као алтернатива актуелним песничким тенденцијама, нови талас у себи, дакле, садржи одређени заборав – аналогно Арсенићевим становиштима – пред тим шта све песнички језик може да оствари и шта је све већ остварио у нашој песничкој традицији, и то управо у сферама за које се верује да их нови талас својим стваралаштвом запоседа – у сфери личне осећајности, приказа/критике друштвених структура и слике савременог живота. Из парадигме коју Арсенић нуди могло би се рећи да је управо таква, нова поезија добар пример како књижевност одговара на захтеве свог доба и на промену рецепијентске парадигме. Овај текст, с друге стране, настаје у уверењу да сама поезија не би требало да повлађује динамици јавне рецепције књижевности – често у инертној зависности од ванлитерарних фактора – и да својим евокативним потенцијалима и радом имагинације управо актуелну епоху, актуелну антрополошку слику и поље друштвених феномена представи у нијансама и проблемски интонираној сложености.

5. Уместо закључка: у име трансгресивне моћи поезије

Намера је, дакле, била да се из једне аксиолошке перспективе – која укључује ширу антрополошку слику и доживљај политике књижевности/поезије – осветле поједини евидентни проблеми са којима се сусреће савремена српска поезија. Не желимо да ламентирамо над принципима награђивања на песничкој сцени, над кризом књижевне критике, над тзв. маргинализованом поезије. Најпре, захваљујући виртуелно-електронској „стварности”, песничко стваралаштво више него икад има прилике да буде промовисано, на начине који су до пре пар

деценија били незамисливи. Осим тога, ни криза књижевне критике ни сами принципи награђивања нису фактори који спутавају да се аутентични песнички гласови виде у јавном пољу – књижевност никада није, традиција показује, круцијално зависила од тих облика јавне легитимације.

Сумарно посматрано, неколико феномена вреди проблематизовати када је посредни савремено песничком стваралаштво у Србији. Најпре, вреди са израженијом критичком оптиком читати превасходно поезију која је у јавности већ стекла одређену *mainstream* позицију, упркос томе што поседује декоративни хабитус, једнодимензионални принцип обликовања субјективности, псеудомеланхолично и квазиинтелектуално контемплирање о нашој недостатности и несталом метафизичком оправдању постојања. Она је често алегоризовано-окоштала, умртвљени вид неомодернизма, без иновативне и обнављајуће снаге у многим равнима песничког израза (лирско Ја, искази/сlike, песнички облик, слика света). Таква поезија може имати и немали спектар реализација – може нпр. код појединих песника/песникиња задобити убрзанију или разгранатију реченичну фразу, може остварити и привидни диверзитет тема. Ипак, она ће се увек препознавати по имплицираном одбијању да се оствари одређена песничка трансгресија према непознатом, немогућем, несводивом, ирационалном. Осим тога, критичко читање вреди усмерити и на псеудорелигиозно песништво које, видели смо, остаје у равни афирмације одређене, начелно казано религиозне слике света, али без песничких средстава која би надемпиријску стварност евоцирала нијансираније и сугестивније.

Следећи феномен који вреди изложити критичком читању јесте формирање мњења и предрасуда у јавном простору о појединим опусима/поетикама и то управо посредством презентовања одређених аксиолошких принципа. То је феномен који је густо премрежио савремену песничку сцену и одраз је климе која је већ неко време потиснула критичко мишљење и на посебан начин замаглила читалачки ужитак. На концу, скренули смо пажњу на поједина поимања песничког стваралаштва која драматично редукују могућности песничког језика и посредно се пресликавају на поједине нове песничке тенденције.

Свако стваралачко/критичарско становиште које смо овде изложили преиспитивању утиче на сужавање књижевно-реципијентског искуства у актуелној култури, утиче на поједностављење представе о савременој антрополошкој слици, на разумевање конфигурације субјекта нашег доба и превасходно на потенцијале које субјект поседује и у реципијентском и у стваралачком пољу. Услед свега тога, из актуелног разумевања и осећања субјекта и света, из актуелне „расподеле чулног”, потискују се и уклањају песничке праксе, аспекти субјективности, начини мишљења и специфични сензибилитети, читав спектар књижевних квалитета и својстава субјекта које смо у нашој песничкој традицији већ искусили и који би у нашем добу могли да се обнове и надограде на иновативан начин. За сада, остаје нам само да подсећамо на то шта све поезија и песничка имагинација заправо могу.

Литература

- Алексић, Д. (2021). *Уради сам*. Нови Сад: Културни центар Новог Сада.
[Aleksić, D. (2021). *Uradi sam*. Novi Sad: Kulturni centar Novog Sada]
- Алексић, Д. (2020). *Док трају светови*. Нови Сад: Културни центар Новог Сада.
[Aleksić, D. (2020). *Dok traju svetovi*. Novi Sad: Kulturni centar Novog Sada]
- Негришорац, И. (1996). *Легитимација за бескућнике*. Нови Сад: Културни центар Новог Сада.
[Negrišorac, I. (1996). *Legitimacija za beskućnike*. Novi Sad: Kulturni centar Novog Sada]
- Павковић, В. (2023). Над Радојчићевом Антологијом новијег српског песништва 1991–2020. У Ј. Алексић, М. Ђуковић (прир.), *Српска поезија у доба транзиције: зборник радова* (стр. 185–197). Београд: ИКУМ.
- [Pavković, V. (2023). Nad Radojčićevom Antologijom novijeg srpskog pesništva 1991–2020. U J. Aleksić, M. Đuković (prir.), *Srpska poezija u doba tranzicije: zbornik radova* (str. 185–197). Beograd: IKUM]
- Радојчић, С. (2021). *Сенке и њени предмети: антологија новијег српског песништва: 1991–2020*. Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани”.
- [Radojčić, S. (2021). *Senke i njeni predmeti: antologija novijeg srpskog pesništva: 1991–2020*. Kraljevo: Narodna biblioteka „Stefan Prvovenčani”]
- Сладоје, Ђ. (2006). *Поглед у авлију*. Нови Сад: Orpheus.
[Sladoje, Đ. (2006). *Pogled u avliju*. Novi Sad: Orpheus]
- Arsenić, V. (12. maj 2020). *Poezija s previše nepoznanica*. Booksa. <https://booksa.hr/kritike/poezija-s-previse-nepoznanica/>
- Korunović, G. (2022). O jednoj antologiji i njenim senkama. *Prosvjeta*, 170, 59–62.
- Korunović, G. (2009) Nadmudrivanje s hermelinom: fragmenti o pesničkim knjigama Milutina Petrovića *Naopako* i *Protiv Poezije*. *Agon*, 4, 43–47.
- Lasić, S. (1970). *Sukob na književnoj ljevici: 1928–1952*. Zagreb: Liber.
- Манхјам, К. (1968). *Ideologija i utopija* (Б. Живојиновић, прев.). Београд: Nolit.
- Ransijer, Ž. (2008). *Politika književnosti* (М. Дрча, прев.). Нови Сад: Adresa.
- Rancière, J. (2010). *Učitelj neznanica* (L. Kovačević, прев.). Zagreb: Multimedijalni institut.
- Radović, M. (1987). *Književna aksiologija: problemi i teorije književnog vrednovanja u dvadesetom stoleću*. Novi Sad; Bratstvo-jedinstvo.
- Visković, V. (2001). *Sukob na ljevici: Krležina uloga u sukobu na ljevici*. Beograd: Narodna knjiga.

Goran P. Korunović

Summary

AN AXIOLOGICAL VIEW OF MODERN SERBIAN POETRY

The paper analyzes poetic and critical texts that reflect a static and ossified understanding of poetry, which in various forms of visibility emanate and deny the transgressive power of poetic language. First of all, axiological frameworks of analysis were set, with the interference of post-structuralist experience and trust in hermeneutics. Then, the poems of Dejan Aleksić and Đorđo Sladoje were interpreted as representative forms of the privileged creative models in the current poetic audience. In the poems of Dejan Aleksić, recycling of neomodernist procedures is evident, but without deliberate-affective intensity and liberation of imagination, mainly with the maintenance of allegorical constructions and a simplified worldview. In the poetry of Đorđo Sladoje, it is evident that he is familiar with questions of metaphysics and national identity, keeping those two motif fields primarily as an illustration.

Next, the axiological principles of the anthology *Shadows and Their Objects* by Saša Radojčić were interpreted. It is shown, primarily through the examples of the omission of numerous influential authors from the anthology, that the value principles of the anthology are not in service of creative concepts open to formal and expressive innovations and a freer attitude towards the irrational starting points of the lyrical voice. After that, the understanding of poetry of the critic Vladimir Arsenić was interpreted. It is shown that Arsenić's understanding of poetry denies the transgressive power of poetic speech, thus excluding a large part of the poetic tradition and current poetry from the discussion. Overlooking potential poetic imaginations and her frequent reference to the irrational aspects of the subject and understanding of the world, Arsenić, in a politically opportunistic spirit, reduces the "distribution of the sensible" in the field of contemporary Serbian poetry. It is also shown that the analogies with these views of Arsenić's, manifested in the poetry of the new creative generation, somewhat limit the scope of the latest Serbian poetry. In the end, it is concluded that the prevalence of the described and criticized phenomena can strengthen the emancipatory nature of the reception of poetry in contemporary Serbian culture.

Key words:

Serbian poetry, axiology, anthology, criticism, public, ideology, distribution of the sensible

<https://doi.org/10.18485/analiff.2024.36.1.13>

811.134.2'255.4=163.41

81'255.4 Гардић М.

821.134.2:801.6

У потрази за „правим” Лорком: Осврт на метрику и критику *Циганског романсера* у преводу Миодрага Гардића

Жељко С. Донић*

Филолошки факултет, Универзитет у Београду, Катедра за иберијске студије

 <https://orcid.org/0009-0003-3978-9053>

Кључне речи:

Федерико Гарсија Лорка,
Цигански романсеро,
Миодраг Гардић,
слободни стих

Апстракт

Рад се бави метриком и критиком песама из *Циганског романсера* Федерика Гарсије Лорке у преводу Миодрага Гардића (1953, 1963). Упркос изузетне важности за иницијални пријем, као и добре рецепције у читалаштву и песништву, као највећи недостатак Гардићевих превода критика је шездесетих година XX века истакла неадекватну транспозицију метрике, нарочито песама из Лоркиног *Циганског романсера*, које су пак имале најснажнији пријем и одјек код читалаца. Осврћемо се метрички на превод три романсе са позиција ритмике и фоностилистике стиха, с циљем да испитамо да ли је Гардићев превод заиста „прозни” или је у „слободном” стиху. (примљено: 16. септембра 2023; прихваћено: 21. децембра 2023)

1. Увод

Гардићеве књиге *Моћ Гитаре* (1953) и *Песме* (1963) деценију и по биле су једини српски избори Лоркине поезије, оставивши значајан траг у рецепцији тог песника у српској културној средини. И поред изузетне важности за иницијални пријем, као и добре рецепције у читалаштву и песништву (в. Петричевић, 1996), као највећи недостатак Гардићевог превода филолошка критика је шездесетих година XX века истакла неадекватну транспозицију метрике, нарочито песама из Лоркиног *Циганског романсера* (*Romancero gitano*), које су пак имале најснажнији пријем и одјек код читалаца. Наиме, тврди се да је, у одређеним аспектима, створена „искривљена слика” о овом шпанском песнику, а нарочито о тој збирци – на шта указују осврти којима ћемо се детаљније позабавити (Владета Р. Кошутић, Душко Вртунски, Коља Мићевић).

Већина замерки Гардићевим преводима романси упућена са позиција традиционалног, такозваног миметичког приступа превођењу поезије (в. Холмс, 1970: 94–97), карактеристичног за нашу културу превођења, која је од средине XIX века до Другог светског рата (а и касније) настојала да стране преводе заодене у њихове најсродније домаће метричке еквиваленте, држећи се изворног ритма и опонашајући акустичке феномене изворника. Са позиција ритмике и фоностилистике стиха на узорку од три прве песме из збирке – „Романса луне, луне” (*Romance de la luna, luna*), „Лепојка и ветар” (*La preciosa y el aire*) и „Романса месечарка” (*Romance sonámbulo*), испитаћемо да ли су Гардићеви преводи романси *прозни* или су састављени у *слободном стиху*, како је критика најчешће наводила.

Традиционални, миметички приступ превођењу поезије као највиши принцип поставља вредновање вишеслојности изворника песничког дела, о којој говори Ингарден¹, односно тежи што ревноснијем и еквивалентнијем преношењу како његовог значења, тако и метра², „чувајући” у преводу ритмички и акустички утисак о песми.

1 По Ингардену, однос звука и значења у структури књижевног дела остварује се другачије него у самом језику, тако да речи постају јединствена искуства у којима се не може јасно разлучити „ознака” и означено”, звук и значење. Значење се на тај начин не појављује само као појмовни већ и као индикативни смисао, а гласовна супстанца не означава само појмове, већ и танане функционалне комплексе асоцијација, емотивних призвуча, евокативних ефеката и синестезија. У поезији „ознака” није само у следу гласова који нешто означавају, већ у комплетној организацији гласовне супстанце, с одређеним распоредом нагласака, ритмом, језичким фигурама, специфичним емотивним набојем, а оно што је „означено” није само појмовног карактера, већ и интуитивног: евоцира сложенија збивања и непосредно утиче на неке елементе наше психе (Лешић, 2011: 242–243).

2 У поезији метар представља начин интензивнијег стилизовања свакодневног језика и придавања језику обликовне организације вишег реда, који својом артистичком организацијом повећава значај речи и идеја, али не као нешто од њих одвојено, не као гуки украс, већ као саставни елемент целокупне структуре књижевног дела. У стиху се саображавају и координирају сви гласовни, интонациони, морфолошки и синтаксички елементи који у себи носе значења као своју дубљу унутарњу природу. Зато метар, као елемент звуковне организације песничког језика, и представља део недељиве и целовите структуре која се назива песмом (Лешић, 2011: 276–278).

2. Федерико Гарсија Лорка у преводу Миодрага Гардића

Прву српску збирку песама Федерика Гарсије Лорке објавила је 1953. београдска издавачка кућа Просвета, у избору и преводу Миодрага Гардића³, с кратким пропратним текстом који је написао позоришни критичар Ели Финци. Реч је књизи у брошираном повезу, скромног формата и обима (95 страна), насловљеној *Моћ гитаре* (према песми „Adivinanza de la guitarra” из збирке *Поема о канте хонду*). Од педесет и пет одабраних композиција, централни део Гардићевог избора заузимају песме из збирке *Поема о канте хонду* (*Poeta del cante jondo*), *Песме* (*Canciones*), *Књига песама* (*Libro de poetas*), *Прве песме* (*Primeras canciones*), *Шест галисијских песама* (*Seis poetas gallegos*) и *Тамаритски диван* (*Diván del Tamarit*). Из најпопуларније Лоркине збирке, *Циганског романсера*, Гардић преводи 8 песама, смештајући их на зачеље књиге. То су песме „Романса луне, луне”, „Лепојка и ветар”, „Романса месечарка”, „Неверна супруга” (*La casada infiel*), „Свети Гаврило” (*San Gabriel*), „Романса шпанске цивилне гарде” [sic] (*Romance de la guardia civil española* – у издању из 1963, као и у каснијим издањима, исправније: „Романса шпанске жандармерије”), „Мучеништво Свете Олаље” (*Martirio de Santa Olallá*) и „Поруга Дон Педру на коњу” (*Burla de don Pedro a caballo*), иза којих следи једна од Лоркиних уметнички највреднијих песама, и истовремено једна од најуспелијих међу Гардићевим преводима, чувена тужбалица *Llanto por Ignacio Sánchez Mejías*, која затвара збирку.

Тачно деценију касније, 1963. године, Миодраг Гардић објавио је у издавачкој кући Рад из Београда („Реч и мисао”) нови избор поезије Федерика Гарсија Лорке, насловљен *Песме*, са 69 композиција, од којих је трећина (23) преузета из збирке *Моћ гитаре*.⁴ Песничке етапе и збирке ни на који начин нису назначене ни у овој књизи. Гардић је избор овог пута отворио управо „Романсом луне, луне” будући да је та романса, поред „Романсе месечарке” и „Неверне жене”, током деценије рецепције његовог превода стекла највећу наклоност публике. *Цигански романсеро* је уз претходни избор од осам песама допуњен још и деветом, романсом „Свети Михајло” (*San Miguel*).

3 Миодраг Гардић (1891–1963) био је професионални новинар, југословенски дописник из Грчке (1915–1916), Италије (1916–1919), Шпаније, Португала (1919–1940) и Јужне Америке (1940). Током боравка у Шпанији био је веома активан у синдикалном и политичком животу земље, обављајући чак једно време функцију председника уједињених синдиката Валенсије и Барселоне. С избијањем Шпанског грађанског рата прикључио се борби као добровољац на страни Републике. Гардић је важио за врсног познаваоца шпанског језика, културних, друштвених и политичких прилика у Шпанији. После Другог светског рата радио је као судски тумач за шпански и португалски језик у Окружном суду у Београду. Преводио је са шпанског, између осталог и поетске драме Федерика Гарсије Лорке (в). На сцени СНП играна су три Лоркина комада у Гардићевом преводу: *Љубав дон Перлимплина* (1957), *Доња Росита или Говор цвећа* (1963) и *Јерма* (1967) (Михаиловић, n.d.). Према властитим сведочењима, Гарсији Лорки је и сам преводио нашу народну поезију (в. Петричевић, 1996).

4 У односу на ту претходну Гардићеву збирку, новина је укључивање 10 песама из збирке *Тамаритски диван*, затим 6 песама из збирке *Песник у Њујорку*, 2 из књиге *Прве песме*, као и по једне из *Сонета* и *Одвојених песама*; ниједна од тих збирки није била заступљена у претходном избору. Дobar део композиција из збирке *Canciones* Гардић је поновио и у овој књизи, додавши превод 19 нових. *Поему о Канте хонду* Гардић је представио само са четири врло кратке песме, претпостављамо због тога што је та збирка у претходној књизи заузимала централно место, што значи да је у књизи *Песме* намеравао представити што је више могуће нових композиција, задржавајући из претходног издања само најбоље.

3. Критика Гардићевог превода романси

Највише замерки од стране доцнијих критичара упућено је на рачун Гардићевих превода романси из *Циганског романсера*, који су славу те збирке првобитно и пронели међу домаћим читаоцима, јер су њима у потпуности занемарени традиционални осмерачки метар, као и карактеристична асонанца у парним стиховима.

У потрази за „правим Лорком”, с позиција миметичког приступа, преводиоци Лоркине поезије (в. Кошутић, 1969: 271–276; Мићевић, 1982: 23), као и поједини критичари (Вртунски, 1971: 66–67), почетком осме деценије XX века сматрали су да је Гардићевим „прозним” преводом створена „искривљена слика” о овом шпанском песнику, а нарочито о збирци *Цигански романсеро*.

Целовит филолошки, теоријски приступ метричкој еквиваленцији шпанског и српског стиха и метрици Лоркине поезије први је у Србији системски развио Владета Р. Кошутић (1926–2005), филолог компаратиста и преводилац, који је већ у својој утицајној антологији *Шпанска лирика: два златна века* из 1963. године превео три Лоркине романсе у осмерцима са епентетском римом (асонанца) у парним стиховима, следећи традиционалну, миметичку логику превода.

Исте, 1969. године, у Србији из штампе излазе две књиге поезије Федерика Гарсије Лорке, избор *Игра песка и месеца* (дванаест романси) у препеву Владете Р. Кошутића, и интегрални *Цигански романсеро* у препеву Коље Мићевића (објављен прво 1966. у часопису *Савременик*). То што су романсе у обе ове књиге преведене најприближнијим, еквивалентним обликом осмерца и уз покушај опонашања акустичког слоја пева значи да је традиционални, миметички приступ током наредне две деценије (седамдесете и осамдесете XX века) однео превагу над преводом у слободном стиху.

Критички се осврћући на несавесност претходника у придржавању изворних форми у преводима (јамачно је реч о Гардићу и Иванишевићу), Кошутић у напоменама о преводу посебно истиче облик романсе, који је могуће препевати одговарајућим, а каткад и потпуно истозвучним обликом:

Зато је недопустиво и необјашњиво пренебрегавање одлика форме, свођење *Романсера* на *Прозансеро*⁵ – поступак скоро свих досадашњих преводилаца који су преносили романсу и коплу у „белом стиху” или у аритмичном осмерцу, без асонансе. (Кошутић, 1969: 273)

Кошутић (1969: 273–274) сматра да је, тим и таквим преводима створена, неадекватна представа о Гарсији Лорки као о авангардном песнику који је у потпуности раскристио са правилима везаног стиха била већ уврежена међу српским интелектуалцима и читаоцима током седме деценије XX века:

Због тога су читаоци, навикнути на такву и само такву врсту превода, и уверени да је то изворни Лорка, били изненађени звуком ритмичких и

5 У овом поглављу текст свуда подвукао Жељко Донић.

асонантских препева, при чему је долазило до занимљивих опредељења: када је недавно један од младих преводаца⁶ припремио за позоришни рецитал препев *Циганског романсера* у осмерцу и с асонансама, редитељи и глумци изјавили су да им стихови звуче одвећ глатко и без драматике, „а Лорка није такав!” – и приволели су се прозном преводу романсе. (Кошутећ, 1969: 274)

Осврћући се на горепоменуте преводе (Владете Р. Кошутећа и Коље Мићевића) у приказу *„Цигански романсеро” Федерика Гарсије Лорке на српскохрватском*, Душко Вртунски (1971: 66) каже да ови преводи јамче да је „прошло време прозних превода шпанске поезије у нас” јер су ти преводиоци први пут „ову велику поетску збирку и њеног песника пренели у нашу књижевност онако како то треба чинити”, односно да „и један и други преводац поштују метар којим су романсе испеване и воде рачуна о асонанцама које су у шпанској поезији битне” (Вртунски, 1971: 66).

Критикујући дотадашњу праксу превођења поезије Гарсије Лорке у слободном и аметричном стиху (мисли на преводе Миодрага Гардића у Србији и Драга Иванишевића у Хрватској), Вртунски (1971: 66) каже да су из ње проистекле бројне заблуде читалаца и критичара, уз напомену да је управо Гарсија Лорка, као највише превођен шпански песник, „прозом највише и фалсификован”:

У прозном преводу његов стих изгледа намерно раздешен, дражесно дисонантан и крајње једноставан – а све је то тако ново и тако апартно! Од површности овакве врсте поезија је увек више страдала него од потпуног непознавања. (Вртунски, 1971: 66)

С друге стране, према мишљењу Вртунског, у Кошутећевим и Мићевићевим преводима Федерико Гарсија Лорка „засвучао је сасвим другачије, и онако како треба: не егзотиком него правом поезијом. На првом месту свакако због тога што су то [...], ваљани преводи и прави Лорка” (Вртунски, 1971: 67).

Доста умеренијим тоном Коља Мићевић (1982: 23), каже да се „дуго времена [...] код нас мислило да је Лорка песник слободног стиха, али је сада јасно да је реч о уметнику који је и сам подвлачио да су га проблеми песничке форме и највиши технички захтеви магнетично привлачили”.

4. Метричка анализа

4.1. „Романса луне, луне”

Прву песма у избору, „Романса луне, луне”, одликује изражена ониричност, остварена како прозопопејом месеца и архетипским сликама, тако и складном Лоркином композицијом стихова у шпанском осмерцу традиционалне романсе.

6 Претпостављамо да је млади преводац о коме говори Кошутећ, управо Коља Мићевић, који је у то време, 1966. године, објавио своје прве верзије превода романси у часопису *Савременик*.

Миодраг Гардић је песму поделио на девет катрена. На први поглед делује да је превод дослован, односно прозни. Ипак, од 36 стихова превода, највише је осмераца (14), потом шестераца (10), док је других, и краћих и дужих стихова сразмерно мање: деветераца (5), седмерца (3), десетерца (3), те један дванаестерац. Две уводне строфе преведене су дисонантно (10/6/7/9 и 8/6/12/10):

La luna vino a la fragua
con su polisón de nardos.
El niño la mira mira.
El niño la está mirando.

En el aire conmovido
mueve la luna sus brazos
y enseña, lúbrica y pura,
sus senos de duro estaño. (García Lorca, 1978: 224)

Иако у овим уводним строфама проналазимо низ двофонемских и трофонемских метатезно-епентетских сазвучја (*ковачницу-ваздуху; очију с ње-руке-показује; смиља-станиола* – унутрашња рима *скида*), изостаје очекивани еуфонијски ефекат, понајвише због распореда нагласака и дисонантности краја прве строфе, што нужно утиче и на слабији естетски дојам о почетку песме која отвара збирку, приближивши је дословним преводом („реч за реч”) језику прозе:

Луна је дошла у ковачницу
у сукњи од смиља.
Дете је гледа, гледа.
Дете не скида очију с ње.⁷

У узбуђеном ваздуху
луна шири руке
и похотљива и чиста показује
своје чврсте дојке од станиола. (Гарсија Лорка, 1953: 55)

Приметно је да се у наставку превода број слогова знатно уједначава, уз појаву извесних ритмичких образаца у којима су носиоци (углавном симетрични четвороиктусни трохејски) осмерци, који алтерирају са другим метрима, највише шестерцима и седмерцима, као и метатезно-епентетских сазвучја.

У трећој строфи (8/7/8/9) основу чине трохејски осмерци („Бежи, луно, луно, луно”, „Направиће од твог срца”) у алтерацији са седмерцем и деветерцем. Сазвучја нису изражена.

7 Занимљиво је приметити да би се нешто измењеним редоследом истих речи могла лако постићи одговарајућа асонанца на правом месту, као и осмерац, како је превео Никола Милићевић: „Дете очи с ње не скида”.

Четврта строфа (8/6/8/6) је израженијег трохејског ритма, а основу чини алтерирање дужег и краћег стиха, осмерца („Дете, пусти ме да играм”, „Наћи ће те на наковњу”) и шестерца. Јавља се двофонемско сазвучје трију узастопних стихова *дођу–очију–наковњу*.

У петој строфи (8/6/8/9) основу чине два складна трохејска осмерца („Бежи, луно, луно, луно”, „Дете, пусти ме, не гази”) у алтерацији са шестерцем и деветерцем. Јавља се двофонемско епентетско сазвучје с претходном строфом: *очију–белину*.

Шеста строфа (8/9/8/9), акустички најекспресивнија, алтерира осмерце и деветерце. Гардић се приближио изоморфној рими, стилизујући преломни моменат романсе, смрт детета, у духу народне песме, успаванке или бајалице. Осмерци су симетрични трохеји:

El jinete se acercaba
tocando el tambor del llano.
Dentro de la fragua el niño,
tiene los ojos cerrados. (García Lorca, 1978: 225)

Коњаник се приближује,
бијући о *добош равнице*.
Унутра у ковачници
дете склопило *очице*. (Гарсија Лорка, 1953: 56)

У седмој строфи (8/7/6/8) основу ритма чине два осмерца, први и четврти „Маслињаком су стизали”; јавља се трофонемско епентетско сазвучје: *стизали–Цигани*.

У осмој строфи (6/8/6/8) основу ритма чини алтерирање дужег и краћег стиха, осмерца и шестерца. „(Ох!) Како крешти на дрвету!”⁸; јавља се двофонемско епентетско сазвучје: *дрвету–руку*.

У деветој строфи (10/6/8/6*) основу ритма чине алтерирање дужег и краћег стиха, десетерца и осмерца са шестерцима. Осмерац је симетрични трохеј: „Ветар ми га чува. чува”. Појављује се четворофонемско метатезно-епентетско сазвучје: *Цигани–бди над њим*.

Симетричност ових осмераца, као и других бројних трохеја, највише шестераца, доприноси утиску веће ритмичке правилности, док се нека (метатезно) епентетска сазвучја простиру и преко граница строфа, повезујући их, тј. стварајући утисак ритмичког и акустичког јединства: *ковачници–Цигани–не газу–ковачници–Цигани–Цигани–бди над њим; луна–чува*.

Како видимо, овог се стила Гардић држи у највећем делу песме, нарочито у другој половини превода „Романсе луне, луне”, задржавајући народни призив

8 Узвик „Ох” нисмо узимали у обзир, будући да је без њега као анакрузе, реч о симетричном трохејском осмерцу.

симетричним осмерцима, те исправљајући донекле, како смо видели, ритмички складнијим обрасцима лош утисак које су оставиле две уводне, аритмичне строфе. На јављање ритмичких образаца могло је утицати то што је преводилац песму поделио на правилне катрене, за разлику од изворника у коме су стихови груписани у пет строфа (прва је строфа од 12 стихова, а затим следе две октаве и два катрена).

4.2. „Лепојка и ветар”

У романси „Лепојка и ветар” (која у преводу има 59 уместо 58 изворних стихова) много је мање уједначености него у претходној, премда и ту већину чине краћи стихови – шестерци (11), седмерци (11), и осмерци (11), комбиновани са разним другим краћим и дужим метрима: четвERCIMA (1) петерцима (4), деветерцима (7) десетерцима (7), једанаестерцима (3), дванаестерцима (1), тринаестерцима (2) и једним четрнаестерцем. Оваква ритмичка „разбарушеност”, од четвERCа до четрнаестерца, даје песми модернији призивок, уз органски облик који се прилагођава садржини.

Прва строфа (10/5/6/8/6/11/13/7/6/8/9/9/7/7/9) је и најдужа. Метрички и ритмички је шаренолика и подсећа на слободни стих модерне лирике. Најдужи стих, графички тринаестерац („И пада тамо где море шуми и пева”), ломи се после петог слога (5+8), тако да други члан постаје осмерац, чиме се донекле ритам уједначава. С друге стране, ова строфа располаже богатијим спектром сазвучја, највише епентетских, двофонемских и трофонемских: *иде-планине-виле; пергамина-риба; карабињери-Енглези*) као и метатезно-епентетских, трофонемских *звезда-пева*; као и изоморфном, удаљеном римом: *понављања-грања*.

У другој строфи (10/5/6/13/6/7/9/8) основу чине шестерци и седмерци, будући да се тринаестерац природно ломи (6+7), што сугерише и сазвучје на полустиху, *ветар-језика*.

У трећој строфи (11/4/10/10) ритам се заснива на контрасту дужег и краћег стиха, иза којих следи дистих симетричних десетераца са дактилским клаузулама. Драмски дијалог се приближава разговорном стилу, па сазвучја нису изражена на крајевима стихова; јавља се епентетско сазвучје краја првог стиха с полустихом завршног десетерца („Девојче, пусти да ти дигнем *сукњу*”, „Зелену *ружу*, твоје *утробе*”).

Четврту строфу (6/9/9/5) чине два деветерца обгрљена краћим стиховим, шестерцем и петерцем. Појављује се слабо препознатљиво, иако четворофонемско, метатезно-епентетско сазвучје петосложног краја другог стиха са читавим последњим стихом (*осврћући се-са топлим мачем*).

У петој строфи (7/5/10/6) ритам се заснива на алтерацији дужег и краћег стиха. Први стих, седмерац, има мушку клаузулу (*шум*) и остварује експресивну везу с једносложном речи „гонг” из последњег стиха. Сазвучја изостају, што одаје утисак авангардне слободе.

Шеста строфа (8/10/8/8/6/8), најуједначенијег метра и најправилнијег распореда акцената у овој песми, састављена је од осмераца, те по једног

десетерца и шестерца, уз паралелизам који доприноси еуфонији. Појављује се трофонемско метатезно-епентетско сазвучје: *ветар- звезда- језицима*.

¡Preciosa, corre, Preciosa,
que te coge el viento verde!
¡Preciosa, corre, Preciosa!
¡Míralo por dónde viene!
Sátiro de estrellas bajas
con sus lenguas relucientes. (García Lorca 1978: 228–229)

* * *

Лепојко, бежи, лепојко!
Ухватиће те зелени ветар!
Лепојко, бежи, лепојко!
Гледај од куда долази!
Сатир ниских звезда
са блиставим језицима. (Гарсија Лорка 1953: 55)

У седмој строфи (7/8/11/8) основу ритма чине два осмерца у парним стиховима („улетела је у кућу”, „станује енглески конзул”). Може се само наслутити монофонемска асонанца „у” међу последња три стиха (кућу–шуми–конзул), међутим она не мора бити намерна.

У осмој строфи (6/7/8/7/14) комбинују се седмерци, осмерци и шестерци, будући да ће се последњи и најдужи стих, графички четрнаестерац („са капама натученим на слепоочнице”), след оваквог ритма природно распасти на полустихове (8+6). Нема изражених сазвучја на крајевима стихова.

Девета строфа (7/6/7/8) састављена је од два седмерца, који алтерирају са шестерцем и трохејским симетричним осмерцем на крају („који лепојка не пије”). Јавља се једно метатезно-епентетско сазвучје: *жиневре-не пије*.

Десета строфа (7/12/9/10) је слободнијег стиха. Јављају се се метатезно-епентетска сазвучја уз претходну строфу (*млека-уједа; циганки-плачући*).

4.3. „Романса месечарка”

Нарочиту популарност код наше публике стекла је Лоркина најпознатија песма, „Романса месечарка”, која по нашем мишљењу уједно представља најуспелији Гардићев превод међу романсама. Превод ове романсе метрички је најуједначенији, односно има најмањи распон дужине стиха, од 4 до 12 слогова, с већином коју чине стихови средње дужине, највише опет осмерци (23), затим деветерци (21), шестерци (13) и седмерци (13), док је краћих и дужих стихова занемарљиво мало – четвараца (2), петараца (6), десетараца (4), једанаестараца (1) и дванаестараца (1).

Превод је подељен у дванаест строфа. Разазнају се извесни метрички обраци, а важан фактор ритмичког и акустичког саображавања чине паралелизми и припеви, у складу с композицијом песме. Данијел Девото и Лео Шпицер

(Devoto/Spitzer, 2001: 389) сматрају да је склоност романсе ка синтаксичком паралелизму и припеву врста компромиса између слободâ модерне лирике и ригидности традиционалног рондоа, који сталним враћањем на почетак тежи да композицију у потпуности уоквири. Понављање стихова или мисаоних целина, у форми припева, често је у усменој традицији, а овде првенствено доприноси стварању атмосфере сна и сновиђења (Devoto/Spitzer, 2001: 389). Гардићева верзија најчувенијих Лоркиних стихова,

Verde que te quiero verde.
 Verde viento. Verdes ramas.
 El barco sobre la mar
 y el caballo en la montaña.
 Con la sombra en la cintura
 ella sueña en su baranda,
 verde carne, pelo verde,
 con ojos de fría plata.
 Verde que te quiero verde.
 Bajo la luna gitana,
 las cosas le están mirando
 y ella no puede mirarlas [...]. (García Lorca, 1978: 234–235)

наишла је временом у нашој средини на опште прихватање, нарочито током прве две деценије рецепције, тј. до краја шездесетих година XX века, када постају уједно и најпрепознатљивији стихови читаве шпанске поезије у нас:

Зелено, волим те, зелено.
 Зелен ветар, зелене гране.
 Брод на мору
 и коњ у планини.
 Опасана сенком
 она сања на веранди,
 зелене пути, косе зелене,
 са очима од хладног сребра.
 Зелено, волим те, зелено!
 Под луном циганском
 ствари пиље у њу
 а она их не види [...]. (Гарсија Лорка 1953: 69)

Прва строфа (9/9/4/6/6/8/10/9/9/6/6/7) ритмички се заснива на деветерцима и трохејским шестерцима, који је уоквирују, а важан ритмички фактор су паралелизми и припеви. Преведени готово дословно, уводни Лоркини стихови су у доброј мери задржали снагу и једноставност изворне слике, а делимично и самерљивост: прва два су деветерци, док трећи и четврти чине ритмичку целину

(4+6). Као својеврсни (двосмислени) припев, *Зелено, волим те, зелено*, што се у песми понавља пет пута, симетричношћу три дактилска иктуса у Гардићевом слободном стиху издваја се снажније него у изворној осмерачкој варијанти.

Преносећи елипсу предиката из трећег и четвртог стиха, Гардић је очувао отвореност структуре за тумачење и активније учешће прималаца песничке поруке. На крају прве половине строфе као носећи стих јавља се трохејски симетрични осмерац („Она сања на веранди”). Видимо да је седми стих у овој строфи пренет дословно као *зелене пути, косе зелене*, чиме Гардић уважава инверзију придева у именичкој синтагми којом се разбија паралелизам са другим стихом, док дванаести, последњи седмерац, представља ритмички украс. Складној композицији уводне строфе доприноси и спорадична метатезно-епентетска сазвучја, од којих нека чак и шестофонемска (*планини, –веранди–не види; зелено–сенком*), што све заједно има експресивнији еуфонијски ефекат.

У другој строфи (9/8/8/7/6/6/6/9/10/8/10/8) трохејски ритам је знатно израженији: заснива се на осмерцима, шестерцима и десетерцима. Осмерци су симетрични трохеји („Велике звезде одиња, / долазе са рибом сенке”) распоређени тако да уоквире строфу, алтерирајући се у завршном делу са десетерцима. („Али ко ће доћи? И одакле? / Она чека на балкону, / зелене пути, косе зелене, / сањајући горко море”). Већа правилност метра и сам трохејски ритам карактеристични за нашу народну поезију могли су условити слабо присуство метатезно-епентетских сазвучја, којих је тек неколико, удаљена су (*сенке–зелене*), или је њихов еуфонијски карактер слабо изражен због неусклађености иктуса (*од куда–на балкону*). Деветерац и десетерац поновљени су из претходне строфе, чиме је са њом, поред идејног, успостављено и ритмичко-акустичко јединство.

Наредних пет краћих строфа, у којима се одвија дијалог двојице Цигана, преведено је с нешто више ритмичке слободе и драматике.

У трећој строфи (5/5/9/6/9/7) преовлађује јампски ритам, заснован на петерцу и деветерцу, где петерци чине дистих, а деветерац се алтерира с краћим стиховима, шестерцем, односно седмерцем. Овде утиску ритмичности доприноси структурни паралелизам у три узастопна стиха (за – /за њено/за њен), док је еуфонијски карактер сазвучја (*даћу ти–кућу, огледало–огртач*) нешто слабије изражен.

Четврта строфа (8/8/8/8) састављена је од четири осмерца, од којих прва два наликују народном трохеју („Кад бих могао, младићу, / лако би се нагодили”), док су друга два јамбови (5+3 или 5+3) са једносложном клаузулом, катаlecticки деветерци. („Али ја више нисам ја / нити је мој дом / више мој”). Метатезно-епентетска сазвучја везују се уз претходну строфу (*даћу ти–кућу–младићу*), а унутар стиха појављује се у првом, паралелизам (*ја*), односно леонинска асонанца (*нити је–више; мој дом–мој*).

У петој строфи (7/9/11/8/8/6) ритам је у првом делу јампски, у другом трохејски; два осмерца су симетрични четвороиктусни трохеји („са холандским чаршавима. / Зар не видиш моју рану”). Сазвучја има мало (*умрем–могуће*), што може бити условљено драматиком дијалога, који се приближава разговорном стилу.

У шестој строфи (7/9/7/5/8/8) ритам се заснива на алтерирању дужег и краћег стиха, седмерца са деветерцем и петерцем. Завршни дистих чини паралелизам, тј. поновљени су јампски осмерци из 4. строфе, чиме се појачава и утисак о ритмичком јединству са претходним делом. Метатезно-епентетско сазвучје јавља се на крају стиха (*ружа-грудњак*), док се на полустиху, могуће и спонтано, појављује изоморфна рима (*мирише-више*).

У седмој строфи (5/7/12/7/8/5) ритам се заснива на петерцу и седмерцу, као и на алтерацији дужег и краћег стиха. Дванаестерац се дели на два полустиха (8+4), што производи утисак о два трохејска симетрична осмерца у строфи („Пустите ме да се попнем!...”, „верандице месечеве”). Готово сви стихови ове строфе увезани су унакрсним обгрљеним трофонемским, четворофонемским и петофонемским метатезно-епентетским сазвучјима (*ме бар- веранде-пустите ме- веранде -месечеве*).

У осмој строфи (7/7/8/8/7/7/9/7) ритам је готово у потпуности заснован на седмерцима, који чине апсолутну већину стихова (5 од 8); међу седмерце је уметнут дистих симетричних трохејских осмераца паралелне структуре и фолклорног призвука, по угледу на изворник („Остављајући траг крви. / Остављајући траг суза”). Појављују се метатезно-епентетско сазвучје, двофонемска асонанца (*кума-суза*), са јачим еуфонијским ефектом, будући да се поклапају иктус и клаузула, као и сазвучје нешто слабије експресивности, иако четворофонемско (*крви-кровови*).

У деветој строфи (9/9/8/9/8/9) стихови су само деветерци и осмерци. Деветерац уоквирује строфу, која почиње понављањем припева с почетка, и завршава се деветерцем; осмерци и деветерци се у наставку строфе правилно смењују: („Два кума су се попела. / Широки ветар остављао је / у устима чудан укус / жучи, ментола и босиљка”). Усамљено епентетско сазвучје (*попела-босиљка*) производи еуфонијски ефекат делом и због исте, дактилске клаузуле.

У десетој строфи (7/9/9/8/8) у уводним стиховима преовлађује јампски ритам, заснован на седмерцу и деветерцу; дистих на крају чине симетрични трохејски осмерци: („свежа лица, црне косе, / на тој зеленој веранди”). Јављају се укрштена епентетска асонантска сазвучја (*реци ми-веранди; девојче-косе*), с нешто слабијим ефектом.

У једанаестој строфи (8/6/10/9/9/6/8/5) ритам је изражено трохејски, заснован на алтерацији осмераца и шестераца. Десетерац и деветерац се јављају у паралелизму (припев), повезујући овај део климакса са уводом. Петерац на крају („као мали трг”) има мушку клаузулу, па се саображава шестерцу. Осмерци су симетрични трохеји („Над огледалом бунара”, „Ноћ је постала интимна”), као и шестерци. Епентетско сазвучје остварује се на једном месту снажније, захваљујући истој клаузули (*сребра-леда*), и једном слабије (*њија-интимна*), јер се јавља на већој удаљености.

У дванаестој строфи (7/6/9/9/4/6) прва два стиха (шестерац и седмерац) дужином се прилагођавају завршном шестерцу, који је део паралелизма са уводном строфом, из које се понављају четири уводна стиха, што доприноси

утиску јединства, како на семантичком, тако и на формалном плану. Трофонемско епентетско сазвучје првог и последњег стиха (*жандари-планини*) има изражен еуфонијски карактер и служи да, између осталог, повеже почетак и крај песме, доприносећи утиску ритмичког и акустичког јединства читаве композиције.

5. Закључна разматрања

На основу метричке анализе три прве Лоркине романсе у преводу Миодрага Гардића покушали смо да одговоримо на питање о природи метричке и ритмичке организације превода, односно, конкретније, да утврдимо ли је у питању проза, како су сугерисали Кошутић и Вртунски, или је пак реч о слободном стиху (према Мићевићу).

Како смо видели, стихови превода различите су дужине, у размеру од 4 до 15 слогова, док је број акцената у њима знатно уједначенији (обично од два до четири иктуса), што чини један од важнијих фактора самерљивости. У преводу, дакле, не постоји чврста метричка структура, већ се стихови нижу и алтерирају у складу са унутрашњом логиком текста и драматиком коју намеће преводац. Ипак, основу превода и релативну већину стихова чине осмерци (највећим делом симетрични четвороиктусни трохеји), за којима следе шестерци (највећим делом трохеји), седмерци и деветерци (јамбови и трохеји), док је присуство дугих и кратких стихова знатно слабије заступљено, те готово занемарљиво. Као најважнији фактори самерљивости јављају се, сем броја акцената (изотонија) у више узастопних стихова, још и ритмички обрасци унутар строфа (комбинације два или више размера, који могу бити мешовитог метра), алтерација дужег и краћег стиха, као и сазвучја који се појављују кроз четири модела непотпуне риме: а) испрекидане, б) повремене, в) делимичне и г) изненадне. Највећи део ових сазвучја чине епентетска и метатезно-епентетска сазвучја (у која спадају и неправне риме каква је асонанца), док су изоморфна сазвучја ретка.

Имајући у виду налазе ове наше метричке анализе, осврнућемо се сада на појмове прозе и слободног стиха. Дефиниције прозе истичу њену слободнију организацију у односу на стих (који подразумева феномене какви су метар, ритам, рима и акценат). Проза је „начин изражавања који, за разлику од поезије, није организован према чврстим метричким правилима” (Роровић, 2007: 585), те је отуда далеко погоднија за „рационалистичка и каузална разматрања света и живота, где се развија објективни дискурс” који се користи и у свакодневном говору (у сврху споразумевања), у дискурзивним књижевним врстама (есеј, расправа, трактат), мемоарској књижевности, као и у разним прозним епским и драмским врстама (Рogašnik/Koljević, 2001: 660). Графичко сечење, које је према бројним стихолозима управо „једино свеопште обележје ритмичке самерљивости стихова” (Ružić, 2008: 186), у Гардићевим преводима романсе из реда у ред доследно прати шпански изворник, док су границе стиха повремено обележене додатним сигналимa у виду разноврсних сазвучја. Како смо показали, Гардићев превод није дослован ни дискурзиван, већ песнички стилизован, те добрим делом метрички структуриран, што имплицира да је неадекватно сврставати

га у прозу, будући да проза „и својим дотјеранијим облицима ипак обично има наглашенију референцијалну и когнитивну функцију, те се у њеној комуникацији подразумева знатно непосреднија повезаност између описиваног и описаног” (Рогаћник/Колјевић, 2001: 660).

С друге стране, налази наше метричке анализе у великој мери говоре у прилог тези о слободном стиху. У *Енциклопедијском речнику версификације*, Жарко Ружић (Ružić, 2008: 185) слободни стих дефинише као стих „који се супротставља традиционално регулисаном везаном стиху слабљењем метричких веза”. Да би се, међутим, слободни стих доживљавао као стих, он мора садржати неки фактор ритмичке самерљивости, као и неки облик ритмичке организације на основу кога ће се стећи утисак о његовом ритму, премда је тај утисак субјективан (Ružić, 2008: 186).

Издвојићемо најважније ставове Ружићеве дефиниције у прилог мишљењу да је Гардићев превод управо превод у слободном стиху: (а) Слободни стих често настаје модификацијом или мешавином традиционалних стихова (мешавине размера истог метра и мешавине различитих метара). (б) У песми у слободном стиху „нема метра јер се ритмички фактори самерљивости мењају из фрагмента у фрагмент: један низ стихова самерљив је према једном, други низ према другом фактору.” (в) Обично један од фактора доминира. (г) Понекад се поједини стихови издвајају из самерљивости. (д) Када се мешају различити метри, изостаје општа унутрашња самерљивост и може се јавити слободни стих и/или неки облик тонске версификације. (ђ) Јампски и трохејски распоред акцената појединих стихова у слободном стиху представља технички фактор који их чини ритмичнијим (Ružić, 2008: 185–187).

Нагласили бисмо да један део стихова и строфа Гардићевог превода припада такозваним мешовитим стиховима, који су сви истог метра (трохеји или јамби) и чија се организација заснива на самерљивости силабичко-тонских или силабичких чинилаца, без обзира на дужину стиха (или број иктуса). Ритам у том случају настаје регулисаним смењивањем силабичко-тонских сигнала, које се спроводи у свим стиховима (Ružić, 2008: 186).

Напоследку ћемо се кратко осврнути и на горенаведене критике у вези са „фалсификатом у прози” и „искривљеном сликом” о Федерику Гарсији Лорки у нашој средини. Гардићев превод засигурно није прозни, већ превод у слободном стиху са елементима мешовитог стиха и тонске версификације, у коме се могу препознати разноврсни ритмички обрасци традиционалног типа. Како је строфички акценат у шпанском силабичном стиху увек на пенултими, то се и асонантска сазвучја у парним стиховима (ређе риме) код Гарсије Лорке, као и код већине шпанских песника пре њега, јављају као важан ритмички феномен, нарочито у форми романсе. Монотони изосилабизам и правилно понављање једне исте епентетске риме, асонанце, главна обележја шпанске романсе, преводилац је покушао да опонаша тенденцијом ка стиху изворника, осмерцу, и уопште трохејском ритму, евоцирајући звук (наше) народне песме. Унутрашњи ритам Лоркиног поетског наратива и у оваквом обрасцу добрим делом је

очуван, јер су већом слободом стиха сачувани једноставност, спонтаност и свежина песничког израза, док је ритмичким обрасцима који се саображавају садржини, и спорадичним сазвучјима, повећана његова експресивност. Стога бисмо Гардићевим преводима романси, као првим конкретизацијама Лоркиног романсера у нашој средини, могли пре и оправданије замерити слаба, аритмична и дисонантна места, него сâм избор метричко-ритмичког облика за превод, који се према особинама најпре могао сврстати у преводе који Џејмс С. Холмс (Holmes, 1970: 94) назива *органским (organic)*.⁹

Литература

- Вртунски, Д. (1971). *Цигански романсеро Федерика Гарсије Лорке на српскохрватском*: (Ф. Г. Лорка: *Цигански романсеро*. Превео Коља Мићевић, Београд, Култура, 1960. – Ф. Г. Лорка: *Игра песка и месеца*, Превели В. Р. и О. Кошутић. Београд, Просвета, 1960 [sic!]). *Мостови*, 2(5), 66–67.
- [Vrtunski, D. (1971). *Ciganski romansero Federika Garsije Lorke na srpskohrvatskom*: (F. G. Lorke: *Ciganski romansero*. Preveo Kolja Mićević, Beograd, Kultura, 1960. – F. G. Lorke: *Igra peska i meseca*, Preveli V. R. i O. Košutić. Beograd, Prosveta, 1960 [sic!]). *Mostovi*, 2(5), 66–67]
- Гарсија Лорка, Ф. (1953). *Моћ гитаре* (М. Гардић, прев.). Београд: Просвета.
- [Garsija Lorke, F. (1953). *Moć gitare* (M. Gardić, prev.). Beograd: Prosveta]
- Кошутић, В. (1969). Тумачења. У Ф. Гарсија Лорка, *Игра песка и месеца* (стр. 269–324). Београд: Просвета.
- [Košutić, V. (1969). Tumačenja. U F. Garsija Lorke, *Igra peska i meseca* (str. 269–324). Beograd: Prosveta]
- Лешић, З. (2011). *Језик и књижевно дјело*. Београд: Службени гласник.
- [Lešić, Z. (2011). *Jezik i književno djelo*. Beograd: Službeni glasnik]
- Мићевић, К. (1982). Федерико Гарсија Лорка (1898–1936). У Ф. Гарсија Лорка, *Песме* (стр. 5–24). Београд: Рад.
- [Mićević, K. (1982). Federiko Garsija Lorke (1898–1936). U F. Garsija Lorke, *Pesme* (str. 5–24). Beograd: Rad]
- Михаиловић, Д. (n.d.). *Гардић Миодраг*. Енциклопедија Српског народног позоришта. <https://www.snp.org.rs/enciklopedija/?p=4301/>
- [Mihailović, D. (n.d.). *Gardić Miodrag*. Enciklopedija Srpskog narodnog pozorišta. <https://www.snp.org.rs/enciklopedija/?p=4301/>
- Петричевић, М. (1996). *Све одлучено у срцу*. Политика. <http://marijapetricevic.com/citanje.php?m=1&t=federiko%20garsija%20lorka/>
- [Petričević, M. (1996). *Sve odlučeno u srcu*. Politika. <http://marijapetricevic.com/citanje.php?m=1&t=federiko%20garsija%20lorka/>

9 Према Еткиндовој подели, Холмсовом *органском* приступу највише би одговарао *превод-алузија*, који следи одређене естетске критеријуме, али без целовитог естетског програма (нпр. римује се понеки стих). Код Лефевера, то би био *превод у белом/слободном стиху*, где преводилац изналази облик који у циљном језику омогућавају жељене ефекте.

- Devoto D., Spitzer L. (2001). Tradiciones y técnicas en la poesía de Lorca. In V. G. de la Concha (Ed.), *Historia y crítica de la literatura española, Vol. 7 (Época contemporánea: 1914-1939)*, al cuidado de Francisco Rico (pp. 385–396). Barcelona: Crítica.
- García Lorca, F. (1978). *Poema del Cante Jondo, Romancero gitano* (A. Josephs, J. Caballero, eds). Madrid: Cátedra.
- Holmes, J. S. (1970). Forms of Verse Translation and the Translation of Verse Form. In J. S. Holmes (Ed.), *The nature of translation* (pp. 91–105). Mouton: Publishing House of the Slovak Academy of Science.
- Pogačnik, J., Koljević, S. (2001). Proza. U D. Živković (ur.), *Rečnik književnih termina* (str. 660). Banja Luka: Romanov.
- Popović. T. (2007). *Rečnik književnih termina*. Beograd: Logos Art.
- Ružić, Ž. (2008). Slobodni stih. U Ž. Ružić (prir.), *Enciklopedijski rečnik versifikacije* (str. 185–190). Sremski Karlovci; Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Željko S. Donić

Summary

IN SEARCH OF THE “TRUE” LORCA: A REVIEW OF THE METRICS AND CRITIQUE OF *ROMANCERO GITANO* IN MIODRAG GARDIĆ’S TRANSLATION

The paper analyzes the metrics of Miodrag Gardić’s translation of poems from *Romancero gitano* (*Gypsy Ballads*) by Federico García Lorca (1953, 1963). Despite their extraordinary importance for the initial reception, as well as the positive reception among readers and poets, critics in the 1960s pointed out the inadequate implementation of metrics as the greatest shortcoming of Gardić’s translations, especially in the poems from Lorca’s *Romancero gitano*, which had the strongest reception and resonance among readers. We take a metrical look at the translation of three romances from the point of view of rhythmicity and phonostylistics of verse, in order to investigate whether Gardić’s translation is really in “prose” or in “free” verse.

Key words:

Federico García Lorca, *Romancero Gitano*, Miodrag Gardić, free verse

<https://doi.org/10.18485/analiff.2024.36.1.14>

821.134.2.09-2 Вера Л. де

82.01

Геометрија истраге у драми *Фуентеовехуна* Лопеа де Вега

Тамара С. Чалопек*

Универзитет у Крагујевцу, Филолошко-уметнички факултет

 <https://orcid.org/0009-0001-9388-5316>

Кључне речи:

драмска геометрија,
геометрија истраге,
Фуентеовехуна,
Лопе де Вега

Апстракт

Рад има за циљ да представи предмет истраге у барокној драми *Фуентеовехуна* Лопеа де Вега кроз призму драмске геометрије. Полазне теорије за истраживање темеље се на раду *Драмска геометрија* Пола Жинестјеа и *Актанцијални модел у позоришту* Ан Иберсфелд. На основу идеја изнетих у поменутих делима биће приказана геометрија односа ликова и истраге у *Фуентеовехуни*. Међуоднос ликова и њихово делање биће приказани кроз примере актаната, где ће се ближе одредити улоге које ликови тумаче из угла субјекта, објекта, адресанта, адресата, противника, помоћника и слично. На основу примарног одређења ликова у драми долазимо до предмета истраге, која је подељена на три главна сегмента прожета другачијим геометријским приказима. Применом геометријског приступа проучавању структуре драме, ликова и истраге, закључујемо да геометрија може да варира у зависности од перспективе из које приступимо делу, да њени актанти могу да замене места и врше другачије улоге, али и да геометријске схеме могу пратити како традиционалне геометријске форме, тако и алгоритамске приказе савремених технологија. (примљено: 13. фебруара 2024; прихваћено: 9. маја 2024)

<https://anali.fil.bg.ac.rs>

1. Увод

Циљ овог истраживања је да представи предмет истраге у драми *Фуентеовехуна* (*Fuenteovejuna*) Лопеа де Вега (Lope de Vega) са становишта драмске геометрије. Идеје о драмској геометрији најпре образлаже Пол Жинестје (Paul Ginestier) у свом делу *Драмска геометрија* (*La géométrie dramatique*). У овој студији теоретичар се ослања на еуклидовску геометрију како би објаснио структуру драмског дела и открио облике које ликови, односно радња, формирају унутар свог међуодноса. У зависности од односа који граде ликови, али и од самог тока радње, геометрија драме може бити отвореног или затвореног типа, формирајући тако паралелне облике, односно облик троугла, квадрата и сличних геометријских форми (Žinestje, 1981: 118).

Актанцијални модел у позоришту Ан Иберсфелд (Anne Ubersfeld) такође представља кључно полазиште за разумевање и анализу структуре драмског дела. Ослањајући се примарно на Гремасову структуралну семантику, ауторка у поменутом делу издваја актанцијалне моделе који настају као резултат међусобног односа између актаната. Тако се сусрећемо са паровима које чине помоћник и противник, адресат и адресант, субјекат и објекат, адресант и субјекат, и тако даље. Сваки од тих парова може учествовати у грађењу различитих актанцијалних модела у зависности од тога из које тачке гледишта се приступа одређеној драми (Ibersfeld, 1981: 55).

У овом раду бавићемо се геометријом истраге у драми *Фуентеовехуна*, и осврнућемо се најпре на геометријске облике које граде ликови у делу. На тај начин ћемо подробније приступити самом концепту истраге који заузима централни положај овог дела у оквиру драмске радње.

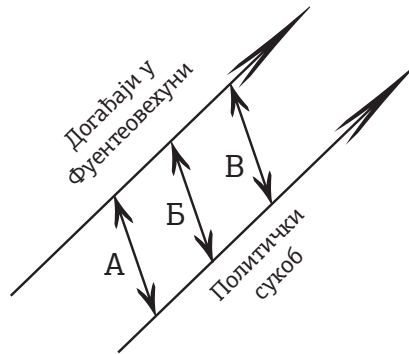
2. Геометрија *Фуентеовехуне*

Драма *Фуентеовехуна* настала је између 1612. и 1614. године и представља једно од најзначајнијих дела друге етапе стваралаштва Лопеа де Вега, која траје од 1604. до 1618. године. *Фуентеовехуна* је уједно и један од ретких Лопеових наслова познатих и нашој публици на основу превода Драгослава Илића из 1950. године и извођења у Југословенском драмском позоришту. Менендес и Пелајо (Menéndez y Pelayo) *Фуентеовехуну* назива „епском драмом”, док је Алборг (Alborg) карактерише као „драму колективне освете” (в. Стојановић, 2009: 58). Главна тема ове драме јесте побуна варошице Фуентеовехуне против намесника Фернана Гомеса (Fernán Gómez), који долази у село, понижава сељаке и напаствује тамошње девојке упркос томе што га мештани дочекују како доликује. Узнемирени због намесникове намере да упрља девојачку част и понизи становнике Фуентеовехуне, мештани се удружују и убијају га. Након убиства намесника, грађани се суочавају са темељном истрагом, али су одлучни да не попусте пред мучењем и сви изјављују да је Фуентеовехуна починила злочин. Пошто није било могуће наћи кривца, народ је одведен краљу и краљици. Краљеви имају могућност или да осуде цело село или да опросте становницима, што и чине, али село истовремено добија новог намесника.

Будући да село преузима кривицу за свирепо убиство намесника, ова драма симболише тријумф колективног протагонисте.

Тумачење ове драме се одвија на две разине, од којих је прва идеолошке, а друга књижевне природе. Разлог за прво тумачење ове драме најпре лежи у њеном историјском карактеру, будући да се сматра да су два историјска догађаја послужила као полазиште за настанак *Фуентевехуне*. Први догађај је сурова побуна за коју се верује да се одиграла у ноћи између 22. и 23. априла 1476. године. Други догађај је борба за превласт која се води између кастиљанске принцезе Хуане ла Белтранехе и краљице и краља. Према Хуану Мануелу Росасу (Juan Manuel Rozas) (в. Stojanović, 2009: 59), радња драме се одвија на два плана. Први план обухвата догађаје који се збивају у самом селу, где племић извршава злодела над мештанима, док се други односи на политички сукоб између владара и реда Калатрава. Оба плана теку паралелно, преплићу се и допуњавају на нивоу барокних бинарних опозиција појединачног и колективног, практичног и теоријског, и интраисторије и историје.

Геометријски приказ протока и преплитања ова два плана може бити приказан на следећи начин:

Слика 1. Догађаји у Фуентевехуни и политички сукоб

Иако се оба плана одигравају паралелно, одређени догађаји из једног плана утичу на други план и обрнуто. Уколико погледамо дијаграм, увиђамо да постоје три везе које спајају два паралелна тока радње. Прва веза (А) укључује долазак командора у Алмагру, у палату Великог мајстора реда Калатраве. Већ је ту приметна његова улога антагонисте који исказује негативан став према кашњењу Великог мајстора, кога је приморан да чека:

КОМАНДОР

Чак и моје име нека
не зна, ружно то изгледа

аа командор светог реда
оволико дуго чека.

ОРТУЊО

Саветнике добре има,
учили га наопако
да с људима ради тако,
а он мали, па све прима.

КОМАНДОР

Наклоност се тим не стиче,
јер учтивост придобија,
а непажња свет одбија

и из тога мржња ниче. (Вега, 1964: 5–6)¹

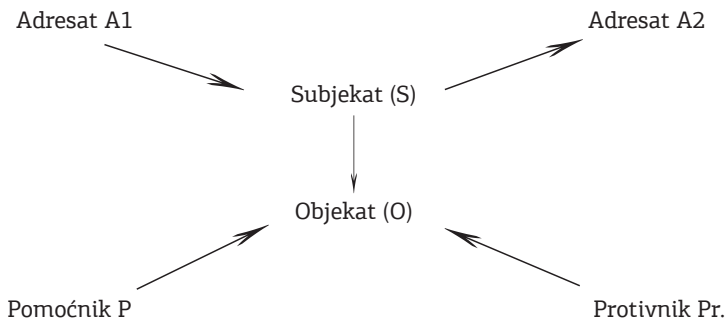
Намесников долазак може се сматрати окидачем читаве даље радње у драми. Ово нас доводи до наредне везе (Б), која се односи на намесников однос према девојкама из Фуентевехуне. Убрзо након доласка у Фуентевехуну, он покушава силом да наведе Лауренсију (Laurencia) и Пасквалу (Pascuala) у свој двор, вређајући њихову част и одважност. Намесников други покушај бесрамног додворавања Лауренсији доводи до сукоба између њега и Фрондоса (Fronozo), Лауренсијиног вереника, што додатно утиче на већ напету ситуацију између племића и сељана. Овај догађај, заједно са дешавањима на Лауренсијином и Фрондосовом венчању, где намесник и његова војска одводе и муче девојке, може се узети као окидач за централну радњу драме: побуну. Побуна даље утиче на развој дела и доводи нас до треће везе (В), што јесте поступак ислеђивања. Побуна, наиме, резултира у убиству намесника, што доводи сељане пред краљев суд. За то време, политички сукоб долази до разрешења, будући да Велики мајстор тражи опрост од краља и прихвата да буде део војне снаге круне.

Основу драме чини сукоб између заповедника реда Калатраве, Фернана Гомеса и становника Фуентевехуне. До кључног заплета долази када млада Лауренсија одбија да се пода намеснику, који не одустаје од намере да је отме не би ли задовољио своју пожуду. Прилика за то му се пружа када затекне Лауренсију саму близу потока, али тај покушај спречава Фрондосо, Лауренсијин вереник и становник Фуентевехуне. Фрондосо прети намеснику оружјем, што додатно разбесни Фернана Гомеса, који се заклиње на освету, чини додатне злочине, и Хасинту (Jacinta), девојку из села, отима и предаје својим војницима. Однос између поменутих ликова може се сагледати из перспективе Гремасове структуралне семантике коју Ан Иберсфелд образлаже у свом делу *Актанцијални модел у позоришту*. Према Гремасу (в. Ibersfeld, 1981: 84), модели у позоришту се састоје од актаната, који не морају нужно бити особе, будући да

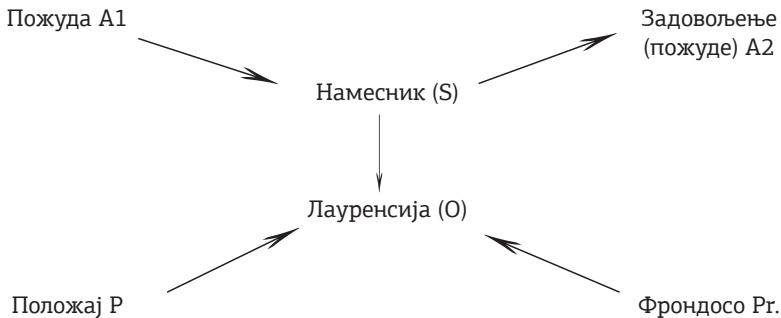
1 Vega, L. de. (1994). *Fuenteovejuna* (Том 44, стр. 104). Madrid: M. E. Editores.

се могу манифестовати у виду апстракција (Бог, слобода, част) или колективног лица. Актант се изједначује са лексикализованим или нелексикализованим елементом који у реченици врши одређену синтаксичку функцију, укључујући функцију субјекта (онај који врши радњу), објекта (онај/оно на чему се врши радња), противника (особа или објекат који се супротставља плану који субјекат врши над објектом), помоћника (особа или објекат који помаже субјекту при делању на објекат) и адресата (циљ који се постиже посредством адресанта). Треба поменути и постојање адресанта, чији се граматички еквивалент огледа у додатку за начин. Погледајмо како се схема односа између поменутих ликова може сагледати у односу на Гремасов актанцијални модел са шест кућица:

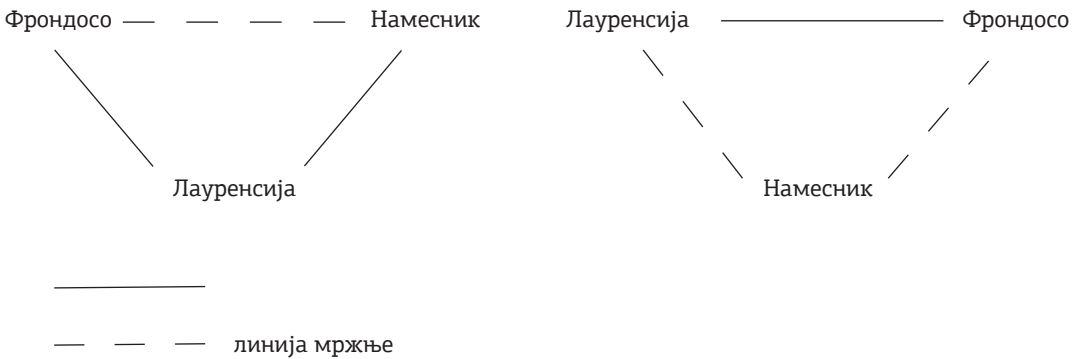
Слика 2. Гремасов актанцијални модел са шест кућица
(према Ibersfeld, 1981: 85)

Слика 3. Односи између ликова у драми
према Гремасовом моделу са шест кућица

Уколико протумачимо ову схему, односно реченицу, из Гремасове перспективе, долазимо до следећих закључака: субјекат (Намесник), вођен силом A_1 (пожуда), са циљем њеног задовољења (A_2), покушава да напаствује Лауренсију (O). У овом случају, његов помоћник (P) јесте тренутни положај

племића, што му привидно даје предност у односу на сељане. Његови помоћници у виду војске су само имплицитно присутни, будући да се не појављују у сцени где се ова радња дешава. Међутим, његов покушај прекинут је деловањем Фрондоса, који наступа као противник (Pr.). Из овога можемо да закључимо да актанти могу бити и конкретни и апстрактни, али и да могу бити имплицитно или експлицитно присутни на сцени. Овај тренутак у драмској радњи последњи је у низу припремних елемената у трочланом односу намесник-Лауренсија-Фрондосо, који ће довести до ескалације насиља према девојци, њеној части и телу у сцени прекинутог венчања која ће уследити (Карановић, 2021: 19). Сагледајмо њихов однос из позиције геометрије троугла:

* У односу намесник-Лауренсија се може тумачити и као линија жеље, пожуде

Слика 4. Однос између намесника, Лауренсије и Фрондоса приказан у геометрији троугла

Геометрија троугла, према Полу Жинестјеу (Žinestje, 1981: 143) јесте врста затворене геометрије која се најчешће базира на принципу љубавних троуглова (муж-жена-љубавник или жена-муж-љубавница). Решење троугла се обично постиже уклањањем једног од актера, најчешће оног који покушава да сруши склад брака или везе. Афективне стране троугла чине љубав, мржња и равнодушност, и оне могу у мањој или већој мери бити присутне у делу. У нашем случају, љубав између Лауренсије и Фрондоса, као и њихова заједничка мржња према намеснику, успевају да победе намесника и уклоне га са свог плана.

Од свих актаната присутних у приказаној схеми, опозициони пар помоћник/противник игра једну од најважнијих улога у анализи ове драме. Наиме, сукоб између помоћника и противника најчешће се испољава као судар, односно борба између двају актаната. Будући да смо у овом случају као помоћника одабрали намесников положај, а Фрондоса представили као противника, можемо рећи да шири слика обухвата побуну села против злоупотребе положаја племића. Ова тема јесте важна одлика драмског стваралаштва Лопеа де Вега,

који у центар радње ставља сељаштво, којем се приписују свест о сопственој вредности, достојанство и част. Како би доказао да су сељаци спремни на све како би одбранили своју част, он им даје слободу да преузму ствар у своје руке и освете се насилнику који угрожава њихово достојанство. Стога, проливање крви насилника и трагичан завршетак побуне честе су теме у Лопевим драмама и обично представљају једино разрешење сукоба.

Актант адресанта носи идеолошко значење једног текста (Ibersfeld, 1981: 89). Најчешће се ради о мотивацији која одређује саму радњу субјекта и даје му траг који треба да следи не би ли остварио свој циљ. У претходном примеру смо видели како адресант Пожуда наводи субјекат Намесника да напаствује објекат Лауренсију у циљу свог задовољења. Стога, адресант Пожуда постаје окидач за даљи ток радње. Бесан и увређен због Фрондосових претњи, намесник прекида Фрондосово и Лауренсијино венчање и одводи их у своју кулу, где их и мучи. Ова сцена уједно представља и врхунац насиља и мушке доминације над женским телом као објектом (Карановић, 2021: 20). Лауренсија успева да побегне, долази у село и својим непосредним и охрабрујућим говором наводи сељаке да се удруже и побуне против насилника. Лауренсија излази из оквира класичног обрасца женског лика и трансформише се у хероину и заштитницу жена. Њен говор је најпре упућен мушким члановима заједнице и односи се на њихов кукавичлук, мањак борбености и одсуство мушкости у тренутку када треба одбранили женску част од насилника. Лауренсија је ипак највише погођена одсуством деловања свог оца, кмета Естебана (Esteban). Њена реакција је разумна будући да се, у домену драматургије „златног доба” Шпаније, мушко-женски односи заснивају по принципу хронолошког животног следа. Тако, кћер „припада” оцу, брату, а затим и супругу (Карановић, 2021: 14). С обзиром на то да још увек није постала Фрондосова супруга, њен отац је био тај који је требало да стане у одбрану њене части:

ЛАВРЕНЦИЈА

[...]

Једним прстом мако ниси

Кад ме вукле издајице.

Ја још не бех Фрондосова

Да си мого мирно рећи

Да је дужан, ко муж, мене

Он једини да освети.

Ти на његов рачун ниси

Смео тако трговати,

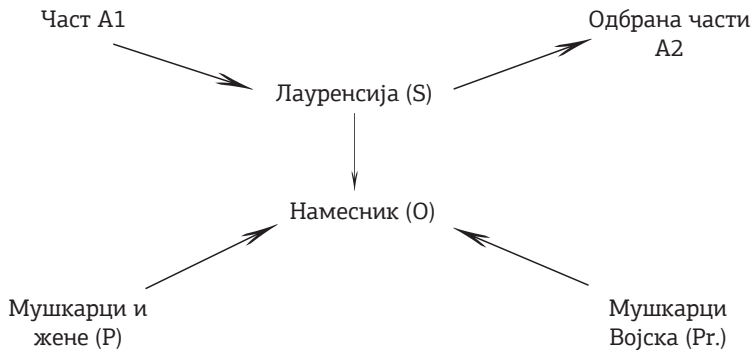
Јер ја нисам после свадбе

Ни ноћ прву с њим провела,

Те би дужност тебе, оца,

А не мужа, да ме брани. (Вега, 1964: 86)

Уколико сагледамо садашњу геометрију ликова и ситуација, добијамо следећи графикон:

Слика 5. Догађаји који претходе буни против намесника

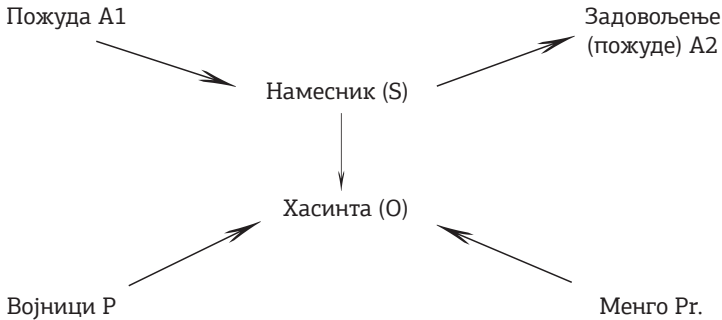
У овом случају се јавља част, као једна од вредности, на месту адресанта A_1 . У циљу одбране части (A_2), Лауренсија инсистира на дизању побуне против намесника (O). Овде наилазимо на проблематику приказа противника и помоћника. Наиме, функционисање овог пара кроз драмско дело је често мобилно, што значи да није реткост да помоћник постане противник и обрнуто. Лауренсија се најпре сусреће са мањком делања мушких ликова у тренутку када треба устати и одбранити жене од намесника и његове војске и види их као противнике повређених жена. У исто време, она се суочава и са намесниковом војском, која је заједнички противник свим мештанкама Фуентеовехуне. Будући да Лауренсијин говор представља покретач за даљу радњу и остварење крајњег циља, позваћемо се на следећу формулу како бисмо објаснили овај актанцијални модел:

A_1 хоће да (S жели O) у корист A_2

Иберсфелд (Ibersfeld, 1981: 93) примећује да је пропозиција (S жели O) уметнута у пропозицију A_1 хоће (X) у корист A_2 . Управо је пропозиција да субјекат жели објекат она која одступа од класичне драмске анализе која је спремна да поверује у аутономију жеље субјекта без присуства адресанта или адресата. Дакле, конструкција S жели O једино има смисла у односу на оно што јој претходи – A_1 хоће да. Овде увићамо доминантност части у улози адресанта, будући да је она та која хоће да Лауренсија (S) жели да устане против Намесника (O) у корист сопствене одбране.

Када говоримо о проблематизацији насиља над женама у Фуентеовехуни, треба се осврнути и на лик Хасинте. Она, као и Лауренсија, одбија да се пода намеснику, због чега постаје жртва бруталне и деструктивне мушке сексуалности, док њено тело постаје објекат који намесникова војска искоришћава (Карановић, 2021: 19). Њену отмицу покушава да спасе младић Менго (Mengo), који, за

разлику од Фрондоса, не успева у томе, већ трпи мучење од стране намесникових људи. Погледајмо геометријски приказ њиховог односа:

Слика 6. Менгов покушај да спаси Хасинту

Коначно, сваки од горенаведених догађаја доводи до најзначајнијег елемента читаве драме: намесниковог убиства. Лауренсијин говор, који подстиче неодлучне и заплашене мушкарце Фуентеовехуне, постаје окидач за дешавања која следе, а која стављају јунаке под истрагу суда. Ту долазимо до кључног момента трансформације јунака, која се креће од индивидуалног ка колективном. Лауренсија, Пасквала и Хасинта више нису младе девојке са села, већ постају симбол женске части; мештани села нису обични сељаци већ колективни субјекат који устаје против намесникове злоупотребе племићког положаја. Сурово убиство владара доводи Фуентеовехуну у завршни сегмент драме, односно истрагу, која прати сопствену геометријску схему.

3. Геометријски поступак истраге/ислеђивања у Фуентеовехуни

Драган Бошковић (Bošković, 2004: 10) дефинише истрагу, односно ислеђивање, као правно-полицијску дисциплину и метод утврђивања и прикупљања доказа, откривања починитеља криминалних радњи, реконструисања почињених деликата и провера чињеница у циљу разјашњења кривичних дела путем строго прописаних техника. Начин установљења идентитета починиоца злочина и прикупљање и читање информација и знакова био је кључан сегмент истраге у средњем веку, а касније налази примену у црквено-правној области, што накнадно постаје део њеног функционисања (Bošković, 2004: 10–11).

Облици истраге пролазе кроз бројне промене током времена, те се и технике њеног спровођења знатно мењају. Тако током 18. и 19. века долази до формирања нововековног кривичног права, што утиче на развитак нових, суптилнијих метода и облика истраге. Та такозвана „невидљива” полицијска истрага доводи до померања граница полицијских техника, чинећи да сваки човек може да постане иследник. Током овог периода човек постаје предмет сопственог проучавања, што даље утиче на развитак дисциплина које ће чинити

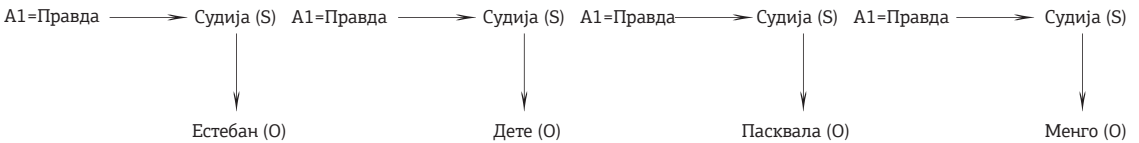
саставни део истражног поступка. Када 20. век иступи на сцену, са собом доноси и екстремнији политички систем, па и иследнички поступак бива под утицајем схематизованих радњи и манипулације права и полиције.

Поетика истражног поступка се умногоме може применити на литерарну поетику, будући да је карактеришу елементи попут приче, дијалога, трагичности, заплета, поступака и осталих техника које су својствене прозном или драмском делу. Истражни жанр се сматра епистемолошким средством које је отпорно на говорне различитости и промене. Стога, његов циљ јесте да постане средство за сазнавање света и овладавања њиме (Нешић Павковић, 2017: 96). Према Бошковићу (Bošković, 2004: 25), истрага, у правном контексту и по својој приповедно-реторичкој форми, представља институционализовани дијалог који припада посебној, надређеној поетици. Зато се у књижевној средини доводи у везу са драмом и драмским дијалогом, али и са било којом другом варијантом приповедног дијалога.

Пре него што пређемо на геометријски приступ тумачењу „праве” истраге у *Фуентевехуни*, треба се осврнути на такозвану пробу за суђење која се одиграва непосредно пред долазак судије. Свесни злочина који су починили и чињенице да ће се наћи пред судом, окривљени подражавају сцену ислеђивања која им следи. Естебан преузима улогу судије и испитује Менга, вређајући га и претећи му мучењем уколико не призна ко је починио злочин. Један од могућих разлога за избор Менга лежи у Менговој крхкости и слабости, која би могла да попусти пред тешким речима судије. Он ипак не попушта, што охрабрује његове саучеснике, који су уједно и свесни тога да је могућност проналаска једног кривца готово немогућа. „Права” сцена ислеђивања која наступа након убиства намесника представљена је кроз призму занимљивог одабира становништва које подлеже процесу испитивања и телесног мучења. У том процесу учествују старац, дете, жена и шаливдија, што упућује на стереотипни избор најслабијих и најосетљивијих категорија становништва (Карановић, 2021: 23). На чело истраге се поставља истражни судија који је дужан да пронађе кривца за организацију побуне и починиоце убиства. Будући да ислеђивани не попуштају пред бројним видовима мучења кроз које пролазе већ наводе да је „то урадила Фуентевехуна”, судија не успева да нађе индивидуалног кривца, те се целокупан случај одводи пред краља и краљицу. Читава сцена мучења траје веома кратко и одиграва се изван видокруга публике. Овакав приказ физичке тортуре појачава њен ефекат на гледаоце, будући њихову машту и наводећи их да се поистовете са болом који ислеђивани осећају у том тренутку (Карановић, 2021: 23). Поступак ислеђивања је приказан из перспективе Лауренсије и Фрондоса, који слушају дијалоге између судије и ислеђиваних. Дијалог између њих је, као што Бошковић (Bošković, 2004: 6) наводи, заштићен од говорне разноликости. Посве је јасан и спроводи се са циљем сазнања о томе ко је крив за намесникову смрт.

СУДИЈА
(изнутра)
Хоћу, ето!
А ко уби дон Фернанда?
ЕСТЕБАН
(изнутра)
Овехуна... рекох канда... (Вега, 1964: 110)

Будући да је језик истраге одликован редукованом семантиком и посебном синтаксом, сама геометрија ислеђивања неће бити превише комплексна. Током процеса ислеђивања, судија се сваком од окривљених обраћа сличним тоном, користи слично формулисана питања, али свако употребљава са истим циљем. Судија игра улогу актанта субјекта (S), док су испитивани објекти (O) над којима се врши радња. Будући да је судија мотивисан истеривањем правде на видело, она се може узети као адресант (A_1). Погледајмо геометријску слику једног таквог приповедног дијалога:

Слика 7. Поступак судског ислеђивања

Упркос свирепом мучењу и притиску који на њих врше судија и целати, ислеђивани су јединствени у одговору да је убица колективни, односно да је то Фуентевехуна (Карановић, 2021: 23). Јединствени одговор јунака указује на њихов непоколебљив карактер и част зарад које су спремни да претрпе чак и најбруталније мучење.

Адресант Част и адресат Одбране части јачају ефекат идеолошке слике ове драме. Сагледајмо следећу формулу на тренутак:

A_1 хоће да (S жели O) у корист A_2

Под уобичајеним околностима у којима се поменута формула јавља код Ан Иберсфелд, увиђамо једноставан ток радње. Стога се иста формула може применити и на тренутни моменат истраге, с тим што ипак захтева минималне синтаксичке модификације зарад веродостојнијег приказа ситуације којом диригују. Рецимо да се те модификације остварују на следећи начин:

A_1 хоће да (O трпи радњу C) у корист A_2

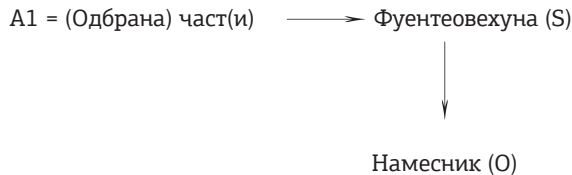

Оно што смо овде урадили укључује поигравање са активним и пасивним реченицама. Сагледајмо оба случаја из угла актера драме:

- (1) Актив: A_1 хоће да (S жели O) у корист A_2 = Правда хоће да (Судија жели (да иследи)) Фуентеовехуну) у корист свог задовољења.
- (2) Пасив: $A1$ хоће да (O трпи радњу C) у корист $A2$ = Част хоће да (Фуентеовехуна трпи иследништво/мучење од стране судије/целата) у корист своје одбране.

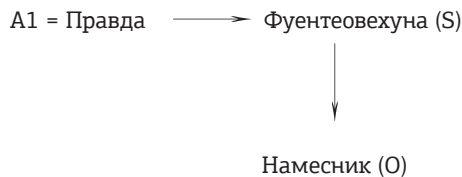
Иако промена стања реченице не мења њено значење у великој мери, ипак увиђамо да замена места субјекта и објекта утичу и на промену адресанта, односно адресата. Стога, можемо да закључимо да се и семантички аспект геометрије драмског тренутка може променити у зависности од тога како су актанти поређани и какав је њихов однос у датом тренутку.

У драми Фуентеовехуна част је приказана као демократска тековина и основа постојећег уређења и традиције (Карановић, 2021: 24). Како намесник угрожава част мештана и мештанки Фуентеовехуне, они одлучују да преузму на себе извршење правде и казне намесника. Стога се тема части може узети и као водећи адресант (A_1) читавог дела, али и самог иследничког поступка. Фуентеовехуна (S) преузима улогу иследника и кажњава намесника (O) у циљу одбране части (A_1). Схематски приказ би изгледао овако:

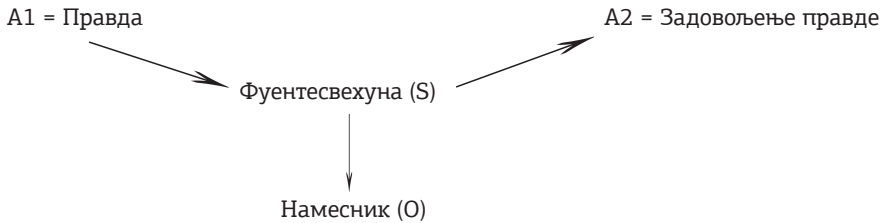
Слика 8. Фуентеовехунино кажњавање намесника

Поред (одбране) част(и), што јесте један од покретача радње овог драмског дела, правда се такође може наћи на месту адресанта:

Слика 9. Правда у улози адресанта

Фуентеовехуна (S), за коју нема правде, ислеђује намесника и кажњава га како би правду задовољила. Задовољење правде ($A2$) јавља се као суптилни адресат будући да правда за мештане Фуентеовехуне не постоји.

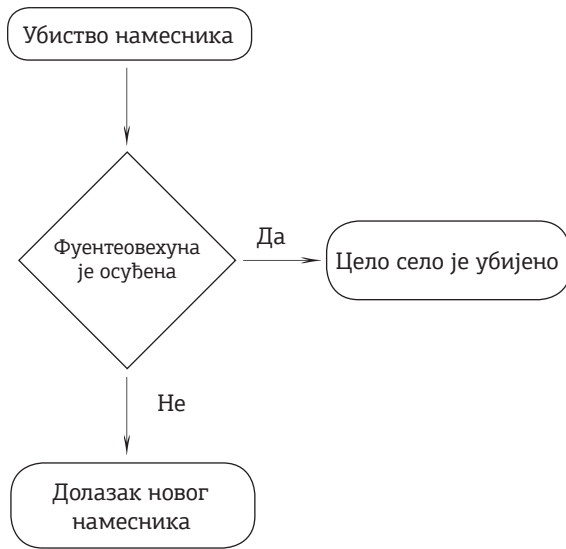

Слика 10. Фуентеовехунино задовољење правде

Геометријска позиција Фуентеовехуне као иследника може се сагледати и кроз формулу A_1 хоће да (O трпи радњу C) у корист A_2 . Синтаксичка формулација овог исказа би изгледала овако:

Правда хоће да (Намесник бива кажњен од стране Фуентеовехуне) у корист свог задовољења.

Трећи, односно последњи сегмент истраге укључује одлазак Фуентеовехуне на двор католичких краљева који имају задатак донесу коначну одлуку у вези са почињеним злочиним. Краљеви се усаглашавају са резултатом испитивања и прихватају немогућност проналаска појединачног кривца. Будући да се ради о озбиљном преступу за који није могуће оптужити појединца, краљеви увиђају да је ослобођење једино решење иако им се нуде две опције: „или прећи преко дела/ил’ побити све из села./Ту је једино изасланство” (Вега, 1964: 121). Краљеви, који су за Лопеа били отелотворење Бога на Земљи, никад не би могли да се одлуче на другу опцију, будући да би то укаљало њихову част и окарактерисало их као тиране. У Лопеовим драмама, краљ је оличење идеалног владара који је праведан и милостив. Са друге стране, племићи и заповедници војних редова су најчешће охоли и зли, због чега краљ ипак решава да помилује Фуентеовехуну упркос злочину који је починила. Ипак, услов за то укључује доделу новог намесника из реда Калатраве мештанима Фуентеовехуне. Овај краљев избор, укључујући и потенцијалне исходе могућих избора, се може приказати кроз геометријску призму алгоритма. Рачунарски алгоритам је прецизно дефинисана процедура реализована коначним скупом наредби које извршавају одређени рачунарски задатак. Алгоритми имају детерминистичко понашање, што значи да се у истим условима понашају на исти, предвидив начин. Стога, они увек дају исти резултат (Томашевић, 2005: 3–4). Структура рачунарског алгоритма се може применити на структуру иследничког поступка унутар књижевног дела, будући да и њу карактеришу јасно одређени критеријуми које је неопходно испунити како би се дошло до коначног решења. Може се рећи да и иследнички поступак има детерминистичко понашање јер се извршава на исти начин, дајући предвидиве резултате у зависности од услова које испуни. Ако сагледамо краљев избор кроз алгоритамску схему, закључићемо следеће: уколико се испуни услов да је Фуентеовехуна осуђена због убиства намесника, истрага ће резултирати у кажњавању, односно убијању целог села. Уколико се, пак, тај услов не испуни, резултат истраге ће бити другачији.

Слика 11. Геометрија догађаја у Фуентеовехуни приказана кроз схему рачунарског алгорита

4. Закључна разматрања

Драма *Фуентеовехуна* се може тумачити из више различитих перспектива у контексту драмске геометрије и актанцијалних модела у позоришту. Осврћући се на рад Ан Иберсфелд, успели смо да откријемо најефектније адресанте у овој драми, које чине част, освета и правда, али смо такође видели да су они подложни променама уколико се промени перспектива из које се један сегмент драме сагледава. Применом актанцијалних модела које износи ауторка, али и путем Жинестјеове *Драмске геометрије* успели смо да успоставимо однос између ликова у драми (subjekta, objekta, protivnika и помоћника), што нас је довело корак ближе геометријском приступу тумачења истраге, која представља кључан предмет рада. Ослањајући се на начело по којем свака особа може бити истражник, закључујемо да правду не спроводе само краљеви и судије, већ то ради и колективни субјекат (Фуентеовехуна), што овај елемент поставља на место водећег адресанта истраге у драми. Тако видимо и да истрага, подељена у три сегмента од којих сваки носи своју геометријску структуру, осликава стање друштва „златног доба” Шпаније.

Геометрију *Фуентеовехуне* смо могли да представимо како из угла традиционалне драмске геометрије, тако и из угла савремених технологија, које успевају да прикажу исходе људских избора користећи сопствени језик и структуру. Рачунарски алгоритам којим је приказана последња сцена у драми, тачније крајева одлука, једноставан је колико и читав истражни дискурс који смо имали прилике да сагледамо приликом геометријске анализе драме. На крају, нисмо се трудили да прикажемо *Фуентеовехуну* нити истражни поступак унутар ње служећи се једном геометријском сликом, јер истрага и истраживање

су, како наводи Бошковић (Bošković, 2004: 8), експерименталне, и самим тим изоловане ситуације. На основу свега изреченог, закључујемо да свака од сцена ислеђивања и односа/ликова носи свој геометријски приказ који може бити подложен променама у зависности од тачке гледишта са које их читалац посматра.

Литература

- Карановић, В. (2021). Насиље над женама и дискурс о женском телу у драмском делу Фуентеовехуна Лопеа де Вега. *Наслеђе*, 39, 12–28.
- [Karanović, V. (2021). Nasilje nad ženama i diskurs o ženskom telu u dramskom delu Fuenteovehuna Lopea de Vege. *Nasleđe*, 39, 12–28]
- Нешић Павковић, М. Р. (2017). Истражни поступак у Брехтовој балади „О чедоморки Марији Фарар”. *Наслеђе*, 36, 93–107.
- [Nešić Pavković, M. R. (2017). Istražni postupak u Brehtovoj baladi „O čedomorki Mariji Farar”. *Nasleđe*, 36, 93–107]
- Bošković, D. (2024). *Islednik, svedok, priča: istražni postupci u Peščaniku i Grobnici za Borisa Davidoviča Danila Kiša*. Beograd: Plato.
- Žinestje, P. (1981). Dramska geometrija. U M. Miočinović (prir.), *Moderna teorija drame* (str. 118–152). Beograd: Nolit
- Ibersfeld, A. (1981). Aktancijalni model u pozorištu. U M. Miočinović (prir.), *Moderna teorija drame* (str. 84–118). Beograd: Nolit.
- Stojanović, J. (2009). *Špansko pozorište baroka*. Beograd: Filološki fakultet.
- Tomašević, M. (2005). *Strukture podataka*. Beograd: Akademska misao.

Извор

- Де Вега, Л. (1964). *Фуенте Овехуна* (Д. Илић, прев.). Београд: Рад.
- [De Vega, L. (1964). *Fuente Ovehuna* (D. Ilić, prev.). Beograd: Rad]

Тамара С. Чалопек

Summary

THE GEOMETRY OF INVESTIGATION IN LOPE DE VEGA'S PLAY FUENTEOVEJUNA

This paper aims to present the subject of investigation through the prism of dramatic geometry in the baroque play *Fuenteovejuna* by Lope de Vega. The fundamental theories applied in this research are based on Paul Ginestier's study *La géométrie dramatique* and Anne Ubersfeld's work *The Actantial Model in Theatre*. Based on the ideas presented in these theories, we will dive into the matter of the geometry of character relationships and investigation in *Fuenteovejuna*. The relationship between characters and their actions will be illustrated through examples of actants, where the roles played

by characters will be examined from the perspectives of the subject, object, sender, receiver, opponent, helper, etc. By analyzing the characters, we delve into the subject of investigation, which is divided into three main segments infused with different geometric representations. Through the geometric approach to the study of the play's structure, characters, and investigation, we conclude that the geometry of the play may vary depending on the perspective from which we approach the work. Its actants can exchange positions and assume different roles, while geometric schemes can follow both traditional geometric forms and algorithmic representations of contemporary technologies.

Key words:

dramatic geometry, geometry of investigation, *Fuenteovejuna*, Lope de Vega

Tamara S. Čalopek

Resumen

**LA GEOMETRÍA DE LA INVESTIGACIÓN EN LA OBRA DE TEATRO
FUENTEVEJUNA DE LOPE DE VEGA**

Este artículo tiene como objetivo presentar el tema de la investigación a través del prisma de la geometría dramática en la obra de teatro *Fuenteovejuna* de Lope de Vega. Las teorías fundamentales aplicadas en esta investigación se basan en el estudio de Paul Ginestier, *La géométrie dramatique*, y el trabajo de Anne Ubersfeld, *El modelo actancial en el teatro*. Basándonos en las ideas presentadas en estas teorías, profundizaremos en el asunto de la geometría de las relaciones entre personajes e investigación en *Fuenteovejuna*. La relación entre los personajes y sus acciones se ilustrará a través de ejemplos de actantes, donde los roles interpretados por los personajes serán examinados desde las perspectivas de sujeto, objeto, destinador, destinatario oponente, ayudante y más. Al analizar los personajes, nos sumergimos en el tema de la investigación, que se divide en tres segmentos principales caracterizados por diferentes representaciones geométricas. A través del enfoque geométrico para estudiar la estructura de la obra, los personajes y la investigación, concluimos que la geometría de la obra puede variar según la perspectiva desde la cual abordamos la obra. Sus actantes pueden intercambiar posiciones y asumir diferentes roles, mientras que los esquemas geométricos pueden seguir tanto formas geométricas tradicionales como representaciones algorítmicas de tecnologías contemporáneas.

Palabras clave:

geometría dramática, geometría de la investigación, *Fuenteovejuna*, Lope de Vega

<https://doi.org/10.18485/analiff.2024.36.1.15>

821.111.09-2 Шекспир В.

821.111.09-2 Флечер Џ.

Концепт пријатељства и љубави у трагикомедији *Два племенита рођака*

Ана М. Андрејевић*

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Катедра за енглески језик и књижевност

 <https://orcid.org/0000-0003-1789-2490>

Кључне речи:

Шекспир,
Флечер,
пријатељство,
љубав,
хомоеротизам,
трибадизам,
феминистичка,
родна и квир критика

Апстракт

Флечерова и Шекспирова заједничка драма *Два племенита рођака* не представља значајно драмско остварење ренесансне књижевности, али се у новије време све чешће проучава из различитих аспеката због чињенице да је последња коју је Шекспир оставио свету. Ова трагикомедија није дословна ни сасвим успешна драматизација Чосерове *Витезове приче*, али интертекстуалне везе између два књижевна текста јесу снажне и чине основу готово свих књижевних тумачења. Осим тога, *Два племенита рођака* представља специфичне односе међу ликовима истог пола, како оних преузетих из архитектста, тако и новокреираних у оригиналном подзаплету, те пружа могућност за тумачење драме из феминистичког, родног и квир аспекта. Кроз методолошки оквир наведених теорија и друштвеноисторијски контекст, аутор рада ће истражити концепт пријатељства и љубави у *Два племенита рођака*. Узимајући у обзир јакобинско тумачење пријатељства, хомоеротске и хетеросексуалне љубави, али и промену друштвене климе која наговештава модерно доба, као и нове позоришне конвенције које отварају простор за табу теме, долази се до закључка да текст драме интригира амбивалентном сликом мушког пријатељства, неконвенционалним приказом снажне сексуалне енергије девојке према особи истог пола и скепсом у срећан крај хетеросексуалних романтичних и брачних односа. (примљено: 14. фебруара 2024; прихваћено: 9. маја 2024)

<https://anali.fil.bg.ac.rs>

* Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
Катедра за енглески језик и књижевност
Филипа Вишњића бб
38220 Косовска Митровица
ana.andrejevic@pr.ac.rs

1. Увод

Поред *Хенрија VIII* и изгубљене драме *Карденио*, трагикомедија *Два племенита рођака* (*The Two Noble Kinsmen*, 1613) је трећа драма коју је Шекспир написао у сарадњи са млађим колегом Џоном Флечером (John Fletcher) и последња у његовој каријери. Она се првобитно није убрајала у Шекспирова канонска дела нити се проучавала, већ се наводила као део заједничке књижевне заоставштине Џона Флечера и Френсиса Бомонта (Francis Beaumont). Међутим, како је до данас постигнута сагласност „да је велики сценски маг саздао укупно 10 сцена, односно нешто мање од половине, или тачније 3/8 дела” (Топаловић/Мрђеновић, 2011: 1937), ова драма заузима значајније место у историји књижевности и књижевној критици као последње остварење великог барда.¹ У сржи проблемска драма или романа, *Два племенита рођака* представља драматизацију Чосерове *Витезове приче из Кантерберијских прича* (Чосер, 1983: 29–92).² Приказана је између 1613. и 1614. године у „лондонском позоришту Блекфрајерс у извођењу дворске групе ‘Сјајних краљевих слугу и са великим аплаузом’, како је касније записано на насловној страни првог издања овог комада” (Топаловић/Мрђеновић, 2011: 1937). Упозната са оригиналном Чосеровом причом, публика у Блекфрајерсу (Blackfriars) је засигурно у драми препознала и бројне алузије на савремене политичке, друштвене и културолошке појаве. Наиме, мало пре настанка ове трагикомедије изненада је преминуо млади престолонаследник Хенри, који се залагао за обнову витешких идеала, ратничког наслеђа и протестантске воље, а са његовом смрћу нестало је ентузијазам да ће Џејмса I наследити достојнији краљ. Питер Херман (Peter Herman) сматра да су драматичари из тог разлога прерадили Чосерову причу одбацујући наивно и једноставно тумачење витешког кодекса (Herman, 1997: 23–24). Принцеза Елизабета била је приморана на политички брак са немачким принцем Фредериком, што су драматичари могли да искористе као образац за Емилијино невољно ступање у брак. Приказивање блиских истополних односа у драми може се имплицитно односити на контроверзно сексуално опредељење самог краља Џејмса I. Џулијет Дазинбер (Juliet Dusinberre) наводи да је Џејмс неговао хомосексуализам на двору, док је према женама био непријатељски настројен (Dusinberre, 1996: 2). Мјуриел Брадбрук (Muriel Bradbrook) из тог разлога сматра да је хомосексуализам доминантна тема ове драме (Bawcutt/Swaab, 2015: 29). Подзаплет драме са тамничаревом ћерком и Џеродом који припрема плес у част венчања Тезеја и Хиполите донекле служи стварању комичне атмосфере, али је он у исто време реалистично огледало плебејске културе и антипод аристократским идеалима.

1 Бура јесте његова последња самостална драма, чији се епилог вековима тумачи као Шекспирово симболично опраштање од позоришта, публике и живота, али треба преиспитати ово укорењено књижевно-критичко мишљење због чињенице да је заправо трагикомедија *Два племенита рођака* комад на коме је Шекспир радио непосредно пре смрти.

2 Више о интертекстуалном преплитању ова два књижевна дела видети у Андрејевић/Зечевић, 2023.

Чосерова блага сатира на витешку љубав добија оштар тон осуде у драми *Два племенита рођака*, у којој свет на тренутке постаје мрачан и безнадежан.³ Драматичари су пратили Чосерову визију о деструктивној сили љубави и пријатељства, али не и разрешење конфликта у конвенционалним оквирима витешке части и божанске воље. Код драматичара је и само пријатељство Паламона и Арсита упитно и на граници је рођачко-витешке оданости и хомоеротског односа. Н. В. Бокат (N.W. Bawcutt) и Питер Сваб (Peter Swaab) у предговору за *Два племенита рођака* истичу да је испитивање истополних односа постао најзаступљенији аспект у тумачењу ове трагикомедије у последњој деценији (Bawcutt/Swaab, 2015: 84). Томе доприносе и кратки али упечатљиви описи искустава две сестре о пријатељству и љубави, који постају главни предмет истраживања квир теоретичара. Супериорност аристократских женских ликова и слободно понашање тамничареве ћерке у љубавном смислу, чега нема у изворној Чосеровој причи, дало је простора феминистичкој критици да драму тумачи у контексту слабљења моћи патријархалног друштва и субверзивног понашања жена. Тезеј у драми није ауторитативан као код Чосера. Због утицаја који Хиполита има на њега, као Амазонка и као његова супруга, он губи свој ауторитет, закључује Миша Терамура (Teramura, 2012: 566). Будући да су биле изоловане од мушког света, жене су почеле да граде лојалност према свом полу, сматра Дазинберова (Dusinberre, 1996: 259). Драма се разрешава у крајње традиционалном духу очувања патријархалних релација, али многи односи у њој прете том систему и показују надолазеће промене у друштвеним односима.

2. Феминистичка, родна и квир теорија

Карен Офен (Karen Offen) дефинише феминизам као „опсежан критички одговор на намерно и систематско подређивање жена као групе од стране мушкараца као групе у оквиру датог културног окружења” (Zaharijević/Lopčarević, 2018: 20). Феминистичка критика тежи да разуме, користи и тумачи књижевно дело са становишта женског искуства. Водећи се теоријама Патрише Мејер Спекс (Patricia Meyer Spacks), Илејн Шоволтер (Elaine Showalter), Џудит Фатерлеј (Judith Fetterley) и других, академска феминистичка критика у књижевним делима истражује женско искуство, полне разлике и нове начине интерпретације из женске перспективе, наводе Ана Берзинска (Anna Burzyńska) и Павел Марковски (Paweł Markowski) (Burzyńska/Markowski, 2009: 437). Ова књижевнотеоријска метода показала се посебно погодном за тумачење Шекспирових драма у друштвеноисторијском контексту због владајућих патријархалних односа, утицаја хришћанства на креирање негативне слике о жени и њене маргинализоване улоге. Маријен Нови (Marianne Novy) сматра

3 Шекспир је и раније писао мрачне комедије, али ниједна нема тако суморан крај као последња у његовој каријери. Сандра Кларк (Sandra Clark) наводи да је то разлог зашто генерације шекспириолога радије прихватају Просперово спокојно опраштање од позоришта као последње Шекспирове речи (Clark, 2012: 138).

да женски ликови не представљају жене тог времена, већ су производ фикције ренесансних драматичара и тадашње идеологије контроле (Barker/Kamps, 1995: 7). Међутим, она издваја Шекспира као писца који је створио одлучне, интелигентне и емотивне женске ликове, попут Беатриче у *Много буке ни око чега*. Ревизионистички покрет у оквиру феминизма, који је „био усмерен ка разоткривању механизма репресије према женама, ка демаскирању и обележавању свих појава мушке доминације у теоријском и књижевнокритичком дискурсу” (Burzyńska/Markowski, 2009: 441), биће од значаја за тумачење *Два племенита рођака*. Будући да је у основи ове теорије испитивање књижевних стереотипова о жени и демаскирање погрешних мушких представа о женама у књижевном канону, применићемо је на тумачење женских ликова у драми. Јелена Милинковић сматра да је „књижевност, па и култура у целини, доминантно мушка/маскулина, то јест да је женски глас увек глас друге/другог, редундантног, подређеног, било у области књижевне било метакњижевне праксе” (Zaharijević/Lončarević, 2018: 20). Женском гласу ћемо се детаљније посветити у раду. Водећи се идејама Јулије Кристеве о сексуалном идентитету (Kristeva, 1986), рекли бисмо да женски ликови у овој драми нису фројдовски слабе жене љубоморне на фалусну улогу мушкараца нити су негативни одраз мушког карактера, већ трагају за сопственим идентитетом у датој реалности. Иако до њега не успевају доћи, спутане снагом хијерархијског патријархалног система, само супротстављање систему и покушај промене задате улогу у њему представља субверзивни чин. Емилија, на пример, говори са таквом страшћу о девојци да не можемо негирати њену сексуалну жељу према особи истог пола, истиче Мариан Нови. „Еротско уживање са женама је очигледно део њеног живота пре него што постане плен обичаја мушког пријатељства и витештва” (Novy, 2017: 46).⁴

Мелиса Санчез (Melissa Sanchez) напомиње да треба имати на уму да феминизам не говори о сексуалној већ о полној потлачености, те не треба мешати пол и еротску жељу (Sanchez, 2019: 69). Студије рода се баве разликама и осетљивошћу према другом, узимајући у обзир друштвено-културолошки а не биолошки пол. Тумачење књижевности из овог аспекта може да открије осетљивост према полним разликама и њиховој функцији у друштву и култури, чешће према женама али и према мушкарцима. Супротно томе, квир теорија указује на осетљивост према сексуалним разликама, односно афирмише сексуалне различитости свих који доживљавају репресију у друштвеном и културном контексту јер не пристају на понуђене обрасце и додељене улоге у друштву. Полазна идеја ове теорије је да је сексуални идентитет нестабилан и у сталном формирању, те не треба стварати хетеронормативне категорије сексуалног опредељења (Burzyńska/Markowski, 2009: 487–502).⁵ Валери Билинг

4 Сви наводи непреведене литературе дати су у преводу аутора рада.

5 Квир теоретичари се користе сазнањима нових историчара о историји рода и сексуалности, док преко учења феминистичке критике анализирају организације патријархалних друштава и људи које та друштва потчињавају.

(Valerie Billing) наводи да квир теорија служи као адекватна методологија истраживања у књижевности када је циљ анализирати односе и жеље између ликова истог пола и открити друштвене и културолошке конструкције сексуалности и сексуалног идентитета (Billing, 2017: 447). Горан Станивуковић сматра да Шекспир у својим делима управо то показује и издваја четири категорије око којих је квир теорија изградила своје аргументе: „содомитство и хомоеротизам у представљању мушког истополног еротизма; трибада и лезбејство у описима женског истополног еротизма” (Stanivukovic, 2017: 17). Дискретне назнаке ових односа можемо да препознамо у драми *Два племенита рођака*, али, исто тако, можемо их објаснити специфичним и двосмисленим тумачењем пријатељства и љубави у периоду ренесансе. Тешко је издвојити примере експлицитног хомосексуализма у елизабетинској драми, осим код Марлоа и његовој драми *Едвард III*, сматра Дазинберова (Dusinberre, 1996: 257). Дискурси о мушком пријатељству и содомији тог времена пружају два начина говора о жудњи за истим полом пре него што је постојао концепт хомосексуалног идентитета, истиче Билингова. О женском хомоеротизму тог времена има мало доказа, иако је био присутан на више начина. Траубова наводи постојање сепаратистичких женских друштава, која су успешно пркосила патријархалним вредностима и структурама (Barker/Kamps, 1995: 10). Међутим, средњовековна и ренесансна култура сматрала је овакве женске односе „невероватним, немогућим и безначајним” (Billing, 2017: 447–450).

Станивуковић истиче да квир теорија расправља о оним односима који су супротни историјски детерминисаним релацијама и друштвеном регулативом која подразумева прокреацију и брак. Циљ њихових истраживања је учинити видљивим искуства сексуалне мањине и исказати отпор према дискриминацији сексуалног опредељења. У том контексту, квир означава супротстављање културној и политичкој моћи која тежи да дефинише идентитет транспарентним и фиксним терминима. Квир теорија је показала да су Шекспирови мушкарци и жене, виле и духови вођени жељама које превазилазе границе рода и сексуалних идентитета, али они су део кодираног дискурса који се најчешће открива у реторичким украсима или алузијама на класичне ситуације и ликове. Тако се, на пример, име Ганимед појављује деветнаест пута у Шекспировим делима, а он је асоцијација на квир сексуалност, закључује Станивуковић (Stanivukovic, 2017: 21).⁶ „Ганимед је био рани модерни сленг за оно што бисмо данас назвали хомосексуалним човеком” (Sanchez, 2019: 78–79). Шекспирова дела приказују низ истополних односа, бигамију, инцест, промискуитет, садомазохизам, међугенерациску еротику, али и асексуалност и целибат, каже Санчезова: „Шекспиров опус, то јест, осликава изразито чудан квир асортиман жеља и поступака који не одговарају модерним типологијама” (Sanchez, 2019: 10). О хомоеротским импулсима у Шекспировим драмама писали су и Џозеф

6 Митолошка легенда каже да се Зевс заљубио у Ганимеда и послао орла да га доведе на Олимп, што је изазвало велику љубомору Хере. Она је своју завист касније пренела на све Тројанце (Срејовић/Цермановић-Кузмановић, 1979: 91).

Пиквини (Joseph Requigney) и Ван Вотсон (Van Watson), указујући на природност хомосексуалних односа у ренесансном друштву (Barker/Kamps, 1995: 12).

3. Концепт пријатељства и љубави у ренесансној Енглеској

Ренесансна представа о мушком пријатељству заснива се на Аристотеловим постулатима из *Никомахове етике* и *Политике*, као и на Цицероновом идејама из есеја *О пријатељству*. Искрено мушко пријатељство представљено је као однос перфектног јединства и сличности који хетеросексуални однос никада не може достићи, интерпретира Мелиса Санчез. Разлог томе је уверење да су жене инфериорнија бића од мушкараца, те се везаност мушкараца за њу сматра одразом ирационалне страсти ероса. Монтењ је у шеснаестом веку, такође, писао о јединственим чудима мушког пријатељства у елегији за свог пријатеља Етјена де Ла Боесија. Међутим, он је нагласио еротску природу мушког пријатељства много више од својих класичних узора и о свом искуству записао: „При нашем првом сусрету... открили смо да смо толико опседнути једно другим, тако познати једно другом и тако повезани да од тада нико није био тако близак као што је један био другоме” (Sanchez, 2019: 64–65). Франсис Бекон, такође, идеализује мушко пријатељство као културолошку вредност која се разликује од брачне привржености. Џејмс Бромли (James Bromley) сугерише да је идеал пријатељства подразумевао повезаност два пријатеља на психичком плану, чиме се реинтерпретира Аристотелова формулација „једна душа у два тела” (Bromley, 2012: 9–10). У књижевности овог периода популаризоване су приче о мушком пријатељству кроз класичне и хуманистичке примере. Мајкл Делахојд (Michael Delahoyde) сматра да је прича о Дамону и Питији могла утицати на Шекспира и Флечера да напишу *Два племенита рођака* (Delahoyde, 2013: 117–118).⁷ Ренесансне дискусије о браку тумаче мушко пријатељство као конкурентски пандан љубавном односу. Зато се пријатељство у ренесансној књижевности често такмичи са љубављу и то кроз заплет о љубомори, наводи Том Мекфол (Tom MacFaul). Он сугерише да се идеал пријатељства најчешће показује као „шупља реторичка конструкција”, а да „потреба да се испричају такве моралне приче о супериорности пријатељства у односу на љубав показује да су хуманисти користили своје реторичке и наративне вештине да се боре против наводно ниских инстинкта у промовисању мушког пријатељства уместо сексуалне жеље према женама” (MacFaul, 2007: 65–66).

За квир теоретичаре и сама реч пријатељ има еротски набој, јер се често користи у ренесансним драмама када мушкарци исказују своја осећања једни према другима (Billing, 2017: 446).⁸ Међутим, пријатељство које је било превише интимно и приватно, а претило је друштвеној хијерархији, могло је бити означено

7 Прича о Дамону и Питији вековима је означавала идеал мушког пријатељства у западној култури, често представљен са снажним хомоеротским елементима (Delahoyde, 2013: 117).

8 Пол Едмондсон (Paul Edmondson) и Стенли Велс (Stanley Wells) откривају широка семантичка поља која су у ренесансној Енглеској имале речи *љубавник* и *пријатељ* и истичу да су се њихова значења неретко поклапала (Edmondson/Wells, 2004: 68-69).

као содомија. Ренесансно поимање содомије нема сличности са савременим идејама о хомосексуализму и најшире се може дефинисати као поремећај у сексуалним односима и разврат, посебно ако га прате политичке и религијске импликације. Џонатан Голдберг (Jonathan Goldberg) истиче да је содомија строго осуђивана онда када су починиоци претили друштвеној стабилности (Goldberg, 2010: 35).⁹ Било који сексуални чин ван брачне заједнице који за крајњи циљ нема добијање потомства, независно од полова који чине преступ, дефинисао се као содомија. Валери Трауб (Valerie Traub) истиче да су црквене књиге овај чин називале злочином против природе (*crimen contra naturam*) (Traub, 2002: 42). Содомија се од XVI века кажњавала смрћу и према световном закону. Било је покушаја да се пружи медицинско објашњење овог поремећаја применом Галенове и Хипократове теорије о четири флуида који чине баланс у људском организму. Постојало је веровање да се код жена у којима преовладава хладна и сува течност испољава вишак мушких особина. Међутим, термин содомија се најчешће употребљава у значењу сексуалног чина између мушкараца (Sanchez, 2019: 60). Санчезова, пак, наводи да је у ренесансно доба било уобичајено да два мушкараца деле један кревет у домаћинству, да се загрле или пољубе у јавности а да то нема никакво значење у сексуалном смислу. „Пошто су одобрене истополне интимности између мушкараца и жена биле укорењене у друштвеној и политичкој структури ране модерне Енглеске, било је тешко разликовати их од њихових демонизованих пандана, содомије и трибадизма” (Sanchez, 2019: 57–58). Дакле, и у самој друштвеној пракси ренесансе приметна је флуидност сексуалних категорија, одакле настаје проблем јасног дефинисања тих односа и у књижевним текстовима. Хетеросексуално удварање није подривало везу међу мушкарцима, штавише, такмичење око женског објекта љубави могло је да ојача мушку приврженост и привлачност. Санчезова наводи Сецвикову теорију о овом парадоксу: „Еротске енергије су усмерене на конкурентског мушког удварача, а не на жену којој се удварају, ривалство држи мушкарце заједно, а истовремено се негира да њихова опсесија једно другим има икакве везе са сексом” (Sanchez, 2019: 68). Ову теорију можемо лако применити на однос Паламона и Арсита у драми *Два племенита рођака*.

О емотивним потребама жена се није писало у важним текстовима ренесансне љубавне теорије зато што се жена традиционално поистовећивала са материјалним и телесним (Igrutinović, 2014: 164–166). Женско пријатељство се такође стављало у други план. Траубова истиче да је женски идентитет био одређен њеним годинама, брачним статусом и местом у патријархалном домаћинству. Легитимни друштвени идентитети који су били омогућени женама су слушкиња, жена, мајка и удовица (Traub, 2002: 40). За жене из угледних породица било је важно мислити на финансијску страну удаје, политичке везе, чистоту наследне генеалогije итд. Алан Стјуарт (Alan Stewart)

9 Алан Бреј (Alan Bray) наводи да је тако „спојено светприсутно повезивање содомије са издајом и јереси и зато се тако често сусреће у полемикама реформационе Европе” (Bray, 1990: 3).

наводи да су оне биле предмет размене међу породицама, цењене због порода и очувања породичног имена, посебно у аристократским породицама и средњој класи (Stewart, 1999: 54).¹⁰ Женска љубав је представљана као пасивна, умерена и подређена патријархалним правилима, а сваки излив емоција и страсти, посебно сексуалних, сматрао се великим грехом, недозвољеним понашањем и чак болешћу. Хришћанство је имало погубан утицај на сексуалност, јер је жени наметнуло комплекс кривице и инфериорности. Њена субјективност, посебно у сексуалном смислу, тумачила се као злоба, грех и морално посрнуће. Вековима третирана као објект, жена је почела и сама себе тако да доживљава (Stojanović, 2012: 40). Због традиционалне слике жене као превртљиве и похотне и сам брак је третиран као опасно стање за мушкарце. Алквин Блемајерс (Alcuin Blamires) то објашњава веровањем да им „сексуално задовољство и климакс уклањају рационалне способности и чине да ум постане несвестан Бога” (Blamires, 2006: 78).¹¹ Ови подаци пружају довољно аргумената феминистичкој критици да укаже на друштвену, сексуалну и религијску маргинализацију жене у стварности и литератури.

4. Концепт пријатељства и љубави у Два племенита рођака

Пријатељство између Паламона и Арсита напрасно је прекинуто чим су угледали Емилију, која у истом тренутку флертује са својом пратиљом и назива је враголанком: „Нешто сам чудесно раздрагана сад/Да бих се могла смејати, смејати” (Шекспир, 2011: 1898). Док се Емилија игра речима и двосмислено говори о симболици руже и нарциса као цветовима невиности и задовољства, Паламон и Арсит су фокусиранији један на другога него на Емилију. Њихова рођачка повезаност, пријатељство и витешка част на тренутке избијају у први план драме, али ривалство постаје главни покретач њиховог односа. Међутим, оно није традиционално витешко, већ у њему налазимо назнаке нарцисизма, хомоеротизма и феминизма. Иако се венчање између витеза и даме, као конвенционални крај витешких романа, остварује у драми, у њој постоје снажнији и емотивнији односи међу особама истог пола: Паламона и Арсита, Тезеја и Пирита, Емилије и Флавије. Ови односи постају јаснији у контексту квір теорије. Фокусом на женску улогу у ренесансним патријархалним односима, феминистичка и родна критика најпре учава снажну женску солидарност у драми, супериорност спрам мушких ликова, али и спутану сексуалност. Концепт

10 Бромли нас информше о постојању службених упутстава за брачне односе у доба енглеске реформације и истиче да је брак сматран божјом институцијом у коју се улази са намером да мушкарац и жена живе законски у сталном пријатељском дружењу, да та заједница буде плодна, али да избегавају форникацију. Ове три карактеристике – дружење, стварање потомства и легитимно искуство сексуалног задовољства – понављају се кроз текстуална размишљања о браку у овом периоду. Важност дружења у овој формули проистиче из све већег, иако не сасвим новог, нагласка на индивидуалној оданости Богу и односу према Богу (Bromley, 2012: 8).

11 „У *Хамлету*, али и у осталим Шекспировим драмама, анксиозност према женској сексуалности каналисана је кроз стратегију обуздавања страсти. *Хамлет* је осећао претњу Гертрудине сексуалности, и ту фрустрацију је пренео на *Офелију*” (Андрејевић, 2021: 231–232).

хетеросексуалне љубави између витезова и Емилије, па и Тезеја и Хиполите, нема виталност која би могла да понуди модел срећне заједнице. Назнаке страсне хетеросексуалне љубави могу се видети само у луцидним поступцима, речима и песмама полуделе тамничареве кћери, која тиме прети патријархалном реду. У друштвеноисторијском контексту, овакво понашање било би подвргнуто оштрој критици или подсмеху, али феминистичка критика у њему препознаје наговештај модерног доба и ослобађање женске сексуалности.

4.1. Мушко пријатељство: витештво, нарцисизам и/или хомоеротизам

Арсит и Паламон су рођаци и витезови који деле осећај за правду, част и оданост док имају заједничке интересе. Као типски карактери витешких романа, они немају изражене индивидуалне карактеристике док су заједно и у пријатељском односу. Личе један на другог толико да их тамничар не разликује, огледају се један у другоме и имају исте жеље. Арситу је Паламон „дражи по љубави неголи по крви” (Шекспир, 2011: 1897). Паламон сматра да је срећна околност што су им судбине сједињене у тамници, али их посматра као „две душе у два тела племенита”. Тиме се наговештава раскол међу њима, јер је хуманистичка метафора за блискост и идеално пријатељство била „једна душа и два тела”. Арсит покушава да представи тамницу као светилиште које ће их сачувати од свих искушења живота и каже: „И пошто смо овде нераздвојни ми./ Ми смо један другом неисцрпан рудник./ Супруга што увек нову љубав рађа./ Отац, пријатељи, познаници./ Један другом породица ми смо./ Ти си мој, а ја твој наследник” (Шекспир, 2011: 1897). Након његових речи, Паламон се запитао: „Постоји ли запис о два пријатеља./ Да су се волели више него ми?” (Шекспир, 2011: 1897). Он верује да ништа не може прекинути њихово пријатељство, а Арсит појачава ово уверење речима: „До смрти то је немогуће./ А потом ће нам душе одведене бити./ Међу оне што се вечно воле” (Шекспир, 2011: 1897). Овде се алудира на хуманистички идеал о мушком пријатељству који је важнији од хетеросексуалне љубави, али у њему постоји и наговештај хомоеротизма. „Као често у ренесансној књижевности, хомоеротска могућност је изненађујуће интензивна без прелажења границе у манифестну хомосексуалну жељу” (Bawcutt/Swaab, 2015: 54). Велс сматра да су драматичари тенденциозно назначили хомоеротска очекивања да би учинили ову сцену узбудљивијом. Такав утисак појачан је чињеницом да је Емилијин кратки исказ о љубави према жени испуњен физичким и еротским сликама и као такав вероватно најснажнији израз љубави једне жене према другој у Шекспировом канону (Wells, 2010: 247–248).

Представљени као узор мушкости и витештва, Паламону и Арситу се, ипак, на више места у драми приписују женске особине. Арсит помиње напуштање Креонтовог двора „јер наше млеко има укус паше” (Шекспир, 2011: 1891), нуди се Паламону да му буде супруга, а Паламон користи чудну метафору док замишља како би се удварао Емилији да је на слободи: „Да би ова госта, та девица смерна./ Прибегла мушкости да би ме завела” (Шекспир, 2011: 1900). Чак и ако ову изјаву

схватимо као жељу да Емилија предузме први корак, слика која се ствара је да мушкарац напаствује мушкарца или да мушкарца осваја Амазонка као ратница са фалусом, сугеришу Бокат и Сваб. Стихови су врло промискуитетни, јер повезују мушкост са грубом сексуалном жељом. О феминизованој лепоти мушкараца се детаљно и узвишено говори у драми на више места, као кад се описују Паламонови и Арситови витезови. Ти описи подсећају на „профил агенције за упознавање” (Bawcutt/Swaab, 2015: 52), а изговара их гласник/мушкарац. Паламонов пратилац је милијег лица, „док образ његов/Има боју грожђа зрелог и руменог./...Коса му је плава,/Јака, коврцава, густо замршена/ Попут бујног бршљановог шибља/...На лицу његовом јављају се боје/Ратнице девојке, црвена и бела./Јер брадом још обдарен није он” (Шекспир, 2011: 1921).

Делахојд сматра да љубав између Паламона и Арсита може бити нека врста самољубља, уско везана за мит о Нарцису (Delahoyde, 2013: 124–125). У размени идеја о саживоту у тамници и присећању на претходни живот, Паламон и Арсит очигледно испољавају једну дозу нарцисизма. Они тугују због пропасти младости и лепоте, жале за тим што неће имати потомке и оставити део себе свету. У аристотеловском смислу, пријатељ треба да буде друго „ја”, јер оно што појединац воли је сопствени одраз у пријатељу. Алузија на Нарциса појачана је Емилијиним освртом на овај митолошки лик одмах након говора Паламона и Арсита у тамници. Када пратиља каже Емилији да се цвет који је убрала зове нарцис, она каже: „Беше диван младић, ал’ луда/зацело,/кад се заљубио у самога себе,/као да нема доста девојака” (Шекспир, 2011: 1897). Емилија тумачи Нарцисову заљубљеност у самога себе као жалосну препреку на путу хетеросексуалности.¹² Још једна дискретна алузија на могући хомоеротски однос између Паламона и Арсита јесте помињање Ганимеда. Емилија упоређује Арсита са Ганимедовом лепотом када сањари над његовом сликом: „Ту сама љубав седи и смеши се./Баш један такав враголан Ганимед/Узбудило је Јова и то тако да је/И самог бога натерао тог/Да љупког дечака постави крај себе/У сазвежђе бајно” (Шекспир, 2011: 1920). Већ смо напоменули да су митови о Нарцису и Ганимеду били алузија на хомоеротске жеље у ренесансној Енглеској.

Горан Станивуквић сматра да је заточеништво утицало на Арсита и Паламона да ослободе своју машту и препусте се фантазији. Заточеништво брише границе између пријатеља и рођака и ствара основу за нови однос: „Затвор је постао заједнички простор интимности, колико год неухватљиво било соматско и еротично значење те интимности. Постао је хомосоцијални и квир простор” (Stanivukovic, 2017: 27). Размена речи и осећања између Паламона и Арсита не указује недвосмислено на хомосексуализам у модерном значењу, нити открива хомоеротску природу њиховог односа. Њихова блиска и идеализована пријатељска веза указује на квирнес у смислу испољавања другости, алтернативног односа

12 Нарцис је у митологији представљен као леп али охол младић, који је одбацио љубав нимфе Ехо и због тога навукао на себе проклетство да заволи оно што му је недостижно. У одразу воде заљубио се у свој лик и тако је „лагано нестајао од љубавног плама према самом себи” док се није претворио у цвет (Срејовић/Цермановић-Кузмановић, 1979: 278).

и праксе која може да се успостави међу мушкарцима утркос доминантном културолошком уређењу, закључује Станивуковић (Stanivukovic, 2017: 29). У том контексту, драматичари су указали на флуидне односе међу особама истог пола без осуђивања и потребе за дефинисањем. Без обзира на хомоеротске импликације, читав заплет драме зависи од хетеросексуалног опредељења Паламона и Арсита, јер сукоб почиње када се обојица заљубе у Емилију. Они на више места говоре о својим хетеросексуалним освајањима, а Кетрин Александер (Catherine M. S. Alexander) и Стенли Велс (Stenley Wells) сматрају да проблем у тумачењу њиховог односа представља неразликовање љубави од пожуде и жеље.¹³ Љубав је општа категорија и није искључиво сексуално и еротски одређена. Зато Паламон тражи потврду од Арсита да жели Емилију, а не само да је воли (Alexander/Wells, 2001: 87–88). Поред тога, Паламон се опрашта од Арсита са тугом и поистовећује љубав према њему и Емилији: „Заиста, велику љубав не може да купи/Ништа сем губитка велике љубави” (Шекспир, 2011: 1934–1935). Након Арситове победе над Паламоном, Емилија не може да одагна осећај да је узалудно тешити га „што прекида живот који цени више/Од жена свих” (Шекспир, 2011: 1932).¹⁴

Хуманистички идеал мушког пријатељства, који је на тренутак погажен због љубави према истој жени, обновио би се тако што би се један младић оженио њоме а други њеном сестром. Међутим, у *Два племенита рођака* приказана је реалност јакобинског доба насупрот идеализованој средњовековној илузији о пријатељству (Stewart, 1999: 53). Стјуарт види пример идеалног пријатељства у односу Тезеја и Пирита. Пирит је толико близак пријатељ Тезеју да остаје као његова замена на прекинутој светковини поводом венчања са Хиполитом. „Ако је пријатељ друго ја, онда су сви пријатељи на неки начин близанци. Они су такође испреплетани у оно што Хиполита зове 'љубавни чвор' између Тезеја и Пирита” (Potter, 2015: 120). Међутим, пријатељство међу особама истог пола у драми атрактивније је него емоције између љубавних парова и приказано је са дозом носталгије, као еденско стање које никада неће бити адекватно замењено браком, сугерише Потерова (Potter, 2015: 112). Емилија је прва приметила Пиритову менталну расејаност од када је Тезеј отишао у Тебу. Објашњава је тиме да му „чежња следи пријатеља” и разуме „да потреба сама једног за другим/Залива сплетене корене љубави” (Шекспир, 2011: 1892). Хиполита је свесна да је судбина њиховог заједничког ратовања „чврсто свезала тај љубавни чвор./Сплетен, изукрштан и то руком правог;/Тако дубоког, тананог мајсторства,/Што може да се временом излиже/Ал' никад одрекне” (Шекспир, 2011: 1892). Такво пријатељство је нераскидиво и Хиполита „исказује извесну забринутост око тога

13 Тамничарева кћи кроз своје песме открива да је Паламон завео много девојака и да су му све родиле декаче, чиме се потврђује његов хетеросексуални статус у драми, али будући да извештај долази од полуделе заљубљене девојке не прихватамо га као веродостојно сведочанство.

14 Кларкова сматра да је љубав према истој жени заправо део њиховог чврстог пријатељства, јер тиме показују да су њихове жеље и жудње идентичне, чиме се алудира на хуманистички концепт пријатељства (Clark, 2012: 134). Међутим, постоје и супротна мишљења, попут Стјуартовог, да је однос Паламона и Арсита одраз рушења идеала о мушком пријатељству (Stewart, 1999: 52).

да ли брачна љубав може да опонаша такву постојаност” (Bawcutt/Swaab, 2015: 44–45). Она би желела да пресече тај Гордијев чвор, а њен говор је директна алузија на Монтењев есеј *О пријатељству*. Монтењ је пријатељство описао као чврсто везан и издржљив чвор и супротставио га браку у коме је „хиљаду чудних чворова обично неповезано” (Bawcutt/Swaab, 2015: 44).¹⁵

4.2. Женско пријатељство: солидарност, младалачка интимност и/или трибадизам

Искрена женска солидарност огледа се у поступцима Хиполите и Емилије према трима удовицама, које моле Тезеја да им помогне да сахране тела својих мужева и освете се Креонту. Осећај снажног заједништва међу женама најбоље је видљив кроз Емилијино обраћање трећој краљици: „Не клечи преда мном./Као жена помоћи жени у невољи/Обавезна сам” (Шекспир, 2011: 1887). Прва сцена првог чина поставља темељ тону и атмосфери целе драме зато што тај суморан приказ прекида лирску магију прославе венчања Тезеја и Хиполите, указује на испреплетеност живота и смрти, венчања и сахране. Друга краљица је задивљена Хиполитом као страшном Амазонком која је покорила све мушкарце и сматра да она има „много већу моћ/Над Тезејем, него над тобом он,/Ти поседујеш и снагу и љубав/Његову, те ће извршити све/Што му кажеш ти” (Шекспир, 2011: 1887). Хиполитина молба највише утиче на Тезеја да одложи њихово венчање и крене у рат против Креонта. Емилија жели да помогне краљицама зато што су сестре „нашег пола” и приговара Тезеју да се никада неће удати ако се он не покаже као послушан супруг и удовољи захтевима своје жене. Емилија изналази разлоге да умањи значај брачног односа и љубав мушкарца, чиме подрива ауторитет Тезеја и исказује индивидуалност већу од других познатих Шекспирових хероина. Синг Чен (Xing Chen) сматра да Емилија не жели да живи у складу са ортодоксном патријархалном и друштвеном нормом, што може да нанесе штету и њој и Тезејевој репутацији (Chen, 2015: 202).

Однос Емилије и Флавије, више него Розалинде и Селије у *Како вам драго* или Хелене и Хермије у *Сну летње ноћи*, наговештава блискост женског пријатељства које се граничи са трибадизмом. Љубав Емилије и Флавије се може тумачити као присно пријатељство када младалачка интимност нема сексуалну конотацију, будући да се десила у раној младости када су обе имале једанаест година.

То што је Флавија умрла била је (вероватно) случајност, али овде изгледа као судбина; језик љубави испреплетен је са језиком смрти и васкрсења у помало језивој слици умирућих цветова на грудима које пупе. Флавијине груди су ’колевка’, али ово је прича о смрти а не о рођењу – или о васкрсењу налик на феникса, а не о природном размножавању. (Bawcutt/Swaab, 2015: 46–47).

15 Бокат и Сваб сматрају да је трећа сцена првог чина *Два племенита рођака* „међу најозбиљнијим Шекспировим истраживањима природе љубави. То је уједно и једина сцена у његовом опусу која директно упоређује мушку и женску љубав међу истим половима” (Bawcutt/Swaab, 2015: 44–45).

Оно што је у драми интригантано јесте Емилијино директно поређење љубави према девојци и мушкарцу. Љубав према Флавији оставила је толико дубок траг на Емилију да је тешко одбацити је као главни разлог њене жеље за самоћом и одбијања да постане супруга. Чак и са одређене временске дистанце, мисао о Флавији је узнемирује и док прича о њој она уздише: „Бесмо невинашца, јер смо се волели/К’о два елемента што несвесно творе/Чуда узајамним деловањем својим,/Тако су нам душе тада блиске биле./Што њој се свиђало, ја сам прихватала... Истинска љубав измеђ’ две девојке/Може да буде и већа од оне/Између сва бића пола супротна” (Шекспир, 2011: 1892–1893). Тумачећи начин и стил њеног говора, Хиполита каже: „Говориш без даха,/А та брзина сама казује нам/Да нећеш – као девица Флавија – Заволети никад ниједног мушкарца” (Шекспир, 2011: 1893). Емилијин одговор је врло кратак и одлучан: „И нећу зацело”. Медхави Менон (Medhavi Menon) сматра да је тешко дефинисати Емилијино сексуално опредељење, будући да је ова љубав незрела, да се десила далеко у прошлости и да је недоживљена јер је Флавија преминула, а љубав аналогна тој се није испољила у драми (Menon, 2011: 409). Једино што из ове епизоде постаје јасно је да је Емилија одређена том љубављу и да није срећна због улоге супруге коју мора прихватити.¹⁶ Роџер Холдсворт (Roger Holdsworth) истиче да ликови код којих се дешавају овакви збуњујући преокрети у *Два племенита рођака* немају чврсту представу о свом сексуалном идентитету и природи својих жеља (Holdsworth, 2018: 110–111). За разлику од Чосерове Емилије, у драми она има прилику да одабере витеза и тиме спречи Тезејеву одлуку да погуби губитника турнира, али то не чини. Не посматра ни сам турнир нити је исход интересује, већ исказује грижу савести што није могла да одабере женика да би спречила трагедију и прижељкује сопствену смрт. Њено пристајање на брак са Паламоном није ни налик конвенционалном и срећном крају у комедијама, већ делује као невољни пристанак и одлазак у симболичну смрт сопственог идентитета. Комплекснији и активнији лик него код Чосера, Емилија је глас женске солидарности, феминизма и квинреса. Њено финално ступање у брак са Паламоном чини је жртвом Тезејеве воље и патријархалног система, што се подударно са владајућим ставовима јакобинског доба. Међутим, кроз Емилијину причу, драматичари пружају контраст карактеристичном ренесансном дискурсу о мушком пријатељству наговештавајући могућност да женско пријатељство може бити прихватљиво, снажно и трајно попут мушког.

Разлика између мушких и женских пријатељстава је велика: однос Тезеја и Пирита је за дивљење и њихово пријатељство опстаје и после Тезејевог ступања у брак; Арсит и Паламон, упркос ривалству и сукобу око исте жене, поштују своје пријатељство и жале због злураде судбине која их је раздвојила; док је епизода између Емилије и Флавије приказана као елегично, краткорочно и забрињавајуће искуство. У сва три случаја постоји доза тајанствености и имплицитна емотивна

¹⁶ Штавише, Моет и Верстајн сугеришу да се у овај брак улази са мање ентузијазма него у било који други у Шекспировим драмама (Mowat/Werstine, 2016: 248–249).

(сексуална) повезаност, али коначно значење њихових односа остаје замагљено. „Упркос хетеросексуалном крају, *Два племенита рођака* је вероватно једна од највише квір драма у Шекспировом канону” (Taylor et al., 2016: 3269).

4.3. Хетеросексуална љубав

Страствени стихови у прологу, који представљају увод за маску у славу венчања Тезеја и Хиполите, обећавају љубавну причу. У маски нимфе прате Химена¹⁷, Тезеја и Хиполиту и носе пшенично класје као круну. Музика и песма о цвећу која слави младенце пуна је претећих тонова и наговештава долазак три удовице које прекидају брачну церемонију и „постављају образац за остале сексуалне фрустрације које руководе животима ликова у *Два племенита рођака*”, сматра Паула Бергрен (Paula Berggren) (Berggren, 1984: 6). Помињање Химена у прологу има еротско значење: „Нов комад и химен блиски су к’о браћа/ По амбицији за обоје се плаћа/Много кад су нетакнути” (Шекспир, 2011: 1886). Химен је за мушкарце тог периода означавао баријеру или њихово попуштање пред нагонима, док је за лепши пол симболизовао преображај из девојке у жену. Љубав између Тезеја и Хиполите дата је само у назнакама, кроз његово невољно напуштање брачне светковине и њену бригу може ли хетеросексуална брачна љубав надмашити ону пријатељску коју Тезеј има са Пиритом. Пирит се са значајном интимношћу директно обраћа Емилији, што ниједном не чине ни Паламон ни Арсит. Фокус драме јесте љубавни троугао између Паламона, Арсита и Емилије, али у њему видимо само ехо витешких прича са платонским осећањима и конвенционалном одбраном части у име љубави до смрти. Како Ема Смит (Emma Smith) истиче, ми у драми не видимо стој ниједног романтичног пара а Емилијино прихватање Паламона на крају драме после Арситове изненадне смрти тешко да је призор велике љубавне приче. Исто тако, Арситово препуштање Емилије Паламону сугерише да је жена предмет наклоности која се размењују између мушкараца, а не пожељна сама по себи (Smith, 2012: 209–210). При првом сусрету са Емилијом, обојица су опчињени њеном лепотом, божанским ликом, вилинским приказом и већ тада су спремни да умру због ње. Не пристају на прогонство нити обуставу сукоба. Овакав витешки манир пун клишеа делује преозбиљно и долази пребрзо, будући да су рођаци неколико стихова пре тога показали своје реторичке вештине у исказивању осећања један према другом. „У свађи око права на љубав, њихов нагласак није на љубави, већ на идеји личног права на поседовање [...]. У овој дебати, дама више звучи као роба него као живо људско биће” (Chen, 2015: 212–213). Њихови поступци су у суштини егоцентрични, иако маскирани у витешке манире, речи и церемоније, закључује Ченова. Арсит и Паламон не откривају своје емоције Емилији, а чак је и Паламоново обраћање богињи Венери извештачено и у њему су доминантне слике старења и труљења а не позитивног утицаја љубави. Тиме

17 Чувен по својој женској лепоти и дивном гласу, Химен симболише цветно доба младости пре склапања брака. Његова рана смрт означава растањак од чедности, растањак који доноси брак (Срејовић/Цермановић-Кузмановић, 1979: 482-483).

што помиње неверност жена, љубав у позним годинама и болест које је тело наследило, Паламон не призива младалачку, срећну и здраву љубав. Процес раћања повезан је са болешћу и слабошћу, а не са здрављем (Bawcutt/Swaab, 2015: 64–66). Арсит је практичнији и природнији у својим жељама, а то доказује молитвом Марсу као богу рата од кога захтева победу и освајање Емилије.¹⁸ Холдсворт истиче да љубав у комедијама цвета у директној размени осећања и речи, али у овој драми нема заједничких сцена љубавника. Уместо да сам пита Емилију о емоцијама, Арсит пита Тезеја шта она мисли о њему (Holdsworth, 2018: 114).

Други љубавни троугао у подзаплету (просац – тамничарева ћерка – Паламон), који не постоји код Чосера, служи за приказивање једнакости љубавних проблема на свим друштвеним нивоима.¹⁹ Херман сматра да је подзаплет заправо огледало нестварне (лудачке) љубави Паламона и Арсита према Емилији (Herman, 1997: 16). Градација лудила тамничареве ћерке паралелна је раширивању страсти код Паламона и Арсита. Њихово витешко срљање у смрт супротно је покушају да се сачува разум и живот тамничареве ћерке, по цену каљања њене части. Карактеристичан крај комедије би нам пружио двоструко венчање и срећан крај, али до тога не може доћи у овој драми због друштвеног статуса тамничареве ћерке (Potter, 2015: 3–4). Она једина у драми исказује љубавна осећања, топлину и сексуалност које мањају Емилији и Хиполити, али Бахова то тумачи слободом писаца да само ликове из нижих друштвених слојева прикаже као робове страсти и сексуалне енергије (Bach, 2007: 5). Тамничарева ћерка је оличење деструктивног еротизма а њена опсесија према Паламону прераста у еротско лудило и екстремну привлачност, артикулисану искренијим говором сексуалне пожуде него што би то дворски говор дозволио и главни заплет подржао. Иако су еротске импликације заплета усмерене ка браку и породу према социјалним структурама аристократије, тамничарева ћерка је пример како еротски занос може да уништи ове структуре, јер је она спремна да жртвује оца зарад Паламона и тако дискредитује једини именовани идентитет који има у драми, а то је тамничарева ћерка (Teramura, 2012: 567–568). Она није споредна улога нити комични лик из нижих друштвених слојева као у другим Шекспировим комедијама, сматра Хелен Коупер (Helen Cooper). Пре Арситове смрти, радња се фокусира на њену потенцијалну трагедију (Cooper, 2010: 230–231). Она зна да њена страст према Паламону не може бити узвраћена и свесна је безизгледности своје ситуације. То је разлог зашто призива смрт, скаче у реку и предаје се лудилу као начину да превазиђе ову љубав.

Интригантан лик неименоване тамничареве ћерке, који подсећа највише на Офелију, али и на леди Магбет и Дездемону, изговара чак четири монолога сама

18 Дистинкције између ова два лика у драми су јасније него код Чосера. Емилија описује њихов изглед на основу слика и посредно им се обраћа само на овај начин у покушају да одабере супруга и спречи погибију једног од њих. Паламон је у њеним очима тих, повучен и леп, а Арсит борбен и жустар. Обојица су јој привлачни, али она не исказује снажну жељу да напусти девичанство.

19 Има и оних критичара, попут Џоане Гејтс (Joanne E. Gates), који сматрају да је подзаплет о још једном љубавном троуглу убачен због простације публике и нема дубље значење (Gates, 2022: 2). Међутим, ова драма се играла у приватном позоришту и њена публика била је махом образована.

на сцени и пева ласцивне песме у којима можемо пронаћи социјалну критику и феминистичке ставове.²⁰ Њен лик најбоље осликава промене друштвених односа и трансформацију јакобинске културе која је створила драму *Два племенита рођака*, наводи Даглас Брустер (Douglas Bruster). Језик тамничареве ћерке је израз комплексне субјективности коју најчешће везујемо за аристократске мушке ликове и пун је друштвене сатире, тако да подсећа на језик мушких луда и циничних хорских фигура (Bruster, 1995: 277–300). Међутим, као жена и ћерка, она нема аутономију коју уживају мушки ликови у драми и не може да придобије наклоност аристократског Паламона (Bruster, 1995: 298–299). Саосећање са оваквим ликовима долази због њихове беспомоћности и лудила насталог као резултат друштвених притисака. Поред неузвраћене љубави, тамничареву ћерку до лудила доводи и кривица због проблема које је створила свом оцу тамничару када је ослободила Паламона. Бокат и Сваб издвајају њену драмску убедљивост и повезаност са позоришном публиком, упркос нижем друштвеном рангу и поремећености у лудилу:

Њена емотивна експресивност у свој својој поремећености и екстремизму је на неки начин здрава исправка за пригушеније изразе емоција на другим местима у драми, посебно од стране Емилије... Међутим, подзаплет се дешава у различитом друштвеном свету – селу, а не двору – и изнад свега поново се враћа темама опасне женске сексуалности. Као што Тезеј и институција витешке борбе разрешава бесни поремећај љубавне приче мушкараца, тако и овде мушки свет оца, просца и доктора враћају тамничареву ћерку у срећен поредак хетеросексуалног брака. (Bawcutt/Swaab, 2015: 60–61)

Дијагноза коју добија од доктора је женска хистерија или еротоманија, а као рецепт за њено лечење, саобразно ренесансном веровању, предлаже се сексуални чин (Shaughnessy, 2011: 290).²¹ Отац невољно пристаје на план да ћерку луду од љубави убеде да је њен просац заправо Паламон и пошаљу је у постељу са њим. Трик којим је преварена не би се у ренесансно доба сматрао изразом злобне патријархалне моћи, већ повратком у прихватљиву друштвену заједницу. Из данашње перспективе, овакав чин је за осуду из више разлога, али првенствено због тога што је она обманута да поверује да одлази у постељу са мушкарцем у кога је заљубљена. Не само што се индивидуална воља жене у сексуалном смислу није узимала у обзир, већ се и злоупотребљавала да би задовољила друштвене и патријархалне стандарде. У модерном значењу овог поступка, на делу је законом кажњиви акт сексуалног напаствовања.

20 Тамничарева ћерка је комплекснији лик од сличних које су се појавили у књижевности овог доба јер је, наивна и невина на почетку, трансформисана љубављу и лудилом у певачицу, плесачицу, маштовиту особу и попут Хамлета у друштвеног сатиричара, сматра Потерова (Potter, 2015: 57).

21 Потерова наводи да је литература о љубавним јадима као најбољи лек за оваква и слична стања предлагала сексуални чин. О опасности сексуалне фрустрације жена писало се још од времена Хипократа, који је упозоравао да се девојке могу обесити или удавити ако им се не обезбеде мужевци за удају (Potter, 2015: 58).

5. Закључак

У драми *Два племенита рођака* приметно је истраживање тензије између витешког идеализма и болне емоционалне реалности, сматра Холдсворт (Holdsworth, 2018: 104). Овакво тумачење се најбоље може разумети у друштвеноисторијском контексту. Замирање витешког идеала, величање мушког пријатељства насупрот брачне заједнице и традиционално маргинализовање жене у јакобинском периоду одразило се у овој драми директно у виду пословичног витешког понашања Паламона и Арсита, снажне емотивне повезаности Тезеја и Пирита, невољног ступања у брак Емилије и Паламона, али и тамничареве ћерке и просца. Смелост тамничареве ћерке да пркоси оцу и искаже сексуалност би за ренесансне прилике значило подривање ауторитета и патријархалног реда. Зато она у драми нема име, обележена је лудилом и маргиналним друштвеним статусом. За модерне критичаре феминистичког опредељења, тамничарева ћерка има субверзивну улогу у драми и наговештава доба када ће плебејска култура постати доминантна, а жена бити ослобођена стереотипне улоге које су јој хришћанство и патријархални систем одредили. Женске снаге у овој драми (Амазонке, Венера, Дијана) су победиле мушке (Тезеја, Марса) и привремено узнемириле патријархални ред (DeLaheyde, 2013: 144).

Поред пријатељских и хетеросексуалних односа у драми, указали смо на деликатне назнаке хомоеротских релација између Арсита и Паламона, Тезеја и Пирита и Емилије и Флавије. Прва два пара се могу посматрати кроз призму ренесансног концепта мушког пријатељства, док за последњи женски пар немамо такво утемељење у литератури овога времена. Епизодом о Емилији и Флавији драматичари смело имплицирају могућност истополних женских односа и потребу да се о њима говори. Драма у целини одбацује идеју о сексуалној љубави као природном испуњењу невиности и осликава скретање од радости ка мизерији губитка и као таква израз је најциничније Шекспирове процене прогреса живота. Иако је тема о деградирајућим ефектима сексуалне љубави присутна и у *Симбелину*, она има снажније импликације у *Два племенита рођака*. У њој видимо мрачну и охолу страну љубави која тежи остварењу по сваку цену, али и скептицизам мрачнији него у *Бури* и другим проблемским драмама. Јуџин Вејт (Eugene Waith) каже: „Као што доликује трагикомедији, драма се завршава са плановима за венчање, али тон финалних стихова је меланхоличан као у већини трагедија. Најдоминантније осећање је изгубљено пријатељство” (Waith, 1986: 250). Крај драме одише врстом стоицизма, јер Паламонове речи откривају никад прежаљен губитак пријатељства, а не срећу због добијене љубави. Последње речи драме изговара Тезеј, чији захтев похвале више личи на предају (Bawcutt/Swaab, 2015: 67–68).

Куперова сугерише да последње Шекспирове драме приказују брак као најсрећније људско стање, али не и *Два племенита рођака* (Cooper, 2010: 229–230). Она истиче да се ова драма завршава у етичкој збрци: богови су зли, владари тирани, а љубав и идеали долазе у болан сукоб са променљивошћу

која се тврдоглаво опире провиђењу. Драматичари су тај сукоб одвели још даље у скептицизам и цинизам и створили један од најизразитије узнемирујућих комада, готово постмодеран у агресивном неприхватању конвенционалне побожности, поетске или божанске правде (Cooper, 2010: 233–234). На основу овог мишљења, али и постмодерног тумачења драме у овом раду са акцентом на контроверзне односе и поступке њених ликова, можемо само да закључимо да је Шекспир увек наш савременик.

Напомена: Истраживање је подржало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03- 47/2023-01/200184).

Литература

- Андрејевић, А. М., Зечевић, С. М. (2023). Интертекстуалност у трагикомедији *Два племенита рођака*. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, 53(1), 73–92. <https://doi.org/10.5937/zrffp53-42351/>
- [Andrejević, A. M., Zečević, S. M. (2023). Intertekstualnost u tragikomediji *Dva plemenita rođaka*. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 53(1), 73–92. <https://doi.org/10.5937/zrffp53-42351/>]
- Андрејевић, А. (2021). *Проблематизација смрти у Хамлету*. Косовска Митровица, Београд: Филозофски факултет, Завод за уџбенике.
- [Andrejević, A. (2021). *Problematizacija smrti u Hamletu*. Kosovska Mitrovica, Beograd: Filozofski fakultet, Zavod za udžbenike]
- Срејовић, Д., Цермановић-Кузмановић, А. (1979). *Речник грчке и римске митологије*. Београд: Српска књижевна задруга.
- [Srejović, D., Cermanović-Kuzmanović, A. (1979). *Rečnik grčke i rimske mitologije*. Beograd: Srpska književna zadruga]
- Топаловић, В., Мрђеновић, Д. (ур. и прир.). (2011). *Сабрана дела: Вилијам Шекспир*. Београд: Завод за уџбенике – Досије студио.
- [Topalović, V., Mrđenović, D. (ur. i prir.). (2011). *Sabrana dela: Vilijam Šekspir*. Beograd: Zavod za udžbenike – Dosije studio]
- Чосер. Џ. (1983). *Кантерберијске приче* (Том 1). Београд: Српска књижевна задруга.
- [Čoser, Dž. (1983). *Kanterberijske priče* (Том 1). Beograd: Srpska književna zadruga]
- Шекспир, В. (2011). Два племенита рођака (Љ. Бауер, Д. Михаиловић, прев.). У В. Топаловић, Д. Мрђеновић (ур. и прир.), *Сабрана дела* (стр. 1885–1935). Београд: Завод за уџбенике – Досије студио.
- [Šekspir, V. (2011). *Dva plemenita rođaka* (Lj. Bauer, D. Mihailović, prev.). U V. Topalović, D. Mrđenović (ur. i prir.), *Sabrana dela* (str. 1885–1935). Beograd: Zavod za udžbenike – Dosije studio]
- Alexander, C. M. S., Wells, S. (Eds.). (2001). *Shakespeare and Sexuality*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Bach, R. A. (2007). *Shakespeare and Renaissance Literature Before Heterosexuality*. New York: Palgrave Macmillan Ltd.
- Barker, D., Kamps, I. (Eds.). (1995). *Shakespeare and Gender: A History*. London-New York: Verso.
- Bawcutt, N.W., Swaab, P. (Eds.). (2015). *The Two Noble Kinsmen*. UK: Penguin Books.
- Berggren, P. S. (1984). "For What We Lack,/We Laugh": Incompletion and "The Two Noble Kinsmen". *Modern Language Studies*, 14(4), 3–17.
- Billing, V. (2017). Sexuality and Queerness on the Early Modern Stage. In A. F. Kinney, T. W. Hopper (Eds.), *A New Companion to Renaissance Drama* (pp. 443–455). John Wiley & Sons Ltd.
- Blamires, A. (2006). *Chaucer, Ethics, & Gender*. New York: Oxford University Press Inc.
- Bray, A. (1990). Homosexuality and the Signs of Male Friendship in Elizabethan England. *History Workshop Journal*, 29, 1–19.
- Bromley, J. M. (2012). *Intimacy and Sexuality in the Age of Shakespeare*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bruster, D. (1995). The Jailer's Daughter and the Politics of Madwomen's Language. *Shakespeare Quarterly*, 46(3), 277–300.
- Burzyńska, A., Markowski, M. P. (2009). *Književne teorije XX veka*. Beograd: Službeni glasnik.
- Chen, X. (2015). *Reconsidering Shakespeare's 'Lateness'*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Clark, S. (2012). The Two Noble Kinsmen: Shakespeare's Final Phase: The Two Noble Kinsmen in its Context. In A. J. Power, R. Loughnane (Eds.), *Late Shakespeare, 1608–1613* (pp. 124–138). Cambridge: Cambridge University Press.
- Cooper, H. (2010). *Shakespeare and the Medieval World (Arden Critical Companions)*. London: Bloomsbury Publishing.
- Delahoyde, M. (2013). Edward de Vere and "The Two Noble Kinsmen". *The Oxfordian*, XV, 117–148.
- Dusinberre, J. (1996). *Shakespeare and the Nature of Women*. New York: Palgrave Macmillan.
- Edmondson P., Wells, S. (2004). *Shakespeare's Sonnets*. Oxford: Oxford University Press.
- Gates, J. E. (2022). Fun with Palamon and Arcite: Rationale and Strategies for Teaching "The Two Noble Kinsmen" as the Culmination of the Shakespearean Canon. Presentation at the PCAS/ACAS Conference *Popular/American Culture of the South*. Jacksonville FL, September 29, 2007.
https://digitalcommons.jsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1013&context=fac_pres/
- Goldberg, J. (2010). *Sodometries: Renaissance Texts, Modern Sexualities*. New York: Fordham University Press.
- Herman, P. C. (1997). "Is This Winning?": Prince Henry's Death and the Problem of Chivalry in "The Two Noble Kinsmen". *South Atlantic Review*, 62(1), 1–31.

- Holdsworth, R. (2018). Anti-Comedy in "The Two Noble Kinsmen". *Memoria di Shakespeare. A Journal of Shakespearean Studies*, 5, 103–117.
- Igrutinović, D. (2014). *Figure materijalnog i telesnog u Šekspirovim tragedijama i problemskim dramama* (neobjavljena doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Novi Sad.
- Kristeva, J. (1986). *The Kristeva Reader*. New York: Columbia University Press.
- Macfaul, T. (2007). *Male Friendship in Shakespeare and his Contemporaries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Menon, M. (Ed.). (2011). *Shakespeare: A Queer Companion to the Complete Works of Shakespeare*. Durham and London: Duke University Press.
- Mowat, B. A., Werstine, P. (Eds.). (2016). *The Two Noble Kinsmen*. New York: Simon and Schuster Paperback.
- Novy, M. (2017). *Shakespeare and Feminist Theory*. London, New York: Bloomsbury Arden Shakespeare.
- Potter, L. (Ed.). (2015). *The Two Noble Kinsmen*. London, New York: Bloomsbury Publishing Plc.
- Sanchez, M. E. (2019). *Shakespeare and Queer Theory*. London: Bloomsbury Publishing Plc.
- Shaughnessy, R. (2011). *The Routledge Guide to William Shakespeare*. London and New York: Routledge.
- Smith, E. (2012). *The Cambridge Shakespeare Guide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stanivukovic, G. (Ed.). (2017). *Queer Shakespeare Desire and Sexuality*. London, New York: Bloomsbury Publishing Plc.
- Stewart, A. (1999). 'Near akin': The Trials of Friendship in The Two Noble Kinsmen. In J. Richards, J. Knowles (Eds.), *Shakespeare's Late Plays: New Readings* (pp. 57–72). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Stojanović, J. (2012). *Seks – mitovi – strahovi – činjenice*. Leskovac: Festival književnosti.
- Taylor, G., Jowett, J., Bourus, T., Egan, G. (Eds.). (2016). *The New Oxford Shakespeare. The Complete Works. Modern Critical Edition*. Oxford: Oxford University Press.
- Teramura, M. (2012). The Anxiety of Auctoritas: Chaucer and The Two Noble Kinsmen. *Shakespeare Quarterly*, 63(4), 544–576.
- Traub, V. (2002). *The Renaissance of Lesbianism in Early Modern England*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Waith, E. M. (1986). Shakespeare and Fletcher on Love and Friendship. *Shakespeare Studies*, 18, 235–250.
- Wells, S. (2010). *Shakespeare, Sex, and Love*. New York: Oxford University Press.
- Zaharijević, A., Lončarević, K. (ur. i prir.). (2018). *Feministička teorija je za sve*. Beograd: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu.

Ana M. Andrejević

Summary

CONCEPTS OF FRIENDSHIP AND LOVE IN THE TRAGICOMEDY *THE TWO NOBLE KINSMEN*

The collaborative drama of Fletcher and Shakespeare, *The Two Noble Kinsmen*, does not particularly stand out as a significant achievement in Renaissance literature. However, in recent times, it has attracted growing attention from various perspectives, primarily because it represents Shakespeare's final contribution to the literary world. While this tragicomedy does not precisely or entirely dramatize Chaucer's *Knight's Tale*, the robust intertextual connections between the two works lay the groundwork for almost all literary interpretations. In addition, *The Two Noble Kinsmen* does depict specific relationships between characters of the same sex, both drawn from the archetext and newly created in the original subplot. This characteristic opens up opportunities for interpretation from feminist, gender, and queer perspectives. Within the methodological framework of these theories and the socio-historical context, the author of the paper explores the concepts of friendship and love in *The Two Noble Kinsmen*. This analysis takes into account Jacobean interpretations of friendship, homoerotic and heterosexual love, as well as the changing social climate indicative of the modern era. Additionally, it considers new theatrical conventions that provide space for taboo topics. The conclusion drawn is that the text of the drama intrigues with an ambivalent portrayal of male friendship, an unconventional depiction of strong sexual energy from a female character towards a person of the same sex, and skepticism towards the happily-ever-after endings of heterosexual romantic and marital relationships.

Key words:

Shakespeare, Fletcher, friendship, love, homoeroticism, tribadism, feminist, gender, and queer criticism

<https://doi.org/10.18485/analiff.2024.36.1.16>

821.111(931).09-32 Менсфилд К.

82.01

Aspects of a Minor Literature in Katherine Mansfield's New Zealand Stories

Tijana V. Parezanović*

Alfa BK University, Faculty of Foreign Languages

 <https://orcid.org/0000-0003-4352-5571>

Maja M. Ćuk

Alfa BK University, Faculty of Foreign Languages

 <https://orcid.org/0000-0003-2873-907X>

Key words:

Katherine Mansfield,
New Zealand stories,
minor literature,
deterritorialization,
onomatopoeia,
narrative ruptures,
oneirism,
children,
free indirect discourse

Abstract

While Katherine Mansfield spent the most important years of her career – approximately the 1910s – at the centre of the flourishing modernist movement, she still produced several stories which are set in her native New Zealand. Observing Mansfield as an author who was at the time in many ways on the margins of English literature, this paper approaches her New Zealand stories from the theoretical framework offered by Gilles Deleuze and Félix Guattari's concept of a 'minor literature'. Our analysis of eleven short stories identifies those elements that arguably contribute to describing these New Zealand stories as a minor literature. The identified elements, which are illustrated with numerous examples, include onomatopoeic effects of the texts, narrative ruptures/gaps, the intrusion of dreamwork or oneiric states in the narrative discourse, the imagery and perspective of children and animals, and frequent use of (unattributed) free indirect discourse. The combination of these elements deterritorializes the language of Mansfield's New Zealand stories and endows them with a political and collective value, as well as the revolutionary literary impulse, thus making them a proper example of a minor literature. (*примљено: 12. фебруара 2024; прихваћено: 2. априла 2024*)

<https://anal.fil.bg.ac.rs>

* Alfa BK University
Faculty of Foreign Languages
Palmira Toljatija 3
11000 Beograd, Srbija
tijana.parezanovic@alfa.edu.rs

1. Introduction

One of the most innovative modernist authors, Katherine Mansfield (born Kathleen Beauchamp), moved from her native New Zealand to Europe at the young age of 19. The finality of the move could only be appreciated in retrospect as she was unable to return to her home country for the remaining 16 years of her life. This long journey across the world, which took place in 1908, acquired a nearly mythical significance in Mansfield's life and left her permanently homesick. On the other hand, it allowed her to be at the centre of the developing modernist movement, associate with, influence and be influenced by the authors such as Virginia Woolf or David Herbert Lawrence. While "she often felt herself an 'alien,' an outsider in the realms of Literary England" (Tarrant-Hoskins, 2014: 5), modernism was largely focused on the experiences of migrant writers and an exchange of ideas across nations (Wallace, 2011: 212). It was precisely Mansfield's position of an Anglophone "alien" in English literature that enabled her innovative approach to the short story. Bearing this in mind, this paper aims to analyse some of Mansfield's stories set in New Zealand, approaching them from the theoretical perspective of Gilles Deleuze and Félix Guattari's concept of a 'minor literature'. The applicability of this theoretical framework has not gone unnoticed. As Aimee Gasston writes:

What Deleuze and Guattari would describe as 'deterritorialization' is implicit to the modernist short fiction that Mansfield developed; it manages persistently to evade dominant social codes in retaining plurality of voice (with its roaming, nomadic subjectivity) and subject (children, the countryside, animals, objects [...]). Mansfield's short story was a stomach that could pick up what might be indigestible to other genres, and which participated in a type of engagement and incorporation that did not balk at the unpalatable. (Gasston, 2013: 25)

What the present analysis aims to achieve is identify and classify those elements – features of style or narrative devices – of Katherine Mansfield's so-called 'New Zealand stories' through which these stories function as examples of a minor literature and thus deterritorialize the major language in which they are written. A similar and highly insightful analysis, i.e., a Deleuzian reading, has been conducted by Ali Salami and Razieh Rahmani (2018), who define the following deterritorializing features of literary fiction: defiance of signification, neutralisation of sense, asyntactical language, phantasmagorical and absurd tales, quizzical jokes, silly songs, and asubjective free indirect narration. The present analysis will focus on Mansfield's impressionistic use of onomatopoeia, narrative ruptures, oneirism and dreamwork, children and animal imagery, and free indirect discourse – as deterritorializing strategies of a minor literature. Additionally, the analysis of Mansfield's New Zealand stories will benefit from some biographical references since her motivation for writing about New Zealand was – especially in the later years of her life – rather personal.

2. Of Minor Literatures

A minor literature is, according to Gilles Deleuze and Félix Guattari, “that which a minority constructs within a major language” (1986: 16). Its distinctive features include “a high coefficient of deterritorialization,” intrinsic relationship with politics inasmuch as “its cramped space forces each individual intrigue to connect immediately to politics,” and a collective value, which entails that:

if the writer is in the margins or completely outside his or her fragile community, this situation allows the writer all the more the possibility to express another possible community and to forge the means for another consciousness and another sensibility. (Deleuze/Guattari, 1986: 17)

Katherine Mansfield can arguably be considered as multiply marginalised – outside her primary New Zealand community (including family), which is rendered fragile by its very distance from England and Europe, and an outsider in the European social circles to which she aspired, by virtue of being an immigrant, a woman, bisexual, or incurably ill with tuberculosis.¹ During her first sojourn in London, when she attended Queen’s College as a teenager, she “instantly fell in love with London, its history, its literary traditions, its anonymity, its cosmopolitan cultural mix,” simultaneously enjoying – because it was an attribute of a unique identity – being, “as one of her tutors called her, ‘a little savage from New Zealand.’” (Jones, 2021: 309).² Originating from and continuing to permanently inhabit one of these numerous margins, her writing potentially disturbs the order of literary – as well as cultural and social – norms by deterritorializing language, which takes two principal directions. Language can be deterritorialized through artificial enrichment, which includes the use of symbolism, oneirism, hidden meanings, esoteric connotations, etc. (Deleuze/Guattari, 1986: 19), or through the opposite, conditionally speaking impoverishment, which “kills all metaphor, all symbolism, all signification, no less than all designation” (Deleuze/Guattari, 1986: 22). As Deleuze and Guattari argue in *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, language is not “the unitary system of linguistic constants and universals,” and there is a process of variation “intrinsic to language, which manifests as a relentless and intrinsic division of language into myriad ‘minor’ languages or voices” (Evans, 2008). Whereas a major (established) literature “follows a vector that goes from content to expression,” a minor (revolutionary) literature “begins by expressing itself and doesn’t conceptualize until afterward” (Deleuze/Guattari, 1986: 28). Its expression “must break forms, encourage ruptures and new sproutings,” and a broken form requires the reconstruction of the content which is also inevitably “a rupture in the order of things” (Deleuze/Guattari, 1986: 28). Minor literatures do not

1 According to the 1986 television documentary on Katherine Mansfield, she was forced to leave the house she rented in Ospedaletti, Italy, on account of her condition; the owner subsequently burned the furniture and sent Mansfield the bill (Stretton, 1986).

2 Kathleen Jones quotes from Mansfield’s *Notebooks*.

necessarily originate from small communities such as the English community in New Zealand – the quality of being minor refers more to the style of writing than the background of the author – but the extraordinariness of Katherine Mansfield's entering the European and English literary scene of high modernism does indicate a rupture in the well-established order of literary hierarchy. It is for this reason that the present analysis focuses on those stories of this “little savage” that are set in New Zealand. The particular state of the respectable Beauchamp family “measuring themselves against [...] English values” while living in Britain's farthest colonial outpost “created a fractured identity” (Jones, 2021: 308), which is reflected in the broken forms and discrepancies between the content and its expression in Katherine Mansfield's stories.

Before leaving for London in 1908, Mansfield wrote stories set in London, her “landscape of the mind” at the time (Stafford, 2021: 89), but it was in the first years after she moved permanently to England that she started writing about New Zealand and produced the first group of the New Zealand stories. These included “The Woman at the Store,” “Millie,” “Ole Underwood,” and “How Pearl Button Was Kidnapped,” all of which were published in 1912 and 1913 (though written probably around 1910) in the journal *Rhythm*, edited by Mansfield's future husband John Middleton Murry. As her life was rather tumultuous during these first “European” years – she suffered an abortion and a traumatic stillbirth, entered into marriage that *de facto* lasted only one day and had several intense affairs subsequently – she was presumably “embarrassed [...] of much of her conduct during this time” and therefore destroyed most of her letters, diaries, and other personal documents dated to the years 1909 and 1911 (Kimber, 2019). Additionally, she did not allow these stories to be republished, and it was only after her death that John Middleton Murry included them in the posthumous collection *Something Childish but Very Natural* (Stafford, 2021: 94). A very important step in Mansfield's building of the New Zealand narrative occurred in 1915, when following the death of her beloved brother Leslie Heron in a military accident in France during World War One, she started working on an earlier rather long draft titled “The Aloe,” a tale of the life of a New Zealand family. The draft was published in 1918 as “Prelude” and republished in Mansfield's 1920 collection *Bliss and Other Stories*, alongside another New Zealand story, “The Wind Blows.” These were followed by a series of stories in the 1920s with the same setting (and sometimes also characters) – that of the colonial New Zealand of Mansfield's childhood: “The Voyage,” “Her First Ball,” “The Garden Party,” “The Doll's House,” and “At the Bay.” All the listed stories are referred to in the analysis that follows, in respect of how they employ onomatopoeic effects, narrative ruptures, oneirism and dreamwork, children and animal imagery, and free indirect discourse, forming a unique literary expression that corresponds to Deleuze and Guattari's concept of a minor literature.

3. Onomatopoeic Impressionism

As an element of style, onomatopoeia leaves the territory of language as a system of arbitrary symbols and attempts to move closer towards the reality

of things these symbols represent. Onomatopoeia can frequently be found in Mansfield's stories. A famous example is found in "Prelude": "In the garden some tiny owls, perched on the branches of a lace-bark tree, called: 'More pork; more pork.' And far away in the bush there sounded a harsh rapid chatter: 'Ha-ha-ha... Ha-ha-ha.'" (Mansfield, 2006: 15). The excerpt offers insight into the perspective of Kezia, the youngest child in the upper middle class Burnell family, immediately after the family have moved from their Wellington home into a beautiful though isolated house in the country, six miles from the city. The house itself stands on the margins of both the city and the bush, and the entire story, which merely records the thoughts and impressions of the Burnells and Fairfields (Linda Burnell's mother and sister) during their first days there, is based on the Beauchamp family's move to Chesney Wold cottage in Karori near Wellington when Katherine Mansfield was five. Like Kezia, Mansfield was the third daughter, so Kezia is commonly considered as her alter ego, in this as well as the other stories that feature the Burnell family ("The Doll's House" and "At the Bay"). Young Kezia's adjustment to the new land and soundscape is accompanied by narrative deterritorialization, conceived as an attempted imitation of the sound of an owl native to New Zealand, 'Morepork' or 'Ruru'. The same sound is repeated in the story "Her First Ball," where eighteen-year-old Leila, who is attending her first ball, recalls the sound of baby owls she might be listening to instead of the band had she stayed in her country house. In addition to recurring characters, such recurring motives also stress the collective value that a minor literature has as it "finds itself positively charged with the role and function of collective, and even revolutionary, enunciation" (Deleuze/Guattari, 1986: 17). However, the actual sound this bird produces is more similar to its Māori name, Ruru. In an act of deterritorialization, the narrative renders the bird's echo through its name in the language of the settler Burnell family – English, thus creating an effect of estrangement in which the sound cannot be easily recognised by English readers outside New Zealand.

More striking examples of onomatopoeia are those in which the entire narrative reflects sounds through both individual words and syntax. Such examples can be found in "Ole Underwood" and "The Wind Blows." Both narratives are based on the movements of the protagonists and focalisers (Ole and Matilda respectively) for several hours through the familiar Wellington landscape. Old Ole, a former sailor, walks away from the prison building, passes through a house and a yard, enters a pub, approaches a Chinamen's store, and ends up at the docks; teenager Matilda moves through the house, goes to her music teacher and back, and finally for a walk with her brother (whose nickname Bogey is the same as that of Mansfield's brother Leslie), which similarly ends in the harbour. What these protagonists do is not the flaneurial soaking up of their surroundings – their walks are represented as series of swift movements and brief encounters with particular places, and it appears instead that it is the surroundings that soak them up, the wind tossing them from one location to another. This is additionally indicated by the structure of sentences. For instance, in "The Wind Blows" there are unsystematic repetitions

of words, word classes, dashes, alongside the alteration of short and long sentences and alliteration of fricatives, which might be indicative of the sound of the wind: “Suddenly – dreadfully – she wakes up. What has happened? Something dreadful has happened. No – nothing has happened. It is only the wind shaking the house, rattling the windows, banging a piece of iron on the roof and making her bed tremble.” (Mansfield, 2006: 81). Language is deterritorialized in the first part of the excerpt through its attempt to represent the unmediated sound of the wind, while the last explanatory sentence briefly places it in its proper territory – the wind is crucial to the story as Wellington is infamous for being the windiest city in the world. When Matilda is having her piano lesson, the room of her teacher Mr. Bullen is described as a cave, being the only place where the wind does not reach – and it is only here in the narrative that a glimpse is given into something bothering the adolescent Matilda, though whatever it might be remains unsaid – she merely cries. More sentences imitating the wind soon follow in the narrative: “She won’t. She won’t. She hates Mother. ‘Go to hell,’ she shouts, running down the road. [...] she can hear the sea sob: ‘Ah!... Ah!... Ah-h!’” (Mansfield, 2006: 82), until finally “[t]he wind carries their voices – away fly the sentences like narrow ribbons.” (Mansfield, 2006: 84). The Wellington wind ultimately leaves Matilda and Bogie unable to speak, whereby this inability to express themselves makes them displaced or deterritorialized. In the significant scene which ends the story, the brother and sister see a ship departing from the harbour with two people standing on the deck. Creating yet another effect of estrangement, Matilda begins to speak:

Look, Bogey, there’s the town. Doesn’t it look small? There’s the post office clock chiming for the last time. There’s the esplanade where we walked that windy day. Do you remember? I cried at my music lesson that day – how many years ago! Good-bye, little island, good-bye... (Mansfield, 2006: 84)

In this curious twist, Matilda and Bogey are now the people on the deck, and Matilda regains the ability to speak only when she looks at Wellington from a spatial and temporal distance. While Matilda’s liminal age between childhood and adulthood makes her position precarious, in the case of Ole Underwood it is his crime and the years he spent in prison that make him a social outcast. In other words, both Wellington-wind-tormented protagonists are perceived as strangers, and the only “way out” Ole sees is leaving the land and getting on board a ship. Unlike Matilda, whose narrative through onomatopoeic effects creates the impression of her anxiety and restlessness, possibly sadness, Ole creates the impression of aggression and madness, which is represented through the alliteration of plosives (in addition to fricatives):

‘Ah-k!’ shouted Ole Underwood, shaking his umbrella at the wind bearing down upon him, beating him, half strangling him with his black cape. ‘Ah-k!’ shouted the wind a hundred times as loud, and filled his mouth and nostrils with dust.

Something inside Ole Underwood's breast beat like a hammer. One, two – one, two – never stopping, never changing. He couldn't do anything. It wasn't loud. No, it didn't make a noise – only a thud. One, two – one, two – like some one beating on an iron in a prison, some one in a secret place – bang – bang – bang – trying to get free. [...] The mad wind smelled of tar and ropes and slime and salt. [...] And he stared up at the wharves and at the ships with flags flying, and suddenly the old, old lust swept over Ole Underwood. 'I will! I will! I will!' he muttered. (Mansfield, 2006: 474, 476)

Ole Underwood's voice is articulated like the sound of the wind – Ole is himself the "mad wind" – but what he says resists signification – what "something" or "it" refer to is impossible to express – and therefore deterritorializes the narrative. There is no place for him in Wellington and virtually the only sentence, however incomplete, he manages to produce is caused by the sight of ships. Ole stutters, but more importantly to the deterritorializing effect, the entire narrative stutters through its onomatopoeic effects. As Deleuze claims, "[c]reative stuttering is what makes language grow from the middle, like grass; it is what makes language a rhizome instead of a tree, what puts language in perpetual disequilibrium" (1997: 111). Both "Ole Underwood" and "The Wind Blows" can in these terms be described as Deleuzian rhizomatic texts, decentralised narratives with numerous paths and many points of entry (or view), whose greatest enemy is signification (Deleuze/Guattari, 1986: 3), which makes them deterritorializing and thus pertinent to a minor literature.

4. Ruptures in the Narrative

Ole Underwood still does not verbalise what he will do. Readers can only assume that he is at the end of the story about to commit another murder, which will likely take him back to prison and the familiar inarticulacy, the wind-like "Ah-ki!" from the opening of the story. In this story, as well as in the others, the most important elements are left unsaid. Young Laura Sheridan in "The Garden Party," after visiting the poor neighbouring family and seeing the dead man's body laid out, can only utter a few syllables: "'Isn't life,' she stammered, 'isn't life –' But what life was she couldn't explain." (Mansfield, 2006: 210). In "How Pearl Button Was Kidnapped," an important story in the New Zealand narrative because it deals with a white child's encounter with the Māori, it is evident that two Māori women take little Pearl to their community, but the child's perspective – Pearl being the single focaliser – leaves their reasons and consequences unexplained:

They looked and looked at her and then they talked to each other, waving their arms and clapping their hands together. Pearl began to laugh. [...] The dark woman laughed, and again they talked to each other with funny words and wavings of the hands. (Mansfield, 2006: 438)

While some words are spoken, they are not represented in the narrative. The mediation of the story through the little child allows for the deterritorialization of the language through creating a narrative gap, a hole or a rupture in which an important element of the story is left open for readers' interpretation (Iser, 1974), or through what Jane Stafford in relation to Mansfield's early New Zealand stories calls "the disturbing inarticulacy" of the characters who are "unable to produce any kind of meaningful linguistic response" (2021: 95, 96). The police who appear at the end of "How Pearl Button Was Kidnapped" are not even named as the police; they are "[l]ittle men in blue coats – little blue men came running, running towards her with shouts and whistlings – a crowd of little blue men to carry her back to the House of Boxes" (Mansfield, 2006: 441). This is evidently Pearl's impression, and the reader is aware of the fear which she expresses with a shriek – but without any articulate utterance.

The above-described last scene of "The Wind Blows" also forms a narrative gap, a structural rupture in narrative space and time, though the impression it creates is one of phantasmagoria, which can deterritorialize language by enriching it. Matilda's focalisation changes from observing herself and her brother as strangers on a departing ship into observing her hometown and her past as the stranger on the ship. Time has obviously passed in the brief second in which this shift occurs, but how much time, or where and why the siblings are going – remains unverballed and open to interpretation.

Narrative space and time are similarly broken in "Millie," where in the first part the eponymous focaliser (a presumably middle-aged character) finds a young murderer hiding in her garden while her husband is out with the other townsfolk in search of him. The story abruptly shifts in the second part, when Millie and her husband are raised from their bed by unusual sounds – the sounds of that same young murderer escaping from their shed. It is indicated that Millie let the young man hide there, as she showed some tender feelings for him earlier. However, this remains a mere indication or assumption – the exact act of hiding the murderer is not expressed in the narrative. Additionally, the nature of her tender feelings is also left open to interpretation: "[s]he didn't know what was the matter with herself that afternoon. She could have a good cry – just for nothing – and then change her blouse and have a good cup of tea." (Mansfield, 2006: 483). Like Matilda in "The Wind Blows" or Laura in "The Garden Party," Millie is either going through a crisis or coming to a significant realisation about (her) life. Similarly, the most important event in "The Voyage" – the death of young Fenella's mother, which is the cause of her moving from Wellington – is only hinted at by a supporting character: "Poor little motherless mite!" said the stewardess. And grandma was still telling the stewardess all about what happened when Fenella fell asleep" (Mansfield, 2006: 265). More examples are found in "Prelude": "[t]hat was a consolation, certainly, but there was something at the back of Beryl's mind, something she did not even put into words for herself" (Mansfield, 2006: 21) – and immediately Beryl Fairfield runs away singing about birds, whereby song becomes another act of deterritorializing verbal

communication, with which she does not feel comfortable.³ Yet another interesting method of deterritorialization by avoiding verbal expression and leaving ruptures in the narrative is found in “Millie” and “The Woman at the Store.” Both stories describe houses filled with pictures, and whatever it is that their characters cannot express in words is indicated visually. Millie’s wall is decorated with the print *Garden Party at Windsor Castle*, featuring the typical “emerald lawns” of England, ladies and gentlemen with parasols, Union Jacks, and “the old Queen” (Mansfield, 2006: 483). On the dressing table there is her own wedding photo, featuring “some fern trees, and a waterfall, and Mount Cook in the distance” – New Zealand’s highest mountain (Mansfield, 2006: 483). The juxtaposition of these two images inside Millie’s home reveals its strangeness. Her New Zealand home covered with images of England shows her displacement, which results in deterritorialization, i.e., her inability to express her feelings. As the setting suddenly shifts in the second party of the story, so do Millie’s feelings for the young boy – she now wants him to be caught, but she still cannot articulate what she feels and why, and she only shrieks instead: “she laughed and shrieked and danced in the dust, jiggling the lantern. ‘A – ah! Arter ‘im, Sid! A – a – a – h! Ketch him, Willie. Go it! Go it! A – ah, Sid! Shoot ‘im down. Shoot ‘im!’” (Mansfield, 2006: 486).

The woman in “The Woman at the Store” is so deterritorialized that she does not even have a name. The walls of her house are similarly covered in the pages of old English periodicals, Queen Victoria’s Jubilee being the latest number (Mansfield, 2006: 466), although she lives in the outback with not a soul miles around.⁴ There is only her six-year-old child, a girl who draws pictures all day long⁵ but is silent. The woman cannot articulate her feelings: “‘Oh! I don’t mean only the spuds and the kid – I mean – I mean,’ she hiccupped – ‘you know what I mean, Mr. Jo.’” (Mansfield, 2006: 470). The reader does get the impression that what she means is loneliness and isolation, but there is something more disturbing at the core of the

3 Another illustrative example from “Prelude” is the maid, Alice, who “was a mild creature in reality, but she had the most marvellous retorts ready for questions that she knew would never be put to her. The composing of them and the turning of them over and over in her mind comforted her just as much as if they’d been expressed” (Mansfield, 2006: 34-35). There are neither questions nor answers; existing solely in Alice’s mind they are utterly deterritorialized in the sphere of human exchange and communication.

4 As Stafford notices, in “The Woman at the Store” and “Millie” “the incoherence of the characters’ reality is counterpointed by the irony of the walls of their houses” (2021: 23). While pictures such as *Garden Party at Windsor Castle* were “a common colonial practice” as well as “a metaphor of belonging and estrangement,” there is in these stories “also a nascent sense of ‘New Zealand’ as a form of national identity in each house’s décor”: in addition to the fern trees and Mount Cook in Millie’s house, the woman’s store has a picture of New Zealand prime minister Richard Seddon (Stafford, 2021: 25).

5 These pictures are described as “[t]he creations of a lunatic with a lunatic’s cleverness. There was no doubt about it, the kid’s mind was diseased. While she showed them to us, she worked herself up into a mad excitement, laughing and trembling, and shooting out her arms” (Mansfield, 2006: 471). The child’s “lunacy” is represented as her inability to speak; her language is that of laughter, trembling, and gesticulation, and it resembles the description of Millie at the end of her story. The first-person narrator in “The Woman at the Store” and the character called Jim are also gripped by what the narrator describes as lunacy; after just one afternoon at the place where the woman lives, they start behaving “like two children let loose in the thick of an adventure, laugh[ing] and shout[ing] to each other” (Mansfield, 2006: 472).

story, something which remains untold but is drawn by the child: “‘Mumma,’ she yelled. ‘Now I’m going to draw them what you told me I never was to – now I am.’” (Mansfield, 2006: 471). What she draws is “the picture of the woman shooting at a man [her missing husband] with a rook rifle and then digging a hole to bury him in” (Mansfield, 2006: 473). With these brutally simple words, neither embellished nor impoverished, the narrative gap is bridged to a large extent and the narrative itself reterritorialized as it relates the horror of the woman’s life.

5. Oneirism and Dreamwork

While onomatopoeic effects and narrative ruptures indicate deterritorialization by impoverishment as they avoid explanations or designations, several of Mansfield’s New Zealand stories are enriched by oneirism or dreamwork. Oneirism refers to a state of the conscious mind which resembles a dream or hallucination. Its presence in literary texts can easily be associated with magical realism. Dreamwork, on the other hand, is the work of the unconscious mind which transforms realistic content into dreams. The latter can appear in a narrative text as an element of the story, whereas the former is more frequently an element of discourse, i.e., it refers to the way in which the story is told (cf. Walsh, 2012). At the beginning of “The Woman at the Store,” the first-person narrator relates:

We shambled on. I half fell asleep, and had a sort of uneasy dream that the horses were not moving forward at all – then that I was on a rocking-horse, and my old mother was scolding me for raising such a fearful dust from the drawing-room carpet. (Mansfield, 2006: 465)

In this case, the content of the dream is summarised, that is, the narrator paraphrases events that happened not in reality but in a dream. The horse she is riding becomes a childhood toy, and the dusty road is transformed into the dusty carpet in her home. The line dividing the real and the unreal is thus blurred, the narrative itself defamiliarized, and deterritorialization takes effect inasmuch as what is narrated is the *unreal*. In the later stories, Mansfield develops dreamwork further. In “Prelude,” Linda’s dream forms a more integral part of her daily life:

‘How loud the birds are,’ said Linda in her dream. She was walking with her father through a green paddock sprinkled with daisies. Suddenly he bent down and parted the grasses and showed her a tiny ball of fluff just at her feet. ‘Oh, Papa, the darling.’ She made a cup of her hands and caught the tiny bird and stroked its head with her finger. It was quite tame. But a funny thing happened. As she stroked it began to swell, it ruffled and pouched, it grew bigger and bigger and its round eyes seemed to smile knowingly at her. Now her arms were hardly wide enough to hold it and she dropped it into her apron. It had become a baby with a big naked head and a gaping bird-mouth, opening and shutting. Her father broke into a loud clattering laugh and she woke to see

Burnell standing by the windows rattling the Venetian blind up to the very top. (Mansfield, 2006: 15)

The dream is narrated without any mediation, and it is only in the final lines of the excerpt that the line separating it from reality is dissolved, as the “clattering laugh” of Linda’s father becomes the rattling sound of the Venetian blind. The importance of dreams is additionally stressed in “Prelude” by Alice, who keeps a “dirty, greasy little book, half unstitched, with curled edges” next to the dishes in which she is preparing food (Mansfield, 2006: 34), which turns out to be a dream interpretation book. Alice’s devout commitment to the book is the detail which serves as a signpost to the readers: interpreting Linda’s dream is the only indication in the story that she is pregnant. The narrative of “Prelude” resists representation by turning elements of its story into dreamwork. Linda’s story in particular is transferred in this way, and she seems to constantly linger on the border between dream and reality. In one of the final scenes, she is in front of the house with her mother, watching the huge aloe tree – the most important though never unambiguously explained symbol in the story:

‘Do you feel it, too,’ said Linda, and she spoke to her mother with the special voice that women use at night to each other as though they spoke in their sleep or from some hollow cave – ‘Don’t you feel that it is coming towards us?’ [...] She dreamed that she was caught up out of the cold water into the ship with the lifted oars and the budding mast. Now the oars fell striking quickly, quickly. They rowed far away over the top of the garden trees, the paddocks and the dark bush beyond. Ah, she heard herself cry: ‘Faster! Faster!’ to those who were rowing. (Mansfield, 2006: 38)

In a dreamlike, oneiric state, which is stressed by the special voice she uses, Linda imagines the aloe tree as a ship carried by a wave approaching them. Her own voice is detached from her and belongs to another realm altogether: she can hear her own cries, and they are indeed represented through direct speech, though they are never uttered. Oneirism is thus in this story contrasted with narrative ruptures and onomatopoeic effects described earlier inasmuch as it represents events and speech that do not actually take place – ruptures and onomatopoeia, on the other hand, do not represent those that do take place. The imagery of the excerpt above might be linked to that of “The Wind Blows,” where Matilda during her piano lesson feels as if she were in a cave, in a different world filled with music, where the noise of the Wellington wind cannot reach her. Linda’s estrangement from reality is through dreams and dreamlike states to which she resorts in her attempts to escape the life she, as readers eventually find out, detests.

6. Becoming-child, Becoming-animal

The importance of children-focalisers in Mansfield’s stories has already been stressed. It is especially in her later and more autobiographical stories that the

return to her own childhood (through Kezia's perspective) stands as a kind of homecoming, a journey through time instead of space towards her native New Zealand (cf. Wilson, 2011). Deleuze and Guattari distinguish between childhood memories (which have a reterritorializing function) and a childhood block, or the becoming-child, which is "the strict contemporaneousness of the adult and the child" (1987: 164). As the opposite of a childhood memory, becoming-child has a deterritorializing function. Accordingly, children in Mansfield's stories do not grow logically into adults (Matilda in "The Wind Blows" exists simultaneously as a teenager in the harbour and an adult on the deck) but instead coexist "with us [adults], in a zone of proximity or a block of becoming, on a line of deterritorialization that carries us both off – as opposed to the child we once were, whom we remember or phantasize" (Deleuze/Guattari, 1987: 294). Mansfield's stories particularly focus on becoming-child when they offer children's perspective or give children voice. They speak in a deterritorialized language: "We've got a nuncle and anaunt living near our new house," says Kezia during her ride towards the new house in "Prelude," "[...] He's got a ram. He has to feed it with a nenamuel teapot and a glove top over the spout" (Mansfield, 2006: 10). While she is arguably trying to regain the territory of home by relating stories about her family, her displacement at this particular moment is visible in the (childlike) language she uses. Even in the days following their move to the suburbs, Kezia and her sisters continue to explore and adjust to their new surroundings through children's language and games. The day after their father brings a pineapple as a gift for pregnant Linda (an event which might easily be someone's childhood memory), the girls play family, moving away from reterritorializing memories towards deterritorializing becoming, a world that exists only in their imagination:

'Yes, I've brought both my twins. I have had another baby since I saw you last, but she came so suddenly that I haven't had time to make her any clothes yet. So I left her... How is your husband?'

'Oh, he is very well, thank you. At least he had a nawful cold but Queen Victoria – she's my godmother, you know – sent him a case of pineapples and that cured it immediately. Is that your new servant?' (Mansfield, 2006: 28)

In a different game the same three sisters play with their cousins Pip and Rags in "At the Bay," all children become animals:

'You can't be a bee, Kezia. A bee's not an animal. It's a ninseck.' [...]

The game proceeded. Mooe-ooo-er! The bull was terrible. He charged over the table and seemed to eat the cards up.

Bss-ss! said the bee.

Cock-a-doodle-do! Isabel stood up in her excitement and moved her elbows like wings. (Mansfield, 2006: 186, 187)⁶

6 "At the Bay" additionally features Florrie, the "talking cat," whose thoughts are directly expressed twice in the

Like children, animals are also minoritarian, according to Deleuze and Guattari (1987: 291), and such “becoming-minoritarian exists only by virtue of a deterritorialized medium” (Deleuze/Guattari, 1987: 292), which is in this case the language – in its onomatopoeic impressionism and childlike talk. Whereas reterritorialization in the form of a childhood memory “yells ‘Father! Mother!’” the childhood block “is elsewhere, in the highest intensities that the child constructs with his sisters, his pal, his projects and his toys” (Deleuze/Guattari, 1986: 79). The Burnell children seem indeed utterly detached from their parents – Kezia and Lottie are left to travel alone to their new house, a neighbour takes care of them, and it is their grandmother who welcomes them on arrival and puts them to bed – and other stories also abound with seemingly or actually parentless children. Pearl, for instance, does not think of her mother once as she leaves with the Māori women, and Fenella in “The Voyage” has lost her mother – she is virtually an orphan, “the most deterritorialized and the most deterritorializing figure” (Deleuze/Guattari, 1986: 79). Fenella is also being displaced from Wellington to Picton, and throughout “The Voyage” she watches over her grandma’s umbrella, whose “handle, which was a swan’s head, kept giving her shoulder a sharp little peck as if it too wanted her to hurry” (Mansfield, 2006: 260). Animal imagery permeates the story: there is a little boy in the harbour who looks like a baby fly, Fenella’s grandmother has spider-like steps, and her grandfather in Picton looks like a very old bird (Mansfield, 2006: 260, 264, 267). To become an animal is a sort of escape – from the harsh reality in Fenella’s case – which children can easily construct (Deleuze/Guattari, 1986: 12). As Deleuze and Guattari further claim, it is to children the crossing of a threshold in which “[t]here is no longer anything but movements, vibrations” (1986: 13). Fenella indeed is impressed by the movements of the ship and the waves on her overnight crossing, and so is Kezia by the movement of the coach that takes her and Lottie to their new home, or Pearl by the moving body of the Māori woman who carries her. It is arguably through this motif of crossing a threshold and the related animal imagery, especially in the later stories such as “The Voyage” or “At the Bay” (first published in the 1922 collection *The Garden Party*) that Mansfield herself achieved her voyage back, into her childhood and to New Zealand – the voyage which her illness made impossible in real life.

7. Free Indirect Discourse

The narrative technique Mansfield most often uses to convey the perspective of children is free indirect discourse. Characteristic of modernist fiction – James Joyce’s short stories in *Dubliners* stand as an exquisite example – free indirect discourse is one of the most distinctive features in Mansfield’s stories. It is the crossing of a narrative threshold, wherein “the objective, indirect story from the camera’s

---

story (Mansfield, 2006: 166, 192). There are numerous other examples of animal imagery in the New Zealand stories. For instance, Kezia says in “Prelude,” as she is riding towards the new house, “I hate rushing animals like dogs and parrots,” only to be greeted in the house by hundreds of parrots on the wallpaper (Mansfield, 2006: 10, 11). Her first encounter with her new home therefore leaves the impression of discomfort and non-belonging.

[narrator's] point of view and the subjective, direct story from the character's point of view" are merged into a specific third voice, each contaminating the other (Deleuze, 1989: 148). It is the "third voice of the *well-socialized individual*" (Moretti, 2007: 82) or "imperceptible discourse that is attributed to no-one" (Mansfield, 2015: 71). Speaking of the cinema which uses free indirect discourse, Deleuze refers to it as 'novelesque' (1989: 178), emphasising Bakhtinian polyphony and dialogism as the core of narrative writing. More importantly, because it is attributed to no one in particular and includes at least two voices in a single expression, free indirect discourse operates *collectively*, in that characters express themselves through the narrator and vice versa, and can therefore be interpreted as a proper narrative strategy for a minor literature. Through free indirect discourse, "we are left with an anonymous or pre-personal voice dispossessed by any fixed subject, a deterritorialized, mutated, confused, and contaminated language" (Salami/Rahmani, 2018: 151).

While all Mansfield's stories are rich in free indirect discourse, here it might be appropriate to look into several examples which focus more specifically on the New Zealand setting. An excerpt from "At the Bay" presents the summertime seaside (which Mansfield at that point of her life could visit only vicariously during her stays on the French and Italian riviera):

Underneath waved the sea-forest – pink thread-like trees, velvet anemones, and orange berry-spotted weeds. Now a stone on the bottom moved, rocked, and there was a glimpse of a black feeler; now a thread-like creature wavered by and was lost. Something was happening to the pink, waving trees; they were changing to a cold moonlight blue. And now there sounded the faintest 'plop.' Who made that sound? What was going on down there? And how strong, how damp the seaweed smelt in the hot sun... (Mansfield, 2006: 180)⁷

Linguistic features of free indirect discourse are prominent: the repeated use of "now" and rhetorical questions, alongside the extra-linguistic characteristics such as the reference to the senses in the final sentence. There is, however, no character in this segment of the text to whom a half of this discourse might unambiguously be attributed (Kezia interferes with direct discourse two paragraphs later). It might therefore be assumed that it belongs to no one, as Charlie Mansfield describes it, or in Franco Moretti's words, to the (anonymous) well-socialised individual. It might even be suggested – and left open to further research – that it belongs to the author herself, or the author as she was while she lived in New Zealand. The excerpt in any case shows that free indirect discourse can free "signs from any single origin"

---

7 The opening of the story offers a similar oneiric asubjective free indirect discourse, also describing the sea: "It looked as though the sea had beaten up softly in the darkness, as though one immense wave had come rippling, rippling – how far? Perhaps if you had waked up in the middle of the night you might have seen a big fish flicking in at the window and gone again..." (Mansfield, 2006: 165). Free indirect discourse is marked by "how far?" as well as the imagery and senses in the last sentences.

and thus effect deterritorialization (Colebrook, 2002: 116). Moreover, the group of characters to whom any free indirect discourse can potentially be attributed is more or less the same in “At the Bay” and “Prelude,” while the same characters from a similar milieu also appear in “Her First Ball” and “The Garden Party.” This milieu is that of colonial Wellington and its surroundings, the setting which is “English without being English,” in which the Burnell family adjust to their new home – as we see through free indirect discourse – in the same way that the English adjust to living in New Zealand (Stafford, 2021: 95). Essential to their deterritorialization expressed through free indirect discourse is precisely the fact that their experience of difference and plurality is (physically and spatially) detached from any centrality that might be provided by an English setting. Thus in “Prelude” one of Linda’s oneiric states is given in the form of free indirect discourse (marked by “now”):⁸

In a steamer chair, under a manuka tree that grew in the middle of the front grass patch, Linda Burnell dreamed the morning away. [...] Now she sat on the veranda of their Tasmanian home, leaning against her father’s knee. And he promised, ‘As soon as you and I are old enough, Linny, we’ll cut off somewhere, we’ll escape.’ (Mansfield, 2006: 177, 178)

In her new home, Linda attempts to reterritorialize her body and her experience of life through (recurrent) reminiscences of her father and her childhood spent elsewhere. But reterritorialization fails as in her memory Father promises escape. She resorts to her past as a safe haven, only to realise that the prospect of escape, displacement, deterritorialization was inherent in it. Manuka is significantly indigenous to New Zealand, which firmly places Linda Burnell within defined geographic coordinates, while free indirect discourse allows her mind to wander. Kezia too on her first day in the new house roams around the yard and contemplates (her free indirect discourse introduced by “did not believe” in the first sentence):

She did not believe that she would ever not get lost in this garden. [...] there were so many little paths on either side. [...] The little paths here were wet and clayey with tree roots spanned across them like the marks of big fowls’ feet. (Mansfield, 2006: 21–22)

The garden itself resembles the Deleuzian rhizome, a non-hierarchical network in which all elements are interrelated and which deterritorializes by rejecting any idea of a centre, while it is additionally represented (through Kezia’s eyes) by means of animal imagery. While free indirect discourse in “Prelude” and “At the Bay” offers insight into the inner lives of various characters, there are obvious elements that

---

8 As Phanida Simaporn observes analysing Mansfield’s use of free indirect discourse, “‘Prelude’ presents a community of women” (2017: 129). This might be brought into connection with yet another minoritarian practice – that of becoming-woman, whereby the deterritorializing Deleuzian effect of Mansfield’s stories could be further strengthened.

connect those of Linda and Kezia, as well as Beryl – different women who find it difficult to harmonise their restless thoughts and wishes to be elsewhere with their immediate surroundings.

8. Conclusion

It is significant that all the elements analysed as indicative of the status of Katherine Mansfield's New Zealand stories as a minor literature can be found in nearly all of her stories. While many of them can also be found in Mansfield's stories which are not set in New Zealand, this particular combination of impressionism through onomatopoeic effects, narrative ruptures, oneirism and dreamwork, children's perspective and animal imagery, and free indirect discourse seems to be formative to Mansfield's unique New Zealand narrative. These elements thus participate in building the collective value of this narrative, which is one of the main characteristics of a minor literature: through recurring characters, motives, and images, as well as by means of sharing these elements, Mansfield's New Zealand stories provide a fictional universe of colonial New Zealand, which stands on the margins of various fictional universes of English literature by the very virtue of the "strangeness" it offers. The stories thus, in Deleuzian terms, offer the possibility of expressing a different community, consciousness, and sensibility. Another major characteristic of a minor literature, its politicalness, is also found in the fact that the lives of all the characters who occupy this universe is shaped by their circumstances in the distant colony. While explicit political motives can be seen in the pictures on the walls in "Millie" and "The Woman at the Store," the political also shapes Matilda's, Linda's, or Beryl's desire to escape the surroundings they arguably perceive (just as Mansfield herself did) as provincial, or Pearl's experience of being kidnapped. Finally, deterritorialization takes effect through the specific use of language, which attempts to avoid symbols, signs, or signification by approaching more closely the thing itself through creating onomatopoeic impressions, or else resists representation through narrative gaps and interpretation through oneirism. Deterritorialization also operates by providing multiple entries to the narrative through free indirect discourse, itself detached from any single voice, and creating a network of fluid perspectives and images, which emphasise impressions and the expression rather than the content, leaving the latter broken, disordered, and fragmented. It is also significant that a minor literature refers in effect to the revolutionary impulse of any literature, regardless of where it comes from, and it is perhaps precisely in this quality that we may observe the importance of the novelty and extraordinariness of Mansfield's writing in the context of literary modernism and beyond.

References

- Colebrook, C. (2002). *Gilles Deleuze*. London & New York: Routledge.
- Deleuze, G., Guattari, F. (1986). *Kafka: Toward a Minor Literature* (D. Polan, trans.). Minneapolis, London: University of Minnesota Press. (Original work published in 1975).
- Deleuze, G., Guattari, F. (1987). *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia* (B. Massumi, Trans.). Minneapolis, London: University of Minnesota Press. (Original work published 1980)
- Deleuze, G. (1989). *Cinema 2: The Time-Image* (H. Tomlinson, R. Galeta, trans.). London: The Athlone Press. (Original work published 1985)
- Deleuze, G. (1997). He Stuttered. In *Essays Clinical and Critical* (D. W. Smith, M. A. Greco, Trans.) (pp. 107–114). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Evans, F. (2008). Deleuze, Bakhtin, and the ‘Clamour of Voices.’ *Deleuze Studies*, 2(2), 178–188.
- Gasston, A. (2013). Katherine Mansfield, Cannibal. In J. Wilson, G. Kimber, D. da Sousa Correa (Eds.), *Katherine Mansfield Studies, Volume 5: Katherine Mansfield and the (Post)colonial* (pp. 15–28). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Iser, W. (1974). *The Implied Reader: Patterns of Communication in Prose from Bunyan to Beckett*. Johns Hopkins University Press.
- Jones, K. (2021). Katherine Mansfield and New Zealand. In T. Martin (Ed.), *The Bloomsbury Handbook to Katherine Mansfield* (pp. 307–324). Bloomsbury Publishing.
- Kimber, G. (2019). “Always Trembling on the Brink of Poetry”: Katherine Mansfield, Poet. *Humanities*, 8(169). <https://doi.org/10.3390/h8040169/>
- Mansfield, C. (2015). *Researching Literary Tourism*. Plymouth: University of Plymouth, PEARL.
- Moretti, F. (2007). *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for a Literary History*. London: Verso.
- Salami, A., Rahmani R. (2018). Thomas Pynchon’s *Against the Day*: A Deleuzian Reading of Pynchon’s Language. *Anafora*, V(1), 121–155.
- Simaporn, P. (2017). Katherine Mansfield’s Experiment with the Multi-personal Point of View as a Method of Characterization in “Prelude” and “At the Bay.” *Journal of English Studies*, 12(1), 110–142.
- Stafford, J. (2021). The New Zealand Stories. In T. Martin (Ed.), *The Bloomsbury Handbook to Katherine Mansfield* (pp. 89–106). Bloomsbury Publishing.
- Stretton, J. (Director). (1986). *A Portrait of Katherine Mansfield* [Film]. Marigold Productions.
- Tarrant-Hoskins, N. A. (2014). *Katherine Mansfield among the Moderns: Her Impact on Virginia Woolf, D. H. Lawrence, and Aldous Huxley* (unpublished doctoral dissertation). Lexington, University of Kentucky.
- Wallace, J. (2011). *Beginning Modernism*. Manchester: Manchester University Press.
- Walsh, R. (2012). Dreaming and Narration. In P. Hühn, et al. (Eds.), *The Living Handbook of Narratology*. Interdisciplinary Center for Narratology, University of Hamburg. <https://www-archiv.fdm.uni-hamburg.de/lhn/node/70.html/>

Wilson, J. M. (2011, March 25–26). *Katherine Mansfield as Traveller Writer: Space, Identity, Home* [Conference paper]. Shaping Modernism: Katherine Mansfield and Her Contemporaries, University of Cambridge. <http://nectar.northampton.ac.uk/5231/>

Source

Mansfield, K. (2006). *The Collected Stories of Katherine Mansfield*. Hertfordshire: Wordsworth Classics.

Tijana V. Parezanović
Maja M. Ćuk

Sažetak

ASPEKTI MANJINSKE KNJIŽEVNOSTI U NOVOZELANDSKIM PRIPOVETKAMA KETRIN MENSFILD

Iako je Ketrin Mensfild provela najvažnije godine karijere, okvirno drugu deceniju 20. veka, u samom središtu modernističkog pokreta, koji je tada bio u punom jeku, ipak je napisala i nekoliko pripovetki čija se radnja dešava na njenom rodnom Novom Zelandu. Posmatrajući Ketrin Mensfild kao autorku koja se u to doba višestruko nalazila na marginama engleske književnosti, u ovom radu pristupamo njenim novozelandskim pripovetkama iz teorijske perspektive koju pruža koncept 'manjinske književnosti', koji su definisali Žil Delez i Feliks Gatari. Kroz analizu jedanaest pripovetki identifikuju se oni elementi koji potencijalno doprinose opisivanju ovih novozelandskih pripovetki kao manjinske književnosti. Identifikovani elementi, koji su ilustrovani brojnim primerima, obuhvataju onomatopejsko dejstvo teksta, narativne prekide ili praznine, upliv snevanja ili oniričkih stanja u narativni diskurs, slike i perspektive dece i životinja, kao i čestu upotrebu (nikome pripisanog) slobodnog neupravnog diskursa. Kombinacija ovih elemenata deteritorijalizuje jezik novozelandskih pripovetki Ketrin Mensfild i obogaćuje ih političkom i kolektivnom vrednošću, ali i revolucionarnim književnim impulsom, usled čega one postaju prikladan primer manjinske književnosti.

Ključne reči:

Ketrin Mensfild, novozelandske pripovetke, manjinska književnost, deteritorijalizacija, onomatopeja, narativni prekidi, onirizam, deca, slobodni neupravni diskurs

<https://doi.org/10.18485/analiff.2024.36.1.17>

821.111(73).09-31 Дик Ф. К.

82.01 Сартр Ж. П.

Сартрова громогласна тишина и друштвено-ангажована метафикција у роману Филипа К. Дика *Човек у високом дворцу*

Јелена Р. Пенезић*

Универзитет у Крагујевцу, Филолошко-уметнички факултет, Центар за научноистраживачки рад

 <https://orcid.org/0009-0006-1120-3323>

Кључне речи:

ангажована
књижевност,
Сартр,
метафикција,
приповест унутар
приповести,
друштвени отпор

Апстракт

Предмет рада је преиспитивање интерпретативног потенцијала научнофантастичног романа Филипа К. Дика *Човек у високом дворцу*, у оквиру студија ангажоване књижевности. Ослањајући се на Сартров текст „Шта је књижевност”, у коме аутор дефинише постулате ангажоване књижевности, настојаћемо да раскључамо дијалектичке односе који се формирају између аутора и дела, потом читаоца и дела, те, напослетку, између самог књижевно-уметничког делања и свепрожимајућег дискурса моћи. Од посебног значаја за нашу анализу биће чињеница да је у тело романа *Човек у високом дворцу* двојако уписан композитни знак „алтернативна историја”. Наиме, на жанровском фону, текст романа се исписује као алтернативна историјска приповест о потенцијалном „другом” свету, у коме су Силе Осовине извојевале победу током Другог светског рата, успоставивши политичку хегемонију над европским и Сједињеним Америчким Државама. Потом, на плану унутрашњег романеског наратива, аутор се користи метафикционалним мотивом „приповести унутар приповести”, односно, у наративни свет романа улази дело *Скакавац притиска*, те изазива руптуру у друштвено-политичком межуру нацистичке диктатуре. Стога, ово „дело унутар дела” посматраћемо као централни симбол који изазива дискурзивну пукотину, а која, према Сартру, сведочи о способности литературе да фигурира као потисна сила за активирање друштвено-одговорне ангажованости, и подривање, те самим тим и преиначење насилних, неправедних и опресивних социјалних пракси. (примљено: 18. септембра 2023; прихваћено: 4. фебруара 2024)

<https://anali.fil.bg.ac.rs>

1. И после краја историје – алтернативна историја

Постмодернистичка научно-теоријско-културолошка мисао настоји да укаже на непостојане темеље такозваних „великих наратива“, а које је антропоцентрична идеолошка матрица вековима производила, канонизовала и контролисала. Последично, центар се измешта на маргину, а онтолошке структуре симболички се реализују у виду фрагмента разбијеног Лакановог огледала. Тотализујући идеолошки концепти као што су Субјект, Запад, Бог, Историја,¹ поклекли су пред дестабилишућом постмодернистичком логиком партикуларног, онеобиченог, деминутивног. Историја, као једна од принципијелних вучних сила антропоцентричног дискурса, у постмодернизму бива оспорена као суверена *magistra vitae*, те се фронттира њена наративност. Наиме, Хачионова предлаже преиспитивање историјског дискурса у контексту његове иманентне наративности, те предлаже „критичко преиспитивање, иронијски дијалог са прошлошћу уметности и друштва, подсећање на заједнички критички речник“ (Хачион, 1996: 18). Међутим, Хачионова (1996: 37) потцртава да постмодернистички приступ нема за циљ тотално оспоравање и обесмишљавање Историје, већ да Историја буде „поново размотрена – као људска конструкција“, утолико што је људско искуство прошлости

у потпуности условљено текстуалношћу. Ми не можемо спознати прошлост осим путем њених текстова: њених докумената, њених сведочанстава, чак су и извештаји сведока текстови. Чак и институције прошлости, њихове друштвене структуре и праксе могу, у одређеном смислу, бити виђени као текстови.

С друге стране постмодерног новчића, и теоретичар Хејден Вајт (Vajt, 2011: 9) ће Историју третирати као „вербалну структуру у облику наративног прозног дискурса“, где долази до сједињења „извесног броја 'података', теоријских појмова, и 'тумачења и објашњења' ових података“, а као кључни елемент историјског дискурса Вајт ће означити наративну презентацију „укупне слике претпостављених догађаја у прошлим временима“. Другим речима, Вајт историју посматра као амалгам факције и фикције, чињеничног и имагинативног, те нас потом упућује на изузетан значај интерпретације као процеса који нужно учествује у формирању историјског наратива. Доима се да више не можемо говорити о уметности, укључујући и књижевност, као о пукој имитацији стварносног искуства, утолико што литерарно, имагинативно, фантастично продире кроз поре канонског, етаблираног, историјског наратива, раскривајући деликатну игру процеса ојезиковљења и отеловљења стварносног хронотопа. Укратко – без приповедања, језика, симболичког енкодирања путем приче, Историја као таква не може се одредметити. Стога, закључићемо

1 Будући да се појмови Историја, Субјект и Запад у овом раду конституишу под окриљем Лиотарове теорије „великих наратива“, а које ћемо даље аналитички проматрати спрам алтернативноисторијског и научнофантастичног литерарног дискурса, наведени термини ортографски су обележени великим словом, са циљем успостављања јасне диференцијације.

да је историјски текст нужно релативан, комплексан систем семиотички флукутирајућих знакова и 'трепћућих означитеља', утолико што је језички, односно наративно, опосредован.

Постмодернистичко превирање између Приче (Историје) и Причања (ојезиковљења догађаја из прошлости) додатно се усложњава када се посматра у контексту литерарног научнофантастичног поджанра алтернативне историје. Тако, промишљајући дијахронијски развојни лук овог жанровског обрасца, Хелексонова постулира тезу да су први појавни облици алтернативне историје настали услед недостатка хибридних литерарних форми, које би објединиле имагинарно и реално, домишљени и искуствени свет као такав (Hellekson, 2001: 20). Потом, на трагу Рикера и Вајта, ауторка указује на пукотине у устаљеним историјским дискурзивним праксама, а које се отварају директним деловањем алтернативноисторијских наратива:

Алтернативна историја као жанр спекулише о темама као што су природа времена и линеарности, постојање спона између прошлости и садашњости, повезаност садашњости и будућности, као и улога појединца у процесу стварања историје. Алтернативне историје доводе у питање историчност и узрочно-последичност; оне доводе у питање устаљене концепте времена и простора; преламају линеарност; те приморавају читаоце да преиспитају свој свет и начин на који је постао такав какав јесте. Оне су критика метафора којима говоримо о историји. Притом, алтернативне историје наглашавају 'исконструисаност' историје као и улогу коју приповедање има у овом процесу конструисања.² (Hellekson, 2001: 25)

Стиче се утисак да се алтернативна историја бави иманентним релативитетом историјског искуства, као и идејом да се историја производи унутар дијалектичког односа између појединца-читаоца и историје-текста. Као централна преокупација како научнофантастичног, тако и алтернативноисторијског проседеа, наводи ауторка, намеће се запитаност над потенцијалним моделима, узроцима и последицама формирања једног „другог” света, где се, сувиновски речено, као моменат когнитивног очућења конституише један фрагмент историјског наратива. Стога, премда врши хронотопску екстраполацију у неке измештене парауниверзуме, као и сам жанр научне фантастике,³ и алтернативна историја увек настоји да проговори о нашем овде-и-сада, насупрот тамо-и-тада:

2 Сви наводи из непреведене литературе дати су у преводу ауторке овог рада.

3 Период током шездесетих и седамдесетих, такозвани Нови талас, донео је корените промене у оквиру СФ жанра, где ће аутори усмерити своју пажњу ка друштвеним питањима и питањима флукутирајућег субјективитета. Као резултанта овако устројених културолошких сила, научнофантастична књижевност се (ауто)конструише као жанр дубоко маркиран континуираним процесом наративне ревитализације, а услед иманентне му тенденције ка кршењу граница – онтолошких, идентитетских, спацијалних, те, напоследку, темпоралних: порозна огна између литературе и других дискурзивних делатности, али и између фикције и реалности, јесте место конституисања смисла научнофантастичних текстова. СФ, као производ 'дијалектичке осмозе', „у константном је трансцендирању граница између спознајног и зачудног, теорије и фикције, литерарног и стварносног, садашњег и будућег. Несавршени и незавршени производ несавршене и незавршене стварности" (Лојаница, 2020: 60).

алтернативна историја је иманентно свезана са садашњошћу. Она преисти-тује прошлост [...] како би је употребила као инструмент за коментарисање садашњости. Будући да је базирана на нагаћању, алтернативна историја нужно осликава наде и страховања свог аутора. (Rosenfeld, 2002: 93)

На овај начин, аутор недвосмислено одређује анамнезу друштвено-културних матрица под чијим окриљем пише свој текст, а сваки алтернативноисторијски текст, нужно је и друштвено ангажовани текст, будући да „алтернативна историја представља универзум у коме можемо делати и у коме наше акције имају значај” (Hellekson, 2001: 110). Промишљајући позицију алтернативноисторијског књижевног дела у оквиру дијалектичког односа које дело гради са својим читаоцем, Хелексонова нас упућује на психолошки ефекат који овакво дело проузрокује, ефекат који поседује потенцијал да се преобрази у друштвено-ангажовано деловање утолико што постаје јасно да

историју може обликовати појединац. Психолошки ефекти читања алтернативне историје су важни: ствари су се могле другачије догодити да је један појединац другачије изабрао. На тај начин, лично постаје универзално, а појединци долазе у ситуацију да њихов избор има одсудан значај у контексту историјског тока. (Hellekson, 2001: 109)

Штавише, и Кетлин Синглс у својој наратолошкој студији као кључну карактеристику алтернативноисторијских наратива посебно истиче „компетентног читаоца”, читаоца који поседује когнитивну способност да разлучи алтернативно од чињеничног, фактоидно од замишљеног, као и да наслути узрок ауторског одступања од историјских догађаја (Singles, 2013: 9). Потом, ауторка још једном подвлачи да се алтернативне историје пре свега ослањају на знање свог читаоца о свету као таквом, те да је идеалан читалац управо онај који пристаје „на правила игре”, и са жаром прати приповедне гресе које исписује аутор (Singles, 2013: 111). На основу наведених теза, доима се да је улога читаоца од суштинског значаја за процес продукције значења једног алтернативноисторијског литерарног дела, где текст поседује потенцијал да изазове тектонске промене у друштву које га генерише искључиво употребом читалачке делатности као друштвеног ангажовања.

Будући да је Барт (постмодерног) аутора прогласио увелико почившим, жанр алтернативне историје симболички васкрсава свог писца као суделујућег у стваралачкој конструкцији коју гради интераговањем са читаоцем и *socium*-ом. Дакле, доима се да се постмодернистичка премиса о језику, односно, тексту као творитељу стварности, у контексту алтернативне историје прави оштар и неочекиван заокрет ка модернистичким теоријско-критичким пределима, где је књижевност латентно обележена или као *dulce*, или као *utile*, но свакако као целовита, естетски обликована форма људског духа. Као један од најплодоноснијих филозофа и аутора послератног периода, Сартр се недвосмислено залагао за

етичко опредељење, подразумевану слободу појединца, као и способност белетре да преиначи свет у *најбољи од свих могућих светова*, а његов текст „Шта је књижевност” сматра се манифестом ангажоване књижевности.

Данило Киш (1995: 177) је у свом есеју „Париз, велика кухиња идеја” записао како не успева да изнађе разумевања за „свеопшту политизацију француске културе, њену ’ангажованост’, њено сартровање, њено тровање чистих песничких врела”, оспоривши сврсисходност литерарног делатништва које би собом носило могућност преиначења друштвено-културних образаца. Оно што Киш примећује, те потом оштро критикује, заправо је питање семиотичке порозности знака „ангажованост”, који је одступио од (латентно утопијских) Сартрових критеријума, те је у себе упио опоре ноте политички подобног агитовања:

Када у неком друштву писац може, без спољне присиле, без казне и кајања да се ангажује, да мења своје ставове, то је, ипак, знак слободе, слободе која је једини и неумитни судија човекове савести: опасна, страшна слобода! Али када вам друштво, држава, партија диктирају ваш ангажман и захтевају га од вас, то је једна друга врста суочавања са сопственом савешћу, тежа, опаснија од оне прве. (Киш, 1995: 45)

Па ипак, премда је често истицао немогућност одржања идеала ангажоване литературе, утолико што је неумитно идеолошки задојена, Киш је у Сартру ипак налазио, како другде наводи, свог „ближњег”, будући да је и сâм од белетре захтевао да се конституише као „етичко, а не само естетичко опредељење”, где је уметност „не само школа естетике, него и школа етике” (Киш, 1995: 199). Категорички императив који овде наводи Киш, а који се базира на принципу по-етике, принципу одговорности литерарног стваралаштва према друштву под чијим окриљем настаје и којим слободно циркулише, налази свој огледални одраз у Сартровим промишљањима, где Сартр (Sartre, 1984: 29) наводи да је писац „одабрао да открива свет и, посебно, човека другим људима, како би ови, према овако разоткривеном објекту, стекли осећање пуне одговорности”. Дакле, доима се да се прва по-етичка сродност између Кишове и Сартрове мисли може изнаћи управо у постулирању и инсистирању на начелу *одговорности према Другом*, утолико што „заједно носимо одговорност за овај свет”, а у „дну естетичког императива ми видимо морални императив” (Sartre, 1984: 50). Штавише, одговорност о којој пише Сартр конкретизује се у форми књижевног стваралаштва – односно, сам чин писања представља својеврсну акцију, будући да писац сведочи друштвеним комешањима своје епохе, с којом је онтолошки скопчан. За Сартра, речи су оружје, те стога позива на одговорност писања, али и читања, утолико што писац не ствара у вакууму, већ свој рад предаје читаоцу на интерпретацију. Како примећује и Жарка Свирчев (2013: 69), Сартр (Sartre, 1984: 50) поентира да се „функција писца састоји у томе да сваког упозна са светом, тако да нико не може себе да сматра невиним”, док Захаријевићева (Zaharijević, 2017: 21) наводи да сартријански ангажман:

захтева посвећеност и јавност, спремност једног да своју вољу потврди пред судом многих, који су у различитим облицима окупљени у јавност. Другим речима, ангажман увек имплицира друге, било у форми оних којима ћемо се посветити (којима ћемо бити одани, лојални или привржени), или у форми оних који ће ту посвећеност јемчити, који ће потврдити да наша вера постаје обавеза, према себи и другој.

Закључићемо – Сартр, као мислилац дубоко поринут у филозофски, политички и литерарни миље послератне Европе, синкретички доживљава однос друштвеног активизма и литерарног стваралаштва, те потом поставља три стратешка питања: шта значи писати? Зашто писати? За кога се пише?

Сартров текст нас потом упућује на тријалектички однос између аутора, дела и читаоца, који твори једно затворено коло под високим напоном, а из кога увек може заискрити варница друштвено-политичке промене подстакнуте вољом за слободу – како аутора, тако и читаоца. Наиме, за Сартра, књижевно дело двојако фигурира и као израз ауторове слободе, али и као апел на слободу читаоца који својим деловањем може да иницира флукуације у друштвеној стварности. Па тако, књижевник слугује, прижељкује и навешћује читаочеву пост-читалачку (ре)акцију – односно, откривајући свет књижевног дела, читалац долази у антагонистички положај спрам уврежених идеолошких матрица, утолико што „откривати значи мењати и нема откривања без жеље за променом” (Sartre, 1984: 28). И управо то би била та страшна, опасна слобода о којој пише и Киш – слобода уметника да проговори о, те последично и директно утиче на друштво из кога је поникао. Увиђамо да се дијалектички односи – писање-одговорност, писац-читалац, читање-слобода – изнова разоткривају као неопходност која омогућава покретање друштвене ангажованости.

У тексту који следи настојаћемо да, путем разматрања наведених дијалектичких односа које дефинише Сартр (писац-дело, дело-читалац, читалац-слобода), аналитички приступимо тексту романа *Човек у високом дворцу* Филипа К. Дика. Будући да Дик пише и „дело унутар дела”, а што је у роману књига *Скакавац притиска*, могуће је посматрати једно метафикционално књижевно дело унутар затвореног романескног система, односно, његову интеракцију са светом који га *пушта у погон*, те који, реципрочним деловањем, трансформише. Стога, настојаћемо да рашчитамо семиотички палимпсест у виду „књиге у књизи”, не бисмо ли детектовали потенцијалне симболичке брзаке, који скривају трагове друштвено упућене литерарне ангажованости. Напослетку, запитаћемо се и следеће – како (и да ли је уопште могуће) бити ангажован у свету, у коме је читалачку, претпостављену му, друштвентворну енергију препокрила тешка, дубока Тишина?

2. „Ова књига је опасна” (Dik, 2015: 123)

Инстинкт који упорно нагони људску врсту да урезује, утискује, исписује јасне границе, иде руку под руку са урођеним инстинктом за преживљавањем.

Тако, од памтивека, Човек дели свет на безбедан и опасан, сходно својој позицији спрам утврђених баријера – просторних, временских, онтолошких. Уљуљкан у постојаност наших неповредивих међа, цивилизацијски пројекат успешно је функционисао вековима, а потом је, како то обично бива, дошло до оштрог заокрета у филозофским, идеолошким, културолошким структурама двадесетог века. До тада неговане демаркационе линије изненада ишчезавају, уносећи сумњу и дубок немир у постмодерно друштво. Ова затамњена, маргинална подручја постају плодно тле деловања диспаратних друштвених феномена, а књижевност, као израз слободе људског духа, настоји да наведене феномене ојезикотвори и са Човеком помири. Као један од најпознатијих литерарних подухвата, који на себе преузимају одговорност да проговоре о непостојаности америчке реалности друге половине двадесетог века, у литератури се, готово неизоставно, наводи Диков роман *Човек у високом дворцу*.

Роман *Човек у високом дворцу* објављен је 1962. године, а већ наредне понео је ласкаву титулу добитника престижне Хјуго награде за најбољи научнофантастични роман. Ово дело, поред знатне популарности међу читалачком публиком, завредило је и канонизацију у оквиру књижевно-критичког кружока – па тако, наводи Хејлсова, роман остварује „деликатну равнотежу између стварног и нестварног, метафикције и метафизике” (Hayles, 1983: 71), док Ле Гвинова у Дику препознаје литерарне сензибилитете сродне великанима попут Борхеса (Le Guin, 1979: 176). Диков роман поједини критичари сматрају и дистопијским наративом, будући да приказује слику света који је *подлегао повредама* нанетим од стране Сила Осовине. Наиме, тренутак историјског заокрета, или ти „прекида континуитета са познатом прошлости” (Јаковљевић, 2015: 140), у роману представља смрт америчког председника Френклина Д. Рузвелта, који страда приликом атентата 1933. године. Последично, потоње владајуће гарнитуре не изналазе успешно економско разрешење Велике депресије, што резултира настајањем и одржањем изолационистичких идеолошких предлога. У тренутку избијања Другог светског рата, САД одбијају да пруже помоћ Савезничким снагама, те не успевају ни да одбране сопствени територијални интегритет. Ратни сукоби у роману одвијају се све до 1948. године, а њиховим завршетком успоставља се нови светски поредак у коме Јапан истовремено контролише како азијске, тако и западне америчке државе, а нацистичка Немачка влада европским, афричким, и источноамеричким земљама. Територијални остатак САД сматра се неутралном тампон зоном, својеврсним просторним окрајком, смештеним у клаустрофобичном процепу између немачке и јапанске војне управе.

Приповедни спецификум романа *Човек у високом дворцу* представља и чињеница да је густо ткање текста сачињено од неколико наративних нити, а чији су носиоци различити ликови (Франк Фринк, Јулијана Фринк и Џо Чинадела, Хуго Рајс, Роберт Чилдан, господин Тагоми и Бејнс). Будући да се приповести нижу једна за другом без јасних перитекстуалних прелома, те се међусобно преглићу, сливају и прожимају, можемо тврдити да Дик своје фокализаторе (Bal, 2000)

посматра у својеврсном континуитету – чак, синхронизитету, који даље твори дикијанску отешчалу литерарну форму. Овакав капиларни перспективизам у први план истиче флуидност стварносног хронотопа као таквог,⁴ те ће ауторска интенција примарно бити усмерена ка разоткривању постојећих, као и отварању нових пукотина у живом ткиву реалности. Као симболички експонент ових стварносно-онтолошких фрактура намеће се „књига у књизи”, односно, дело *Скакавац притиска*, које у роману врши функцију друштвено-политичког дестабилизатора, утолико што приказује свет у коме су Савезничке снаге извојевале победу над нацистичко-фашистичким Силама Осовине.⁵

Скакавац се први пут помиње у разговору између власника фабрике америчких меморабилија Вајндама-Метсона и његове секретарице Рите, где сазнајемо да је књига забрањена, премда је, контраинтуитивно, изузетно популарна: „Још један крик моде, још једно масовно лудовање” (Dik, 2015: 65). Из разговора који следи сазнајемо и да је *Скакавац* роман који се маркира као алтернативна историја, али истовремено и алтернативна садашњост ликова. Аутор *Скакаваца*, Хоторн Абендсен, замислио је свет у коме Рузвелт преживљава атентат, што је догађај који изазива ефекат *лептира*, резултирајући победом Савезника током Другог светског рата. Према томе, јасно је зашто је *Скакавац* цензурисана и забрањена књига – користећи наратив као оружје, аутор подрива темеље устројене, објективне реалности и историјске истине. Писац, дакле, „барата значењима”, а писати значи „апеловати на читаоца да пренесе у објективну егзистенцију откривање којег се (аутор) подухватио посредством језика” (Sartre, 1984: 21, 41). Другим речима, исписујући алтернативноисторијски наратив који разбија илузију историјско-идеолошког тоталитета нацистичког властодржја, Абендсен позива своје читаоце на акцију; штавише, од њих *захтева* да изаберу *бољи свет*:

Функција писца састоји се у томе да сваког упозна са светом, тако да нико не може себе да сматра невиним. А пошто се једном упутио у свет језика, он никад више не може да се претвара да не уме да говори: ако уђете у свет значења, из њега више не можете изаћи. (Sartre, 1984: 29)

Будући да писац улази у дијалог не само са својим читаоцем, већ и са целокупном структуром свог друштва, те потом подстиче формирање струје отпора која угрожава одржање тотализујућег дискурса моћи, и писац, али и његово дело, нужно представљају *опасност*. Ова теза проналази своје уземљење

4 А што, напоследку, и јесте један од стожера било научнофантастичног, било алтернативноисторијског проседеа, утолико што тематски проблематизује запитаност над концептом који се у англистичкој литератури означава са *what if...?*

5 Како Јаковљевић (Jakovljević, 2015: 143) истиче, „Абендсенова књига није књига о 'нашем' свету, то јест ономе који познајемо из уџбеника историје”. Међутим, пре него ка питању подударности историјских факата и метафикције, предмет овог рада пре свега усмерен је ка откривању потенцијала литерарног ангажмана у контексту Сартрових теза. Стога, сматрамо да игра фикције и факције између историјских догађаја и *Скакаваца* није од примарног значаја за потребе овог рада.

у сцени у којој Хуго Рајс, конзул Рајха у Сан Франциску, ишчитава Скакаваца, те, опхрван јетким бесом помишља како се романописац

обраћа ниским прохтевима који се сакривају у свакоме, без обзира колико био достојан поштовања на површини. Да, романописац зна људе и како су безвредни, под влашћу својих тестиса, вођени кукавичлуком, како продају сваку ствар због своје похлепе – он само има да удари у добош, и ту му је одговор. А он се смеје – наравно, покривајући шаком уста – ефекту који добије.

Види како је играо на моја осећања, размишљао је хер Рајс, не на интелект, а природно да ће за то бити плаћен, новац је ту. Неко је очигледно *Hundsfotta* навео на то, упутио га шта да пише. Написаће они било шта ако знају да ће бити плаћени. Испричај гомилу каквих год лажи, и онда публика озбиљно узима то смеће када јој се послужи. [...]

Можда је тај Абендсен Јеврејин.

Они и даље раде на томе, настоје да нас отрују. Та *jiidishes Buch*. (Dik, 2015: 122)

Рајс, као представник, па самим тим и централни симбол нацистичке Немачке, слуги претњу коју Скакавац представља, те, подстакнут потребом за одржањем наратива супериорности идеолошког обрасца којег оваплоћује, настоји да унизи Абендсенов лични кредибилитет тако што ће га означити као писца који пише по поруџбини, односно, зарад монетарне добити и на туђу иницијативу. Рајс на овај начин конструише имагинарну представу о писцу-побуњенику, те одлази и корак даље закључивши да Абендсен мора бити Јеврејин. Штавише, Рајс преиначује Абендсеново презиме у Абендштајн:

Али ова књига је опасна, мислио је Рајс.

Ако би Абендштајна нашли једног лепог јутра како се клати са плафона, то би било отрежњујуће упозорење свакоме ко би евентуално био под утицајем те књиге. Тако би наша била последња. Написали бисмо постскриптум. (Dik, 2015: 123)

И управо се у ових пар редова раскрива пуна моћ коју поседује иконографија ангажованог писца, писца узбуњивача, писца по-етичара. Наиме, Рајс иницијално разматра семиотичку стратегију деградације знака „Абендсен”, којом би писцу придодео и значитеље као што су „меркантилиста”, „демагог”, „Јеврејин”, те, признавши да је опасност коју представља Скакавац реална (па макар само и у својим мислима), Рајс закључује да би једино перманентно решење ове кризе био атентат на аутора, илити постскриптум исписан крвљу. Оваква реакција нацистичког официра-дипломате јесте управо она искра промене о којој пише Сартр, а којој се дубоко укоренењени систем моћи силовито опире, а од посебног значаја за нашу анализу јесте чињеница да Рајс, ипак, одустаје од атентата:

Немам времена за такве ветропирасте авантуре, то слање Ајнзац командоса на Абендсена. Имам пуне руке посла око поздрављања немачких морнара и одговарања на шифроване радиограме; нека неко са вишег места да иницијативу за такав подухват – то је њихов посао. (Dik, 2015:123)

Тиме што проговара о *outrе-monde*, Абендсен Рајсу открива скривене лагуме његовог сопственог бића, где

говорити значи деловати: свака ствар која се именује није више сасвим иста, она је изгубила своју невиност. Ако дате име понашању неког појединца, ви му га откривате: он види себе. А пошто га именујете у исто време и за све друге људе, он зна да је и виђен у тренутку када себе види. (Sartre, 1984: 28)

Рајс, закључићемо, успева да своје сопство сагледа очима писца, очима Другог, те потврђује постојање *потребе за друштвено-онтолошком променом*, чији је катализатор управо литература. Међутим, то што Рајс бира да оћути, не значи да одбацује истину коју му Скакавац открива. Напротив, и ћутање је само један модел језика – на шта нас упућује и Сартр (Sartre, 1984: 29) – којим овај лик не саопштава своју индиферентност, већ прихватање одговорности према Другом, према Абендсену, те делајући из своје *слободе*, Рајс врши избор да заштити пишчев живот управо својом тишином.

Међутим, наведена интерпретација задржаће свој интегритет све до тренутка када Јулијана, а и читалац заједно са њом, не открије да је Абендсенов удео у стваралачком процесу спорног литерарног дела заправо сличнији дактилографском, пре него списатељском трудбовању, а да је изворни аутор Скакавца једна друга књига, књига пророчанстава заснована на таоистичкој филозофији, такозвани *Ју Ђинг*:

Хот је одабирао решења. Хиљаде решења помоћу редова. Историјски период. Тему. Ликове. Заплет. Биле су му потребне године за то. Хот је чак питао пророчанство какав успех ће књига имати. Оно му је рекло да ће доживети веома велики успех, први стварни успех у његовој каријери. Били сте у праву. (Dik, 2015: 242)

На основу наведеног цитата, можемо рећи да Диков роман тематски не проблематизује само питање реалитета, већ и аутентичности књижевноуметничког процеса, будући да се писац дела разоткрива као нехумани, апстрактни, семиотички нестабилан систем, пре него хумани субјект.

Када Јулијана открије да се Абендсен више бавио аотирањем, пре него Кишовим „чистим песничким врелима”, упитаће *Ју Ђинг* шта је то што „треба да сазнамо”, где ће књига једноставно одговорити – „унутарњу истину” (Dik, 2015: 243). Тиме што се свет *Скакавца* потврђује не само као могућ, већ и као уистину реализован, урушавају се сви претпостављени параметри стварности као такве,

продубљујући већ постојећи онтолошки рез. Успостављајући имагинарно као реално, парадоксално, и наша објективна реалност се разоткрива тек као фантастична представа коју замишљају неки други универзуми. Стиче се утисак да је управо ова „унутарња истина” заправо сартријанска „порука” која се предаје читаоцу у аманет, порука коју читалац својом слободом заогрће и у складу с којом предузима друштвено-одговорни ангажман. Јулијана се показује као „идеалан реципијент” овог начела: „шта је Абендсен желео да каже? Ништа о свом кобајаги свету. Јесам ли ја једина која зна? Кладим се да јесам; нико други стварно не разуме Скакавица осим мене – само размишљају да разумеју” (Dik, 2015: 235). Будући да „дело постоји само тачно на нивоу читаочевих способности” (Sartre, 1984: 40), Јулијана пролази кроз процес идентитетске трансформације, те постаје саучесник, али и извршилац ауторске интенције која настоји да разгрне тешке засторе илузорне стварности: „испричао нам је о нашем сопственом свету [...] О овоме што нас сада окружује [...] Он жели да га видимо онаквог какав јесте. И ја га и видим, и то сваког тренутка све више” (Dik, 2015: 235). Јулијана, дакле, усваја и каналише „истину” коју Скакавица саопштава, те преузима на себе одговорност да ту истину сачува тако што убија Џоа, плаћеног убицу са задатком да изврши атентат на Абендсена. Прочитавши дело, Јулијана ступа у прећутни уговор са писцем, а њена спремност да предузме радикалну акцију у име наде у бољи свет лишен нацистичког јарма, заправо је својеврстан чин транскодиранија литерарног у ангажовано, навешћујући прве назнаке друштвено-политичког отпора.

Јулијана, која у завршници романа напушта Абендсенов Високи дворач разочарана у његову немоћ да прихвати „унутарњу истину” Скакавица, симболички представља сартријанског читаоца који, измењен интеракцијом са делом, активира своју слободу и преузима одговорност према свету као таквом, утолико што „нема ничег другог што би требало одуховити, ничег другог што би требало поново освојити ван овог шареног и конкретног света” (Sartre, 1984: 105). Па ипак, пажљив читалац приметиће да је, пре него делањем, у претходећем току сижеа Јулијанин лик обележен ћутањем. Било да разговара са Џоом о Скакавици, или када готово нечујно изражава сумњу у његов идентитет и фашистички обојене ставове, Јулијанино биће паралисано је страхом који онемогућава говор: „Толико сам уплашена да чак не могу то ни да кажем” (Dik, 2015: 133). Међутим, управо ће једно друго ћутање, једна самоизабрана, а не наметнута тишина, означити прекретницу у развоју Јулијаниног субјективитета – а то је читалачка тишина:

Ставивши прсте у уши, она искључи његов глас и усредсреди се на страницу која јој је била отворена на крилу. Стигла је у Скакавици до дела који описује бајну телевизију и то ју је очарало; нарочито онај део о јефтиним малим апаратима за заостале у Африци и Азији. (Dik, 2015: 149)

Јулијана бива потпуно обузета утопијским представама света који се заснива на етици, једнакости, слободи и друштвеној праведности, и управо те

обрасце она бира да пренесе и у своју објективну стварност, под пуном свешћу да је истина „страшна као смрт. Али теже ју је наћи” (Dik, 2015: 245).

3. Закључак

Полазећи од тезе да је научнофантастични поджанр алтернативне историје превасходно запитан над проблематиком деридијанског прекршаја закона жанра, те да осмишљава светове који су онеобичени трансгресијом граница историјског дискурса, у раду смо покушали да разиграмо поетичко-естетичке тропе којима је премрежен роман Филипа К. Дика *Човек у високом дворцу*. Наведено дело поставили смо у методолошке оквире Сартрових контемплација о сврсисходности писања, и као естетичког, али и као друштвено-одговорног процеса, не бисмо ли одредили позицију коју заузима књижевност унутар једног затвореног наративног система. Будући да се аутор користи метафикционалним симболом „књиге у књизи”, Скакавац притиска наметнуће се као централна интерпретативна оса око које се овај текст устројава, а која ће се сагледавати спрам Сартровог књижевно-теоријског разматрања ангажованости литературе кроз однос дела, аутора и читаоца. Будући да Дик свој роман пише и у својеврсном културолошком процепу – између модернистичке феноменологије духа и постмодернистичке деконструкције реалитета – закључићемо и да су, како ликови-читаоци, тако и лик(ови)-аутор(и), ухваћени у дискурзивну клопку између акције и ћутања. Међутим, битно је напоменути и то да се незнање, па самим тим и невиност појединца, недвосмислено укида при контакту са литературом која домишља несавршености објективне реалности и захтева од свог читаоца да оваплоти друштвено-политичке мене које слути, прижељкује, па чак и оне од којих стрепи.

С друге стране, будући да се писац дела разоткрива као нехумани субјект, поставља се питање легитимитета изворне ауторске интенције. Ако је аутор, дакле, један семиотички систем који се заснива на секундарном тумачењу сопствених варијабилних означитеља, каква би то онда била „унутарња истина” коју такав систем производи и пушта у свет? Да ли овакво дело уопште може посматрати као *dulce* или *utile*, а камоли и једно и друго, с обзиром на то да проистиче из једног онтолошки празног места? Потом, симптоматична је и Јулијанина спремност да ту „истину” безрезервно прихвати и дела у складу са њом, чак да почини убиство како би се тај дискурс одржао. Стиче се утисак да се на овом интерпретативном хоризонту назире и теза према којој текст, било историјски, било литерарни, собом носи одређену опасност која га преиначава у бодријаровску „фаталну стратегија завођења”.

Промишљања у том смеру, додуше, овај текст ће оставити свом читаоцу у залог.

Напомена: Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/ 200198).

Литература

- Киш, Д. (1995). *Homo poeticus*. Београд: Бигз.
 [Kiš, D. (1995). *Homo poeticus*. Beograd: Bigz]
- Лојаница, М. (2020). Научна фантастика између овде-и-сада и тамо-и-тада. У Н. Бубања (ур.), *Увод у онтологију нестајања* (стр. 55–72). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
 [Lojanica, M. (2020). Naučna fantastika između ovde-i-sada i tamo-i-tada. U N. Bubaња (ur.), *Uvod u ontologiju nestajanja* (str. 55–72). Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet]
- Свирчев, Ж. (2013). Сартрова концепција читања и читаоца. *Поља: месечник за уметност и културу*, 58(484), 64–72.
 [Svirčev, Ž. (2013). Sartrova koncepcija čitanja i čitaoca. *Polja: mesečnik za umetnost i kulturu*, 58(484), 64–72]
- Хачион, Л. (1996). *Поетика постмодернизма: историја, теорија, фикција* (В. Гвозден, Љ. Станковић, прев.). Нови Сад: Светови.
 [Hačion, L. (1996). *Poetika postmodernizma: istorija, teorija, fikcija* (V. Gvozden, Lj. Stanković, prev.). Novi Sad: Svetovi]
- Вал, М. (2000). *Naratologija: teorija priče i pripovedanja* (R. Mirković, prev.). Београд: Народна књига.
- Hayles, N. K. (1983). Metaphysics of Metafiction in *The Man in the High Castle*. In M. H. Greenberg, J. D. Olander (Eds.), *Philip K. Dick* (pp. 53–72). New York: Taplinger.
- Hellekson, K. (2001). *The Alternate History: Refiguring Historical Time*, Kent: The Kent State University Press.
- Јаковљевић, М. (2015). *Alternativne stvarnosti Filipa K. Dika*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini, Београд: Makart.
- Le Guin, U. (1979). The Modest One. In S. Wood (Ed.), *The Language of the Night: Essays on Fantasy and Science Fiction* (pp. 177–181). New York: Perigee.
- Rosenfeld, G. (2002). Why do we ask 'what if?': reflections on the function of alternate history. *History and Theory*, 41, 90–103.
- Sartre, Ž. P. (1984). *Izabrana dela, Knjiga 6. Šta je književnost*. Београд: Nolit.
- Singles, K. (2013). *Alternate History: Playing with Contingency and Necessity*. Berlin: De Gruyter.
- Vajt, H. (2011). *Metaistorija: istorijska imaginacija u Evropi devetnaestog vijeka* (R. Radunović, prev.). Podgorica: CID.
- Zaharijević, A. (2017). Anagažman: misliti i delovati zajedno. U A. Zaharijević, J. Vasiljević (ur.), *Angažman: uvod u studije angažovanosti* (str. 17–33). Novi Sad: Akademaska knjiga, Београд: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.

Извори

- Dik, F. K. (2015). *Čovek u visokom dvorcu* (M. Rajković, prev.). Београд: Kontrast.

Jelena R. Penezić

Summary

**SARTRE'S DEAFENING SILENCE AND SOCIALLY ENGAGED METAFICTION
IN PHILIP K. DICK'S NOVEL *THE MAN IN THE HIGH CASTLE***

This paper examines the interpretative potential of Philip K. Dick's science fiction novel *The Man in the High Castle*. The methodology applied in the paper draws from engaged literature studies, more specifically, from Sartre's text entitled "What is Literature". The paper attempts to unlock the dialectic relationships between an author and his work, a reader and a novel, and, finally, the relationship between literary engagement and the overwhelming discourse of power. The fact that the novel *The Man in the High Castle* is doubly inscribed with a composite sign 'alternative history' is vital to our analysis. Namely, when discussing the novel's genre markers, we shall find that it unravels as an alternative history describing a potential 'other' world, a world where the Axis powers won the Second World War, subsequently establishing political control over European countries and the United States of America. Furthermore, if we observe the novel's internal composition, we shall notice that the author uses a metafictional motif of 'a story within a story', which causes a rupture in the Nazi's socio-political bubble. Therefore, this 'novel within a novel' will be analyzed as the central symbol which causes a discursive breakage, and which, in turn, reveals the power of literature to instigate socially responsible engagement, while also undermining, and thus reconfiguring, violent, unjust, and oppressive social practices.

Key words:

engaged literature, Sartre, metafiction, story within a story, social resistance

81 Гортан-Премк Д.

Одлазак прве даме јужнословенске лексикологије и лексикографије Даринка Гортан-Премк (1937–2024)

Данко М. Шипка, Државни универзитет Аризоне, Темпе, Сједињене Америчке Државе,

danko.sipka@asu.edu

 <https://orcid.org/0000-0002-9144-8155>

Највеће признање које у неком ширем стручном кругу људи можете да добијете је да вас зову и знају по имену. Ништа више није потребно. Већ се по самом имену зна о коме се ради. Такву мјеру поштовања уживала је Даринка Гортан-Премк. Довољно је рећи само Дара и знало се о коме се ради (ми, њени ученици, звали смо је и Професорка, односно Професорица, већ одакле смо били).

Ово одличје она је заслужила како изузетношћу и обимом онога што је урадила у струци, тако и животном мудрошћу, која је обасјавала све у њеном окружењу, од лингвиста до комшија. У америчком енглеском на југозападу, гдје већ безмало четврт вијека живим, постоји израз: *All hat and no cowboy* (досл. *Сав је у шеширу а нигдје каубоја*) за особу која је чиста форма, односно манир, без садржаја. Да употријебимо лексиколошки термин, Дара је била антоним овоме појму – она је била *all cowboy*, сушти садржај. Садржајност и смисленост једнако је била присутна у њеном самопријегорном стручном раду и у животу проживљеном по највишим моралним начелима.

Племенит је интелектуални родослов Даринке Гортан-Премк: докторирала је код Михаила Стевановића (великог а и даље недовољно цијењеног лингвисте), који је, опет, ученик Александра Белића, а потоњи је Лескинов докторант. Занимљиво је да се лингвистика нашла и у њеном генеалошком стаблу – стриц јој био је чувени класичар Вељко Гортан. Раније поменуто језикословно родословно стабло младограматичарских коријена наставља да се рашља и расте по цијелом свијету. Управо то је једна од многих заслуга Професорице у нашем занату.

<https://anali.fl.bg.ac.rs>

Прва је на јужнословенском простору засновала лексикологију и лексикографију као предмет на универзитетској настави. Ту су онда дошли бројни магистранти и докторанти у Београду, Новом Саду и Скопљу. Имао сам велику привилегију да будем њен први докторант. Увијек сам сматрао да ме та привилегија обавезује. Њени докторанти већ одавно имају своје докторанте и магистранте. Њихов број постојано расте. Наћи ћемо Дарино интелектуално потомство од јужне и сјеверне Европе до сјеверне Америке. Наравно, највише их је у Србији, а посебно треба поменути оне бројне који су изашли испод (елегантног) шињела Рајне Драгићевић.

Кад је истраживачки рад у питању, Даринка Гортан-Премк онима који нису лексиколози позната је прије свега по студији *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику* (Научно дело, Институт за српскохрватски језик, 1971). Лексиколози ће је памтити првенствено по монографији *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику* (прво издање у Библиотеци Јужнословенског филолога 1997, друго, измијењено и допуњено, код Завода за уџбенике и наставна средства, 2004). И једна и друга монографија проистиче из бројних радова о овим двама темама, а монографија о полисемији и из огромног лексикографског искуства, по којем ће је памтити генерације лексикографа. Различите теме обрађене у поменуте двије монографије разрађене су и у различитим радовима насталим након њиховог објављивања. Далеко од тога да ове двије монографије које су жаришне тачке два истраживачка тока и с њима повезани радови исцрпљују истраживачку оставштину Даринке Гортан-Премк. У њено наслијеђе улазе и бројни радови о различитим темама: лексиколошким (о лексичким релацијама), лексикографским (о лексикографским концепцијама, начинима обраде појединих појава, врста ријечи, итд.), творбеним (о семантици деривата, деривационим гнијездима, итд.), па онда и морфолошким, језичкодидактичким, терминолошким и правописним.

Лавовски дио језикословне оставштине Даринке Гортан-Премк отпада на практични лексикографски рад. Анатоли Франс записао је својевремено да је рјечник цјелокупна васељена у алфabetском поретку (*Un dictionnaire, c'est tout l'univers par ordre alphabétique*). Професорица је током више од пола вијека активно учествовала у свим сегментима рада на стварању овог уазбученог свијета код нас. Дубоко поимање свијета који у рјечник улази, стварног живота, било је у њеној дјелатности једнако важно као и чисто занатско знање. Управо, дио занатског знања и јесте препознавање појава у стварном животу. Врхунски лексикографи, а овдје говоримо о неком ко је без икакве сумње припадао тој елитној групи, не живе у кулама од слоноваче: они су у кафани или на улици једнако код куће као и у кабинету.

У рад на *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* (Рјечник САНУ) укључена је од 1961. године, на почетку на техничким пословима у другој књизи рјечника (која је изашла 1962.), а онда у свакој новој књизи све до 21. тома на све захтјевнијим пословима, од основне обраде и редакције до суредакције и рецензије. По подацима из 2018. године, у фази редакције обрадила је 1688 стубаца рјечничког текста, што је више од једног тома, те

4621 стубац суредакције – безмало три тома. Овај рјечник, када за неколико деценија буде приведен крају, биће изузетно узбуђено свједочанство српске и средњојужнословенске васељене. Том свједочанству огроман, ако не и највећи печат, дао је самопријегорни рад Даринке Гортан-Премк.

На овоме се, пак, лексикографска прича не завршава. Ауторски печат прве даме јужнословенске лексикографије наћи ћемо и на *Речнику српскохрватскога књижевног језика* (суредакција посљедња два тома првобитног издања и припрема, те суредакција комплетног издања из 1990.), *Речнику српског језика* Матице српске из 2007, *Семантичко-деривационом речнику* (Свеска 1 из 2003. и Свеска 2 из 2006.), *Рјечнику Његошевог језика*, *Рјечнику одомаћених речи и израза Иве Андрића*, те у консултантским пословима у *Великом речнику страних речи израза* Милана Шипке и Ивана Клајна. И сви ови лексикографски пројекти, прије свих Рјечник САНУ, изњедрили су велики број додатних Дариних интелектуалних потомака. Немогуће би било наћи било кога ко је на било који начин био укључен у ове пројекте а да није вишекратно од Професорице добио вриједан савјет.

Даринка Гортан-Премк била је укључена и у приређивање зборника, организације конференција, различите комисије, држала је предавања по позиву широм свијета. Толико о изузетно дубоком трагу у науци, трагу који наставља да живи са сваким њеним интелектуалним потомком и сваким новим рјечничким томом. Овај преглед сигурно није потпун, али други текстови објављени овим тужним поводом сигурно ће дати прецизну био-библиографску слику. Овај текст био би, међутим, неопростиво непотпун, кад не бисмо споменули Дарину животну мудрост и моралну усправност.

Људи који живот живе мудро и поимају га још мудрије изузетно су ријетки. Људи који уза све то имају могућност да том мудрошћу обасјају било кога, од врхунског интелектуалца до полуписменог пијанца на клупи у парку, најрјеђи су од свих. Дара је припадала том најрјеђем соју људи. Она је у свакоме видјела човјека, а имовински, образовни или какав други статус, односно припадност, нису у томе имали никаквог значаја. Ако овоме додамо незлобивост и моралну усправност, онда без икаквог претјеривања можемо рећи да је по овој земљи ходио само један такав човјек. Дара је заиста била јединствена. О најразличитијим стварима у животу имала је свој став и није се устезала да га изнесе и кад је то било сасвим непопуларно. С достојанством и храброшћу пребродила је најтеже трагедије које могу да се замисле. Иза сваке њене ријечи и поступка стајала је жеља да се другој особи помогне, да се та особа учини бољом. За свакога је налазила оправдање. Важило је то и за зле људе на чијим је нишанима у злом времену била. Али Дара није имала само дар мудрог и моралног живота, већ је посједовала и вјештину живљења, уживања у животу – и у кафани и у комшилуку једнако као и у позоришту и на концерту.

На крају још и ово. Мада је добила неколико награда, остаје утисак да је наша средина остала дужна овом изузетном човјеку. Тај дуг биће све видљивији како вријеме пролази. Да би се почео исправљати, требало би размислити о награди за младе лексикографе и лексикологе њеног имена.

ИНДЕКСИРАН У ERIH PLUS, MLA International Bibliography и DOAJ. Дигиталне копије свезака часописа архивирају се у Дигиталном репозиторијуму Народне библиотеке Србије.

ОБЈАВЉУЈЕ СЕ двапут годишње.

Све информације и упутства ауторима налазе се на <https://anali.fil.bg.ac.rs>. Радови се предају анонимно путем линка за предају радова.

INDEXED IN ERIH PLUS, MLA International Bibliography and DOAJ. Digital copies of the Journal are archived in the Digital Repository of the National Library of Serbia.

PUBLISHED twice a year.

All information regarding notes for contributors and stylesheet available online at <https://anali.fil.bg.ac.rs>. Papers are submitted anonymously via the Submission link on the website.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

80(497.11)

АНАЛИ Филолошког факултета = Annals of the Faculty of Philology / главни и одговорни уредник Биљана Чубровић
. - Књ. 1 (1961)- . - Београд : Филолошки факултет, 1961-
(Београд : МАБ). - 24 cm

Полугодишње. - Друго издање на другом медијуму: **Анали Филолошког факултета (Београд. Online)** = ISSN 2787-1037
ISSN 0522-8468 = **Анали Филолошког факултета (Београд)**
COBISS.SR-ID 16394242

